

พระไตรปิฎกปริทรวรณ เล่ม ๑ อันว่าด้วยพระวินัยปิฎก

...คัมภีร์มหาวิภังค์ ...คัมภีร์ภิกขุณีวิภังค์
...คัมภีร์มหาวรรค ...คัมภีร์จุลวรรค
...คัมภีร์ปรีวาร

ศูนย์ศึกษาวิจัยและอนุรักษ์คัมภีร์บาลีเถรวาท สมเด็จพระพุทธชินวงศ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดิย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พิมพ์เป็นวิทยาทาน

รวบรวม เรียบเรียง : พระธรรมวชิราจารย์ (สุชาติ กิตติปัญโญ/หลวงจิตต์)

พระไตรปิฎกปริทรรศน์ เล่ม ๑

อันว่าด้วยพระวินัยปิฎก

พระธรรมวชิราจารย์, รศ.ดร. (สุชาติ กิตติปัญโญ/หวลจิตต์)

ป.ธ.๘, พธ.บ., ศศ.ม., พธ.ด.

รวบรวม เรียบเรียง

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ISBN : 978-616-300-719-3

พระไตรปิฎกปริทรรศน์ เล่ม ๑

อันว่าด้วยพระวินัยปิฎก

ISBN : 978-616-300-719-3

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พฤษภาคม ๒๕๖๔

จำนวน ๕๐๐ เล่ม

อุปถัมภ์การพิมพ์

วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร

แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

คณะกรรมการจัดพิมพ์

พระเทพปริยัติมุนี, รศ.ดร.,	พระราชาธรมุนี, รศ.ดร.,	พระราชาเวที,
พระราชาธรมุนี, ดร.,	พระศรีสุทธีเวที, ผศ.ดร.,	พระปัญญารัตนากร, ดร.,
พระศรีรัตนโมลี, ดร.,	พระภาวนาพิศาลเมธี,	พระมงคลสุตาคม, ดร.,
พระมหาโกมล กมล, ผศ.ดร.,	พระครูพิพิธธรรมาการ, ผศ.ดร.,	พระมหาชิต ฐานชิต, ผศ.ดร.
พระครูวิศิษฎ์สรการ, ดร.,	พระมหาอุดร สุทธิธนา, ผศ.ดร.,	พระมหาปราโมทย์ วิริยธมโม, ดร.
พระมหาวัฒนา ปญญาทีโป, ดร.,	พระปลัดสมชาย ปโยโค, ดร.,	พระมหาวิจิตร กลยานจิตโต, ผศ.,
พระมหาบุญเกิด ปญญาปฐก, ผศ.ดร.,	พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ผศ.ดร.,	พระประเทือง ขนดีโก,
พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมาจารย์, ดร.,	รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล	ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง,
ดร.ชัยชาญ ศรีหา,	ดร.ธานี สุวรรณประทีป,	ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์,
ดร.นวลวรรณ พูนสุพลรัตน์,	ดร.สุกัร ทุมทอง,	นายสุพล หยกฟ้าวิจิตร,
นายสังข์वाल เสริมแก้ว,	นายสมบุญ จารุณะ,	นายอดิสร วงษ์โสภา,
แม่ชีจิราภรณ์ ชะศิริ		

คอมพิวเตอร์/รูปเล่ม

พระมหาเสฏฐวุฒิ วชิรธนา, ดร., พระมหาวิฑฒย์ อดิเมธ, พระวรวุฒิ วรรณโม (กลีนุ),
ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์, นายเฉลิมชัย มาลีรอด

ลิขสิทธิ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์

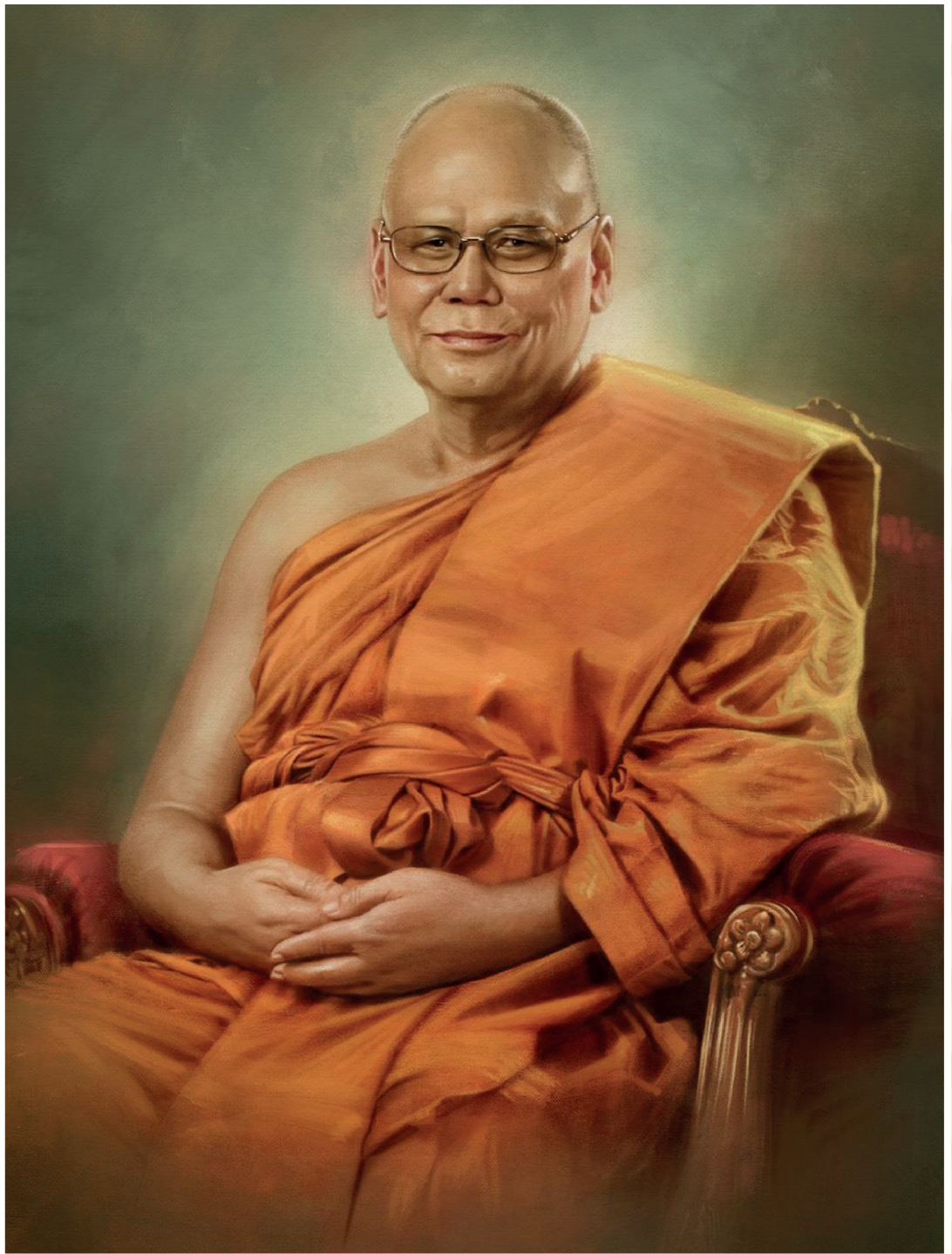
เลขที่ ๑๐ หมู่ที่ ๔ ตำบลรางพิบูล อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

สถานที่พิมพ์

นิติธรรมการพิมพ์ ๗๖/๒๕๑-๓ หมู่ ๑๕ ต.บางม่วง อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี ๑๑๑๔๐

โทร. ๐-๒๔๐๓-๔๕๖๗-๘, ๐๘๑-๓๐๘-๕๒๑๕ แฟกซ์ : ๐-๒๔๐๓-๔๕๖๘

E-mail : niti2512@gmail.com, niti2512@hotmail.com

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร)
ป.ธ.๙, M.A., Ph.D. ศาสตราจารย์ (สาขาภาษาบาลี), อัครมหาบัณฑิต
องค์สถาปนาสถาบันบาฬีศึกษาพุทธโฆส

พระธรรมรัตนดิลก (สมเกียรติ โกวิท)
ป.ธ.๙, พธ.ด. (กิตติมศักดิ์), กรรมการหาเถรสมาคม,
ผู้รักษาการแทนเจ้าคณะภาค ๙
เจ้าอาวาสวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร

อารัมภกถา

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญมาก เรียกว่าเป็นคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับคัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ คัมภีร์อัลกุรอานของศาสนาอิสลาม พระไตรปิฎก จึงเปรียบเสมือนตัวแทนขององค์พระบรมศาสดา ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับพระอานนทเถระว่า โย โว อานนท ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺพตฺโต โส โว มมจฺเจน สตุถา แปลว่า อานนท ธรรมที่เราแสดงแล้วและวินัยที่เราบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปจะเป็น ศาสดาของเธอทั้งหลาย

ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ต่างส่งเสริมพระภิกษุสามเณรและพุทธบริษัท ให้ศึกษาพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง เพื่อให้มีความรู้ความแตกฉานในพระพุทธพจน์อันเป็นตัว พระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้อง เมื่อศึกษาพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเป็น ปัจจัยส่งเสริมให้เกิดสุภปฏิบัติ อุชุปฏิบัติ ญายปฏิบัติ สามีจิปฏิบัติ อันเป็นตัวปฏิบัติศาสนา ซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผลคือปฏิเวธศาสนาตามมา ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า เมื่อพระปริยัติธรรม ดำรงอยู่ พระปฏิบัติธรรมและพระปฏิเวธธรรมก็จะบังเกิดได้ หากพระปริยัติธรรมอันตรธานไป พระปฏิบัติธรรมและพระปฏิเวธธรรมก็หาบังเกิดได้ไม่ เปรียบดังเช่นเมื่อรากไม้ยังดำรงอยู่ ดอก และผลของต้นไม้ก็ย่อมผลิออกมาได้

พระไตรปิฎกปริทรรศน์ชุดนี้ ได้รวบรวมโดยคณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโษส ซึ่งได้เสนอขอความอุปถัมภ์จากวัดอรุณราชวราราม เพื่อจัดพิมพ์เผยแผ่เป็นธรรมทาน คณะสงฆ์วัดอรุณราชวราราม พิจารณาแล้วว่า หนังสือชุดนี้ จะมีประโยชน์อย่างไพศาลต่อการศึกษาพระไตรปิฎกของคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชน จึงได้รับ เป็นเจ้าภาพอุปถัมภ์จัดพิมพ์ครั้งนี้ ขอผลานิสงส์แห่งธรรมทานนี้ จงเป็นพลวปัจจัยส่งผลให้ คณะผู้จัดทำ ผู้อุปถัมภ์ และผู้ใช้เรียนใช้ศึกษา ได้ประสบผลอันตนปรารถนาทุกท่านเทอญ

พระธรรมรัตนดิลก

(สมเกียรติ โกวิท ป.ธ.๙)

กรรมการมหาเถรสมาคม รักษาการเจ้าคณะภาค ๙

เจ้าอาวาสวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร

บทนำ

..... สเทวกสุส โลกสุส อตถาย หิตาย สุขาย ฌมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญญตโต,
โส ปริยตติปฏิปัตติปฏิเวธวเสน วิมุตเตสุ ตีสุ สหุสเมสุ ปริยตติสัทธมโม นาม, ตเทว จ
สาสนญฺจิติยา ปมาณํ, สติเยว หิ ตสฺมี อิตเร อุปปชฺชนติ.^๑

พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว และพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้
เพื่อประโยชน์สุขถาวรแก่สัตว์โลกและหมู่ทวยเทพยดาในเทวโลก, ในบรรดาพระสัทธรรมที่
จำแนกออกเป็น ๓ คือ พระปริยัติสัทธรรม ๑ พระปฏิบัติสัทธรรม ๑ พระปฏิเวธสัทธรรม ๑
พระธรรมวินัยนั้น ชื่อว่าพระปริยัติสัทธรรม, ก็พระปริยัติสัทธรรมนั้นนั่นเอง เป็นพระสัทธรรม
ที่สำคัญ เพื่อการดำรงมั่นแห่งพระพุทธศาสนา, เพราะเมื่อมีพระปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม
และปฏิเวธสัทธรรม ก็เกิดมีได้ฯ

ดังคำที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอังคุตตรอรรถกถาว่า

“ยาว ติฏฺฐนติ สุตตนตา วินโย ยาว ทิปปติ
ตาว ทกฺขนติ อาโลกํ สุริเย อพฺภุจเต ยถา.

ตราบใดที่พระสูตร และพระอภิธรรมพร้อมทั้งพระวินัย ยังตั้งมั่นและรุ่งเรืองอยู่
ตราบนั้น ก็ยังคงปรากฏแสงสว่างอยู่เหมือนยังมีพระอาทิตย์ส่องสว่างอยู่ ฉะนั้น

สุตฺตนเตสุ อสนฺเตสุ, ปมฺภูเจ วินยมฺหิ จ.
ตโม ภวิสฺสติ โลโก, สุริเย อตถกฺคเต ยถา.

เมื่อพระสูตรและพระอภิธรรมไม่มี ทั้งพระวินัยก็เลอะเลือนเสียแล้ว ชาวโลกก็จักมี
ความมืดมน ประดุจดั่งพระอาทิตย์ตกหมดแสงไปฉะนั้น

สุตฺตนเต รกฺขิตฺเต สนฺเต, ปฏิปัตติ โทติ รกฺขิตา.
ปฏิปัตติยํ จิโต ธีโร, โยคกฺเขมา น ธัสฺสี” ติ.^๒

เมื่อพระสูตรและพระอภิธรรม ที่ได้รับการรักษายังมีอยู่ การปฏิบัติก็เป็นอันได้รับ
การรักษาไว้ด้วย ผู้เป็นบัณฑิตดำรงมั่นในการปฏิบัติแล้ว ย่อมไม่คลาดจากธรรมอันเป็น
แดนเกษมจากโยคะ (พระนิพพาน)

^๑ นิทานกถา, ฌฏฺฐสงคฺคิปิฎกํ, ฉบับสถาบันบาฬีศึกษาพุทธโฆส, ๒๕๖๔

^๒ อง.เอกก.อญ. ๑๓๐/๘๔

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ที่บรรจุคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างเป็นระบบ เป็นหมวดหมู่ เพื่อสะดวกแก่การทรงจำและเป็นหลักฐานอ้างอิงสำหรับการศึกษาค้นคว้า พระไตรปิฎกฉบับที่จัดพิมพ์เป็นภาษาไทยโดยทั่วไปนิยมจัดพิมพ์เป็นชุดละ ๔๕ เล่ม ซึ่งหมายถึงระยะเวลาแห่งการบำเพ็ญพุทธกิจ ๔๕ พรรษาของพระพุทธองค์ จัดแบ่งออกเป็น ๓ ปิฎกด้วยกัน คือ^๓

๑. **พระวินัยปิฎก** ว่าด้วยข้อบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม และการดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุและภิกษุณี (พระวินัยปิฎก ๘ เล่ม : ๑-๘)
๒. **พระสุตตันตปิฎก** ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงแก่บุคคลต่างๆ โดยทั่วไป รวมถึงเทศนาของพระสาวกสำคัญบางรูป (พระสุตตันตปิฎก ๒๕ เล่ม : ๙-๓๓)
๓. **พระอภิธรรมปิฎก** ว่าด้วยหลักธรรมต่างๆ ที่อธิบายในแง่วิชาการล้วนๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ ไม่มีเรื่องราวประกอบ (พระอภิธรรมปิฎก ๑๒ เล่ม : ๓๔-๔๕)

พระวินัยปิฎก แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ คือ

๑. **มหาวิภังค์** ว่าด้วยสิกขาบทของภิกษุ ๒๒๗ ข้อที่มาในพระปาติโมกข์ (เล่มที่ ๑-๒)
๒. **ภิกขุณีวิภังค์** ว่าด้วยสิกขาบทของภิกษุณี ๓๑๑ ข้อที่มาในพระปาติโมกข์ (เล่มที่ ๓)
๓. **มหาวรรค** ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาติโมกข์ตอนต้น ๑๐ ชั้นธกะ (เล่มที่ ๔-๕)
๔. **จุลวรรค** ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาติโมกข์ตอนปลาย ๑๒ ชั้นธกะ (เล่มที่ ๖-๗)
๕. **ปริวาร** ว่าด้วยคำถามคำตอบสำหรับข้อความรู้เรื่องพระวินัย ซึ่งเป็นการทบทวนเนื้อหาของ ๔ คัมภีร์แรก (เล่มที่ ๘)

^๓ พระไตรปิฎกฉบับธรรมสภา

พระสุตตันตปิฎก แบ่งออกเป็น ๕ นิกาย คือ

๑. **ทีฆนิกาย** รวบรวมพระสูตรที่มีความยาวมากไว้ด้วยกัน (เล่มที่ ๙-๑๑)
๒. **มัชฌิมนิกาย** รวบรวมพระสูตรที่มีความยาวปานกลางไว้ด้วยกัน (เล่มที่ ๑๒-๑๔)
๓. **สังยุตตนิกาย** รวบรวมพระสูตรที่มีเนื้อหาสาระประเภทเดียวกันไว้ด้วยกัน เช่น รวบรวมเรื่องเกี่ยวกับท้าวสักกะไว้ด้วยกัน เรียกว่า สักกสังยุต (เล่มที่ ๑๕-๑๙)
๔. **อังคุตตรนิกาย** รวบรวมพระสูตรที่มีหัวข้อธรรมเท่ากันเอาไว้ด้วยกัน มีชื่อเรียกว่า นิบาต นับจากหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรม ๑ ข้อ เรียกว่า เอกกนิบาต ไปจนถึงหมวดพระสูตรที่มีหัวข้อธรรม ๑๑ ข้อ เรียกว่า เอกาทสกนิบาต (เล่มที่ ๒๐-๒๔)
๕. **ขุททกนิกาย** จัดแยกพระสูตรที่ไม่เข้าเกณฑ์ทั้ง ๔ นิกายข้างต้นนั้นไว้เป็นหมวดเดียวกัน เรียกว่า ขุททกนิกาย มี ๑๕ คัมภีร์ คือ ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ชาดก นิทเทส ปฏิสัมภิตามรรค อปทาน พุทธวงศ์ และจรียาปิฎก (เล่มที่ ๒๕-๓๓)

พระอภิธรรมปิฎก แบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ คือ

๑. **สังคณี หรือธัมมสังคณี** รวมข้อธรรมเข้าเป็นหมวดหมู่แล้วอธิบายทีละประเภท (เล่มที่ ๓๔)
๒. **วิภังค์** ยกหมวดธรรมสำคัญ ๆ ขึ้นตั้งเป็นหัวเรื่องแล้วแยกแยะออกอธิบายชี้แจงวินิจฉัยโดยละเอียด (เล่มที่ ๓๕)
๓. **ธาตุกถา** สงเคราะห์ข้อธรรมต่างๆ เข้าในชั้นธ आयตนะ ธาตุ (เล่มที่ ๓๖)
๔. **บุคคลบัญญัติ** บัญญัติความหมายของบุคคลตามคุณธรรมที่มีอยู่ (เล่มที่ ๓๖)
๕. **กถาวัตถุ** แถลงและวินิจฉัยทัศนะของนิกายต่างๆ สมัยสังคายนาครั้งที่ ๓ (เล่มที่ ๓๗)
๖. **ยมก** ยกหัวข้อธรรมขึ้นวินิจฉัยด้วยวิธีถามตอบโดยถาย้อนกันเป็นคู่ๆ (เล่มที่ ๓๘-๓๙)
๗. **ปฏฐาน** อธิบายปัจจัย ๒๔ แสดงความสัมพันธ์เนื่องอาศัยกันแห่งธรรมทั้งหลาย โดยพิสดาร (เล่มที่ ๔๐-๔๕)

พระไตรปิฎกปริทรรศน์ ฉบับนี้ รวบรวมเรียบเรียงมาจากบทนำของพระไตรปิฎกภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรม

ราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ทั้ง ๔๕ เล่ม วัตถุประสงค์ก็เพื่อจักอำนวยประโยชน์แก่นิสิตของวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ที่มีการเรียนการสอนในรายวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ทั้งยังหวังว่าจักเป็นประโยชน์แก่ผู้เพ่งศึกษาพระไตรปิฎก ทั้งจักเป็นการเพิ่มพูนความรู้แก่ผู้ที่ได้ศึกษามาบ้างแล้วให้มีฉันทะยิ่งขึ้น

ขออนุโมทนาต่อทุกท่านที่มีอุตสาหวิริยะ ช่วยจัดทำต้นฉบับจนสำเร็จสามารถจัดพิมพ์ออกเผยแพร่ได้ หวังว่าหนังสือเล่มนี้คงจักได้อำนวยความสะดวกในการสืบค้นสาระของพระไตรปิฎกแก่นิสิตหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษาและหลักสูตรอื่น ๆ และอำนวยประโยชน์แก่ผู้ต้องการศึกษาพระไตรปิฎก เพื่อนำไปต่อยอดในการอ่านและค้นคว้าในฉบับเต็ม คือพระไตรปิฎกภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ในนามของผู้บริหารกองคัมภีร์ สัททาวิสเสส สถาบันบาฬีศึกษาพุทธโฆส ในตำริสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร) องค์สถาปนา จึงขออนุโมทนา

พระเทพวิจิตรวาทะ

๓๐ เมษายน ๒๕๖๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

พระวินัยปิฎก

คำย่อ

ชื่อคัมภีร์

วิ.มหา.	= วินัยปิฎก มหาวิภังคปาติ
วิ.ภิกขุณี.	= วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังคปาติ
วิ.ม.	= วินัยปิฎก มหาวคคปาติ
วิ.จุ.	= วินัยปิฎก จุฬวคคปาติ
วิ.ป.	= วินัยปิฎก ปริวารปาติ

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ

ชื่อคัมภีร์

ที.สี.	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคปาติ
ที.ม.	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาติ
ที.ปา.	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิภวคคปาติ
ม.มุ.	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ
ม.ม.	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาติ
ม.อุ.	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกปาติ
ส.ส.	= สุตตันตปิฎก สัมมุตตนิกา ย สคาถวรรคปาติ
ส.นิ.	= สุตตันตปิฎก สัมมุตตนิกา ย นิทานวรรคปาติ
ส.ข.	= สุตตันตปิฎก สัมมุตตนิกา ย ขนธวรรคปาติ
ส.สพ.	= สุตตันตปิฎก สัมมุตตนิกา ย สฬายตนวรรคปาติ
ส.ม.	= สุตตันตปิฎก สัมมุตตนิกา ย มหาวรรคปาติ
อง.เอกก.	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาตปาติ
อง.ทุก.	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตปาติ
อง.ติก.	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตปาติ
อง.จตุกก.	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตปาติ
อง.ปญจก.	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาตปาติ

อง.ฉก.	= สุตตันตปิฎก องคสูตรนิกาย ฉกนิบาตปาติ
อง.สตตก.	= สุตตันตปิฎก องคสูตรนิกาย สตตกนิบาตปาติ
อง.อฏฺฐก.	= สุตตันตปิฎก องคสูตรนิกาย อฏฺฐกนิบาตปาติ
อง.นวก.	= สุตตันตปิฎก องคสูตรนิกาย นวกนิบาตปาติ
อง.ทสก.	= สุตตันตปิฎก องคสูตรนิกาย ทสกนิบาตปาติ
อง.เอกาทสก.	= สุตตันตปิฎก องคสูตรนิกาย เอกาทสกนิบาตปาติ
ขุ.ขุ.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐปาติ
ขุ.ธ.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปทปาติ
ขุ.อุ.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทานปาติ
ขุ.อิติ.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกปาติ
ขุ.สุ.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาตปาติ
ขุ.วิ.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวตถุปาติ
ขุ.เปต.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เปตวตถุปาติ
ขุ.เถร.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถาปาติ
ขุ.เถรี.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถาปาติ
ขุ.ชา.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตกปาติ
ขุ.ม.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศปาติ
ขุ.จุ.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศปาติ
ขุ.ป.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามคฺคปาติ
ขุ.อป.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทานปาติ
ขุ.พุทธ.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวสฺสปาติ
ขุ.จรียา.	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จรียาปิฎกปาติ

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ

ชื่อคัมภีร์

อภิ.สง	= อภิธมมปิฎก ธมมสงคณิปาติ
อภิ.วิ.	= อภิธมมปิฎก วิภังคปาติ
อภิ.ธา.	= อภิธมมปิฎก ธาตุกถาปาติ
อภิ.ปุ.	= อภิธมมปิฎก ปุคคลปณฺณตติปาติ

อภิ.ก.	= อภิธมมปิฎก กถาบทปาติ
อภิ.ย.	= อภิธมมปิฎก ยมกปาติ
อภิ.ป.	= อภิธมมปิฎก ปญจานปาติ

ปกรณ์วิเสส

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
เนตติ.	= เนตติปกรณ์
เปฏโก.	= เปฏโกปเทศ
มิลินท.	= มิลินทปทหปกรณ์
วิสุทธ.	= วิสุทธิมคคปกรณ์

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
กขา.อ.	= กงขาวิตรณีกถา
วิ.สงคห.	= วินยสงคหอกถา
วิ.นิจย.	= วินยวินิจย
อุตตรวิ.	= อุตตรวินิจย
ขุททสิกขา	= ขุททสิกขา
มูลสิกขา	= มูลสิกขา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
ที.สี.อ.	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลกชนธวคคอกถา
ที.ม.อ.	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวคคอกถา
ที.ปา.อ.	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฏิกวคคอกถา
ม.มุ.อ.	= มัชฌิมนิกาย ปปญจสุทนี มูลปณณาสกอกถา
ม.ม.อ.	= มัชฌิมนิกาย ปปญจสุทนี มัชฌิมปณณาสกอกถา
ม.อุ.อ.	= มัชฌิมนิกาย ปปญจสุทนี อุปริปณณาสกอกถา

ส.ส.อ.	= สยัตตนิกาย สารตถุปปกาสิโน สคาถวคคอุฏฐกถา
ส.นิ.,ข.อ.	= สยัตตนิกาย สารตถุปปกาสิโน นิทาน-ขณธวาวคคอุฏฐกถา
ส.สพ.,ม.อ.	= สยัตตนิกาย สารตถุปปกาสิโน สพายน-มหาวารวคคอุฏฐกถา
อง.เอกก.อ.	= องคุตตนิกาย มโนรลปุรณี เอกกนิปาตอุฏฐกถา
อง.ทก.,ติก.,จตุกก.,อ.	= องคุตตนิกาย มโนรลปุรณี ทุกาทินิปาตอุฏฐกถา
อง.ปญจก.-	
เอกาทสก.,อ.	= องคุตตนิกาย มโนรลปุรณี ปญจกาทินิปาตอุฏฐกถา
ขุ.ข.อ.	= ขุททกนิกาย ปรมตลโขติกา ขุททกปาธอุฏฐกถา
ขุ.ธ.อ.	= ขุททกนิกาย ธมมปทอุฏฐกถา
ขุ.อุ.อ.	= ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี อุทานอุฏฐกถา
ขุ.อิตติ.อ.	= ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี อิตติวุตตกอุฏฐกถา
ขุ.สุ.อ.	= ขุททกนิกาย ปรมตลโขติกา สุตตนิปาตอุฏฐกถา
ขุ.วิ.อ.	= ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี อุทานอุฏฐกถา
ขุ.เปต.อ.	= ขุททกนิกาย ปรมตลโขติกา เปตวตถอุฏฐกถา
ขุ.เถร.อ.	= ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี เถรอุฏฐกถา
ขุ.เถรี.อ.	= ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี เถรีอุฏฐกถา
ขุ.ชา.อ.	= ขุททกนิกาย ชาตกอุฏฐกถา
ขุ.ม.อ.	= ขุททกนิกาย สทมมปปชโขติกา มหานิทเทสอุฏฐกถา
ขุ.จู.อ.	= ขุททกนิกาย สทมมปปชโขติกา จูฬนิทเทสอุฏฐกถา
ขุ.ป.อ.	= ขุททกนิกาย สทมมปปกาสิโน ปฏิสัมภิตามคคอุฏฐกถา
ขุ.อป.อ.	= ขุททกนิกาย วิสุทตชนวิลาสินี อปทานอุฏฐกถา
ขุ.พทุธ.อ.	= ขุททกนิกาย มรุตถวิลาสินี พทุธวสอุฏฐกถา
ขุ.จริยา.อ.	= ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี จริยาปิฎกอุฏฐกถา

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
อภ.สง.อ.	= อภิธมมปิฎก ธมมสงคณิ อฏฐสาลินีอุฏฐกถา
อภ.วิ.อ.	= อภิธมมปิฎก วิภังค สมโมหวิโนทนีอุฏฐกถา
อภ.ปญจ.อ.	= อภิธมมปิฎก ปญจปกรณอุฏฐกถา

อรรถกถาปกรณ์วิเสส

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
เนตติ.อ.	= ขุททกนิกาย เนตติอฏฐกถา
สงคห.	= อภิธมมตถสงคห
อภ.วตาร.	= อภิธมมวตาร

ฎีกาพระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
วชิร.ฎีกา	= วชิรพุทธิฎีกา
สารตถ.ฎีกา	= สารตถทีปนีฎีกา
วิมติ.ฎีกา	= วิมติวินิโนทนีฎีกา
กงขา.ฎีกา	= กงขาวิตรณีบุราณฎีกา
กงขา.ฎีกา (อภินว)	= วินยตถมถชุสา กงขาวิตรณี อภินวฎีกา
วินย.ฎีกา	= วินยาลงการฎีกา
วิ.ฎีกา	= วินยวินิจจยฎีกา
อุตฺตร.ฎีกา	= อุตฺตรวินิจจยฎีกา
ขุทฺท.ฎีกา	= ขุทฺทสิกขาปุราณฎีกา
ขุทฺท.ฎีกา (อภินว)	= ขุทฺทสิกขาอภินวฎีกา
มูล.ฎีกา	= มูลสิกขาฎีกา

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
ที.สี.ฎีกา	= ทีฆนิกาย สีนตถปปกาสนี สีลขณธวคคฎีกา
ที.ม.ฎีกา	= ทีฆนิกาย สีนตถปปกาสนี มหาวคคฎีกา
ที.ปา.ฎีกา (อภินว)	= ทีฆนิกาย สาธวิลาสนี สีลขณธวคคอภินวฎีกา
ม.มุ.ฎีกา	= มขณิมนิกาย สีนตถปปกาสนี มูลปณณาสกฎีกา
ม.มุ.	= มขณิมนิกาย สีนตถปปกาสนี มูลปณณาสกฎีกา
ม.ม.ฎีกา	= มขณิมนิกาย สีนตถปปกาสนี มขณิม-อุปริปณณาสกฎีกา

สํ.ฎีกา	= สยัตตนิกาย ลินตลปปกาสนี สยัตตฎีกา
อง.ฎีกา	= องคุตตรนิกาย สารตถมณชุสา องคุตตรฎีกา
ขุ.ธ.ฎีกา	= ธรรมปทมหาฎีกา

ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
อภิ.มุลฎีกา	= อภิธมมปิฎก ธรรมสงคณิ-วิภังค-ปญจปรณมุลฎีกา
อภิ.อนฎีกา	= อภิธมมปิฎก ธรรมสงคณิ-วิภังค-ปญจปรณอนฎีกา
ม.ฎีกา	= มณิทีปฎีกา
มธ.ฎีกา	= มธุสสารตถทีปนีฎีกา

ฎีกาปกรณ์วิเสส

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
เนต.ฎีกา	= เนตติฎีกา
เนต.วิ.	= เนตติวิภาวินี
มิลินท.ฎีกา	= มธฺรตถปกาสนี มิลินทปญหฎีกา
วิสุทฺธิ.มหาฎีกา	= ปรมตถมณชุสา วิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา
วิสุทฺธิ.จุฬฎีกา	= วิสุทฺธิมคฺคจุฬฎีกา
อภิ.วตารฎีกา	= อภิธมมตถวิภาสนี อภิธมมวตารฎีกา
วิภาวินี.	= อภิธมมตถวิภาวินีฎีกา
มณิ.ฎีกา	= มณสสารมณชุสาฎีกา

คัณฐี

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
ปฎิ.คณฐี	= ปฎิสมภิทามคคณฐกถาคณฐี
วิ.โยชนา	= อภิธมมตถวิภาวินีโยชนา

สารบัญ

อารัมภกถา	(๗)
บทนำ	(๘)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๑๒)
อันว่าด้วยพระวินัยปิฎก	๑
มูลเหตุแห่งการบัญญัติพระวินัย	๖

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑
พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑
(มหาวิภังค์ ภาค ๑)

๑. เจริญชกัณฑ์	๗
๒. ปาราชิกกัณฑ์	๗
๓. สังฆาทิเสสกัณฑ์	๘
๔. อนิยตกัณฑ์	๑๐

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๒
พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๒
(มหาวิภังค์ ภาค ๒)

นิสสัคคิกัณฑ์ ตอนว่าด้วยนิสสัคคิยาปจิตติย	๑๓
จีวรวรรค ๑๐ สิกขาบท	๑๔
โกสียวรรค ๑๐ สิกขาบท	๑๗
ปัตตวรรค ๑๐ สิกขาบท	๑๗
วิธีสละสิ่งของที่เป็นนิสสัคคีย์	๑๙
ปาจิตติยกัณฑ์ ตอนว่าด้วยอาบัติปาจิตติยล้วน	๒๐

มฺสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท	๒๐
ภูตคามวรรค ๑๐ สิกขาบท	๒๒
โอวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท	๒๓
โฆชนวรรค ๑๐ สิกขาบท	๒๓
อเจลกวรรค ๑๐ สิกขาบท	๒๕
สุราปานวรรค ๑๐ สิกขาบท	๒๖
สัปปาณกวรรค ๑๐ สิกขาบท	๒๗
สหธรรมิกวรรค ๑๒ สิกขาบท	๒๘
รตนวรรค ๑๐ สิกขาบท	๒๙
ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ตอนว่าด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะ	๓๐
เสขียกัณฑ์ ตอนว่าด้วยข้อที่ควรสำเหนียก	๓๑
ปริมฺณทลวรรค ๑๐ สิกขาบท	๓๒
อุชชัคฆิกวรรค ๑๐ สิกขาบท	๓๒
ขัมภตกวรรค ๑๐ สิกขาบท	๓๒
สักกัจจวรรค ๑๐ สิกขาบท	๓๒
กพพวรรค ๑๐ สิกขาบท	๓๓
สุรฺสุรฺวรรค ๑๐ สิกขาบท	๓๓
ปาทุกาวรรค ๑๕ สิกขาบท	๓๓
อธิกรณสมณะ ว่าด้วยอธิกรณสมณะ	๓๕
วิธีระงับอธิกรณ์	๓๗

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๓
พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๓
(ภิกขุณีวิภังค์)

๑. ปาราชิกกัณฑ์ ตอนว่าด้วยปาราชิก ๘ สิกขาบท	๔๒
เปรียบเทียบปาราชิกกัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์ กับปาราชิกกัณฑ์ของภิกษุสงฆ์	๔๔
๒. สังฆาทิเสสกัณฑ์ ตอนว่าด้วยสังฆาทิเสส ๑๗ สิกขาบท	๔๔
วิธีขอปักขมานัต	๔๘

เปรียบเทียบสังฆาติเสสกันท์ของภิกษุณีสงฆ์ กับสังฆาติเสสกันท์ของภิกษุสงฆ์	๔๙
๓. นิสสัคคิกกันท์ ตอนว่าด้วยนิสสัคคิยาจิตติย	๕๐
อสาธารณบัญญัติ	๕๐
ปัตตวรรค ๑๒ สิกขาบท	๕๐
สาธารณบัญญัติ	๕๑
จีวรวรรค หมวดว่าด้วยจีวร	๕๑
ชาตรูปรชตวรรค หมวดว่าด้วยทองและเงิน	๕๒
วิธีสละสิ่งของที่เป็นนิสสัคคิย	๕๔
๔. ปาจิตติยกันท์ ตอนว่าด้วยอาบัติปาจิตติยล้วน	๕๔
อสาธารณบัญญัติ	๕๕
๑. ลสฺสนวรรค หมวดว่าด้วยกระเทียม	๕๕
๒. อันธการวรรค หมวดว่าด้วยความมืด	๕๖
๓. นัคควรรค หมวดว่าด้วยการเปลือยกาย	๕๗
๔. ตูวัณฺณวรรค หมวดว่าด้วยการนอนร่วมกัน	๕๘
๕. จิตตาคารวรรค หมวดว่าด้วยหोजิตรกรรม	๕๙
๖. อารามวรรค หมวดว่าด้วยอาราม	๖๐
๗. คัพภินีวรรค หมวดว่าด้วยสตรีมีครรภ์	๖๐
๘. กุมาริภูตวรรค หมวดว่าด้วยกุมารี	๖๒
๙. ฉัตตูปาหนวรรค หมวดว่าด้วยร่มและรองเท้า	๖๓
สาธารณบัญญัติ	๖๔
๑๐. มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท	๖๔
๑๑. ภูตคามวรรค ๑๐ สิกขาบท	๖๕
๑๒. โภชนวรรค ๑๐ สิกขาบท	๖๕
๑๓. จาริตตวรรค ๑๐ สิกขาบท	๖๖
๑๔. โขติวรรค ๑๐ สิกขาบท	๖๖
๑๕. ทิฏฐิวัตรวรรค ๑๐ สิกขาบท	๖๗
๑๖. ธรรมิกวรรค ๑๐ สิกขาบท	๖๘
๕. ปาฏิเทสนียกันท์ ตอนว่าด้วยปาฏิเทสนียะ	๖๙
๖. เสขียกันท์ ตอนว่าด้วยเสขียะ ๗๕ สิกขาบท	๖๙

๗. อธิกรณสมณะ ว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์	๗๐
วิธีระงับอธิกรณ์	๗๑
ข้อสังเกต	๗๑
ลำดับเนื้อหา	๗๒

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๔ พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๔ (มหาวรรค ภาค ๑)

เนื้อหาโดยย่อแห่งมหาวรรค ภาค ๑	๗๖
๑. มหาขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องสำคัญ มี ๖๗ หัวข้อ	๗๖
๒. อุโปสถขันธกะ ตอนว่าด้วยอุโบสถ มี ๓๙ หัวข้อ	๗๖
๓. วัสสูปนายิกขันธกะ ตอนว่าด้วยวันเข้าพรรษา มี ๑๓ หัวข้อ	๗๖
๔. ปวารณาขันธกะ ตอนว่าด้วยปวารณา มี ๒๗ หัวข้อ	๗๗
เนื้อหาโดยพิสดารแห่งมหาวรรค ภาค ๑	๗๗
๑. มหาขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องสำคัญ	๗๗
ตอนที่ ๑ ว่าด้วยเหตุการณ์ในสมัยที่ตรัสรู้ใหม่ ๆ	๘๐
เหตุการณ์ขณะที่ประทับอยู่ ณ คงคันทโฑพิณฑุ และบริเวณโดยรอบ	๘๐
ทรงมีพระดำริจะไม่แสดงธรรมโปรดสัตว์โลก	๘๒
สัทมบดีพรหมกราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรม	๘๒
ตอนที่ ๒ ว่าด้วยเหตุการณ์สมัยที่ทรงเริ่มแสดงธรรมโปรดสัตว์โลก	๘๓
ทรงแสดงธรรมจักกัปวัตตนสูตรโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์	๘๓
ทรงแสดงธรรมโปรดยสกุลบุตรพร้อมทั้งมารดาบิดาภรรยาและมิตรสหาย	๘๓
ทรงแสดงธรรมโปรดภัททวัคคีย์ และทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร	
โปรดชฎิล ๓ พี่น้อง	๘๔
ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐพร้อมด้วยบริษัท	๘๔
ตอนที่ ๓ ว่าด้วยทรงอนุญาตพระสาวกให้กุลบุตรบรรพชา-อุปสมบท	๘๕
ทรงอนุญาตการบรรพชาอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์	๘๕
ทรงได้พระอัครสาวกเปื้องขวาและพระอัครสาวกเปื้องซ้าย	๘๕

ทรงวางระเบียบที่อุปัชฌาย์และสัทธิวิหาริกพึงปฏิบัติต่อกัน	๘๖
ตอนที่ ๔ ว่าด้วยทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์เป็นใหญ่ในการให้กุลบุตรอุปสมบท	๘๖
ทรงอนุญาตการอุปสมบทด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรม	๘๖
ทรงวางระเบียบที่อาจารย์และอันเตวาสิกพึงปฏิบัติต่อกัน	๘๗
ทรงวางหลักตติยปริวาส	๘๗
ทรงอนุญาตให้บรรพชากุลบุตรเป็นสามเณรด้วยวิธีไตรสรณคมน์	๘๗
ทรงห้ามบุคคลบางประเภทบรรพชาอุปสมบท	๘๘
๒. อุโปสถขันธกะ ตอนที่ด้วยอุโบสถ มี ๓๙ หัวข้อ	๘๙
โอวาทปาติโมกข์ และอาณานาปาติโมกข์	๙๑
สรุปประเด็นสำคัญในอุโปสถขันธกะ	๙๒
ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง	๙๒
อุโบสถ ๕ ประเภท	๙๔
ทรงห้ามยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน	๙๕
ทรงอนุญาตให้สมมติสมาณสังวาสสี่มา	๙๕
ทรงอนุญาตให้สมมติสมาณสังวาสสี่มา เป็นแดนที่อยู่ปราศจากไตรจีวรได้	
โดยไม่ต้องอาบัตติ	๙๕
ทรงกำหนดคามสี่มา อุททุกเขปสี่มา สี่มาสังกระกัน สี่มาทับกัน	
เป็นสี่มาที่ใช้ไม่ได้	๙๖
ปาติโมกข์ทุเทศ : วิธียกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง ๕ ประการ	๙๖
อันตราย ๑๐ อย่าง ที่เป็นเหตุแห่งการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อ	๙๗
บุพพกรรม และบุพพกิจ	๙๗
ทรงอนุญาตให้ภิกษุไข่มอบปาริสุทธิ และฉันทะ	๙๘
ทรงห้ามมิให้ภิกษุที่มีอาบัติติดตัวร่วมทำอุโบสถ และทรงห้ามแสดงสภาคาบัตติ	๙๘
การแบ่งพวกทำอุโบสถโดยไม่ต้องอาบัตติ	๙๙
การแบ่งพวกทำอุโบสถ ต้องอาบัตติ	๙๙
๓. วัสสุปนายิกขันธกะ ตอนที่ด้วยวันเข้าพรรษา มี ๑๓ หัวข้อ	๑๐๓
สรุปประเด็นสำคัญในวัสสุปนายิกขันธกะ	๑๐๔
กำเนิดแห่งการอยู่จำพรรษา	๑๐๔
ประเภทแห่งการอยู่จำพรรษา	๑๐๔

สัตตาหกรณียะ	๑๐๔
การขาดพรรษาโดยไม่ต้องอาบัติ	๑๐๕
สถานที่ควรและไม่ควรอยู่จำพรรษา	๑๐๖
๔. ปวารณาชั้นธกะ ตอนว่าด้วยปวารณามี ๒๗ หัวข้อ	๑๐๖
สรุปประเด็นสำคัญในปวารณาชั้นธกะ	๑๐๘
กำเนิดแห่งปวารณา	๑๐๘
วิธีปวารณาแบบต่าง ๆ	๑๐๘
๑. ปวารณาเป็นการสงฆ์ สัพพสังคาหิกานุตติ และคำปวารณา	๑๐๘
๒. ปวารณาเป็นการคณะ ญัตติ และคำปวารณา	๑๐๙
๓. ปวารณาเป็นการบุคคล หรืออธิฐานปวารณา	๑๑๒
วิธีการแก้ไขสภาพอาบัติในวันปวารณา	๑๑๒
การแบ่งพวกปวารณาโดยไม่ต้องอาบัติ	๑๑๒
การแบ่งพวกปวารณา ต้องอาบัติ	๑๑๓
ทรงอนุญาตให้สงเคราะห์กันด้วยปวารณา	๑๑๔

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๕

พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๕

(มหาวรรค ภาค ๒)

เนื้อหาโดยย่อแห่งมหาวรรค ภาค ๒	๑๑๘
๕. จัมมชั้นธกะ ตอนว่าด้วยหนัง มี ๑๓ หัวข้อ	๑๑๘
๖. เกสัชชชั้นธกะ ตอนว่าด้วยยารักษาโรค มี ๒๗ หัวข้อ	๑๑๘
๗. กฐินชั้นธกะ ตอนว่าด้วยกฐิน มี ๑๕ หัวข้อ	๑๑๘
๘. จีวรชั้นธกะ ตอนว่าด้วยจีวร มี ๓๒ หัวข้อ	๑๑๙
๙. จัมเปยยชั้นธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงจัมปา มี ๓๗ หัวข้อ	๑๑๙
๑๐. โกสัมพิกชั้นธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี มี ๑๐ หัวข้อ	๑๑๙
เนื้อหาโดยพิสดารแห่งมหาวรรค ภาค ๒	๑๑๙
๕. จัมมชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องหนังสัตว์	๑๑๙
สรุปประเด็นสำคัญในจัมมชั้นธกะ	๑๒๑
การบำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมโดยปรบอินทริยให้เสมอกัน	๑๒๑

ข้ออนุญาตและข้อห้ามเกี่ยวกับยานพาหนะ	๑๒๒
รองเท้า เชียงเท้า ยานพาหนะและหนังสือที่ทรงห้ามมิให้ใช้	๑๒๒
รองเท้า เชียงเท้า และยานพาหนะที่ทรงอนุญาตให้มิให้ใช้	
และกรณีที่ทรงอนุญาตให้สวมรองเท้าได้	๑๒๓
พุทธานุญาตพิเศษเฉพาะในปัจฉิมชนบท ๕ ประการ	๑๒๔
๖. เกสัชชขันธกะ ตอนว่าด้วยยารักษาโรค	๑๒๕
สรุปประเด็นสำคัญในเกสัชชขันธกะ	๑๒๖
ทรงอนุญาตเกสัช ๕ ในกาลและในเวลาวิกาลเพื่อแก้โรคผอมเหลือง	๑๒๖
ทรงอนุญาตวิธีการรักษาโรคลม	๑๒๗
ทรงอนุญาตมันเหลวที่เป็นยาและเครื่องยาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ	๑๒๗
ทรงอนุญาตโภชนาหารต่าง ๆ และวิธีการจัดทำให้เหมาะสม	๑๒๘
ทรงห้ามฉนเนื้อ ๑๐ อย่าง และทรงห้ามฉนเนื้อทั่วไปที่เขาทำเจาะจง	๑๒๘
ทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับ “กาลิก”	๑๒๙
ทรงอนุญาตให้มีสถานที่เก็บอาหาร	๑๒๙
ทรงวางหลักในการตัดสินสิ่งที่ควรและไม่ควร	๑๓๐
๗. กฐินขันธกะ ตอนว่าด้วยกฐิน	๑๓๑
สรุปประเด็นสำคัญในกฐินขันธกะ	๑๓๒
ปฐมเหตุแห่งการทรงอนุญาตให้กรานกฐิน	๑๓๒
อานิสงส์สำหรับภิกษุผู้กรานกฐิน	๑๓๒
กระบวนการขั้นตอนในการกรานกฐิน	๑๓๓
มูลเหตุให้กฐินเดาะ	๑๓๔
หัวข้อแห่งการเดาะกฐิน	๑๓๔
๘. จีวรขันธกะ ตอนว่าด้วยจีวร	๑๓๕
สรุปประเด็นสำคัญในจีวรขันธกะ	๑๓๗
ฐานะและความสำคัญของหญิงงามเมือง	๑๓๗
ชีวกโกมารภัจ ผู้เป็นบิดาแห่งการแพทย์	๑๓๘
ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับจากผู้ถวายจีวร	๑๓๘
ปฐมเหตุแห่งการทำจีวรแบ่งเป็นชั้น (เป็นตอน)	๑๓๙
ปฐมเหตุแห่งการทรงอนุญาตไตรจีวร	๑๓๙

ปฐมเหตุแห่งการถวายผ้าอาบน้ำฝน	๑๔๐
กฎเกณฑ์ในการอธิษฐานและวิกัป	๑๔๑
คุณสมบัติของผู้พยาบาลที่ดี	๑๔๑
หลักเกณฑ์ในการจัดการมรดกของภิกษุและสามเณรผู้มรณภาพ	๑๔๑
๙. จัมเปยขันธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงจัมปา	๑๔๒
สรุปประเด็นสำคัญในจัมเปยขันธกะ	๑๔๔
กรรมที่ไม่ชอบธรรม ๑๘ ประการ	๑๔๔
ลักษณะกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรมและกรรมที่ชอบธรรม	๑๔๕
อรรถาธิบายคำสำคัญในกรรมแต่ละประเภท	๑๔๕
กำหนดองค์สงฆ์ ๕ ประเภทสำหรับกรรมแต่ละอย่าง	๑๔๖
บุคคลที่นับรวมเป็นองค์สงฆ์ไม่ได้	๑๔๖
นิคคกรรม ๕ อย่าง	๑๔๗
ลักษณะการลงและการระงับนิกคกรรมที่ชอบธรรม	๑๔๘
ลักษณะการลงและการระงับนิกคกรรมที่ไม่ชอบธรรม	๑๔๘
๑๐. โกสัมพิกขันธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี	๑๔๘
สรุปประเด็นสำคัญในโกสัมพิกขันธกะ	๑๔๙
ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน เพราะเรื่องเหลือน้ำไว้ในภาชนะ ในวัจกุฎี (ห้องสุขา)	๑๔๙
ทรงแนะนำภิกษุให้เชื่อถือกันและกันเพื่อความสามัคคีแห่งสงฆ์	๑๕๐
นานาสังวาสกภูมิและสมานสังวาสกภูมิ	๑๕๐
วิธีระงับเวรของพระเจ้าที่ซีติโกศลราช	๑๕๑
เหตุแห่งความผาสุกและสามัคคีของท่านพระอนรุทธะ ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละ	๑๕๑
เหตุแห่งความแตกสามัคคี ๑๘ ประการ	๑๕๒
ลักษณะแห่งอัมมวาทีบุคคล	๑๕๒
วิธีปฏิบัติต่อพวกภิกษุผู้ก่อความทะเลาะวิวาท	๑๕๓
ทรงอนุญาตให้รับกันและกันเข้าหมู่และทำสังฆสามัคคี	๑๕๔
ข้อสรุปพระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๒	๑๕๔

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๖
พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๖
(จุฬวรรค ภาค ๑)

เนื้อหาโดยย่อแห่งจุฬวรรค ภาค ๑	๑๕๖
เนื้อหาโดยพิสดารแห่งจุฬวรรค ภาค ๑	๑๕๘
๑. กัมมขันธกะ ตอนว่าด้วยนิกคหกรรม	๑๕๘
ขั้นตอนการลงนิกคหกรรม	๑๖๑
ขั้นตอนการระงับนิกคหกรรม	๑๖๑
ตัวอย่างการลงและระงับตชชนียกรรม	๑๖๑
กรณีของพวกภิกษุนิสัยของพระปันทุกะและพระโลหิตกะ	๑๖๑
องค์ประกอบร่วมบางประการแห่งนิกคหกรรมทั้ง ๕	๑๖๒
สรุปประเด็นสำคัญในกัมมขันธกะ	๑๖๖
หลักพื้นฐานในการลงนิกคหกรรม	๑๖๖
นัยสำคัญของคำบางคำ	๑๖๖
การระงับนิกคหกรรม มี ๒ ลักษณะ	๑๖๗
๒. ปารีวาสกขันธกะ ตอนว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับปริวาส	๑๖๗
๒.๑ ปารีวาสกวัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้อยู่ปริวาส	๑๖๗
รัตติเณท ว่าด้วยเหตุให้ขาดราตรี	๑๖๘
๒.๒ มุลาปยปฏิกัสนารหัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหา	
อาบัติเดิม	๑๖๘
๒.๓ มานัตตารหัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ควรแก่มานัต	๑๖๘
๒.๔ มานัตตจาริกวัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ประพฤติมานัต	๑๖๙
๒.๕ อัพภานารหัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ควรแก่อัพภาน	๑๖๙
กฎระเบียบร่วมเบื้องต้นสำหรับภิกษุผู้อยู่กรรม	๑๖๙
๓. สมุจจยขันธกะ ตอนว่าด้วยประมวลวิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส	๑๗๐
๓.๑ สุกกวิสัฏฐิ ว่าด้วยวิธีการออกจากอาบัติ ที่ต้องเพราะทำ	
น้ำอสุจิให้เคลื่อน	๑๗๐
๓.๒ ปริวาส ว่าด้วยการอยู่ชดใช้	๑๗๓
สรุปหลักการทั่วไปเกี่ยวกับปริวาส	๑๗๔

๓.๓	จัดตาศีสะกะ ว่าด้วยกรณีตัวอย่าง ๔๐ กรณี	๑๗๖
๓.๔	จัดติงสะกะ ว่าด้วยกรณีตัวอย่าง ๓๖ กรณี	๑๗๗
๓.๕	มานัตตสตะ ว่าด้วยกรณีตัวอย่างการให้มนต์ ๑๐๐ กรณี	๑๗๗
๓.๖	สมุสลายสโมธานปริวาสจตุสตะ ว่าด้วยสโมธานปริวาสกับการชักเข้าหาอาบัติเดิม ๔๐๐ กรณี	๑๗๘
๓.๗	ปริมาณาทิวารอัฐฐกะ ว่าด้วยวาระอาบัติมีจำนวนนับได้เป็นต้น ๘ กรณี	๑๗๘
๓.๘	เทวภิกขุวารเอกาทสกะ ว่าด้วยวาระการให้มนต์แก่ภิกษุ ๒ รูป ๑๑ กรณี	๑๗๙
๓.๙	มุสลายวิสสุทตินวกะ ว่าด้วยความไม่หมดจดจากอาบัติเดิม ๙ กรณี	๑๗๙
๓.๑๐	มุสลายวิสสุทตินวกะ ว่าด้วยความหมดจดจากอาบัติเดิม ๙ กรณี	๑๗๙
๓.๑๑	ตติยนวกะ ว่าด้วยความหมดจดจากอาบัติโดยขั้นตอนที่ ๓ รวม ๙ กรณี	๑๗๙
๔.	สมณชั้นธกะ ตอนว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์	๑๘๐
๔.๑	สัมมุขาวินัย ว่าด้วยระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า	๑๘๐
	พุทธธานุญาติเกี่ยวกับสัมมุขาวินัย	๑๘๐
	สัมมุขาวินัยปฏิรูป	๑๘๐
	สัมมุขาวินัยโดยชอบธรรม	๑๘๐
๔.๒	สตีวินัย ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะ	
	ผู้มีสติสมบูรณ์	๑๘๑
	พุทธธานุญาติเกี่ยวกับสตีวินัย	๑๘๑
	การให้สตีวินัยที่ชอบธรรม ๕ อย่าง	๑๘๑
๔.๓	อมุพหวินัย ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติ	
	ในขณะที่เป็นบ้า	๑๘๑
	พุทธธานุญาติเกี่ยวกับอมุพหวินัย	๑๘๑
	อมุพหวินัยที่ไม่ชอบธรรม	๑๘๒
	อมุพหวินัยที่ชอบธรรม	๑๘๒
๔.๔	ปฎิณญาตกรณะ ว่าด้วยระงับอธิกรณ์ตามคำรับของจำเลย	๑๘๒
	พุทธธานุญาติเกี่ยวกับปฎิณญาตกรณะ	๑๘๒
	ปฎิณญาตกรณะที่ไม่ชอบธรรม	๑๘๓

ปฏินุญาตกรรมที่ชอบธรรม	๑๘๓
๔.๕ เยภุยยสิกา ว่าด้วยระงับอธิกรณ์ตามเสียงข้างมาก	๑๘๓
พุทธานุญาตเกี่ยวกับเยภุยยสิกา	๑๘๓
การจับสลากที่ไม่ชอบธรรม	๑๘๓
๔.๖ ตัสสปาปิยสิกา ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด	๑๘๔
พุทธานุญาตเกี่ยวกับตัสสปาปิยสิกา	๑๘๔
ตัสสปาปิยสิกาที่ชอบธรรม	๑๘๔
๔.๗ ตินวัตถการกะ ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยการประนีประนอม	๑๘๔
พุทธานุญาตเกี่ยวกับตินวัตถการกะ	๑๘๕
๔.๘ อธิกรณ์ะ-๔.๙ อธิกรณ์วุปสมนสมณะ ว่าด้วยอธิกรณ์ มูลเหตุ และความสงบระงับอธิกรณ์	๑๘๕
๑. วิวาหาธิกรณ์	๑๘๕
มูลเหตุแห่งวิวาหาธิกรณ์	๑๘๖
วิธีระงับวิวาหาธิกรณ์	๑๘๖
๒. อนุวาหาธิกรณ์	๑๘๖
มูลเหตุแห่งอนุวาหาธิกรณ์	๑๘๖
วิธีระงับอนุวาหาธิกรณ์	๑๘๗
๓. อาปัตตาธิกรณ์	๑๘๗
มูลเหตุแห่งอาปัตตาธิกรณ์	๑๘๗
วิธีระงับอาปัตตาธิกรณ์	๑๘๗
๔. กิจจาธิกรณ์	๑๘๗
ประเด็นที่น่าศึกษาในอธิกรณ์ ๔	๑๘๗

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๗

พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗

(จุฬวรรค ภาค ๒)

เนื้อหาโดยย่อแห่งจุฬวรรค ภาค ๒	๑๙๖
เนื้อหาที่น่าสนใจในจุฬวรรค ภาค ๒	๒๐๐
๕. ขุททกวัตถุขันธกะ ตอนที่ว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ	๒๐๐

๖. เสนาสนชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องเสนาสนะที่อยู่อาศัย	๒๐๑
๗. สังฆเภทชั้นธกะ ตอนที่ว่าด้วยการทำลายสงฆ์	๒๐๕
๘. วัตตักชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องข้อวัตร	๒๐๘
๙. ปาติโมกข์ฐปนชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องการงดปาติโมกข์	๒๐๙
๑๐. ภิกขุณีชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องภิกษุณี	๒๑๑
๑๑-๑๒. ปัญจสติก-สัตตสติกชั้นธกะ ตอนที่ว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และพระอรหันต์ ๗๐๐ รูปทำสังคายนา ครั้งที่ ๒	๒๑๕
การสืบทอดพระพุทธศาสนาในรูปนิกายต่าง ๆ	๒๒๕
ผังแสดงการแตกแยกนิกายต่าง ๆ	๒๒๗
ข้อสรุปพระวินัยปิฎก จุฬวรรค ภาค ๒	๒๓๓

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๘

พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๘

(ปริวาร)

เนื้อหาโดยย่อแห่งคัมภีร์ปริวาร	๒๓๕
เนื้อหาโดยพิสดารแห่งคัมภีร์ปริวาร	๒๓๖
๑. ภิกขุวิภังค์โสฬสมหาวาร ว่าด้วยวาระใหญ่ ๑๖ วาระในภิกขุวิภังค์	๒๓๖
๑. กัตถปัญญัตติวาร วาระว่าด้วยบัญญัติ ณ ที่ไหน	๒๓๖
อุทาหรณ์ปัญหาข้อที่ ๑	๒๓๘
อุทาหรณ์ปัญหาข้อที่ ๒๖	๒๓๘
๒. กตาปัตติวาร วาระว่าด้วยต้องอาบัติเท่าไร	๒๓๘
๓. วิปัตติวาร วาระว่าด้วยเป็นวิบัติ	๒๓๘
๔. สังคหวาร วาระว่าด้วยการจัดเข้ากองอาบัติ	๒๓๘
๕. สมุฏฐานวาร วาระว่าด้วยสมุฏฐาน	๒๓๙
๖. อธิกรณวาร วาระว่าด้วยจัดเป็นอธิกรณ	๒๓๙
๗. สมถวาร วาระว่าด้วยการระงับด้วยสมถะ	๒๓๙
๘. สมุจจยวาร วาระว่าด้วยการสรุปรวม	๒๓๙
๑. กัตถปัญญัตติวาร วาระว่าด้วยบัญญัติ ณ ที่ไหน	๒๔๐
๒. ภิกขุณีวิภังค์โสฬสมหาวาร ว่าด้วยวาระใหญ่ ๑๖ วาระในภิกขุณีวิภังค์	๒๔๐

๓. สมุฏฐานสี่สสังเขป ว่าด้วยการย่อห้วข้อสมุฏฐาน	๒๔๐
๔. อันตรเปยยาล ว่าด้วยการละข้อความในระหว่าง	๒๔๒
๕. สมถเภท ว่าด้วยประเภทแห่งสมถะ	๒๔๔
๖. ชันธกปุจฉาวาร ว่าด้วยวาระคำถามและคำตอบถึงชันธกะ	๒๔๖
๗. เอกุตตริกนัย ว่าด้วยนัยเกินหนึ่ง	๒๔๖
๘. อุโปสถาทิปุจฉาวิสัยชนา ว่าด้วยคำถามคำตอบเรื่องอุโบสถเป็นต้น	๒๔๘
๙. อัตถสปรกณ์ ว่าด้วยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ	๒๔๙
๑๐. คาถาสังคณิกะ ว่าด้วยกลุ่มคาถา	๒๕๐
๑๑. อธิกรณเภท ว่าด้วยประเภทแห่งอธิกรณ	๒๕๑
๑๒. อปรคาถาสังคณิกะ ว่าด้วยกลุ่มคาถาอีกกลุ่มหนึ่ง	๒๕๒
๑๓. โจทณากัณฐ์ ว่าด้วยหมวดการโจท	๒๕๓
๑๔. จูฬสงคราม ว่าด้วยภิกษุผู้เข้าสู่จูฬสงคราม	๒๕๓
๑๕. มหาสงคราม ว่าด้วยภิกษุผู้เข้าสู่มหาสงคราม	๒๕๔
๑๖. กฐินเภท ว่าด้วยประเภทแห่งกฐิน	๒๕๕
๑๗. อุปาลิปัญจกะ ว่าด้วยเรื่องพระอุบาลี ๕ หมวด	๒๕๖
๑๘. อัฏฐาปัตติสมุฏฐาน ว่าด้วยสมุฏฐานอาบัติที่มีอยู่	๒๕๘
๑๙. พุติยคาถาสังคณิกะ ว่าด้วยกลุ่มคาถากลุ่มที่ ๒	๒๕๙
๒๐. เสทโฆจนคาถา ว่าด้วยคาถาที่ทำให้เหงื่อแตก	๒๕๙
๒๑. ปัญจวรรค ว่าด้วยหมวด ๕ หมวด	๒๖๐
เนื้อหาที่น่าสนใจในคัมภีร์ปริวาร	๒๖๑
สมุฏฐานสี่สสังเขป	๒๖๔
คาถาสังคณิกะ	๒๖๖
ปาราชิก ๔ สิกขาบท	๒๖๗
สังฆาทิเสส ๗ สิกขาบท	๒๖๗
นิสสัคคียปาจิตติย ๑๘ สิกขาบท	๒๖๗
ปาจิตติย ๗๐ สิกขาบท	๒๖๘
เสทโฆจนคาถา	๒๗๓

อันว่าด้วยพระวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎก^๑ คือประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งเป็น พุทธบัญญัตินี้ แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ อาทิพรหมจริยการศึกษา และอภิสมাজาริกการศึกษา

อาทิพรหมจริยการศึกษา หมายถึงหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพัญญัติหรือข้อปฏิบัติ อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณา เพื่อป้องกันความ ประพฤติเสียหายและวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง พระสงฆ์ สวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า **พระปาติโมกข์**

ส่วน **อภิสมাজาริกการศึกษา** หมายถึงหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียม เกี่ยวกับมรรยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงามสำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของ พระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า น่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป

พระวินัยนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้น จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤตินั้นอีก ดังจะเห็นได้ว่า ในตอนต้นพุทธกาล คือตั้งแต่ พระราชาที่ ๑ ถึงพระราชาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติ สิกขาบทไว้แน่นอน เพราะภิกษุ สงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศีลของภิกษุสงฆ์เรียกว่า “**ปาติโมกข์สังวรศีล**” จัดเป็นจาริตตศีล คือ ระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่าง que พระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมา ในระยะที่ยังไม่มี พุทธบัญญัติให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้า ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์เองทุกกึ่งเดือน

ในพรรษาที่ ๑๒ ขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตรกราบทูลอาราธนา ให้ทรงบัญญัติสิกขาบท ดังปรากฏในเวรัญชกัณฑ์ คัมภีร์มหาวิงค์ พระวินัยปิฎกเล่ม ๑ ว่า “ถึงเวลาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงยกปาติโมกข์ขึ้น แสดงแก่พระสาวกอันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนาน” พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงบัญญัติ สิกขาบท เพราะในระยะนั้นภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ เป็นพระอริยบุคคล ดังที่พระองค์ตรัสตอบ พระสารีบุตรว่า “จงรอไปก่อนเถิดสารีบุตร ตถาคตรู้เวลาในเรื่องที่จะบัญญัติสิกขาบทนั้น ศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่สาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดเวลาที่ยังไม่เกิด

^๑ บทนำ เล่ม ๑ : พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙.

อาสวัฏฐานิยธรรมในหมู่สงฆ์ เมื่อเกิดอาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างขึ้นในหมู่สงฆ์ ตถาคต
จึงจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวกเพื่อขจัดธรรมเหล่านั้น... สารีบุตร
ก็ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีเสนียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมอง บริสุทธิผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสารคุณแท้จริง
ในภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ผู้มีคุณธรรมอย่างต่ำกัณฐโกสบัน”

ต่อมา หลังจากออกพรรษาที่ ๒๐ (วิ.อ. ๑/๓๑/๒๑๖) แล้วพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติ
ปาราชิก สิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยปรารถนาเหตุการณ์มัวหมองในคณะสงฆ์อันเนื่อง
มาจากการที่พระสุทินเสพเมถุนกับอดีตภรรยาที่ปามหาวัน กรุงเวสาลี การที่พระพุทธเจ้า
ทรงบัญญัติสิกขาบทครั้งนี้ นับเป็นครั้งแรกและทรงบัญญัติเรื่อยมาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์
ไม่ดีงามขึ้นในคณะสงฆ์

ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละครั้งมีขั้นตอนดังนี้คือ เมื่อเกิดเรื่องมัวหมองขึ้นภายใน
คณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุให้ทุลรับ แล้วทรงชี้โทษ
แห่งการประพฤตินั้น และตรัสอานิสงส์แห่งความสำรวมระวังแล้ว จึงทรงตั้งพระบัญญัติ
ห้ามมิให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไป ทรงกำหนดโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิดเรียกว่า
ปรับอาบัติ

คำว่า **อาบัติ** แปลว่า **การต้อง การล่วงละเมิด** คำนี้เป็นชื่อเรียกกิริยาที่ล่วงละเมิด
สิกขาบทนั้น ๆ และเป็นชื่อเรียกโทษหรือความผิดที่เกิดจากการล่วงละเมิดสิกขาบท เช่น
ภิกษุกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก

อาบัติมี ๗ กองคือ ปาราชิก สังฆาทิเสส ฤทธัจฉัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ
ทุพภาสิต

อาบัติปาราชิกมีโทษหนัก ทำให้ผู้ล่วงละเมิดขาดจากความเป็นภิกษุ อาบัติสังฆาทิเสส
มีโทษปานกลาง ผู้ล่วงละเมิดต้องอยู่กรรมคือประพฤติวัตรอย่างหนึ่งจึงจะพ้นจากอาบัตินี้
ส่วนอาบัติ ๕ กองที่เหลือมีโทษเบา ผู้ล่วงละเมิดต้องประกาศ สารภาพผิดต่อหน้าภิกษุ
ด้วยกันดังที่เรียกว่าปลงอาบัติจึงจะพ้นจากอาบัติเหล่านี้

บทบัญญัติในพระวินัยแต่ละข้อหรือมาตราเรียกว่า สิกขาบท แปลว่าข้อที่ต้องศึกษา
นั่นคือ บทบัญญัติสำหรับภิกษุมี ๒๒๗ สิกขาบท บทบัญญัติสำหรับภิกษุณี มี ๓๑๑ สิกขาบท
สิกขาบทเหล่านี้มาในพระปาติโมกข์ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สาวกในที่ประชุมสงฆ์ทุกกิ่งเดือน

บทบัญญัติสำหรับภิกษุ ๒๒๗ สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์แบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้
ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนียต ๒ นิสสัคคียปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔
เสขิยะ ๗๕ อธิกรณสมณะ ๗

สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์นั้นปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดไว้ครบทุกอาบัติ คือ ระบุอาบัติโดยตรง ๔ กอง ได้แก่ ปาราชิก สังฆาติเสส ปาจิตตีย์ทั้งที่เป็น นิสสัคคียปาจิตตีย์ และสุทธิกปาจิตตีย์ และปาฏิเทสนียะ มีอาบัติที่ไม่ได้ระบุไว้ โดยตรงอีก ๓ กอง ได้แก่ ฤทธัจจย ทุกกฏ ทุพภาสิต

สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์เหล่านี้ยกเว้นเสขิยะจัดเป็นอาทิพรหมจริยกาสิกขา ส่วนเสขิยะและสิกขาบทจำนวนมากที่มานอกพระปาติโมกข์ล้วนเป็นอภิสมาจาริกาสิกขา

อาทิพรหมจริยกาสิกขาและอภิสมาจาริกาสิกขาทั้ง ๒ ส่วนรวมกันเรียกว่า พระวินัย

พระวินัยเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับฝึกหัดอบรมกุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพราะผู้เข้ามาบวชนั้นมาจากต่างตระกูล ต่างชนชั้น ต่างอัยยาศัย ต่างจิตต่างใจ หากไม่มีพระวินัยควบคุมความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่สับสนวุ่นวายไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ถ้าภิกษุทุกรูปประพฤติตามพระวินัย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่งดงาม นำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ยืนนาน เปรียบเหมือนดอกไม้บานนานาชนิดถูกร้อยไว้ด้วยด้ายจึงไม่แตกแยกกระจัดกระจาย ทั้งยังคุมกันเข้าเป็นพวงมาลัยที่สวยงาม ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในเวรณชกัณฐ์ว่า

“พระพุทธเจ้ากุกสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ และพระพุทธเจ้ากัสสปะ ไม่ทรงผ่อนคลายที่จะแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวก สุตตะ เคยยะ...เวทัลละของพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ จึงมีมาก ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แก่สาวก มีการแสดง ปาติโมกข์ เมื่อสิ้นพระพุทธเจ้าและสาวก ผู้ตรัสรู้ตามแล้ว สาวกชั้นหลัง ๆ ต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติวรรณะได้เข้ามาบวชจากต่างตระกูล เธอเหล่านั้นพาให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่นาน เหมือนดอกไม้บานาพรณกองอยู่บนแผ่นกระดาน เอาด้ายร้อยไว้ ย่อมไม่ถูกลมพัดกระจัดกระจายไป เพราะเหตุไร เพราะเอาด้ายร้อยไว้”

ข้อนี้แสดงว่า การบัญญัติพระวินัยเป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ยืนนาน ดังจะเห็นได้ว่า พระมหากัสสปเถระผู้เป็นประธานสงฆ์ในการจัดทำสังคายนา ครั้งที่ ๑ ได้ตกลงกับพระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายว่า จะสังคายนาพระวินัยก่อน ทั้งนี้เพราะท่านเห็นว่า พระวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา ดังที่สมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัยปิฎกบันทึกว่า “พระวินัยจัดว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังดำรงอยู่ พระศาสนาก็ชื่อว่ายังดำรงอยู่ ดังนั้น จึงขอสังคายนาพระวินัยก่อน”

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา (๑/๑๘,๒๐) อธิบายความหมายของคำว่า วินัยปิฎก ไว้ดังนี้

คำว่า วินัย (วิ + นัย) มี ๓ ความหมาย ได้แก่

๑. วินัย หมายถึง **นัยต่าง ๆ (วิวัธ + นัย)** เพราะมีปาติโมกข์ ๒ คือ ภิกขุปาติโมกข์ และภิกขุณีปาติโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือ ภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์ มีอาบัติ ๗ กองเป็นต้น

๒. วินัย หมายถึง **นัยพิเศษ (วิเสส + นัย)** เพราะมีอนุบัญญัติเพิ่มเติมเพื่อให้สิกขาบทรัดกุมยิ่งขึ้นหรือผ่อนผันให้เพลาความเข้มงวดลง

๓. วินัย หมายถึง **กฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา (วินยโนโต เจว กายวาจัน)** เพราะเป็นเครื่องป้องกันความประพฤติที่ไม่เหมาะสมทางกายและทางวาจา

คำว่า **ปิฎก มี ๒** ความหมาย ได้แก่

๑. ปิฎก หมายถึง ปริยัติ เช่น ในข้อความว่า “มา ปิฎกสมปทาเนน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างปริยัติ”

๒. ปิฎก หมายถึง ภาชนะ เช่น ในข้อความว่า “อถ บุริโส อาคจเณย กุฑทาลปิฎกมาทาย บุรุษถือจอบและกระบุงเดินมา”

เมื่อรวมคำว่า วินัย เข้ากับคำว่า ปิฎก ก็เป็น วินัยปิฎก คำว่า วินัยปิฎก หมายถึง คัมภีร์ที่ประมวลกฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา หรือภาชนะที่รวบรวมกฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา

พระวินัยปิฎกนี้แบ่งออกเป็น ๕ คัมภีร์ คือ

๑. **มหาวิภังค์** หรือ **ภิกขุวิภังค์** ว่าด้วยสิกขาบทหรือศีลของภิกษุ ๒๒๗ ข้อที่มาในพระปาติโมกข์

๒. **ภิกขุณีวิภังค์** ว่าด้วยสิกขาบทหรือศีลของภิกษุณี ๓๑๑ ข้อที่มาใน พระปาติโมกข์

๓. **มหาวรรค** ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาติโมกข์ตอนต้น ๑๐ ชั้นธกะหรือหมวด

๔. **จุลวรรค** ว่าด้วยสิกขาบทนอกพระปาติโมกข์ตอนปลาย ๑๐ ชั้นธกะ

๕. **ปริวาร** คือคัมภีร์ประกอบหรือคู่มือที่บรรจุคำถามคำตอบสำหรับ ซ่อมความรู้เรื่องพระวินัยซึ่งเป็นการทบทวนเนื้อหาของสี่คัมภีร์แรก

พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้แบ่งพระวินัยปิฎก ออกเป็น ๕ คัมภีร์ ตามวิธีการดังกล่าวนี้

นอกจากนี้ ยังมีวิธีการแบ่งวินัยปิฎกอีก ๒ แบบตามที่บ้านทีกไว้ในคัมภีร์ชื่อว่า **วชิรสารัตถสังคหะ** ที่พระรัตนปัญญาเถระรจนาที่เชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๘ ดังนี้

แบบที่ ๑ ปรากฏในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะข้อ ๒๒ ว่า “อาปามจุปอาทิกา” ท่านแบ่งพระวินัยปิฎกออกเป็น ๕ คัมภีร์ มีคำย่อหรือหัวใจว่า **อา ปา ม จุ ป** คือ

๑. อา = อาทิกัมมิกะหรือปาราชิก ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติหนักของภิกษุ ตั้งแต่ปาราชิกถึงอนิยต

๒. ปา = ปาจิตตีย์ ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติเบาตั้งแต่นิสสัคคีย-ปาจิตตีย์ ถึงเสขิยะ รวมตลอดทั้งภิกษุณีวิภังค์ทั้งหมด

๓. ม = มหาวรรค

๔. จุ = จุลวรรค

๕. ป = ปริวาร

แบบที่ ๒ ปรากฏในคัมภีร์วัชรสารตถสังคหะข้อ ๓๔๘ ว่า “ปาปามจุปติ ปญจวิธวินยปิฎก” พระวินยปิฎกมี ๕ คัมภีร์ คือ **ปา ปา ม จุ ป** ท่านแบ่งพระวินยปิฎก ออกเป็น ๕ คัมภีร์ มีคำย่อหรือหัวใจว่า ปา ปา ม จุ ป คือ

๑. ปา = ปาราชิก

๒. ปา = ปาจิตตีย์

๓. ม = มหาวรรค

๔. จุ = จุลวรรค

๕. ป = ปริวาร

พระไตรปิฎกที่สมาคมบาลีปกรณ์พิมพ์ขึ้นในประเทศไทยอังกฤษ แบ่งวินยปิฎก ออกเป็น ๓ หมวด คือ

๑. สุตตวิภังค์ รวมมหาวิภังค์และภิกษุณีวิภังค์เข้าด้วยกัน

๒. ชันธกะ รวมมหาวรรคและจุลวรรคเข้าด้วยกัน

๓. ปริวาร ตรงกับคัมภีร์ที่ ๕ ข้างต้น

วินยปิฎกประกอบด้วยเนื้อหาที่บรรจุไว้ในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๘ เล่ม ดังนี้

เล่ม ๑ มหาวิภังค์ ภาค ๑ แบ่งเป็นหมวดเรียกว่ากัณฑ์ มี ๔ กัณฑ์ คือ (๑) เวรัญชกัณฑ์ (๒) ปาราชิกกัณฑ์ (๓) สังฆาติเสสกัณฑ์ (๔) อนิยตกัณฑ์

เล่ม ๒ มหาวิภังค์ ภาค ๒ ต่อจากภาค ๑ แบ่งเป็น ๔ กัณฑ์กับ ๑ เรื่อง คือ (๕) นิสสัคคียกัณฑ์ (๖) ปาจิตตียกัณฑ์ (๗) ปาฏิเทศนียกัณฑ์ (๘) เสขิยกัณฑ์ (๙) อธิกรณสมณะ

เล่ม ๓ ภิกษุณีวิภังค์ แบ่งเป็น ๖ กัณฑ์ กับ ๑ เรื่อง คือ (๑) ปาราชิกกัณฑ์ (๒) สังฆาติ-เสสกัณฑ์ (๓) นิสสัคคียกัณฑ์ (๔) ปาจิตตียกัณฑ์ (๕) ปาฏิเทศนียกัณฑ์ (๖) เสขิยกัณฑ์ (๗) อธิกรณสมณะ

เล่ม ๔ มหาวรรค ภาค ๑ แบ่งเป็นตอนใหญ่เรียกว่าชั้นธกะ มี ๔ ชั้นธกะ คือ (๑) มหาชั้นธกะ (๒) อุโปสถชั้นธกะ (๓) วัสสุภณายิกชั้นธกะ (๔) ปวารณาชั้นธกะ

เล่ม ๕ มหาวรรค ภาค ๒ ต่อจากภาค ๑ แบ่งเป็น ๖ ชั้นธกะ คือ (๕) จัมมชั้นธกะ (๖) เกสัชชชั้นธกะ (๗) กฐินชั้นธกะ (๘) จีวรชั้นธกะ (๙) จัมเปยยชั้นธกะ (๑๐) โกสัมพิกชั้นธกะ

เล่ม ๖ จุลวรรค ภาค ๑ แบ่งเป็น ๕ ชั้นธกะ คือ (๑) กัมมชั้นธกะ (๒) ปริวาสิกชั้นธกะ (๓) สังฆเภทชั้นธกะ (๔) สมุจจยชั้นธกะ (๕) สมถชั้นธกะ

เล่ม ๗ จุลวรรค ภาค ๒ ต่อจากภาค ๑ แบ่งเป็น ๘ ชั้นธกะ คือ (๖) ขุททกวัตถุชั้นธกะ (๗) เสนาสนชั้นธกะ (๘) วัดตักชั้นธกะ (๙) ปาฏิโมกขฐปนชั้นธกะ (๑๐) ภิกขุณีชั้นธกะ (๑๑) ปญจสติกชั้นธกะ (๑๒) สัตตสติกชั้นธกะ

เล่ม ๘ ปริวาร เป็นคู่มือถามตอบเกี่ยวกับวินัย ประมวลความสำคัญของพระไตรปิฎก ตั้งแต่เล่ม ๑ ถึงเล่ม ๗ มี ๑๙ เรื่อง

มูลเหตุแห่งการบัญญัติพระวินัย

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุนั้นแล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย, อาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ,

๑. สังฆะสุญฺจตายะ, เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
๒. สังฆะผาสฺตายะ, เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
๓. ทุมมังกูณัง ปุคคะลันถํ นิคคะหายะ, เพื่อข่มบุคคลผู้เกื้อยาก
๔. เปสละนัง ภิกขุณัง ผาสฺวิหารายะ, เพื่ออยู่ผาสุกแห่งภิกษุผู้มีศีลดีงาม
๕. ทิฏฐะธัมมิกานัง อาสวะนัง สังวะรายะ, เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะเกิดใน

ปัจจุบัน

๖. สัมปะรายิกานัง อาสวะนัง ปะฏิฆาตายะ, เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต

๗. อัมปะสันนํ ปะสาทายะ, เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. ปะสันนํ ภิชฺยภาวายะ, เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว
๙. สัทธัมมัญญิตฺติยา, เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
๑๐. วินะยานุกะหายะ, เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑

พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑

(มหาวิภังค์ ภาค ๑)

พระไตรปิฎกเล่ม ๑ คือ มหาวิภังค์ ภาค ๑ แบ่งเป็น ๔ กัณฑ์ แต่ละกัณฑ์มีสาระสำคัญดังนี้

๑. เวรัญชกัณฑ์

ว่าด้วยเรื่องที่เวรัญชพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระองค์ทรงแสดงธรรมแก่เวรัญชพราหมณ์ ทำให้เขาเลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสกแล้ว ทูลอาราธนาให้ทรงจำพรรษาอยู่ที่เมืองเวรัญชา ในพรรษานั้น เมืองเวรัญชาเกิดทุพภิกขภัย พระพุทธเจ้าตรัสเหตุที่ทำให้พระศาสดาดำรงอยู่นานและดำรงอยู่ไม่นาน พระสารีบุตรได้กราบทูลให้ทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อความดำรงอยู่นานแห่งพระศาสนา พระพุทธองค์ทรงเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะบัญญัติ เพราะยังไม่มีเรื่องเสียหายเกิดขึ้นในภิกษุสงฆ์ ขณะนั้น พระสงฆ์ที่ติดตามพระพุทธเจ้าล้วนเป็นพระอริยบุคคลคือ อย่างต่ำก็เป็นพระโสดาบัน เมื่อออกพรรษาแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองเวรัญชา เสด็จข้ามแม่น้ำคงคาที่ท่าปายาคะ ปัจจุบันอยู่ในเขตเมืองอัลลาฮาบาด (ALLAHABAD) ไปยังกรุงพาราณสี และเสด็จถึงกรุงเวสาลี

๒. ปาราชิกกัณฑ์

ว่าด้วยปาราชิก ๔ สิกขาบท ซึ่งปรับอาบัติหนัก(ครุกาบัติ) ที่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดจะขาดจากความเป็นภิกษุทันที บุคคลผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ ก็ชื่อว่า ปาราชิก แปลว่า ผู้พ่ายแพ้ บุคคลผู้ต้องอาบัติปาราชิกต้องสละสมณเพศและไม่ได้รับอนุญาตให้บวชเป็นภิกษุอีก

ปาราชิก ๔ สิกขาบท ได้แก่

๑. ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการเสพเมถุน ภิกษุเสพเมถุน ต้องอาบัติปาราชิกขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนคนถูกตัดศีรษะ แม้จะนำศีรษะมาต่อเข้ากับร่างก็ไม่สามารถมีชีวิตได้

๒. ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ภิกษุลักทรัพย์มีราคาตั้งแต่ ๕ มาสก (๑ บาท) ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบ

เหมือนใบไม้แก่เหลืองหลุดจากขั้ว ไม่อาจมีความเขียวสดอีกได้

๓. ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการพรากกายมนุษย์ คือ ภิกษุมีเจตนาฆ่ามนุษย์ให้ตาย ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนแผ่นหินหนาที่แตกออกเป็นเสี่ยง ๆ ไม่อาจประสานเข้ากันได้อีก

๔. ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม ภิกษุอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีอยู่ในตน ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนต้นตาลยอดด้วน ไม่อาจงอกขึ้นมา ใหม่ได้

การบัญญัติปาราชิกสิกขาบทข้อแรกนับว่าสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมและหลักการของศาสนาสำคัญครั้งพุทธกาลที่กำหนดให้นักบวชต้องเว้นขาดจากการมีเพศสัมพันธ์ ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ และที่ ๓ อนุโลมตามหลักปฏิบัติของสังคมที่เจริญแล้วทั้งหลาย เพราะแม้แต่ในสังคมคลุ้สก็มีการห้ามลักทรัพย์และห้ามฆ่ามนุษย์ ส่วนปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ มุ่งป้องกันสังคมจากการถูกหลอกลวงโดยผู้อวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตน พระพุทธเจ้าทรงเรียกภิกษุผู้อวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตนว่าเป็นยอดมหาโจรในโลก เพราะบริโภคน้ำข้าวของประชาชนด้วยอาการแห่งขโมย

๓. สังฆาติเสสกัณฑ์

ว่าด้วยสังฆาติเสส ๑๓ สิกขาบท ซึ่งปรับอาบัติหนัก รองจากปาราชิก คือเป็นครุกาบัติ แต่ยังเป็นสเดกัจฉา (แก้ไขหรือเยียวยาได้) คำว่า “สังฆาติเสส” แปลว่า หมวตอาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ หมายความว่า วิธีการจะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ตั้งแต่ต้นไปจนตลอด กล่าวคือเมื่อภิกษุต้องอาบัติสังฆาติเสสแล้วต้องอยู่ปรีวาสเท่าจำนวนวันที่ปกปิดอาบัติไว้แล้วอยู่มานัต (นับราตรี) อีก ๖ ราตรี ทั้ง ๒ ขั้นตอนนี้ต้องอาศัยสงฆ์เป็นผู้ให้ ต่อจากนั้นจึงประชุมสงฆ์ไม่น้อยกว่า ๒๐ รูป ทำพิธีสวดให้พ้นจากอาบัติสังฆาติเสส ขั้นตอนสุดท้ายนี้ชื่อว่าอัพภาน มีการสวดญัตติ ๓ ครั้ง สวดอนุสาวนา ๑ ครั้ง รวมเป็น ๔ ครั้ง เรียกว่าญัตติจตุตถกรรมวาจา เมื่อจบขั้นตอนนี้แล้ว พระภิกษุที่ล่วงละเมิดสังฆาติเสสสิกขาบทจึงเป็นผู้บริสุทธิ์จากอาบัติ

สังฆาติเสส ๑๓ สิกขาบท ได้แก่

๑. สุกกวิสัฏฐิสิกขาบท ว่าด้วยการจงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ภิกษุจงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ต้องอาบัติสังฆาติเสส

๒. กายสังสัคคสิกขาบท ว่าด้วยการถูกต้องกายกับมาตุคาม ภิกษุมีความกำหนัดจับต้องกายหญิง ต้องอาบัติสังฆาติเสส

๓. พุฏฐุลลวาจาสิกขาบท ว่าด้วยการพูดเกี้ยวหญิง ภิกษุมีความกำหนัด พูดเกี้ยวหญิง

ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๔. อุตตคามปาริฉริยสิกขาบท ว่าด้วยการให้บำเรอความใคร่ของตน ภิกษุพูดล่อหญิงให้บำเรอความใคร่ของตน ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๕. สัณฺญจิริตตสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามภิกษุชักสือ ภิกษุพูดชักสือให้ชายหญิงเป็นสามีภรรยา กัน หรือเป็นชู้รัก โดยที่สุดแม่พูดชักสือให้เขาอยู่ร่วมกันชั่วคราว ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๖. กุฎิกการสิกขาบท ว่าด้วยการก่อสร้างกุฏิ ภิกษุสร้างกุฏิเป็นของส่วนตัว มีขนาดใหญ่เกินประมาณ คือยาวเกิน ๑๒ คืบ กว้างเกิน ๗ คืบพระสุคต ในที่สาธารณะ โดยไม่ให้สงฆ์กำหนดที่ให้ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๗. วิหารการสิกขาบท ว่าด้วยการสร้างวิหาร ภิกษุสร้างวิหารขนาดใหญ่เป็นของส่วนตัวในที่ของทายกโดยไม่ให้สงฆ์กำหนดที่ให้ก่อน ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๘. ปฐมทฎฐโทสสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุขัดเคืองมีโทษข้อที่ ๑ ภิกษุกล่าวหาภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกโดยไม่มีมูลความจริง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๙. ทุตยทฎฐโทสสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุขัดเคืองมีโทษข้อที่ ๒ ภิกษุพยายามหาเรื่องกล่าวหาภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกโดยไม่มีมูลความจริง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๐. สังฆเภทสิกขาบท ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน ภิกษุทำสงฆ์ให้แตกแยกกัน ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนย่นประพटीอยู่อย่างนั้น จนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๑. สังฆเภทานุวัตตสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุประพटीตามและกล่าวสนับ สนุนภิกษุผู้ทำสงฆ์ให้แตกกัน ภิกษุเป็นพรรคพวกสนับสนุนภิกษุที่ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนย่นประพटीอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๒. ทุพพจสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุเป็นคนว่ายาก ภิกษุประพटीตนเป็นคนว่ายาก สอนยาก ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนย่นประพटी อยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๑๓. กุลทุสสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล ภิกษุประทุษร้ายตระกูลคือประจบคฤหัสถ์ สงฆ์ไล่ออกจากวัด กลับตีเตียนสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมณุภาสน์กว่าจะ

ครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนยันประพฤติดู้อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบทนี้ แบ่งไว้เป็น ๒ หมวด คือ

๑. ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๑ ถึงสิกขาบทที่ ๙ เรียกว่า ปฐมาปตติกา คือ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติทันทีที่ทำความผิดล่วงละเมิดสิกขาบทเหล่านี้

๒. ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๑๐ ถึงสิกขาบทที่ ๑๓ เรียกว่า ยาวตติยกา คือ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดยังไม่ต้องอาบัติ ต่อเมื่อสงฆ์สวดสมณุภาสน์ประกาศตักเตือนห้ามประพฤติ เช่นนั้นจบครั้งที่ ๓ ภิกษุผู้ทำความผิดนั้นจึงต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๔. อนียตกัณฑ์

ว่าด้วยอนียต ๒ สิกขาบท คำว่า อนียต แปลว่า ไม่แน่นอน กล่าวคือในอนียตสิกขาบท สิกขาบทที่ ๑ ภิกษุผู้ถูกกล่าวหาไม่แน่ว่าจะถูกปรับอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตติย ในอนียตสิกขาบทที่ ๒ ไม่แน่ว่าจะปรับอาบัติสังฆาทิเสส หรือปาจิตติย ที่ยังไม่กำหนดแน่นอนเพราะเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาปรับอาบัติตามเงื่อนไข กรณีที่จะสามารถหยิบยกขึ้นมาเพื่อปรับอาบัติพระภิกษุผู้ทำผิด มีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

๑. ภิกษุหนึ่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง เป็นสถานที่กำบังพอที่จะเสพเมถุนกันได้ ถ้ามีอุบาสิกาผู้บรรลุลหกรรมตั้งแต่ชั้นโสดาบันขึ้นไป (วิ.อ. ๒/๔๔๔-๕/๑๓๕) เห็นพฤติกรรมของภิกษุนั้นกล่าวหาเธอด้วยอาบัติ อย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้ คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตติย และภิกษุนั้นก็ยอมรับว่าเธอได้นั่งอยู่ในที่ลับตากับหญิงสองต่อสองจริง เธอควรถูกปรับโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๓ อย่างนั้น หรือพึงปรับอาบัติตามที่อุบาสิกาผู้เชื่อถือได้นั้นกล่าวหา

๒. ภิกษุหนึ่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง แต่สถานที่นั้นไม่ใช่ที่กำบัง ไม่พอที่จะเสพเมถุนกันได้ แต่เป็นสถานที่เอื้ออำนวยพอที่จะพุดเกี่ยวหญิงด้วยวาจาชั่วหยาบได้ ถ้ามีอุบาสิกาผู้บรรลุลหกรรมตั้งแต่ชั้นโสดาบันขึ้นไป (วิ.อ. ๒/๔๔๔-๕/๑๓๕) เห็นพฤติกรรมของภิกษุนั้นกล่าวหาเธอด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้ คือ สังฆาทิเสส หรือปาจิตติย และภิกษุนั้นก็ยอมรับว่าเธอได้นั่งอยู่ในที่ลับตากับหญิงสองต่อสองจริง เธอควรถูกปรับโทษด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในอาบัติ ๒ อย่างนั้น หรือพึงปรับอาบัติตามที่อุบาสิกาผู้เชื่อถือได้นั้นกล่าวหา

อนียตสิกขาบทนี้เน้นหนักไปในวิธีตัดสินอาบัติที่ยังไม่แน่ ระหว่างปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตติย ซึ่งพระวินัยธรจะต้องวินิจฉัย อนียตไม่ใช่ชื่ออาบัติพิเศษนอกเหนือจากอาบัติทั้งสามนั้น ทั้งไม่ใช่สิกขาบทที่ห้ามภิกษุหนึ่งในที่ลับตาหรือที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง

สิกขาบทที่ห้ามการกระทำความผิดคือสิกขาบทที่ ๔ และ สิกขาบทที่ ๕ แห่งอเจลจวรรค ในปาจิตติยกัณฑ์

ลำดับเนื้อหาของแต่ละสิกขาบทของปาราชิก สังฆาติเสสและอนียต ดังกล่าวมา ดำเนินไปในลักษณะเดียวกัน ดังนี้

๑. ต้นบัญญัติ เล่าเรื่องภิกษุผู้เป็นอาทิกัมมิกะ คือผู้ประพฤติเสียหายในกรณี นั้น ๆ เป็น รายแรกที่พระพุทธเจ้าอ้างถึงเพื่อบัญญัติสิกขาบท เช่น การที่พระธนิยะนำไม้จากป่าของหลวง ไปใช้สร้างกุฏิเป็นเหตุให้ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ห้ามมิให้ภิกษุลักทรัพย์

๒. พระบัญญัติ คือสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามมิให้ภิกษุล่วงละเมิด มีบทกำหนดโทษหรือปรับอาบัติผู้ล่วงละเมิด ถ้าเป็นการบัญญัติสิกขาบท ในครั้งแรกเรียกว่า **มูลบัญญัติ** เช่น มูลบัญญัติของปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่า “ก็ ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จาก ชีวิต หรือแสวงหา ศัสตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น แม้ ภิกษุนี้เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้” ถ้ามีการบัญญัติเพิ่มเติมข้อความให้กับสิกขาบทนั้นเพื่อความรอบคอบรัดกุม สิกขาบทที่ทรงบัญญัติ เพิ่มเติมนี้เรียกว่า **อนุบัญญัติ** เช่น อนุบัญญัติของปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่า “อนึ่ง ภิกษุใดจงใจ พรากกายมนุษย์ จากชีวิตหรือแสวงหา ศัสตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น พุตพรรณนาคุณความ ตายหรือชักชวนเพื่อให้ตายว่า ท่านผู้เจริญจะมีชีวิตอย่างลำบากยากเข็ญนี้ไปทำไม ท่านตาย เสียดีกว่า ดังนี้ เธอมีจิตใจอย่างนี้ มีดำริในใจอย่างนี้ พุตพรรณนาคุณความตายหรือชักชวน เพื่อความตายโดยประการต่าง ๆ แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”

คำว่า สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ หมายถึงพระบัญญัติและอนุบัญญัตินี้เอง พระสงฆ์ ได้นำพระบัญญัติ ๒๒๗ สิกขาบทไปสวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน เรียกกันว่าสวดปาติโมกข์

๓. สิกขาบทวิภังค์และบทาขณีย์ คำว่าสิกขาบทวิภังค์ หมายถึงการจำแนกความ สิกขาบท เป็นการอธิบายความหมายของศัพท์ หรือข้อความในพระบัญญัติ เช่น ในสิกขาบท วิภังค์แห่งปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ท่านอธิบายความหมายของคำว่า “ภิกษุ” โดยยกความหมาย ของคำว่า ภิกษุ ซึ่งมีอยู่ ๑๒ นัย คือ (๑) ผู้ขอ (๒) ผู้อาศัยการ เทียวขอ (๓) ผู้ใช้ผืนผ้าที่ถูก ทำให้เสียราคา (๔) ผู้ที่ถูกตั้งชื่อนั้น (๕) ผู้ปฏิญาณตนอย่างนั้น (๖) ผู้ที่พระพุทธเจ้าบวชให้ (๗) ผู้บวชด้วยวิธีรับ ไตรสรณะ (๘) ผู้เจริญ (๙) ผู้มีแก่นสาร (๑๐) ผู้ยังต้องศึกษา (๑๑) ผู้ไม่ ต้องศึกษา (๑๒) ผู้ที่สงฆ์บวชให้ด้วยญัตติจตุตถกรรม แล้วชี้เฉพาะความหมายที่ประสงค์ ว่า คำว่า “ภิกษุ” ในสิกขาบทนี้ หมายถึงผู้ที่สงฆ์อุปสมบทให้ด้วยญัตติจตุตถกรรมมาจา การอธิบาย ลักษณะนี้เรียกว่า **อรรถธาร** คือ การยกเนื้อความทั่วไป ที่มีอยู่ขึ้นแสดงทั้งหมดแล้วระบุเฉพาะ เนื้อความเดียวที่ประสงค์เอาในบริบทนั้นเท่านั้น ดังที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ปรมัตถ์มัญชุสา- วิสุทธิมคคมหาฎีกา (๒/๕๓๔/๒๑๖) และคัมภีร์วิภังค มุลฎีกา (๒/๑๘๙/๖๐) ว่า “สมภวนตานี

อตถาณํ อุทธรณํ, สมภวนเต วา อตเถ วตวา อธิปเปตสฺส อตถสฺส อุทธรณํ นิทธารณํ
 อตฺถทฺธาโร การยกเนื้อความที่มีอยู่ขึ้นแสดง หรือการกล่าวเนื้อความที่มีอยู่แล้วยกเนื้อความที่
 ประสงค์ขึ้นแสดงชื่อว่า **อตฺถทฺธาร**”

คำว่า **บทภาชนีย** แปลว่า การจำแนกแยกแยะความหมายของบท เป็นการนำเอาบท
 หรือคำในสิกขาบทวิภังค์มาขยายความเพิ่มเติมอีก เช่นในปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ สิกขาบทวิภังค์
 ได้นิยามคำว่า “ทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้” ไว้แล้ว บทภาชนีย ก็ขยายความเพิ่มเติมอีกว่า “ทรัพย์
 ที่อยู่ในแผ่นดิน ทรัพย์ที่อยู่บนบก ทรัพย์ที่อยู่ในอากาศ ทรัพย์ที่อยู่ในที่แจ้ง ทรัพย์ที่อยู่ในน้ำ
 ทรัพย์ที่อยู่ในเรือ ทรัพย์ที่อยู่ในยาน ทรัพย์ที่นำติดตัวไปได้ ทรัพย์ที่อยู่ในสวน ทรัพย์ที่อยู่ในวัด
 ทรัพย์ที่อยู่ในนา ทรัพย์ที่อยู่ในพื้นที่ ทรัพย์ที่อยู่ในหมู่บ้าน ทรัพย์ที่อยู่ในป่า เป็นต้น” จากนั้น
 ก็อธิบายตัวสิกขาบทอย่างละเอียดทุกคำพร้อมยกตัวอย่างประกอบ

สันนิษฐานว่า คำอธิบายตัวสิกขาบทดังที่ปรากฏในสิกขาบทวิภังค์และบทภาชนียนั้น
 พระผู้มีพระภาคทรงประทานวินิจฉัยไว้บ้าง พระอุบาลีเถระอธิบายไว้บ้าง สมด้วยกับคำที่
 พระธรรมपालเถระแห่งอินเดียได้ ผู้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ กล่าวไว้ในคัมภีร์
 ัมมสังคณีนุฎีกา (๑/๑๓/๑๓) ว่า “ปมฺสงฺคีติยฺ ยา อฏฺฐกฺกา สงฺคีตาติวจนฺน สา ภควโต
 ธรรมานกาเลปิ อฏฺฐกฺกา สํวิชฺชติ อรรณฺณกาที่พระสังคีติกาจารย์ร้อยกรองไว้เมื่อคราว
 ปฐมสังคายนานั้น เป็นอรรณณกาที่มีอยู่ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่”

๔. อนาปัตติวาร ว่าด้วยข้อยกเว้นสำหรับบุคคลผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทโดย ไม่ต้อง
 อาบัติ เช่น ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ มีข้อยกเว้นไม่รับอาบัติปาราชิกแก่ภิกษุ ผู้ข้ามนุชย์ในกรณี
 ต่อไปนี้ คือ (๑) ภิกษุไม่มีเจตนา (๒) ภิกษุไม่รู้ (๓) ภิกษุไม่ประสงค์ จะฆ่า (๔) ภิกษุวิกลจริต
 (๕) ภิกษุมิจิตฟุ้งซ่าน (๖) ภิกษุมิจิตกระสับกระส่าย เพราะทุกข์เวทนา (๗) ภิกษุดันบัญญัติ

๕. วินิตวัตถุ ว่าด้วยเรื่องต่าง ๆ ของภิกษุผู้กระทำการบางอย่างอันอยู่ในขอบข่าย
 ของสิกขาบทนั้น ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงได้สวนเองแล้วทรงวินิจฉัยชี้ขาดว่าต้องอาบัติใดหรือไม่
 เช่น ในปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ มีเรื่องที่ทรงวินิจฉัยชี้ขาดรวม ๑๐๓ เรื่อง

สรุปว่า พระวินัยปิฎกเล่ม ๑ คือ มหาวิภังค์ภาค ๑ นี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็น
 มาของการบัญญัติสิกขาบท ว่าด้วยรายละเอียดของการบัญญัติปาราชิก ๔ สิกขาบท
 สังฆาติเสส ๑๓ สิกขาบท และอนียต ๒ สิกขาบท รวมเป็น ๑๙ สิกขาบท

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๒

พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๒

(มหาวิภังค์ ภาค ๒)

พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์^๒ แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ ภาค ๑ เป็นวินัยปิฎก เล่มที่ ๑ ว่าด้วยบพบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ และอนียตกัณฑ์ รวมทั้งสิ้น ๑๙ สิกขาบท บพบัญญัติเหล่านี้ ยกเว้นอนียตสิกขาบท ปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด เป็นครุกาบัติ (อาบัติหนัก) เป็นทุฏฐลลาบัติ (อาบัติชั่วหยาบ) ภิกษุผู้ล่วงละเมิดบพบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์ ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ ปาราชิกเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อนวเสสาบัติ” (อาบัติไม่มีส่วนเหลือ) ภิกษุผู้ล่วงละเมิดบพบัญญัติในสังฆาทิเสสกัณฑ์ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ต้องอยู่กรรมคือประพฤติดำเนินตามกฎสำหรับออกจากอาบัติตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ จึงจะพ้นได้

มหาวิภังค์ ภาค ๒ เป็นวินัยปิฎกเล่มที่ ๒ ว่าด้วยบพบัญญัติในนิสสัคคียกัณฑ์ ปาจิตตียกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสขียกัณฑ์ และอธิกรณสมณะ ๗ รวม เป็น ๒๐๘ สิกขาบท โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็นวรรคและตั้งชื่อวรรคตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ของแต่ละวรรคเป็นหลัก บพบัญญัติเหล่านี้ปรับโทษสถานเบา แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด เป็นลหุกาบัติ คือปรับอาบัติ นิสสัคคียปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฎ หรือทุพภาสิต แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดตามสมควร แก่กรณี

มหาวิภังค์ ภาคที่ ๒ นี้มีเนื้อหาโดยสังเขปและประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

นิสสัคคียกัณฑ์ ตอนว่าด้วยนิสสัคคียปาจิตตีย์

คำว่า **นิสสัคคียปาจิตตีย์** ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ

๑. คำว่า **นิสสัคคีย** แปลว่า ทำให้สละสิ่งของ อาบัติที่สละแล้วพึงแสดง หรือ แปลว่า การสละ ซึ่งเป็นชื่อกระบวนการทางวินัยที่พึงทำในเบื้องต้น (นิสสขุชิตวา ยัม เทเสติ, เทเนตนติ นิสสขุชิตวา เทเสตพพโต นิสสคคียนติ วุจจติ -วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕)

๒. คำว่า **ปาจิตตีย์** แปลว่า ทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้จงใจต้องอาบัติให้ตกไป โดยสรุปก็คือทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้น ย่อมพลาดจากอริยมรรค

^๒ บทนำ เล่ม ๒ : พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙.

หรือทำอริยมรรคให้เสียไป และปาจิตตีย์นี้เป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง (สญฺจิจฺจ อปาชฺชนตสฺส กุสลธมฺมสงฺขาตํ กุสลจิตฺตํ ปาเตติ, ตสฺมา ปาเตติ จิตฺตฺนติ ปาจิตฺตีย์ วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕)

รวมทั้ง ๒ คำนี้นี้เข้าด้วยกันเป็น “นิสสัคคียปาจิตตีย์” ซึ่งเป็นชื่อสิกขาบท หมายถึง บทบัญญัติในนิสสัคคียกัณฑ์ ๓๐ สิกขาบท และเป็นชื่ออาบัติ หมายถึงอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ ที่ภิกษุต้องเพราะเกี่ยวข้องกับเครื่องอุปโภคบริโภคในทางที่ไม่เหมาะสม เป็นลหุกาบัติ คือ อาบัติเบา และเป็นสเทกกิจฉา คือยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วย การสละสิ่งของ เช่น จีวร บาตร ผ่านีสีหนะ เป็นต้นที่ทำให้ต้องอาบัติ ต่อจากนั้นจึงแสดงอาบัติ ต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคล

นิสสัคคียกัณฑ์ แบ่งเป็น ๓ วรรค คือ

๑. จีวรวรรค	หมวดว่าด้วยจีวร	มี	๑๐	สิกขาบท
๒. โกสิยวรรค	หมวดว่าด้วยสันถติโยใหม่	มี	๑๐	สิกขาบท
๓. ปัตตววรรค	หมวดว่าด้วยบาตร	มี	๑๐	สิกขาบท

จีวรวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า “จีวรวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทในวรรคนี้ ที่ว่าด้วยเรื่อง จีวรทั้ง ๑๐ สิกขาบท คำว่า “จีวร” ในวรรคนี้ หมายถึงผ้า ๓ ผืน คือ อันตรวาสก (ผ้านุ่ง) อุตตราสงค์ (ผ้าห่ม) และสังฆาฏิ (ผ้าห่มซ้อนนอก) พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ รับถวายไตรจีวรจากคหบดีได้ นอกจากการแสวงหาผ้าบังสุกุล ตามคำกราบทูลขอพร ของหมอชีวกโกมารภัจ ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ (วิ.ม. ๕/๓๓๗/๑๓๙, วิ.อ. ๒/๔๕๙/๑๓๙)

จีวรวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้น ในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุใช้อดีตจีวรที่เก็บไว้เกิน ๑๐ วันนอกเขตจีวรกาล
๒. ภิกษุไม่ได้รับสมมติ อยู่ปราศจากไตรจีวรแม้นั้นราตรีหนึ่ง
๓. ภิกษุเก็บผ้าสำหรับทำจีวรไว้เกิน ๑ เดือน
๔. ภิกษุใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ย้อม หรือให้ทុบจีวรเก่า
๕. ภิกษุรับจีวรจากมือภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน

๖. ภิกษุออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา ยกเว้นในสมัยที่ ภิกษุถูกลักจีวร หรือจีวรสูญหาย

๗. ภิกษุออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ
๘. ภิกษุไปกำหนดให้คฤหัสถ์ถวายจีวรที่ดี
๙. ภิกษุไปกำหนดให้คฤหัสถ์ ๒ คนเอาทรัพย์รวมกันซื้อจีวรที่ดีถวาย
๑๐. ภิกษุทวงจีวรจากไวยาวัจกรเกิน ๓ ครั้ง แสดงอาการให้เขาเห็นว่า เป็นการมาทวงจีวรเกิน ๖ ครั้ง

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ คำว่า “**อติเรกจีวร**” และคำว่า “**ไตรจีวร**” ในสิกขาบทที่ ๑ และ ๒

อติเรกจีวร คือ จีวรที่เป็นส่วนเกินจากไตรจีวร อย่างต่ำยาว ประมาณ ๘ นิ้วสุด หรือประมาณ ๑ ศอกข้างไม้ กว้างประมาณ ๔ นิ้วสุด หรือประมาณ ๑ คืบข้างไม้ (วิ.๒/๔๖๒-๓/๑๔๒, กงขา.ฎีกา ๒๙๓) ผ้าอติเรกจีวร นี้ ภิกษุจะรับและเก็บไว้ได้เฉพาะในช่วงจีวรกาล คือ ถ้าภิกษุจำพรรษาแล้วไม่ได้ กรานกฐิน อยู่ในช่วงแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ถ้าภิกษุได้ กรานกฐิน จีวรกาลก็จะขยายออกไปถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ รวม ๕ เดือน

เมื่อพ้นกำหนดจีวรกาลแล้ว ภิกษุจะเก็บอติเรกจีวรไว้ได้เพียง ๑๐ ราตรี ก่อนที่จะพ้นกำหนดจีวรกาลนี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุวิกัปอติเรกจีวร คือขอให้ภิกษุหรือสามเณรรูปอื่นร่วมเป็นเจ้าของอติเรกจีวร เป็นเหตุให้ไม่ต้องอาบัติ แม้จะเก็บไว้เกินกำหนด

การวิกัปมี ๒ วิธี คือ (๑) วิกัปต่อหน้า ได้แก่ ต่อหน้าผู้รับวิกัป (๒) วิกัป ลับหลัง ได้แก่ ลับหลังผู้รับวิกัป ภิกษุผู้จะวิกัปผ้าอติเรกจีวร ถ้าวิกัปต่อหน้า พึงนำผ้า อติเรกจีวรเข้าไปหาภิกษุผู้ที่ต้องการจะวิกัปผ้าด้วย แล้วกล่าวว่า “อิมิ จีวร (หลายผืนว่า อิมานิ จีวรานิ) ดุยหิ วิกัปเปมิ” “ผมวิกัปจีวรผืนนี้ (จีวรเหล่านี้) แก่ท่าน”

พอวิกัปแล้ว อติเรกจีวรเก็บไว้ได้ แต่ไม่ควรใช้สอย ไม่ควรสละ ไม่ควรอธิษฐาน ต่อเมื่อภิกษุผู้รับวิกัปกล่าวว่า “มยหิ สนตก (หลายผืนว่า มยหิ สนตกานิ) ปริภุช วา วิสสุชเชหิ วายถาปจยัม วา กโรหิ” “จีวรผืนนี้ของผม (จีวรเหล่านี้ของผม) นิมนต์ท่านใช้สอย หรือจะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร” เรียกว่าถอนวิกัป เมื่อถอนวิกัปแล้ว จะใช้สอย จะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร ก็ได้ทั้งนั้น

ส่วนการวิกัปลับหลัง กระทำโดยการเอาอติเรกจีวรไปฝากให้ภิกษุรูปอื่นช่วยวิกัปกับภิกษุอีกรูปหนึ่ง การวิกัปอติเรกจีวรนี้ เมื่อเข้าใจวิธีวิกัปแล้วจะกล่าวคำวิกัปเป็นภาษาไทยก็ได้

ไตรจีวร ได้แก่ ผ้า ๓ ผืน คือ (๑) อันตรวาสก ผ้านุ่ง (๒) อุตตราสงค์ ผ้าห่ม (๓) สังฆาฏิ ผ้าห่มซ้อนนอก เป็นผ้าที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุอธิษฐาน คือตั้งไว้เป็นของประจำตัว เดิมภิกษุใช้เพียง ๒ ผืน คือผ้านุ่ง ผ้าห่ม ทรงอนุญาตให้ใช้ ๓ ผืน เมื่อคราวที่พระองค์

ทรงห่มจีวรผืนเดียวประทับอยู่ กลางแจ้งในฤดูหนาวแล้วทรงพิจารณาเห็นว่า พวกภิกษุที่ทนหนาวไม่ได้ ถ้าห่มผ้าซ้อนอีกจะพอทนได้ จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ผ้า ๓ ผืน

ไตรจีวร บาตร ฯลฯ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุอธิษฐาน วิธีอธิษฐานใช้กายคือมือสัมผัสผืนในใจหรือเปล่งวาจาก็ได้ เช่น จะอธิษฐานผ้าสังฆาฏิ ก็ใช้มือสัมผัสผ้าเปล่งวาจาว่า “อิมํ สงฆาฏิ อธิฏฺฐามิ” “ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าผืนนี้เป็นผ้าสังฆาฏิ” อธิษฐานผ้าห่มว่า “อิมํ อุตฺตરાสํคํ อธิฏฺฐามิ” “ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้า ผืนนี้เป็นผ้าอุตตราสงค์” ผ้านุ่งว่า “อิมํ อนฺตรวาสกํ อธิฏฺฐามิ” “ข้าพเจ้าอธิษฐานผ้าผืนนี้เป็นผ้าอันตรवासก”

ไตรจีวรที่อธิษฐานแล้ว ย่อมละการอธิษฐานด้วยเหตุ ๙ อย่าง อย่างใด อย่างหนึ่ง คือ (๑) ให้ผู้อื่น (๒) ถูกชิงเอาไป (๓) ถูกถือวิสาสะเอาไป (๔) ถูเพศคฤหัสถ์ (๕) บอกคืนสิกขา (๖) มรณภาพ (๗) เพศกลับ (๘) ถอนอธิษฐาน (๙) ขาดเป็นช่องประมาณเท่าหลังเล็บ (วิ.อ. ๒/๔๖๘/๑๔๘-๑๕๐, สารตถ. ฎีกา ๒/๔๖๘/๔๗๗)

วิธีเปลี่ยนไตรจีวร ถ้าภิกษุต้องการเปลี่ยนไตรจีวร พึงปัจจุทรรณ คือถอน ค้นอธิษฐาน ไตรจีวรชุดเก่า ถอนอธิษฐานผ้าสังฆาฏิว่า “อิมํ สงฆาฏิ ปจฺจุทฺธรามิ” “ข้าพเจ้าถอนผ้าสังฆาฏิ” ผ้าอุตตราสงค์ว่า “อิมํ อุตฺตરાสํคํ ปจฺจุทฺธรามิ” “ข้าพเจ้า ถอนผ้าอุตตราสงค์” ผ้าอันตรवासกว่า “อิมํ อนฺตรวาสกํ ปจฺจุทฺธรามิ” “ข้าพเจ้าถอนผ้าอันตรवासก” แล้วเอามือจับผ้าสังฆาฏิผืนใหม่นิกอธิษฐานในใจ หรือเปล่งวาจาอธิษฐาน ดังกล่าวแล้วข้างต้น เมื่ออธิษฐานสังฆาฏิเสร็จแล้ว จึงอธิษฐานผ้าอุตตราสงค์ ผ้าอันตรवासกเป็นลำดับไป ถ้าต้องการเปลี่ยนเฉพาะผืนใด ก็ถอนและอธิษฐานเฉพาะผืนนั้น

คำว่า “ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ” หรือ “คนผู้ไม่ใช่ญาติ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๔ - ๖ ในวรรคนี้และสิกขาบทในวรรคอื่น หมายถึงคนที่ไม่ได้ เกี่ยวเนื่องกันทางบิดาหรือมารดา ตลอดเจ็ดชั่วคน (ดูเล่มสมบุรณ์ ๕๐๕/๒๗, ๕๑๒/๓๕,...) ส่วนคนที่ถือว่าเป็นญาติกัน คือคนที่เกี่ยวเนื่องกัน โดยนับลำดับเหนือขึ้นไปสามชั่วคน และนับลำดับต่ำลงมาอีกสามชั่วคน ดังนี้

สามชั่วคนเหนือขึ้นไป		สามชั่วคนต่ำลงมา
(๓) ทวด		(๑) ลูก
(๒) ปู่-ย่า ตาย-ยาย	*ตัวภิกษุเอง*	(๒) หลาน
(๑) บิดา-มารดา		(๓) เหลน

โกสียวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า “โกสียวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ โดยมุ่งถึงวัตถุที่ใช้ทำสังฆัตถ์เป็นประการสำคัญ คำว่า “โกสียะ” แปลว่า วัตถุที่เกิดจากครรภัดักแด่ คือเส้นไหมนั่นเอง (โกเสยย - อภิธา. คาถา ๒๙๑)

โกสียวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ดังต่อไปนี้

๑. ภิกษุทำสังฆัตถ์ผสมใยไหม
๒. ภิกษุทำสังฆัตถ์ขนเจียมดำน้วน
๓. ภิกษุทำสังฆัตถ์ขนเจียมดำ ๒ ส่วน
๔. ภิกษุไม่ได้รับสมมติ ทำสังฆัตถ์แล้วใช้ได้ยังไม่ถึง ๖ ปี ทำสังฆัตถ์ใหม่ขึ้นมาใช้
๕. ภิกษุทำสังฆัตถ์ใหม่โดยไม่เอาสังฆัตถ์เก่า ๑ คืบโดยรอบมาเจือปน
๖. ภิกษุนำขนเจียมที่มีคนถวายในระหว่างทางไปด้วยตนเองเกิน ๓ โยชน์
๗. ภิกษุใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ซัก ให้ย้อม หรือให้สาวขนเจียม
๘. ภิกษุรับ หรือใช้ผู้อื่นให้รับทองและเงิน หรือยินดีทองและเงินที่เขาเก็บไว้ให้
๙. ภิกษุทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะชนิดต่าง ๆ
๑๐. ภิกษุทำการซื้อขายมีประการต่าง ๆ

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย์

สังฆัตถ์ คือผ้านุ่งที่หล่อ ไม่ใช่ทอ (ดูเล่มสมบูรณ์ ๕๔๔/๗๒, วิ.อ. ๒/๕๔๒/๑๙๒)
ขนเจียม คือขนแพะ หรือขนแกะ (เอฬกโถมะ)

“รูปียะ” ในคำว่า “ทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปียะ” ตามความแห่งสิกขาบท ที่ ๙ นั้น หมายถึงวัตถุที่มีสีเหมือนพระฉวีของพระศาสดา ก็คือทองนั่นเอง และ กหาปณะ มาสกต่าง ๆ เช่น มาสกโลหะ มาสกไม้ มาสกยางที่ใช้เป็นอัตราแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน (ดูเล่มสมบูรณ์ ๕๘๔/๑๐๙, วิ.อ.๒/๕๘๓-๕๘๔/๑๙๙-๒๐๐)

ปัตตวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า “ปัตตวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “บาตร” ในวรรคนี้หมายเอาบาตรเหล็กและบาตรดินเผา ทั้งที่มีขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก (ดูเล่มสมบูรณ์ ๖๐๒/๑๒๔, วิ.อ.๒/๖๐๒/๒๑๕)

ปัตตวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสสัคคียปาจิตติย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุเก็บอติเรกบาตรไว้เกิน ๑๐ วัน
๒. ภิกษุมีบาตรที่มีรอยซ่อมหย่อนกว่า ๕ แห่ง ขอบาตรใหม่จากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา
๓. ภิกษุเก็บเภสัชทั้ง ๕ คือเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยที่ ไว้เกิน ๗ วัน
๔. ภิกษุแสวงหาผ้าอาบน้ำฝน ก่อนแรม ๑ ค่ำ เดือน ๗ หรือทำผ้าอาบน้ำฝนนุ่งก่อน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘
๕. ภิกษุให้จีวรแก่ภิกษุอื่นแล้ว โกรธ ไม่พอใจ ชิงเอาคืน
๖. ภิกษุออกปากขอด้ายจากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา เอามาให้ช่างหูกทอ จีวรเพื่อตนเอง
๗. ภิกษุสั่งช่างหูกผู้ที่คฤหัสถ์ซึ่งไม่ใช่ญาติไม่ใช่คนปวารณา สั่งให้ทอจีวรเพื่อถวายก่อน แล้วให้ทำจีวรตามที่ตนปวารณา โดยกล่าวว่า จะ ให้สิ่งของเล็กน้อยเป็นรางวัล
๘. ภิกษุรับอัจเจกจีวรในช่วง ๑๐ วันก่อนออกพรรษา คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ แล้วเก็บไว้เกินกำหนดจีวรกาล
๙. ภิกษุไม่ได้รับสมมติ ออกพรรษาแล้ว เก็บจีวรผืนใดผืนหนึ่งไว้ในละแวกบ้าน
๑๐. ภิกษุรู้ผู้น้อมลาภที่เขาตั้งใจจะถวายสงฆ์มาเพื่อตนเอง
ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์

ข้อที่น่าสังเกต คือ คำว่า “อติเรกบาตร” คือ บาตรนอกจากบาตรอธิชฐาน ภิกษุจะเก็บไว้ได้เพียง ๑๐ ราตรี อติเรกบาตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุวิกัปแก่ภิกษุอื่นเช่นกัน การวิกัป การถอนวิกัป เป็นเช่นเดียวกับอติเรกจีวร ถอนวิกัปแล้ว ภิกษุเจ้าของอติเรกบาตร จะใช้สอย จะสละ หรือจะทำตามเหตุที่สมควร ก็ได้ทั้งนั้น

บาตรอธิชฐาน เป็นบริขารที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุอธิชฐานไว้ใช้ประจำตัว คำอธิชฐานบาตรว่า “อิมํ ปตตํ อธิชฺฐามิ” “ข้าพเจ้าอธิชฐานบาตรใบนี้”

บาตรอธิชฐาน ย่อมละการอธิชฐานด้วยเหตุ ๗ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ (๑) ให้ผู้อื่น (๒) ถูเพศคฤหัสถ์ (๓) บอกคืนสิกขา (๔) มรณภาพ (๕) เพศกลับ (๖) ถอนอธิชฐาน (๗) ทะลุเป็นช่องเมล็ดข้าวลอดได้ อนึ่ง โจรลักไป หรือถูก ถูวิสสาสะเอาไป ก็ย่อมละอธิชฐานเช่นกัน (วิ.อ.๒/๖๐๘/๒๑๙) (ดูเล่มสมบูรณ์ ข้อ ๕๙๘-๖๐๘ หน้า ๑๒๒-๑๒๗)

คำว่า “อัจเจกจีวร” ที่แปลว่า จีวรเร่งด่วน ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงผ้าที่ทายกจะถวายแก่ภิกษุผู้จำพรรษาแล้ว แต่มีเหตุผล บางอย่าง ทำให้ทายกนั้น ๆ ประสงค์จะถวายล่วงหน้าในช่วงเวลา ๑๐ วันก่อนออก พรรษา จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผ้าจำนำพรรษา” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๖๔๙/๑๖๙, วิ.อ. ๒/๖๔๖-๖๔๙/๒๔๕) คำว่า “จีวรกาล” ตามความแห่งสิกขาบท

ทั้งหลายในวรรคนี้และในวรรคอื่น แบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ

๑. เมื่อไม่ได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๑ เดือนหลังจากออกพรรษา ชื่อว่า จีวรกาล

๒. เมื่อได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๕ เดือนหลังจากออกพรรษา ชื่อว่า จีวรกาล

นอกจากระยะเวลาดังกล่าวนี้นี้ ชื่อว่า พันเขตจีวรกาล

คำว่า “ภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ หมายถึงการไม่ได้รับความเห็นชอบจากสงฆ์ให้เป็นผู้อยู่ปราศจากไตรจีวรได้ (ดูเล่มสมบูรณ์ ๔๗๔/๑๑)

วิธีสละสิ่งของที่เป็นนิสสัคคีย์

ภิกษุผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทในนิสสัคคีย์กัณฑ์แล้วต้องอาบัตินิสสัคคีย์ปาจิตตีย์นั้น แยกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เมื่อล่วงละเมิดบัพพัญญุตแล้ว สิ่งของนั้น ๆ เป็น นิสสัคคีย์ ส่วนที่ ๒ ภิกษุผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติปาจิตตีย์

เมื่อภิกษุต้องอาบัตินิสสัคคีย์ปาจิตตีย์แล้ว ประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้องสละสิ่งของนั้น คือสละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เมื่อสละสิ่งของแล้วพึงแสดงอาบัติ สงฆ์ คณะ หรือ บุคคลพึงรับการแสดงอาบัติแล้วคืนสิ่งของให้แก่ภิกษุนั้น (จากฉบับสมบูรณ์) ๔๖๓-๔๖๗/๕,...)

ภิกษุรูปที่มีสิ่งของเป็นนิสสัคคีย์ เช่น จีวร บาตร เกสซ์ เมื่อจะสละ ให้สละ แก่สงฆ์ แก่คณะ แก่บุคคล ถ้าจะสละแก่สงฆ์ ขอกว่าเฉพาะการสละจีวร ภิกษุรูปนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มผ้าเอวียงบ่า กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษา ประนมมือกล่าวระบุชื่อสิ่งของที่เป็นนิสสัคคีย์ และ สาเหตุที่ทำให้ของนั้นเป็นนิสสัคคีย์ เช่น ถ้าจีวรเป็นนิสสัคคีย์ เพราะเก็บไว้เกิน ๑๐ วัน ก็กล่าวว่า “อิหฺม เม ภนฺเต จีวรํ ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสัคคิยํ, อิมํ สํขสุ นิสฺสขฺขามิ” (วิ.มหา. ๒/๔๖๓/๓) “ท่านผู้เจริญ จีวรผืนนี้ของกระผมเก็บเกิน ๑๐ วัน เป็นของที่ต้องสละ กระผมขอสละจีวรผืนนี้ แก่สงฆ์” ถ้าจีวรหลายผืน เปลี่ยนคำว่า “อิหฺม จีวรํ” เป็น “อิมานิ จีวรานิ” “จีวรเหล่านี้” สละแก่ คณะ สละแก่บุคคล ก็กล่าวอย่างนี้ สละแก่คณะ เปลี่ยนคำว่า “สํขสุ” เป็น “อายสมฺนฺตานํ” “แก่ท่านทั้งหลาย” สละแก่บุคคล เปลี่ยนคำว่า “ภนฺเต” เป็น “อาวุโส” “ท่านขอรับ” คำว่า “สํขสุ” เป็น “อายสมฺโต” “แก่ท่าน”

ถ้าจำคำบาลีไม่ได้ จะกล่าวด้วยภาษาของตน คือกล่าวเฉพาะภาษาไทยก็ได้ (ปาฬิ วุตโต อสฺสโกณฺเตน อณฺณถาปิ วุตตพฺพํ - วิ.อ. ๒/๔๖๒-๓/๑๔๓, กงฺขา.อ. ๑๘๖)

เมื่อสละจีวรแล้วพึงแสดงอาบัติ เสร็จแล้วภิกษุผู้ฉลาดในการสวดกรรมวาจา จะสวดประกาศคืนจีวรแก่ภิกษุนั้นให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจา

เป็นธรรมเนียมว่าต้องคืนจีวรที่เป็นนิสสัคคีย์ที่ภิกษุสละแล้วให้แก่เจ้าของผู้สละ ถ้าไม่คืนต้องอาบัติทุกกฏ (ดูเล่มสมบูรณ์ ข้อ ๔๗๐ หน้า ๘) ยกเว้นรูปิยะ ต้องสละทิ้งเลย

การสละจีวรหรือของอื่นแก่สงฆ์แล้วสงฆ์คืนด้วยญัตติกรรมวาจาท่านว่าเป็นเรื่องใหญ่ทางที่สะดวกจะทำได้ด้วยการบอกกล่าวกันตามปกติก็ได้ (นิสสัจจจีวรทานโต ครุคมปิณฑิตุฑฺฒิกมมํ ยถา อปโลกเนน กโรนติ, เอวมิหํ ญตฺติยา กตฺตพฺพมปิ ปกตฺวจเนน วฏฺฐติ ... ญตฺติกมมํ อปโลกเนนาปิ กาคํ วฏฺฐติ - วชิร.ฎีกา ๔๖๒-๓/๒๘๑)

ปัจจุบันการที่ภิกษุจะสละสิ่งของที่เป็นนิสสัคคีย์ สละแก่บุคคล คือภิกษุรูปเดียวและคืนของที่สละแล้วให้เจ้าของด้วยการบอกกล่าวเป็นภาษาไทย จะเป็นการ สะดวก

ปาจิตติยกัณฑ์ ตอนว่าด้วยอาบัติปาจิตติยัล้วน

คำว่า **ปาจิตติย** แปลว่า ทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้จงใจต้องอาบัติให้ตกไปโดยสรุป ก็คือทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้น ย่อมพลาดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไปและปาจิตติยนี้เป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง (วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕) เป็นชื่ออาบัติหมายถึงอาบัติปาจิตติยซึ่งเป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเทกัจฉา คือยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เป็นชื่อบทบัญญัติ ๙๒ สิกขาบท มีชื่อ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สุทธริกปาจิตติย** แปลว่า ปาจิตติยัล้วน

ปาจิตติยกัณฑ์ แบ่งเป็น ๙ วรรค คือ

๑. มุสาวาทวรรค	หมวดว่าด้วยการกล่าวเท็จ	มี ๑๐ สิกขาบท
๒. ญุตคามวรรค	หมวดว่าด้วยญุตคาม	มี ๑๐ สิกขาบท
๓. โอวาทวรรค	หมวดว่าด้วยโอวาท	มี ๑๐ สิกขาบท
๔. โภชนวรรค	หมวดว่าด้วยโภชนะ	มี ๑๐ สิกขาบท
๕. อเจลกวรรค	หมวดว่าด้วยนักรบวชเปลือย	มี ๑๐ สิกขาบท
๖. สุราปานวรรค	หมวดว่าด้วยการดื่มสุรา	มี ๑๐ สิกขาบท
๗. สัมปทานวรรค	หมวดว่าด้วยสัตว์มีชีวิต	มี ๑๐ สิกขาบท
๘. สหธรรมิกวรรค	หมวดว่าด้วยผู้ร่วมประพฤติธรรม	มี ๑๒ สิกขาบท
๙. รตนวรรค	หมวดว่าด้วยรัตนะ	มี ๑๐ สิกขาบท

มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า “มุสาวาทวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ และสิกขาบท ที่เหลือที่ว่าด้วยเรื่องของการพูดเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นสิกขาบทที่ ๕-๖ และ ๑๐ คำว่า “มุสาวาท” แปลว่าการกล่าวเท็จ ในวรรคนี้หมายเอาการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒-๓/๑๘๖-๑๘๗, วิ.อ. ๒/๑-๒/๒๕๓-๒๕๔) เรียกว่า “สัมปทานมุสาวาท”

มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้
๒. ภิกษุกล่าวเสียดสีภิกษุอื่น
๓. ภิกษุพูดส่อเสียดภิกษุอื่น
๔. ภิกษุสอนอนุปสัมบันให้กล่าวธรรมเป็นบท ๆ
๕. ภิกษุนอนร่วมกันกับอนุปสัมบันเกิน ๒-๓ คืน
๖. ภิกษุนอนร่วมกันกับมาตุคามแม้เพียงเมื่ออาทิตย์อัสดง
๗. ภิกษุแสดงธรรมแก่มาตุคามสองต่อสองเกิน ๖ คำ
๘. ภิกษุบอกอุตตริมนุสสธรรมที่มีจริงแก่อนุปสัมบัน
๙. ภิกษุบอกอาบัติชั่วหยาบของภิกษุแก่อนุปสัมบัน
๑๐. ภิกษุขุดดิน

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ข้อที่น่าสังเกต คือ สิกขาบทที่ ๕ ว่าด้วยการนอนร่วมกันกับอนุปสัมบัน และสิกขาบทที่ ๖ ว่าด้วยการนอนร่วมกันกับมาตุคาม

คำว่า “นอนร่วมกันกับอนุปสัมบัน” หมายถึงนอนในที่มุงบังเดียวกันกับคนที่ไม่ใช่ภิกษุ อาจเป็นที่มุงบังทั้งหมดหรือมุงบังบางส่วน การนอนที่ถือว่าล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ มุ่งเอาการที่ทั้ง ๒ ฝ่าย คือภิกษุและอนุปสัมบันนอนในขณะเดียวกันตั้งแต่อาทิตย์ตกไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ของวันที่ ๔ ถ้านอนร่วมกันเพียง ๓ คืน หรือฝ่ายหนึ่งนั่ง อีกฝ่ายหนึ่งนอน หรือนั่งทั้ง ๒ ฝ่าย แม้จะเกิน ๓ คืน ก็ไม่ถือว่าล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ (ดูเล่มสมบูรณ์ ๕๒/๒๓๙, วิ.อ. ๒/๕๑/๒๖๕)

ส่วนคำว่า “นอนร่วมกันกับมาตุคาม” หมายถึงนอนในที่มุงบังเดียวกันกับสตรี สถานที่และกิริยาที่นอน เหมือนกับสิกขาบทที่ ๕ แต่นอนร่วมกันเพียงเมื่ออาทิตย์ตกเท่านั้น ก็ถือว่าล่วงละเมิดสิกขาบทนี้

ข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ สิกขาบทที่ ๘ ว่าด้วยการบอกอุตตริมนุสสธรรมที่มีจริงแก่อนุปสัมบัน คำว่า “อนุปสัมบัน” ในสิกขาบทที่ ๕ หมายถึงเอาคนที่ไม่ใช่ภิกษุเท่านั้น แต่ในสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงเอาคนที่ไม่ใช่ทั้งภิกษุและภิกษุณี (ดูเล่มสมบูรณ์ ๕๒/๒๓๙, ๗๐/๒๕๕) นั่นหมายถึงว่า ถ้าบอกอุตตริมนุสสธรรมที่มีจริงแก่ภิกษุและภิกษุณีย่อมไม่เป็นการล่วงละเมิดสิกขาบทนี้

กุตคามวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า “กุตคามวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “กุตคาม” หมายถึง หมู่แห่งพืชพันธุ์ที่เกิดเจริญเติบโตแล้ว (ดูเล่มสมบุรณ์ ๙๑/๒๗๘, วิ.อ. ๒/๙๐-๙๑/๒๘๓-๒๘๔) การปรากฏกุตคามตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ นั้น หมายถึงเอาการตัดและการทำลายเป็นต้น (วิ.อ. ๒/๙๐/๒๘๔)

กุตคามวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงาม ขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุพรากกุตคาม
๒. ภิกษุเมื่อถูกสงฆ์สอบสวน กล่าวกลบเกลื่อนไม่ให้การตามความเป็นจริง
๓. ภิกษุกล่าวให้ผู้อื่นเพ่งโทษ บ่นว่ากรรมที่ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งทำแล้วโดยชอบ
๔. ภิกษุเอาเตียงเป็นต้นของสงฆ์ไปใช้ในที่แจ้งแล้ว ไม่จัดเก็บให้เรียบร้อย
๕. ภิกษุปูที่นอนในวิหารของสงฆ์แล้ว ไม่จัดเก็บสถานที่ให้เรียบร้อย
๖. ภิกษุเข้าไปนอนแทรกแซงในวิหารสงฆ์ด้วยประสงค์จะให้ผู้อยู่ก่อนหนีไปเพราะความคับใจ
๗. ภิกษุขุดลากภิกษุอื่นออกจากวิหารของสงฆ์
๘. ภิกษุนั่งหรือนอนบนเตียงหรือตั่งที่มีเท้าเสียบไม่แนบนกฐิ์ชั้นลอย
๙. ภิกษุสร้างวิหารใหญ่ โดยเอาดินหรือปูนโบกหลังคาเกิน ๓ ชั้น
๑๐. ภิกษุรู้ว่าน้ำมีสิ่งมีชีวิตปนอยู่ เอารดหญ้าหรือดิน

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

คำว่า “กฐิ์ชั้นลอย” ในสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงกฐิ์ที่มีพื้น ๒ หรือ ๓ ชั้น แต่ไม่ได้ปูพื้นชั้นบน รอดที่คานบนสูงพอพ้นศีรษะของคนสันฐานปานกลาง (วิ.อ. ๒/๑๒๙-๑๓๑/๓๐๙-๓๑๐)

“น้ำ” ในคำว่า “น้ำมีสิ่งมีชีวิต” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑๐ นั้น หมายถึงเอาน้ำที่อยู่ในภาชนะ มีปริมาณไม่มากนัก เมื่อเอาหญ้าหรือดินใส่ลงไปแล้ว น้ำนั้น จะเหือดแห้ง หรือขุ่นมัว ทำให้สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในนั้นตาย (วิ.อ. ๒/๑๔๐/๓๑๔)

ความโดยสรุปแห่งกุตคามวรรคนี้ ว่าด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อม การจัดเก็บรักษาสิ่งของเครื่องใช้ การจัดอาคารสถานที่ให้ถูกลักษณะ

โอวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า “โอวาทวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑-๔ คำว่า “โอวาท” แปลว่า การสั่งสอน ในวรรคนี้หมายเอาการสั่งสอนภิกษุณี

คำว่า “สั่งสอน” ตามความแห่งสิกขาบทต่าง ๆ ในวรรคนี้มีนัยต่างกัน คือ สิกขาบทที่ ๑ หมายถึงสั่งสอนด้วยครุธรรม ๘ เท่านั้นจึงนับว่าล่วงละเมิดบัพพัญญุตี (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๔๘/๓๒๑) ในสิกขาบทที่ ๒-๓ หมายถึงสั่งสอนด้วยครุธรรม ๘ และธรรมอย่างอื่น (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๕๕/๓๒๘, ๑๖๑/๓๓๒)

“ภิกษุณี” ที่มีส่วนทำให้ล่วงละเมิดบัพพัญญุตีในโอวาทวรรคนี้ หมายเอาภิกษุณีที่อุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ถ้าภิกษุสั่งสอนภิกษุณีที่อุปสมบทในสงฆ์ฝ่ายเดียว ต้องอาบัติทุกกฏ (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๖๒/๓๓๓) เพราะยังไม่แน่ว่าล่วงละเมิดบัพพัญญุตีเต็มที่

โอวาทวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในคราวที่เกิดเรื่องไม่ติงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุไม่ได้รับแต่งตั้ง สั่งสอนภิกษุณี
๒. ภิกษุได้รับแต่งตั้งแล้ว สั่งสอนภิกษุณีเมื่อเวลาอาทิตยอัสดงแล้ว
๓. ภิกษุเข้าไปสอนภิกษุณีผู้ไม่เป็นไข้ ณ สำนักของภิกษุณีสงฆ์
๔. ภิกษุติเตียนภิกษุอื่นว่า “สอนภิกษุณีเพราะเห็นแก่อำมิส”
๕. ภิกษุให้จีวรแก่ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยนกัน
๖. ภิกษุเย็บจีวรให้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ
๗. ภิกษุชักชวนกันเดินทางไกลร่วมกันกับภิกษุณีสี่ระยะทางชั่วละแวกหมู่บ้านหนึ่ง ยกเว้นเดินทางเปลี่ยน น้าหวาตระแวง มีภัยน่ากลัว
๘. ภิกษุชักชวนภิกษุณีโดยสารเรือลำเดียวกัน เว้นไว้แต่ข้ามฟาก
๙. ภิกษุรู้อยู่ ฉันทินตบาตที่ภิกษุณีแนะนำให้หายกจัดเตรียมเว้นไว้แต่คฤหัสถ์ปรารภไว้ก่อน
๑๐. ภิกษุหนึ่งในที่ลับกับภิกษุณีสองต่อสอง
ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

โกชนวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า “โกชนวรรค” เพราะตั้งตามความของสิกขาบทในวรรคนี้ที่ว่าด้วยเรื่อง โกชนะ ทั้ง ๑๐ สิกขาบท คำว่า “โกชนะ” แปลว่า ของบริโศก ของฉันท ในวรรคนี้ หมายถึงของเคี้ยว

ของฉัน คือ ข้าวสุก ขนมกุมมาส (ขนมสด) ข้าวตุ (ขนมแห้ง) ปลา เนื้อ และของที่ต้องเคี้ยว
 อย่างอื่นที่เป็น “ยาวกาลิก” ยกเว้นของที่เป็นยามกาลิก สัตตาทกาลิก และยาวชีวิก ภิกษุ
 รับประเคนของเคี้ยวของฉันเหล่านี้แล้วฉันได้ตั้งแต่ เข้าถึงเที่ยงวันของวันนั้น ถ้าเก็บไว้ค้างคืน
 ต้องรับประเคนใหม่ก่อนจึงจะฉันได้ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๔๔/๔๐๑, วิ.ม. ๕/๒๖๓/๒๙, ๓๐๐/๘๔,
 วิ.อ. ๒/๒๕๔-๖/๓๗๘)

โภชนวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่อง ที่ไม่พึงงามขึ้น
 ในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุไม่เป็นไข้ ฉันภัตตาหารในที่พักแรมติดต่อกัน ๒ วัน
 ๒. ภิกษุฉันคนโภชนะ นอกสมัย คือสมัยที่เป็นไข้ ๑ สมัยที่ถวายเป็นจิวร ๑ สมัยที่ทำ
 จิวร ๑ สมัยที่เดินทางไกล ๑ สมัยที่โดยสารเรือ ๑ มหาสมัย ๑ สมัยที่เป็นภัตตาหารของสมณะ ๑
 ๓. ภิกษุฉันปริมปรโณณะ นอกสมัย คือ สมัยที่เป็นไข้ ๑ สมัยที่ถวายเป็นจิวร ๑ สมัยที่ทำ
 จิวร ๑
 ๔. ภิกษุรับขนมหรือข้าวตุเกิน ๓ บาตร
 ๕. ภิกษุฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว ฉันของที่ไม่เป็นเดนภิกษุใช้
 ๖. ภิกษุรู้อยู่ว่าภิกษุอื่นฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว มุ่งจะจับผิด จึงเอาของ
 ที่ไม่เป็นเดนไปหลอกให้เธอฉันได้สำเร็จ
 ๗. ภิกษุฉันโภชนะในเวลาวิกาลคือตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่
 ๘. ภิกษุฉันโภชนะที่เก็บสะสมไว้ โดยไม่รับประเคนใหม่
 ๙. ภิกษุฉันโภชนะประณีตที่ตนออกปากขอจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติไม่ใช่คนปวารณา
 ๑๐. ภิกษุกลืนกินอาหารที่ยังไม่มีผู้ประเคนให้ ยกเว้นน้ำและไม้ชำระฟัน
- ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ข้อที่น่าสังเกต คือ สิกขาบทที่ ๕ ว่าด้วยการกลืนกินอาหารที่ยังไม่มีผู้ประเคนให้
 ยกเว้นน้ำและไม้ชำระฟัน หลักการประเคนและการรับประเคนที่ถูกต้อง คือ (๑) ของนั้นมี
 ขนาดและน้ำหนักที่บุรุษสันฐานปานกลางพอยกได้ (๒) เขาถวายเป็นด้วยกาย ด้วยของเนื่องด้วย
 กาย หรือโยนให้ (๓) เขาอยู่ในหัตถบาท (บ่วงมือ) (๔) ภิกษุรับประเคนด้วยกาย หรือด้วยของ
 เนื่องด้วยกาย (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๖๖/๔๑๖, วิ.อ.๒/๒๖๕/๓๘๓)

คำว่า “เวลาวิกาล” ในสิกขาบทที่ ๗ นั้น กับในสิกขาบทที่ ๓ แห่งรัตนวรรค หมายถึง
 ตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๔๔/๔๐๕) ส่วนในวินัยของภิกษุณีที่ว่า
 ด้วยการเข้าตระกูลในเวลาวิกาล หมายถึงตั้งแต่อาทิตย์ตกไป จนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ (วิ.ภิกษุณี.
 ๓/๘๖๖/๑๐๓)

อเจลกวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า “อเจลกวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ในวรรคนี้ คำว่า “อเจลก” แปลว่า ผู้เปลือย ในที่นี้หมายถึงนักบวชเปลือยที่อยู่ในพวกปริพาชก พวกอาชีวก พวกอัญญเดียรธีย์ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๖๙/๔๑๘-๔๑๙, ๒๗๑/๔๒๐-๔๒๑)

การให้ของเคี้ยวหรือของฉันแก่อเจลก ปริพาชก หรือปริพาชิกา ที่นับว่าล่วงละเมิด บทบัญญัติตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ นั้น มุ่งเอาการให้ของเคี้ยวของฉันด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการให้ด้วยกาย ด้วยของเนื่องด้วยกาย หรือด้วยการโยนให้ ถ้าบอกให้คนอื่นให้ ผาคคนอื่นไปให้ หรือวางไว้ให้ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ไม่นับว่าล่วงละเมิดบทบัญญัติ (วิ.อ. ๒/๒๗๓/๓๔๘)

อเจลกวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุให้ของเคี้ยวหรือของฉันแก่อเจลกปริพาชกหรือปริพาชิกาด้วยมือตน
๒. ภิกษุชวนภิกษุอื่นเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านแล้ว บอกให้เธอลับวัดก่อน
๓. ภิกษุเข้าไปนั่งแทรกแซงในตระกูลที่มีบุรุษกับสตรีอยู่ด้วยกันสองต่อสอง
๔. ภิกษุนั่งบนอาสนะที่กำลังในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง
๕. ภิกษุนั่งในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง
๖. ภิกษุรับนิมนต์ฉันไว้แล้ว ไปในที่อื่นในเวลาก่อนฉันหรือหลังฉัน โดยไม่บอกภิกษุอื่นในที่นั่งก่อน นอกสมัย คือ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑
๗. ภิกษุไม่เป็นไข้ ขอปัจจัยที่มีผู้ปวารณาไว้ เกิน ๔ เดือน เว้นไว้แต่เขาปวารณาอีก เว้นไว้แต่เขาปวารณาเป็นนิตย์
๘. ภิกษุไปดูกองทัพที่เคลื่อนขบวนออกรบ นอกจากมีเหตุผลที่สมควร
๙. ภิกษุไปพักแรมอยู่ในกองทัพนานเกิน ๓ คืน แม้จะมีเหตุผลที่สมควร
๑๐. ภิกษุไปดูสนามรบ ไปดูที่พักกำลังพล หรือไปดูเขาจัดขบวนทัพ ในขณะที่พักอยู่ในกองทัพ ๒-๓ คืนนั้น

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

สิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการนั่งบนอาสนะที่กำลังในที่ลับกับมาตุคาม สิกขาบท ที่ ๕ ว่าด้วยการนั่งในที่ลับกับมาตุคามสองต่อสอง มีเนื้อความเหมือนกับอนียต สิกขาบทที่ ๑ และ ๒ แตต่างกันที่การปรับอาบัติ ภิกษุล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๔-๕ นี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ส่วนในอนียตสิกขาบทนั้นอาจจะปรับอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์ก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคำกล่าวหาของอุบาสิกามีภูมิธรรมตั้งแต่ขั้นโสดาบันขึ้นไป และคำรับสารภาพของภิกษุ

ผู้ถูกกล่าวหา หรืออุบาสิกานั้นกล่าวหาโดยระบุชัดเจนไปว่าต้องอาบัตินั้น ๆ (ดูวินัยปิฎกแปล เล่ม ๑ ข้อ ๔๔๔-๔๔๕ หน้า ๔๗๔-๔๗๖, วิ.อ. ๒/๔๔๔-๕/๑๓๕)

สุราปานวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า “สุราปานวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ “สุรา” ใน คำว่า “สุราปานะ” นั้น หมายถึงทั้งสุราและเมรัย (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๒๘/๔๖๕, วิ.อ. ๒/๓๒๘/๔๐๔) ทั้ง ๒ อย่างนี้ รวมทั้งของมีนเมาอย่างอื่น เรียกว่า “มัชชะ” แปลว่า น้ำเมา (ขุ.ขุ.อ. ๑๗-๑๘)

สุราปานวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุดื่มสุราและเมรัย
 ๒. ภิกษุใช้น้ำมันมีจีภิกษุ
 ๓. ภิกษุน้ำเล่น
 ๔. ภิกษุแสดงความไม่เอื้อเฟื้อ ไม่ให้ความสำคัญต่อพระวินัย
 ๕. ภิกษุทำภิกษุอื่นให้ตกใจ
 ๖. ภิกษุไม่เป็นใช้ ก่อไฟผิง เว้นไว้แต่มีเหตุผลที่สมควร
 ๗. ภิกษุอาบน้ำเกิน ๑ ครั้งในช่วงเวลา ๑๕ วัน เว้นไว้แต่สมัย คือ (๑) ท้ายฤดูร้อน ๑ เดือนครึ่งและเดือนแรกแห่งฤดูฝน รวมเป็น ๒ เดือนครึ่ง ซึ่งเป็นสมัยที่ร้อนอบอ้าว (๒) สมัยที่เป็นไข้ (๓) สมัย ที่ทำงาน (๔) สมัยที่เดินทางไกล (๕) สมัยที่มีพายุฝุ่น
 ๘. ภิกษุใช้จิวรรใหม่โดยไม่ทำพินทุก่อน
 ๙. ภิกษุวิกกับจิวรรแก่ภิกษุอื่นแล้วนำมาใช้โดยที่ผู้รับวิกยังไม่ได้ถอนวิกกับ
 ๑๐. ภิกษุช้อนบาตรและจิวรรเป็นต้นของภิกษุอื่นโดยคิดจะล้อเล่น
- ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

มีข้อที่น่าสังเกต คือ ภิกษุดื่มยาตองที่มีสี กลิ่น รสเหมือนน้ำเมา แต่ไม่ใช่ น้ำเมา ภิกษุดื่ม น้ำเมานิดหน่อยที่เจือในแกง เจือในเนื้อ เจือในน้ำมัน หรือเจือน้ำอ้อยดองมะขามป้อม ภิกษุดื่มยาตองอริฏฐะที่ไม่ใช่ น้ำเมา ไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๒๘/๔๖๖, กงขา.อ. ๒๗๘-๒๗๙)

คำว่า “พินทุ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๘ หมายถึงทำเป็นจุดวงกลมใหญ่ เท่าแหว ตานกุง หรือเล็กเท่าตัวเรือดที่มุมจิวรร ด้วยสีเขียว คราม สีตม หรือ สีดำคล้ำ เพื่อให้จิวรรเสียสี หรือมีตำหนิ ทำให้มีที่สังเกต (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๖๘/๔๙๑, วิ.อ. ๒/๓๖๘-๙/๔๑๐)

คำว่า “วิกัปจิวร” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ หมายถึงการทำให้จิวรนั้น มีเจ้าของ ๒ คน ทำการวิกัปในกรณีที่จิวรนั้นเป็นอดีตเรกจิวร เมื่อผู้รับวิกัปคืนให้ แล้ว ภิกษุเจ้าของจิวร สามารถจะใช้สอยจิวรนั้นได้โดยไม่เป็นการล่วงละเมิดทบบัญญัติ วิธีการวิกัปนั้นจะวิกัปต่อหน้าหรือลับหลังก็ได้ จะวิกัปให้แก่ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร หรือสามเณรีก็ได้ (ดูเล่ม สมบูรณ์ ๓๗๓-๓๗๔/๔๙๔)

สัปปาณกวรรค ๑๐ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า “สัปปาณกวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ และ ๒ คำว่า “สัปปาณกะ” แปลว่า สัตว์ที่เป็นไปกับด้วยลมหายใจ คือสัตว์มีชีวิตนั่นเอง หมายถึงสัตว์ดิรัจฉาน (ดูเล่มสมบูรณ์ ๓๘๔/๕๐๒)

สัปปาณกวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำความผิดเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุจงใจปลงชีวิตสัตว์
 ๒. ภิกษุรู้อยู่ บริโภคน้ำที่มีสัตว์มีชีวิต
 ๓. ภิกษุรู้อยู่ รื้อพื้นอธิกรณ์ที่สงฆ์ทำถูกต้องชอบธรรมแล้วขึ้นมาทำใหม่
 ๔. ภิกษุรู้อยู่ ปกปิดอาบัติชั่วหยาบของภิกษุอื่น
 ๕. ภิกษุรู้อยู่ บวชให้บุคคลมีอายุหย่อนกว่า ๒๐ ปี
 ๖. ภิกษุรู้อยู่ ชักชวนเดินทางไกลกับพ่อค้าเกวียนผู้เป็นโจร สิ้นระยะทางหมู่บ้านหนึ่ง
 ๗. ภิกษุชักชวนเดินทางไกลกับมาตุคาม สิ้นระยะทางหมู่บ้านหนึ่ง
 ๘. ภิกษุก่กล่าวต่อพระพุทธเจ้า ภิกษุอื่นห้ามก็ไม่ฟัง สงฆ์สวดสมณุภาสน์ ครบ ๓ ครั้ง ยังไม่หยุดกล่าวต่อ
 ๙. ภิกษุรู้อยู่ คบหากับภิกษุที่กล่าวต่อพระพุทธเจ้า
 ๑๐. ภิกษุคบหาใช้งานสามเณรที่ถูกไล่ออกจากสำนักเพราะข้อหาที่กล่าวต่อพระพุทธเจ้า
- ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

สิกขาบทที่ ๕ ว่าด้วยการบวชให้กุลบุตรที่มีอายุหย่อนกว่า ๒๐ ปี การนับอายุนั้น ให้เริ่มนับตั้งแต่ปฏิสนธิจิตคือจิตดวงแรกเกิดในครรภ์มารดา ถ้าทารกอยู่ในครรภ์ ๙ เดือน นั้นหมายถึงว่าทารกนั้นมีอายุได้ ๙ เดือน หลังจากคลอดออก มามีชีวิตอยู่ได้ ๑๙ ปี ๓ เดือนเต็ม ถือว่ามีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ (นัยแห่ง วิ.อ. ๒/๔๐๔/๔๑๕-๔๑๖)

สิกขาบทที่ ๘-๑๐ ว่าด้วยการกล่าวคู่พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ในกรณีที่ผู้กล่าวคู่เป็นภิกษุ เมื่อสงฆ์สวดสมณภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ภิกษุที่คบหาร่วมเสวนากับภิกษุที่กล่าวคู่่นั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ แต่ในกรณีที่ผู้กล่าวคู่เป็นสามเณร ให้ไล่เธอออกจากสำนักเสีย เรียกว่า “นาสนะ” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๔๒๙/๕๓๘)

สหธรรมิกวรรค ๑๒ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า “สหธรรมิกวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทในวรรคนี้ที่ว่าด้วยเรื่องระหว่างเพื่อนภิกษุด้วยกันทั้ง ๑๒ สิกขาบท

คำว่า “สหธรรมิก” แปลว่า ผู้ร่วมอยู่ในหลักการเดียวกัน ผู้ร่วมประพฤติดีธรรม สหธรรมิกวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุประพฤติไม่สมควร เมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือน กลับพูดว่า “ยัง ไม่ได้ศึกษาในเรื่องนี้ ยังไม่ได้ถามท่านผู้รู้”

๒. ภิกษุกล่าวในขณะที่ผู้อื่นยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่ว่า “สิกขาบทเล็กน้อยเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ เป็นเรื่องก่อให้เกิดรำคาญ ความลำบาก ความยุ่งยาก”

๓. ภิกษุทั้งที่เคยฟังพระปาติโมกข์มาแล้ว ๒-๓ ครั้ง กล่าวในขณะที่ภิกษุอื่นยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่ว่า “ข้าพเจ้าเพิ่งรู้เดี๋ยวนี้เองว่า ข้อนี้มาในพระปาติโมกข์”

๔. ภิกษุโกรธเคือง ทำร้ายภิกษุอื่น

๕. ภิกษุโกรธเคือง เจือมือขึ้นทำทีว่าจะทำร้ายภิกษุอื่น

๖. ภิกษุใส่ความภิกษุอื่นด้วยอาบัติสังฆาทิเสสที่ไม่มีมูล

๗. ภิกษุจงใจก่อความรำคาญให้แก่ภิกษุอื่น

๘. ภิกษุแอบฟังภิกษุอื่นทะเลาะวิวาทกัน

๙. ภิกษุมอบฉันทะให้สงฆ์ทำกรรมที่ถูกต้องแล้ว กลับตำหนิในภายหลัง

๑๐. ภิกษุอยู่ในที่ประชุม ลุกออกไปในขณะที่สงฆ์กำลังพิจารณาอธิกรณ์อยู่โดยไม่ให้ฉันทะ

๑๑. ภิกษุเห็นพ้องกับสงฆ์ถวายจีวรแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งแล้ว กลับติเตียน ในภายหลังว่า “สงฆ์ให้จีวรตามความคุ้นเคยกับ”

๑๒. ภิกษุรู้อยู่ น้อมลาภที่เขาจะถวายสงฆ์ไปเพื่อส่วนบุคคล
ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

คำว่า “ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ และ ๓ ในวรรคนี้มีนัยต่างกัน สิกขาบทที่ ๒ หมายถึงการที่อาจารย์กล่าวหรือท่องบทพจน พระปาติโมกข์ให้อันเตวาสิกขิง (วิ.อ. ๒/๔๓๙-๔๔๐/๔๒๗-๔๒๘) ส่วนสิกขาบทที่ ๓ หมายถึงการที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในวันอุโบสถทุกครั้ง เดือน (วิ.อ. ๒/๔๔๔/๔๒๘)

คำว่า “กรรมที่ถูกต้อง” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ หมายถึงอปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติหุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม ที่สงฆ์ทำโดยธรรม โดยวินัย โดยสัตตสุสาน์ (ดูเล่มสมบูรณ์ ๔๗๖/๕๗๒, กงขา.อ. ๒๙๙)

รัตนวรรค ๑๐ ลิกขาบท

ที่ชื่อว่า “รัตนวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “รัตนะ” ในสิกขาบทที่ ๑ นี้ หมายถึงพระมเหสี พระราชินี (ดูเล่มสมบุรณ์ ๔๔๘/๕๕๑, วิ.อ. ๒/๔๔๘/๔๓๕) ส่วนคำว่า “รัตนะ” ในสิกขาบทที่ ๒ หมายถึงแก้ว ๑๐ ประการ คือ มุกดา มณี ไพฑูรย์สังข์ ศิลา ประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม แก้วตาแมว รวมทั้งทรัพย์สินอื่นที่สมมติว่าเป็นรัตนะ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๕๐๖/๕๔๗)

รตนวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้น
ในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุไม่ได้รับแจ้งล่วงหน้า เข้าไปในตำหนักที่บรรทมที่พระราชอาประทับอยู่กับพระมเหสี

๒. ภาษีเก็บทรัพย์สินของคฤหัสถ์ที่ตกอยู่นอกเขตที่พักของตน

๓. ศึกษามีวิธีระบุตัวตน เข้าไปในหมู่บ้านในเวลาวิกาลโดยไม่บอกภิกษุอื่น

๔. ฝึกอบรมทำกล่องไข่เพิ่มด้วยกระดูกสัตว์ งาม้าง หรือเขาสัตว์

๕. ภาษีทำเตียงหรือตั้งมีเท้าเกิน ๘ นิ้วสุด

๖. ภารกิจทำเตียงหรือตั้ง หุ่นนอน

๗. ภูเขาทำฟาร์มองุ่นมีขนาดเกิน ๒ ไร่สูงสุด คือ ขนาดกว้างเกิน ๑ ไร่ครึ่ง ชายมีขนาดเกิน ๑ ไร่

๘. วิกฤตการณ์ทำฟ้ำปิดฝึยวเกิน ๔ คึบสुकต กว้างเกิน ๒ คึบสुकต

๙. วิกฤตทำผ้าอาบน้ำฝนยาวเกิน ๖ คืบสุคติ กว้างเกิน ๒ คืบครึ่งโดยคืบสุคติ

๑๐. วิกฤตการณ์มีขนาดเท่าหรือเกินกว่าสุดขีด

ภิกษุเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

มีข้อสังเกตคือ “เวลาวิกาล” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓ ในวรรคนี้มีนัยเหมือนกันกับสิกขาบทที่ ๗ แห่งโภชนวรรค คือ ตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๕๑๓/๖๐๓)

“นิวาสุตและคิปปาสุต” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๕ และที่ ๗ ในวรรคนี้ ๑ นิวาสุตเท่ากับ ๓ นิวาสของคณปานกลางในบัดนี้ (กฐา.ฎีกา. ๒๔๗) ๑ คิปปาสุตเท่ากับ ๓ คิปปของคณปานกลางในบัดนี้ หรือเท่ากับ ๑ ศอกคิปปข้างไม้ (วิ.อ. ๒/๓๔๘-๔/๖๑)

สิกขาบทที่ ๔-๑๐ ในรัตนวรรคมีข้อพิเศษต่างจากสิกขาบทอื่น ๆ ในปาจิตติยกัณฑ์ มีลักษณะคล้ายกันกับสิกขาบทในนิสสัคคิยกัณฑ์ ภิกษุต้องอาบัติเพราะเกี่ยวข้องกับ วัตถุในทางที่ไม่เหมาะสม และเมื่อต้องแล้วประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้องทำลายหรือ ทำวัตถุนั้นให้ได้ขนาดก่อนจึงจะแสดงอาบัติตก เช่น สิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการทำกลอง เข็มด้วยกระดูก งาช้าง หรือ เขาสัตว์ ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏในขณะที่ทำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะได้ของนั้นมา พึงทำลายของนั้นแล้วแสดงอาบัติ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๕๑๘/๖๐๖)

ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ตอนว่าด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะ

คำว่า **ปาฏิเทสนียะ** แปลว่า พึงแสดงคืน เป็นชื่ออาบัติที่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดพึงแสดงคืน (วิ.อ.๓/๓๓๙/๔๘๕)

ปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาฏิเทสนียะแก่ภิกษุผู้กระทำความผิดเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุรับของเคี้ยวของฉันจากมือภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติ เอามาฉัน
๒. ภิกษุฉันภัตตาหารอยู่ ไม่ห้ามภิกษุณีที่ยืนคอยบงการให้ทายถวายของที่นั่งที่นั่งอย่างนั้นอย่างนี้
๓. ภิกษุไม่เป็นไข้ ไม่ได้รับนิมนต์ไว้ก่อน รับแล้วฉันของเคี้ยวของฉันในตระกูลที่ได้รับสมมติว่าเป็นเสขะ
๔. ภิกษุอยู่ในเสนาสนะปาเปสียว ไม่เป็นไข้ รับแล้วฉันของเคี้ยวของฉันที่ทายไม่ได้แจ้งไว้ก่อน

ข้อที่น่าสังเกต คือ คำว่า “ตระกูลที่ได้รับสมมติว่าเป็นเสขะ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓ ในวรรคนี้ หมายเอาตระกูลที่มีศรัทธามาก เลื่อมใสทั้งฝ่ายอุบาสก และอุบาสิกา เป็นโสดาบันทั้ง ๒ ฝ่าย มีโภคทรัพย์มาก แต่บริจาคทำบุญหมดสิ้น (วิ.อ. ๒/๕๖๒/๔๔๔)

เสขยิกัณห์ ตอนว่าด้วยข้อที่ควรสำเหนียก

คำว่า **เสขิยะ** แปลว่า ข้อปฏิบัติอันเป็นสมบัติของท่านผู้ยังต้องศึกษา (วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๖) ธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียก หรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ เป็นข้อสิกขาบทที่ว่าด้วยมารยาทผู้ดี เป็นวิธีการวางกิริยาทางกายและวาจาที่เหมาะสม ของภิกษุ ไม่ได้เป็นข้ออาบัติ ภิกษุไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งเสขิยะทั้งหลาย ต้องอาบัติทุกกฏทุกสิกขาบท สิกขาบทในเสขยิกัณห์นี้เป็นบทบัญญัติที่น่าสนใจ เพราะว่าด้วยเรื่องกิริยามารยาทที่เป็นธรรมเนียมของภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะ เสขยสิกขาบท ทั้ง ๗ วรรค แบ่งเป็น ๔ กลุ่ม ตามสาระสำคัญดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ว่าด้วยธรรมเนียมควรประพฤติในเวลาเข้าหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การนุ่งห่มเรียบร้อยในขณะที่อยู่ในชุมชน การสำรวมระวังอิริยาบถ การพูดคุยกันให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสมเมื่ออยู่ในชุมชน

กลุ่มที่ ๒ ว่าด้วยธรรมเนียมในการรับบิณฑบาต เริ่มตั้งแต่อิริยาบถในการรับบิณฑบาต การขบฉันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

กลุ่มที่ ๓ ว่าด้วยธรรมเนียมในการแสดงธรรม เริ่มตั้งแต่การแสดงธรรมอย่างถูกกาลเทศะ ไม่แสดงธรรมแก่บุคคลผู้อยู่ในอาการไม่เคารพธรรม

กลุ่มที่ ๔ ว่าด้วยธรรมเนียมในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลาย

การที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทเหล่านี้ขึ้น สะท้อนให้เห็นภาพของวัฒนธรรมของคนชั้นนั้นในสมัยพุทธกาล วัฒนธรรมด้านการนุ่งห่ม การรับประทานอาหาร การใช้คำพูดอาจมีลักษณะที่ไม่เรียบร้อย เมื่อคนเหล่านั้นมาบวชในสังคมสงฆ์แห่งพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติเสขยสิกขาบทขึ้นมาเพื่อเป็นหลักปฏิบัติของเหล่าสาวก

แนวคิดที่น่าสนใจในเสขยิกัณห์อีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นพุทธทัศนะที่มีต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คือบทบัญญัติที่ว่า “ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายรดลงบนพืชเขียวสด” ตามความในสิกขาบทที่ ๑๔ แห่งปาทุการวรรค “ภิกษุพึงสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ” ตามความในสิกขาบทที่ ๑๕ แห่งปาทุการวรรค

เสขยิกัณห์แบ่งเป็น ๗ วรรค คือ

๑. ปริมณฑลวรรค	หมวดว่าด้วยการนุ่งห่มเรียบร้อย	มี ๑๐ สิกขาบท
๒. อุชัคคฆิการวรรค	หมวดว่าด้วยการหัวเราะ	มี ๑๐ สิกขาบท
๓. ชัมภตการวรรค	หมวดว่าด้วยการเท้าสะเอว	มี ๑๐ สิกขาบท

๔. สักกัจจวรรค	หมวดว่าด้วยความเอื้อเฟื้อ	มี ๑๐ สิกขาบท
๕. กพฬวรรค	หมวดว่าด้วยคำข้าว	มี ๑๐ สิกขาบท
๖. สุรสุรวรรค	หมวดว่าด้วยการฉันทังชู้ต ๆ	มี ๑๐ สิกขาบท
๗. ปาทุการวรรค	หมวดว่าด้วยเชิงเท้า	มี ๑๕ สิกขาบท

ปริณัณฑวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “จักนุ่งสบง ห่มจีวรให้เรียบร้อยในทุกเวลาและสถานที่ จักสำรวมระวังอิริยาบถคือ การเดิน การนั่ง การเหลียวมอง การนุ่งห่ม ขณะที่เดินและนั่งอยู่ในละแวกบ้าน”

อุชัคคฆิกวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “ในขณะที่เดินหรือนั่งอยู่ในละแวกบ้าน จักสำรวมระวัง อิริยาบถคือ ไม่หัวเราะ ไม่พูดเสียงดัง ไม่โคลงกาย ไม่แกว่งแขน ไม่โคลงศีรษะ”

ขัมภตกวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “ในขณะที่เดินหรือนั่งอยู่ในละแวกบ้าน จักสำรวมระวังอิริยาบถคือ ไม่เท้าสะเอว ไม่คลุมศีรษะ ไม่กระโหย่ง ไม่นั่งรัดเข่า”

พึงสำเหนียกว่า “จักรับบิณฑบาตโดยเคารพ จักให้ความสำคัญหมายรู้ในใจขณะที่รับบิณฑบาต จักรับแกงให้พอเหมาะกับข้าว จักรับข้าวให้เสมอขอบปากบาตร”

สักกัจจวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกในขณะที่ฉันข้าวว่า “จักฉันข้าวโดยเคารพ จักให้ความสำคัญในบาตรขณะฉันข้าว จักฉันข้าวไปตามลำดับ จักฉันข้าวให้พอเหมาะกันกับแกง จักไม่ฉันขยุ่มข้าวลงมาแต่ยอด จักไม่เอาข้าวสุกกลบแกงหรือกับข้าวเพื่อให้ได้มาก จักไม่ออกปากขอแกงหรือข้าวสุกมาฉันเองในเมื่อไม่เป็นไข้ จักไม่มองดูบาตรของภิกษุอื่นโดยมุ่งจะต่าหนี จักไม่ทำคำข้าวใหญ่หนัก จักทำคำข้าวให้พอดีกับปาก”

กพพวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “ในขณะที่ฉันภัตตาหาร จักไม่อ้าปากกรอคำข้าว ไม่สอดมือเข้าในปาก ไม่พุดคุยกัน ไม่โยนคำข้าวเข้าปาก ไม่กัดคำข้าว ไม่ทำกระพุง แก้มตุ่ย ไม่สลดมือ ไม่โปรยเมล็ดข้าว ไม่แลบลิ้น ไม่ทำเสียงจิบ ะ”

สุรสุรวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “ในขณะที่ฉันภัตตาหาร จักไม่ฉันทำเสียงดังซู้ด ะ ไม่เลียมือ ไม่เลียบาตร ไม่เลียริมฝีปาก ไม่จับภาชนะน้ำดื่มขณะที่มือเปื้อน ไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวปนลงในละแวกบ้าน”

พึงสำเหนียกว่า “จักไม่แสดงธรรมแก่คนที่ไม่ใช่ผู้อยู่ในอากัปกิริยาเหล่านี้ คือ กัณธมอยู่ ถือไม้พลอง ถือศัตรา ถืออาวุธ”

ปาทุการวรรค ๑๕ สิกขาบท

ภิกษุพึงสำเหนียกว่า “จักไม่แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นไข้ผู้อยู่ในอากัปกิริยาเหล่านี้ คือ ผู้สวมเฉียงเท้า ผู้สวมรองเท้า ผู้อยู่ในยานพาหนะ ผู้อยู่บนที่นอน ผู้นั่งรัดเข่า ผู้โพกศีรษะ ผู้คลุมศีรษะ ผู้นั่งบนอาสนะ”

พึงสำเหนียกว่า “จักไม่แสดงธรรมในขณะที่ตัวเองและคนไม่เป็นไข้ผู้อยู่ในอากัปกิริยาเหล่านี้ คือ ผู้พืงนั่งอยู่บนอาสนะสูงกว่าตน ผู้พืงนั่งอยู่ในขณะที่ตัวเองยืน ผู้พืงเดินไปข้างหลัง ผู้พืงเดินอยู่ในทางขณะที่ตัวเองอยู่นอกทาง”

พึงสำเหนียกว่า “ถ้าไม่เป็นไข้ จักไม่ยืนถ่ายอุจจาระ หรือปัสสาวะ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายรดลงบนพืชเขียวสด หรือลงในน้ำ”

ภิกษุผู้ละเมิดสิกขาบทเหล่านี้ต้องอาบัติทุกกฏ

สิกขาบทในนิสสัคคิกกัณฑ์ ปาจิตตยิกกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ และเสขยิกกัณฑ์ แต่ละสิกขาบทมีองค์ประกอบที่กำหนดลักษณะเฉพาะของสิกขาบทนั้น ๆ ทำให้บทบัญญัติมีความชัดเจนและรัดกุมยิ่งขึ้น เป็นการบ่งบอกว่า เมื่อล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ แล้วต้องอาบัติได้อย่างไร ต้องอาบัติประเภทใด มีลักษณะอย่างไร เช่น

ปฐมกฐินสิกขาบทที่ ๑ แห่งจีวรวรรค มุ่งค์ประกอบ ๙ ประการ คือ

องค์ประกอบเฉพาะ	ความหมาย
กฐินสมณฐาน	มีกฐินเป็นบ่อเกิด
อกิริยา	ต้องอาบัติเพราะไม่ทำการอธิษฐาน วิกัปติเรกจีวร
โนสัณญาวิโมกข์	ผู้ล่วงละเมิดเพราะไม่รู้ก็ต้องอาบัติ ไม่สามารถอดพ้นได้
อจิตตกะ	แม้จะไม่มี ความจงใจก็ต้องอาบัติ
ปณณัตติวัชชะ	มีโทษตามพระบัญญัติ
กายกัมมะ	ต้องอาบัติเพราะการกระทำทางกาย
วจีกัมมะ	ต้องอาบัติเพราะการกระทำทางวาจา
ติจิตตะ	ต้องอาบัติเพราะกุศลจิต อกุศลจิต หรืออัปยาคจิต
ติเวทนา	ต้องอาบัติเพราะสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา

(กฐา.อ. ๑๓๖-๑๓๘)

มุสาวาทสิกขาบทที่ ๑ แห่งมุสาวาทวรรค มุ่งค์ประกอบ ๙ ประการ คือ

องค์ประกอบเฉพาะ	ความหมาย
มุสาวาทสมณฐาน	มีการกล่าวเท็จเป็นบ่อเกิด
กิริยะ	ต้องอาบัติเพราะทำ
สัณญาวิโมกข์	ผู้ล่วงละเมิดเพราะไม่รู้ ไม่ต้องอาบัติ
สจิตตกะ	ต้องอาบัติเพราะจงใจ
โลกวัชชะ	มีโทษตามกฎหมายของสังคมยุคด้วย
กายกัมมะ	ต้องอาบัติเพราะการกระทำทางกาย
วจีกัมมะ	ต้องอาบัติเพราะการกระทำทางวาจา
อกุศลจิตตะ	ต้องอาบัติเพราะอกุศลจิต
ติเวทนา	ต้องอาบัติเพราะสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา

ในองค์ประกอบเหล่านี้ ข้อที่น่าสังเกตประการแรก คือกรณีที่ทำให้ผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติ **ทุพภาษิต** สิกขาบทที่เกี่ยวกับคำพูดทั้งหมดในปาจิตตยกัณฑ์ ถ้าผู้ล่วงละเมิด ไม่เต็มที่ไม่พอที่จะทำให้ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ภิกษุ นั้น ๆ ย่อมต้องอาบัติทุพภาษิต ผู้ล่วงละเมิดอาบัติทุพภาษิตนั้นมีเวทนา ๒ คือสุขเวทนาและมัชฌัตตเวทนา (อุเบกขา เวทนาหรืออทุกขมสุขเวทนา) (วิ.อ. ๒/๓๕/๒๕๙)

ในองค์ประกอบของแต่ละสิกขาบทนั้น มีคำอยู่ ๒ คู่ที่น่าศึกษาเพื่อความเข้าใจชัด คือ “โลกวัชชะกับปณัตติวัชชะ” และ “สัณฺญาวิโมกข์กับโนสัณฺญาวิโมกข์”

สิกขาบททั้งหมดทั้งของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ โดยสรุปมี ๒ ประเภท คือ โลกวัชชะ และปณัตติวัชชะ (วิ.อ. ๑/๔๒/๒๓๙) แม้อาบัติที่เกิดจากการล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ ว่าโดยโทษ ก็มี ๒ ประเภทเช่นกัน คือ โลกวัชชะและปณัตติวัชชะ (กฐา.อ. ๑๓๗)

“วัชชะ” ในคำว่า “โลกวัชชะและปณัตติวัชชะ” นั้นแปลว่า โทษ ความผิด (วาทยนติ ตมิตติ วชชํ วท วจเน, โณย “วชชกริโก” ตยาทีสุ โทเส, - อภิธา. ฎีกา คาถา ๑๔๒, อภิธา. สูจิ ๑๔๒)

“โลกวัชชะ” แปลว่า โทษทางโลก ความผิดแก่ชาวโลก หมายถึง อกุศลกรรมบถ ทางที่นำไปสู่ความชั่ว สิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะนั้น ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เมื่อล่วงละเมิดแล้วย่อมมีความผิดทั้งสิ้น เพราะเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมทั่วไป เกิดจากจิตที่เป็นอกุศล เช่น การพูดเท็จ การดื่มสุราและเมรัย การทำลายชีวิต พระชีนาสพทั้งหลายย่อมจะไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะ

“ปณัตติวัชชะ” แปลว่า โทษทางพระบัญญัติ ความผิดตามพระบัญญัติ สิกขาบทที่เป็นปณัตติวัชชะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ปรับโทษแก่สงฆ์ผู้ล่วงละเมิด ไม่ปรับโทษแก่คฤหัสถ์ เช่น การฉันอาหารในเวลาวิกาล การพรากรกฏคาม การเล่นน้ำ ปรับโทษแก่ภิกษุเท่านั้น แต่ไม่ปรับโทษแก่คฤหัสถ์ พระชีนาสพเมื่อไม่รู้อาจล่วงละเมิดสิกขาบทที่เป็นปณัตติวัชชะได้ (มิลินท. ๒๑๓-๒๑๔)

คำว่า “สัณฺญาวิโมกข์” แปลว่า พ้นได้เพราะความไม่รู้ (สารตถ. ฎีกา ๒/๖๖/๑๑๗) เช่น มุสาวาทสิกขาบทที่ ๑ แห่งมุสาวาทวรรค เป็น “สัณฺญาวิโมกข์” หมายถึงว่า ภิกษุพูดเท็จเพราะความไม่รู้ ไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ส่วนปฐมกฐิน สิกขาบทที่ ๑ แห่งจีวรวรรค เป็น “โนสัณฺญาวิโมกข์” หมายถึงว่า ภิกษุใช้อติเรก จีวรที่เก็บไว้เกิน ๑๐ วัน แม้จะเป็นการใช้โดยที่ไม่รู้ ก็ต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์

อธิกรณสมณะ ว่าด้วยอธิกรณสมณะ

คำว่า **อธิกรณสมณะ** ประกอบด้วย ๒ คำ คือ อธิกรณ แปลว่า เหตุ โทษ เรื่องราว คติความ ในที่นี้หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์ เป็นสิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ และคำว่า สมณะ แปลว่า การระงับ การทำให้สงบ รวมเป็น อธิกรณสมณะ แปลว่า ธรรมเนียมการระงับ อธิกรณ หรือวิธีการเพื่อระงับอธิกรณ

อธิกรณ์สมณะ มี ๗ ประการ ได้แก่ (วิ.ป. ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. ๓/๓๔๐/๔๘๗)

๑. **สัมมุขาวินัย** ระบุในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม

คำว่า “พร้อมหน้าสงฆ์” คือ ภิกษุเข้าประชุมครบองค์ประชุมตามที่กำหนดไว้ในแต่ละกรณี คำว่า “พร้อมหน้าบุคคล” คือ คู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมกัน คำว่า “พร้อมหน้าวัตถุ” คือ ยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นมามีวินัย คำว่า “พร้อมหน้าธรรม” คือ วินิจฉัยถูกต้องโดยธรรมวินัย

๒. **สติวินัย** ระบุโดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์

คำว่า “สติวินัย” คือ วิธีระบุอธิกรณ์โดยเอาสติขึ้นเป็นหลัก ในกรณีที่มีผู้โจทพระอรหันต์ด้วยสัลลวิบัติ สงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า “ท่านผู้นี้มีสติสมบูรณ์” เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้

๓. **อมุพหวินัย** ระบุโดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า

คำว่า “อมุพหวินัย” คือ วิธีระบุอธิกรณ์โดยยกประโยชน์แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้ว ในกรณีที่มีผู้โจทภิกษุนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะที่เป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศสมมติเพื่อไม่ให้ใคร ๆ โจทเธอด้วยอาบัติ

๔. **ปฎิญาตกณะ** ระบุตามคำรับของจำเลย

คำว่า “ปฎิญาตกณะ” คือ วิธีการระบุอธิกรณ์โดยปรับอาบัติตามคำรับสารภาพของจำเลย การแสดงอาบัติก็ถือว่าเป็นปฎิญาตกณะเช่นเดียวกัน

๕. **เยภุยยสิกา** ระบุตามเสียงข้างมาก

คำว่า “เยภุยยสิกา” คือ วิธีระบุอธิกรณ์โดยตัดสินตามเสียงข้างมาก สงฆ์จะใช้วิธีการนี้ในกรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน

๖. **ตัสสปาปิยสิกา** ระบุโดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด

คำว่า “ตัสสปาปิยสิกา” คือ วิธีระบุอธิกรณ์โดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำผิด เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีความผิดจริง แม้เธอจะไม่รับ สารภาพ

๗. **ติณวัตถารกะ** ระบุโดยการประนีประนอม

คำว่า “ติณวัตถารกะ” คือ วิธีระบุอธิกรณ์โดยการทั้ง ๒ ฝ่ายประนีประนอมกัน เปรียบเหมือนเอาหญ้ากลบไว้ ไม่ต้องชำระสะสางคดีความ วิธีนี้ใช้ระบุอธิกรณ์ที่ยุ่งยาก อาจจะเป็นอนุวาทาธิกรณ์หรืออาปตตาทิกรณ์ เช่น กรณีพิพาทกันของภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (กงขา.ฎีกา ๔๗๐)

อธิกรณสมณะ ๗ ถือว่าเป็นกระบวนการยุติธรรม กระบวนการแก้ปัญหา และกระบวนการดำเนินงานกิจการคณะสงฆ์ที่เป็นทางการของสังคมสงฆ์ ที่แสดงให้เห็นรูปแบบแห่งระบอบประชาธิปไตย และรูปแบบการทำงานในสังคมสงฆ์นับแต่ครั้งพุทธกาลมาถึงปัจจุบัน

วิธีระงับอธิกรณ์

“อธิกรณ์” มี ๔ ประการ คือ (๑) **วิวาทาธิกรณ์** การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัยว่า นี่เป็นพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ นี่ไม่ใช่พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ เป็นต้น (๒) **อนุวาทาธิกรณ์** เรื่องการกล่าวหา ใส่ความ โจมตีด้วยอาบัติต่าง ๆ เช่น ภิกษุรูปนี้รูปนั้นต้องอาบัตินี้ ประพฤติอย่างนี้ มีความผิดอย่างนี้ (๓) **อาปัตตาธิกรณ์** เรื่องการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ตัวให้พ้นจากอาบัติ (๔) **กิจจาธิกรณ์** กิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น การสวด ปาติโมกข์ การอุปสมบท (วิ.ป. ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. ๓/๓๒๕/๔๖๕, กงขา.อ. ๓๓๖)

๑. วิวาทาธิกรณ์	ระงับด้วย สัมมุขาวินัย และ เยภุยยสิกา
๒. อนุวาทาธิกรณ์	ระงับด้วย สัมมุขาวินัย สติวินัย อมูหวินัย และ
ตัสสปาปิยสิกา
๓. อาปัตตาธิกรณ์	ระงับด้วย สัมมุขาวินัย ปฎิณฺญาตรณะ และ
ติณฺวตถารกะ
๔. กิจจาธิกรณ์	ระงับด้วย สัมมุขาวินัย (กงขา.อ. ๓๓๘-๓๓๙)

ลำดับเนื้อหาของนิสสัคคิกัณฑ์ ปาจิตตียกัณฑ์ และปาฏิเทสนียกัณฑ์ ดังกล่าวมาดำเนินไปในลักษณะเดียวกัน ดังนี้

๑. **ต้นบัญญัติ** เล่าเรื่องภิกษุผู้เป็นอาทิกัมมิกะ คือ ผู้ประพฤติเสียหายในกรณีนั้น ๆ เป็นรายแรกที่พระพุทธเจ้าอ้างถึงเพื่อบัญญัติสิกขาบท เช่น พวกภิกษุ ฉัพพัคคีย์ทรงอดิเรกจีวรเกิน ๑๐ เป็นเหตุให้ทรงบัญญัตินิสสัคคิยาปาจิตตียสิกขาบทที่ ๑ แห่งจีวรวรรค

๒. **พระบัญญัติ** คือ สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามมิให้ภิกษุล่วงละเมิด มีบทกำหนดโทษหรือปรับอาบัติผู้ล่วงละเมิด ถ้าเป็นการบัญญัติสิกขาบทในครั้งแรก เรียกว่า **มูลบัญญัติ** เช่น มูลบัญญัติของปาจิตตียสิกขาบทที่ ๗ แห่งมูสาวาทวรรคว่า “ก็ ภิกษุใดแสดงธรรมแก่มาตุคาม ต้องอาบัติปาจิตตีย์” ถ้า มีการบัญญัติเพิ่มเติมข้อความให้กับสิกขาบทนั้นเพื่อความรอบคอบรัดกุม สิกขาบทที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมนี้เรียกว่า **อนุบัญญัติ** เช่น อนุบัญญัติของปาจิตตียสิกขาบทที่ ๗ แห่งมูสาวาทวรรคนี้ว่า “อนึ่ง ภิกษุใดแสดงธรรมแก่มาตุคาม

เกิน ๕-๖ คำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์” และถ้ายังไม่รอบคอบรัดกุมพอ พระพุทธเจ้าก็จะทรงบัญญัติอนุบัญญัติเพิ่มเติมอีกอาจเป็นอนุบัญญัติ ๒, ๓, ๔ ก็ได้ เช่น อนุบัญญัติ ๒ ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๗ แห่งมุลสาพาหรรคนี้ว่า “อนึ่ง ภิกษุใดแสดงธรรมแก่มาตุคามเกิน ๕-๖ คำ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ยกเว้นมีบุรุษที่รู้เพียงสาอยู่ด้วย” แต่ในนิสสัคคียปาจิตตีย์ ๓๐ และปาจิตตีย์ ๙๒ สิกขาบท บางสิกขาบทก็ไม่มีอนุบัญญัติ

๓. **สิกขาบทวิภังค์และบทภาษณีย์** คำว่า สิกขาบทวิภังค์ หมายถึงการจำแนกความ สิกขาบท เป็นการอธิบายความหมายของศัพท์หรือข้อความในพระบัญญัติ เช่นในสิกขาบทวิภังค์ ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งสุราปานวรรค ท่านอธิบายความ หมายถึงคำว่า “เมรัย” โดย ยกเอาสิ่งที่เรียกว่าเมรัยทั้งหมดซึ่งมีอยู่ ๕ ประเภท คือ (๑) น้ำดองดอกไม้ (๒) น้ำดองผลไม้ (๓) น้ำดองน้ำหวาน (๔) น้ำดองน้ำอ้อย (๕) น้ำดองผสม หรือสิกขาบทวิภังค์ของปาจิตตีย์ สิกขาบทที่ ๑ แห่งสัปปาณกวรรค ท่าน อธิบายความหมายของคำว่า “สัตว์มีชีวิต” โดยให้ คำนิยามว่า “ที่ชื่อว่า สัตว์มีชีวิต พระผู้มีพระภาคตรัสหมายถึงสัตว์ดิรัจฉาน” การอธิบายความ ในสิกขาบททั้ง ๒ นี้ ไม่มีอรรถกถารคือไม่มีการยกเนื้อความทั่วไปที่มีอยู่ขึ้นแสดงทั้งหมดแล้ว ระบุเฉพาะเนื้อความเดียวที่ประสงค์เอาในปริบทนี้ เป็นแต่เพียงระบุประเภทของสิ่งที่เรียกว่า **เมรัย** และการนิยามความของคำว่า **สัตว์มีชีวิต** เท่านั้น

คำว่า **บทภาษณีย์** แปลว่า การจำแนกแยกแยะความหมายของบท เป็นการนำเอาบท หรือคำในสิกขาบทวิภังค์มาขยายความเพิ่มเติมอีก ในคัมภีร์มหาวิภังค์ ภาค ๒ นี้ มักจะไม่นำ เอาศัพท์ที่มีการจำแนกความในสิกขาบทวิภังค์แล้วมาขยายความเพิ่มเติม แต่จะอธิบายความ เพิ่มเติมในส่วนที่ว่าด้วยการปรับอาบัติ เช่น บทภาษณีย์ ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่ง สัปปาณกวรรค ท่านอธิบายความว่า “ที่ชื่อว่า สัตว์มีชีวิต พระผู้มีพระภาคตรัสถึงสัตว์ดิรัจฉาน” บทภาษณีย์ก็อธิบายเพิ่มเติมในอีกลักษณะ หนึ่งว่า “สัตว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าเป็นสัตว์มี ชีวิต พราจากชีวิต ต้องอาบัติ ปาจิตตีย์ สัตว์มีชีวิต ภิกษุไม่แน่ใจ พราจากชีวิต ต้องอาบัติ ทุกกฏ” เป็นต้น

สันนิษฐานว่า คำอธิบายตัวสิกขาบทดังที่ปรากฏในสิกขาบทวิภังค์และบทภาษณีย์นั้น พระผู้มีพระภาคทรงประทานวินิจฉัยไว้บ้าง พระอุบาลีเถระอธิบายไว้บ้าง สมด้วยกับคำที่ พระธรรมปาละเถระแห่งอินเดียได้ ผู้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ กล่าวไว้ในคัมภีร์ ัมมสังคณีนุฎีกา (อนุฎีกา ๑/๑๓/๑๓) ว่า “ปจฺมสํกคฺติยํ ยา อญฺญกถา สงคฺคิตาติวจเนน สา ภควโต ธรรมานกาเลปิ อญฺญกถา สวิขชติ อรรคกถาที่พระสังคิตกัจจายน์ร้อยกรองไว้เมื่อคราว ปฐมสังคายนานั้น เป็นอรรคกถาที่มีอยู่ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่”

๔. อนาปัตติวาร ว่าด้วยข้อยกเว้นสำหรับบุคคลผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทโดยไม่ต้องอาบัติ เช่น สิกขาบทที่ ๗ แห่งมฺสาวาทรรคในปาจิตติยกัณฑ์ มีข้อยกเว้นไม่ปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้แสดงธรรมแก่มาตุคามในกรณีต่อไปนี้ (๑) ภิกษุแสดงธรรม โดยมีบุรุษรู้เพียงสาวอยู่ด้วย (๒) ภิกษุแสดงธรรมเพียง ๕-๖ คำ (๓) ภิกษุแสดงธรรมหย่อนกว่า ๕-๖ คำ (๔) ภิกษุลุกขึ้นแล้วนั่งแสดงธรรม (๕) ภิกษุแสดงธรรมแก่มาตุคามที่ลุกขึ้นแล้วนั่งลง (๖) ภิกษุผู้ถามปัญหา (๗) ภิกษุถูกถามจึงกล่าวธรรม (๘) ภิกษุผู้แสดงธรรมแก่คนอื่นแต่มาตุคามอาศัยฟังด้วย (๙) ภิกษุวิกลจริต (๑๐) ภิกษุตันบัญญัติ นี่เป็นลำดับเนื้อหาของนิสสัคคียกัณฑ์ ปาจิตติยกัณฑ์ และปาฏิเทสนียะ

ส่วนลำดับเนื้อหาของเสขียกัณฑ์ เหมือนกันกับนิสสัคคียกัณฑ์และปาจิตติยกัณฑ์ดังกล่าวมาแล้ว ยกเว้น “สิกขาบทวิภังค์” ที่ไม่ปรากฏในเสขียกัณฑ์

สรุปว่า พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค ๒ นี้ มีเนื้อหาประกอบด้วยนิสสัคคียกัณฑ์ ๓๐ สิกขาบท ปาจิตติยกัณฑ์ ๙๒ สิกขาบท ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ๔ สิกขาบท เสขียกัณฑ์ ๗๕ สิกขาบท และอธิกรณสมณะ ๗ สิกขาบท รวมเป็น ๒๐๘ สิกขาบท เมื่อรวมกับ ๑๙ สิกขาบทในมหาวิภังค์ ภาค ๑ จึงเป็น ๒๒๗ สิกขาบท เป็นสิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ ซึ่งภิกษุต้องยกขึ้นแสดงในที่ประชุมสงฆ์ทุกครั้งเดือน

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๓

พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๓

(ภิกขุณีวิวัฏฐ)

พระวินัยปิฎก^๓ เล่ม ๑ และ ๒ คือ มหาวิวัฏฐ ภาค ๑ และ ๒ ว่าด้วย บทบัญญัติของภิกษุสงฆ์ เรียกว่า “ภิกขุปาติโมกข์” ถือว่าเป็นศีลของภิกษุผู้มีทั้งหมด ๒๒๗ สิกขาบทที่ภิกษุสงฆ์ต้องสวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกครึ่งเดือน

พระวินัยปิฎกเล่ม ๓ คือ ภิกขุณีวิวัฏฐ ว่าด้วยบทบัญญัติของภิกษุณีสงฆ์ ในปาราชิกกัณฑ์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ นิสสัคคียกัณฑ์ ปาจิตตียกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสขยิกัณฑ์ และอธิกรณสมณะ รวมเป็น ๓๑๑ สิกขาบท โดยปรับโทษสถานหนัก แก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์และสังฆาทิเสสกัณฑ์ และปรับโทษสถานเบาแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดบทบัญญัติในกัณฑ์ที่เหลือ

คำว่า “ภิกขุณีวิวัฏฐ” แปลว่า ข้อแจกแจงเกี่ยวกับภิกษุณี, การจำแนกความ เกี่ยวกับสิกขาบทของภิกษุณี สิกขาบทเหล่านี้เป็นศีลของภิกษุณี เรียกโดยรวมว่า “ภิกขุณีปาติโมกข์” เป็นบทบัญญัติที่ภิกษุณีสงฆ์จะต้องสวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกครึ่งเดือนเหมือนกับที่ภิกษุสงฆ์สวดภิกขุปาติโมกข์

บทบัญญัติของภิกษุณี มี ๒ กลุ่ม คือ

๑. **อสาธารณบัญญัติ** หรือ **เอกโตบัญญัติ** บทบัญญัติที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์บัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว ๑๓๐ สิกขาบท ภิกษุสงฆ์ไม่ต้องรักษา

๒. **สาธารณบัญญัติ** หรือ **อุกโตบัญญัติ** บทบัญญัติที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุสงฆ์พึงรักษาและภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย ๑๘๑ สิกขาบท มีเนื้อหาดังที่แสดงไว้แล้วในพระวินัยปิฎก มหาวิวัฏฐ ภาค ๑ และ ๒

ประเด็นที่ควรศึกษา คือ อสาธารณบัญญัติ ๑๓๐ สิกขาบทของภิกษุณีที่แสดงไว้ในภิกขุณีวิวัฏฐนั้น มิได้ตั้งชื่อเฉพาะของแต่ละสิกขาบทไว้ ท่านใช้ปุณณสังขยา เป็นชื่อสิกขาบททั้ง ๑๓๐ สิกขาบทว่า สิกขาบทที่ ๑ สิกขาบทที่ ๒ ฯลฯ สิกขาบทที่ ๙ สิกขาบทที่ ๑๐ เป็นต้น

^๓ บทนำ เล่ม ๓ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙.

คำที่เป็นชื่อเฉพาะประจำแต่ละสิกขาบททั้งอสาธณบัญญัติ ทั้งสาธณบัญญัติ ๓๑๑ สิกขาบท ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์กังขาวิตรณ (ดู กงขาวิตรณ หน้า ๔๘-๑๐๒) ในวินัยปิฎก ภิกขุณีวิวัฏฐกัณฑ์นี้ได้แสดงชื่อสิกขาบทที่เป็นปุรณสังขยาและความหมาย คำที่เป็นชื่อเฉพาะของแต่ละสิกขาบทในพากย์ภาษาไทยตามคำมครที่เป็นชื่อเฉพาะจากคัมภีร์กังขาวิตรณไว้ เช่น ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการยินดีการจับต้องของชายที่บริเวณเหนือเข้าขึ้นไปเป็นต้น

พระวินัยปิฎก เล่ม ๓ คือ ภิกขุณีวิวัฏฐกัณฑ์ แสดงไว้เฉพาะอสาธณบัญญัติ ๑๓๐ สิกขาบท เท่านั้น โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๗ กัณฑ์ มีเนื้อหาโดยสังเขปและประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

๑. ปาราชิกกัณฑ์ ตอนว่าด้วยปาราชิก ๘ สิกขาบท

คำว่า ปาราชิก เป็นชื่อธรรมคืออาบัติปาราชิก แปลว่า ทำให้พ่ายแพ้ เป็นชื่อ บุคคล ผู้ต้องอาบัติปาราชิก แปลว่า ผู้พ่ายแพ้

บทบัญญัติในปาราชิกกัณฑ์ ปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิด จัดเป็นครุกาบัติ คืออาบัติหนัก ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดย่อมขาดจากความเป็นภิกษุณีทันที ต้องสละสมณเพศและ ไม่ได้รับอนุญาตให้บวชเป็นภิกษุณีอีก อาบัติปาราชิกจัดเป็นทุณฺณรูลาบัติคืออาบัติชั่วหยาบ เป็น อนวเสสาบัติ คือ อาบัติไม่มีส่วนเหลือ และเป็นอเทกิกจนา คือแก้ไขไม่ได้

ปาราชิกของภิกษุณีสงฆ์แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. **อสาธณปาราชิก** เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์ บัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณีสงฆ์

๒. **สาธณปาราชิก** เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์ บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย

ในภิกขุณีวิวัฏฐกัณฑ์นี้ แสดงไว้เฉพาะอสาธณปาราชิก ๔ สิกขาบท ส่วนสาธณปาราชิก ๔ สิกขาบททอนุโลมตามของภิกษุ

อสาธณปาราชิก ๔ สิกขาบท ได้แก่

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการยินดีการจับต้องของชายที่บริเวณเหนือเข้าขึ้นไป

ภิกษุณีผู้กำหนดยินดีการจับต้อง การลูบคลำ การจับ การต้อง หรือการบีบของชาย ผู้กำหนด บริเวณใต้รักขาขั้วลงมา เหนือเข้าขึ้นไป ต้องอาบัติปาราชิก ชื่อว่าอุพพชาณฺณมณฑลิกา

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการปกปิดโทษ

ภิกษุณีรู้อยู่ปกปิดโทษของภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก ไม่โจทด้วยตนเอง ไม่บอกแก่คณะ ต้องอาบัติปาราชิกชื่อว่าวัชฺชปฏิจจาทิกา

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการประพฤติดำเนินการที่ถูกต้องตามกติกาสังฆนิกาย

ภิกษุณีประพฤติตามกติกาสังฆนิกายพร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนียกรรมแล้ว และสงฆ์ยังไม่รับกลับเข้าหมู่ ยังไม่มีสิทธิ์อยู่ร่วมกับสงฆ์ ต้องอาบัติปาราชิกชื่อว่าอุกเขปนียกรรม

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยวัตถุ ๘ มีการยินดีการจับต้องมือของชายเป็นต้น

ภิกษุณีผู้กำหนดยินดีการจับมือ การที่ชายผู้กำหนดจับมุ่มสังฆาภิยน์เคียงคู่กัน สนทนากัน ไปที่นั่นดหมาย ยินดีการที่ชายมาหา เดินตามชายเข้าไปสู่ที่ลับ หรือน้อมกายเข้าไปหา เพื่อคลุกคลีกันเพื่อจะเสพอสังฆกรรมคือการถูกต้องกาย เมื่อกระทำครบทั้ง ๘ อย่างนี้ ต้องอาบัติปาราชิกชื่อว่าอวัฐฐวัตถุ

สาธณปาราชิกอีก ๔ สิกขาบท ได้แก่

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการเสพเมถุนธรรม

ภิกษุณีเสพเมถุนธรรมด้วยความพอใจ โดยที่ติดกับสัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

ภิกษุณีถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก จากหมู่บ้านก็ตาม จากป่าก็ตาม มีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย เพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุณีผู้ถือเอาทรัพย์ ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น ย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการพรากกายมนุษย์

ภิกษุณีจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศีลตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น กล่าวพรรณนาคุณแห่งความตายหรือชักชวนเพื่อให้ตายว่า ท่านผู้เจริญ จะมีชีวิตอย่างลำบาก ยากเข็ญนี้ไปทำไม ท่านตายเสียดีกว่า เธอมีจิตใจดำริอย่างนี้ กล่าวพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่อความตายโดยประการต่าง ๆ ย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม

ภิกษุณีไม่รู้ยังกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ ให้น้อมเข้ามาในตนว่า ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ต่อจากนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งใจทักตาม ไม่ใจทักตาม เธอต้องอาบัติแล้วหวังความบริสุทธิ์พึงกล่าวอย่างนี้ว่า แม่เจ้า ดิฉันไม่รู้เช่นนั้น ได้กล่าววารู้ ไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวว่าเห็น ดิฉันกล่าวคำไร้ประโยชน์ เป็นคำเท็จ เว้นไว้แต่

สำคัญว่าได้บรรลุ ย่อมเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ (กฐา. ๔๘-๔๙ ดูรายละเอียดในวินัยปิฎก แปล เล่ม ๑/๔๔/๓๒,๔๑/๘๐,๑๓๑/๑๔๐-๑๔๑,๑๔๗/๑๘๓)

เปรียบเทียบปาราชิกกัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์ กับปาราชิกกัณฑ์ของภิกษุสงฆ์

สาธารณปาราชิก ๔ สิกขาบทของภิกษุณีสงฆ์ เนื้อหาสาระในหลักการเหมือนกับของ ภิกษุสงฆ์ ส่วนที่ต่างกันเป็นเพียงรายละเอียดของปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ที่มีความพิสดารและ เนื้อหาบางประเด็นไม่เหมือนกัน

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ของภิกษุณีสงฆ์ ความว่า

“ภิกษุณีใดเสพเมถุนธรรมด้วยความพอใจ โดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ ภิกษุณีนั้น เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้” (กฐา. ๔๘)

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ของภิกษุสงฆ์ ความว่า

“ภิกษุใดถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่บอกคืนสิกขา ไม่เปิดเผย ความท้อแท้ เสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้น เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้” (วินัยปิฎกแปล ๑/๔๔/๓๒)

ประเด็นที่ควรศึกษาต่อมา ก็คือ อสาธารณปาราชิกของภิกษุณีสงฆ์ดังกล่าวมานั้น มีข้อความที่เป็นชื่อเฉพาะประจำอยู่ในแต่ละสิกขาบท

สิกขาบทที่ ๑ ชื่อว่า **อุพฆาณุมณฑลิกา** (ผู้ยินดีการจับต้องบริเวณเหนือเขา)

สิกขาบทที่ ๒ ชื่อว่า **วัชชปฏิจฉาทิกา** (ผู้ปกปิดโทษ)

สิกขาบทที่ ๓ ชื่อว่า **อุกขิตตานุวัตติกา** (ผู้ประพฤติตามภิกษุณีที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม)

สิกขาบทที่ ๔ ชื่อว่า **อัญฐวัตถุกา** (ผู้ล่วงละเมิดวัตถุ ๘)

ชื่อเฉพาะของสิกขาบทเหล่านี้ แม้จะปรากฏอยู่ในแต่ละสิกขาบท ก็ไม่ได้ยกขึ้น เป็นชื่อของสิกขาบทดังกล่าวแล้ว แต่เป็นชื่อของภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิกเพราะล่วงละเมิด สิกขาบทนั้น ๆ

๒. สังฆาติเสสกัณฑ์ ตอนว่าด้วยสังฆาติเสส ๑๗ สิกขาบท

สังฆาติเสส แปลว่า หมวดยาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ หมายความว่า วิธีการจะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ตั้งแต่ต้นไปจนตลอด

สังฆาติเสสเป็นชื่อธรรมคืออาบัติสังฆาติเสส และเป็นชื่อสิกขาบทในสังฆาติเสสกัณฑ์นี้ บทบัญญัติในสังฆาติเสสกัณฑ์ปรับโทษสถานหนักแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดรองลงมาจากปาราชิก

จัดเป็นครุภาบัติ คืออาบัติหนัก เป็นทฐฐลาบัติ คืออาบัติชั่วหยาบ เป็นสาวเสสาบัติ คืออาบัติมีส่วนเหลือ และเป็นสเทกัจฉา คือยังพอแก้ไขได้

สังฆาติเสสของภิกษุณีสงฆ์ ๑๗ สิกขาบท แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. **อสาธารณสังฆาติเสส** เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์บัญญัติไว้เฉพาะสำหรับภิกษุณีสงฆ์

๒. **สาธารณสังฆาติเสส** เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย

ในภิกขุณีวินัยกัณนี้ แสดงไว้เฉพาะอสาธารณสังฆาติเสส ๑๐ สิกขาบท ส่วนสาธารณสังฆาติเสสอีก ๗ สิกขาบททอนุโลมตามสิกขาบทของภิกษุ

อสาธารณสังฆาติเสส ๑๐ สิกขาบท ได้แก่

สังฆาติเสสสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการก่อคดีพิพาท

ภิกษุณีก่อคดีพิพาทกับคหบดี บุตรคหบดี ทาส กรรมกร โดยที่สุดแม้กับสมณปริพาชก ต้องอาบัติสังฆาติเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

สังฆาติเสสสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการบวชให้สตรีผู้เป็นโจร

ภิกษุณีรู้อยู่ บวชให้สตรีที่เป็นโจร เป็นนักโทษประหาร โดยไม่บอกแก่พระราชา สงฆ์ คณะ สมาคม หรือกลุ่มชนให้ทราบ ต้องอาบัติสังฆาติเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ เว้นไว้แต่บวชให้สตรีที่สมควร

สังฆาติเสสสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการไปสู่ละแวกหมู่บ้านตามลำพังเป็นต้น

ภิกษุณีไปสู่ละแวกหมู่บ้าน ข้ามฝั่งแม่น้ำ ออกไปอยู่พักแรม หรือเดินปลีกจากคณะไปรูปเดียว ต้องอาบัติสังฆาติเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

สังฆาติเสสสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการเรียกภิกษุณีที่สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแล้ว เข้าห่ม

ภิกษุณีไม่บอกการกสงฆ์ ไม่รับรู้ฉันทะของคณะ เรียกภิกษุณีที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแล้วโดยธรรม โดยวินัย โดยสัตตฤศาสน์เข้าห่ม ต้องอาบัติสังฆาติเสส ชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

สังฆาติเสสสิกขาบท ๕ ว่าด้วยการรับโภชนะจากมือชายผู้กำหนด

ภิกษุณีผู้กำหนด รับของเคี้ยวของฉันจากมือชายผู้กำหนดด้วยมือของตนแล้ว เคี้ยวหรือฉัน ต้องอาบัติสังฆาติเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

สังฆาติเสสสิกขาบทที่ ๖ ว่าด้วยการส่งเสริมภิกษุณีให้รับโภชนะจากมือชายผู้กำหนด

ภิกษุณีส่งเสริมภิกษุณีอื่นให้รับของเคี้ยวของฉันจากมือชายผู้กำหนดโดยกล่าวว่า “แม่เจ้า ชายผู้นั้นจะกำหนดหรือไม่ก็ตาม ก็ทำอะไรท่านไม่ได้ เขาถวายสิ่งใดไม่ว่า จะเป็น

ของเคี้ยวหรือของฉัน นิมนต์รับแล้วเคี้ยวหรือฉันเถิด” ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ชื่อปฐมปาตติกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๗ ว่าด้วยการบอกคืนพระรัตนตรัย

ภิกษุณีโกรธ ไม่พอใจ บอกคืนพระรัตนตรัย และจะไปเข้ารีตเดียรฉัตร ภิกษุณีอื่น ห้ามไม่ฟัง ยังยืนย่นอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้อง อาบัติสังฆาทิเสส ชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๘ ว่าด้วยภิกษุณีโกรธเพราะถูกตัดสินให้แพคตีในอธิกรณ์

ภิกษุณีถูกตัดสินให้แพคตีในอธิกรณ์ โกรธ ไม่พอใจ กล่าวหาสงฆ์ว่าลำเอียงเพราะชอบเป็นต้น ภิกษุณีอื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนย่นอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๙ ว่าด้วยภิกษุณีมีความประพฤติเลวทราม

ภิกษุณีอยู่คลุกคลีกัน มีความประพฤติ มีกิตติศัพท์ มีชื่อเสียงเลวทราม มักเบียดเบียน สงฆ์ ปกปิดโทษของกันและกัน ภิกษุณีอื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนย่นอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๑๐ ว่าด้วยการยุยงให้ภิกษุณีประพฤติเลวทราม

ภิกษุณียุยงให้ภิกษุณีอื่นอยู่คลุกคลีกัน โดยกล่าวว่า “แม่เจ้าทั้งหลาย ภิกษุณีเหล่าอื่นอยู่คลุกคลีกัน มีความประพฤติ มีกิตติศัพท์ มีชื่อเสียงเลวทรามก็มีอยู่ แต่สงฆ์ไม่ว่ากล่าวตักเตือนพวกนั้น คอยแต่จะว่ากล่าวตักเตือนพวกท่าน” ภิกษุณีอื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนย่นอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

สาธารณสังฆาทิเสส ๗ สิกขาบท ได้แก่

๑. สัจจจิตตสิกขาบท ว่าด้วยการชักสื่อ

ภิกษุณีทำหน้าที่ชักสื่อบอกความประสงค์ของชายแก่หญิงหรือความประสงค์ของหญิงแก่ชายเพื่อให้เป็นภรรยา หรือเป็นชู้รัก โดยที่สุตแม่เพื่อให้อยู่ร่วมกันชั่วคราว ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อปฐมปาตติกะ นิสสารณียะ

๒. ปฐมทุฏฐโทสสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุณีขัดเคืองมีโทสะข้อที่ ๑

ภิกษุณีขัดเคือง มีโทสะ ไม่แค้นขึ้น ใส่ความภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อปฐมปาตติกะ นิสสารณียะ

๓. ทุติยพุทธอุทเทสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุณีขัดเคืองมีโทษข้อที่ ๒

ภิกษุณีขัดเคือง มีโทษ ไม่แช่มชื่น พยายามหาเรื่องใส่ความภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติปาราชิก ที่ไม่มีมูล ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ

๔. สังฆเภทสิกขาบท ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน

ภิกษุณีเพียรพยายามทำสงฆ์พร้อมเพรียงกันให้แตกแยก ภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าว ตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ ขณะที่สงฆ์สวด สมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนย่นประพฤติดูอย่างนั้นจนสงฆ์สวด สมณุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

๕. สังฆเภทานวัตตกสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุณีประพฤติดามกล่าวสนับสนุน ภิกษุณี ผู้ทำลายสงฆ์

ภิกษุณีเป็นพรรคพวกสนับสนุนภิกษุณีที่ทำสงฆ์ให้แตกแยกกัน ภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าว ตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ ขณะที่สงฆ์สวด สมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนย่นประพฤติดูอย่างนั้นจนสงฆ์สวด สมณุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

๖. ทพพจสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุณีเป็นคนว่ายาก

ภิกษุณีประพฤติดนเป็นคนว่ายากสอนยาก ภิกษุณีทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอม เชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่สงฆ์สวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนย่นประพฤติดูอย่างนั้น จนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ

๗. กุลทุสกสิกขาบท ว่าด้วยภิกษุณีผู้ประทุษร้ายตระกูล

ภิกษุณีประทุษร้ายตระกูลคือประจบคฤหัสถ์ สงฆ์ไล่ออกจากวัด กลับติเตียนสงฆ์ ภิกษุณี ทั้งหลายว่ากล่าวตักเตือนก็ไม่ยอมเชื่อฟัง สงฆ์จึงสวดสมณุภาสน์ ถ้าเธอสละพฤติกรรมนั้นได้ขณะที่ สงฆ์สวดสมณุภาสน์กว่าจะครบ ๓ ครั้ง นั้นเป็นการดี แต่ถ้าเธอยืนย่นประพฤติดูอย่างนั้น จนสงฆ์สวดสมณุภาสน์ตักเตือนครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสสชื่อยาวตติยกะ นิสสารณียะ (กฐ. ๕๒, ๕๕-๕๘)

ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทใดสิกขาบทหนึ่งบรรดา ๑๗ สิกขาบทนี้ต้องอาบัติ สังฆาทิเสสแล้ว ต้องขอปักษมานัตต่อสงฆ์ที่มีจำนวน ๔ รูปเป็นอย่างน้อยภายใน วิหารสีมา หรือชันทสีมา แล้วประพฤตูปักษมานัตเป็นเวลา ๑๕ ราตรี โดยไม่ต้องอยู่ปริวาสกรรม แม้จะ ปกปิดอาบัติไว้หรือไม่ได้ปกปิดไว้ก็ตาม

(ภิกษุनिया หิ อาปตตี ฉาเทนติยาปิ ปริวาโส นาม นตถิ, ฉาทนปจจยาปิ น ทุกกภู
อาปชชติ, ตสฺมา ฉาเทตฺวาปิ อฉาเทตฺวาปิ เอกํ ปกฺขมานตฺตเมว จริตพฺพํ. - กงฺขา.อ. ๓๕๕)

วิธีขอปักขมานัต

ถ้าภิกษุณีต้องอาบัติสังฆาติเสสสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการก่อคดีพิพาทกับคหบดี
เป็นต้น เธอพึงเข้าไปหาภิกษุณีสงฆ์มีจำนวน ๔ รูปเป็นอย่างน้อย ห่มอุตตราสงค์ เฉวียงบ่า
ข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุณีผู้แก่พรรษา นั่งกระโหย่ง ประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า

“แม่เจ้า ดิฉันต้องอาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยวาท (ก่อคดีพิพาท) ดิฉันขอปักขมานัต
เพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยวาท”

ภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถพึงให้เธอกล่าวขอ ๓ ครั้งอย่างนี้ แล้วประกาศให้สงฆ์ทราบด้วย
ญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า

“แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุณีนี้นี้ชื่อนี้ต้องอาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยวาท เธอขอ
ปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยวาทต่อสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้ปักขมานัต
เพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยวาทแก่ภิกษุณีชื่อนี้ นี่เป็นญัตติ

แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุณีนี้นี้ชื่อนี้ต้องอาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยวาท
ขอปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยวาทต่อสงฆ์ สงฆ์ให้ปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่ง
ชื่ออุสุยวาท แม่เจ้ารูปใดเห็นด้วยกับการให้ปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยวาท
แก่ภิกษุณีชื่อนี้ แม่เจ้ารูปนั้นพึงนั่ง แม่เจ้ารูปใดไม่เห็น แม่เจ้ารูปนั้นพึงทักท้วง

ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้ากล่าวความนี้ว่า แม่เจ้าขอสงฆ์ จงฟัง
ข้าพเจ้า ฯลฯ

ปักขมานัตเพื่ออาบัติตัวหนึ่งชื่ออุสุยวาท สงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุณีชื่อนี้ สงฆ์เห็นด้วย
เพราะฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนี้ดังนี้เป็นมตอย่างนี้”

เมื่อจบกรรมวาจาแล้ว ภิกษุณีผู้ต้องอาบัตินั้นพึงกล่าวคำสมาทานวัตร สมาทานมานัต
ถ้าต้องการอยู่แบบเกี้ยววัตรก็พึงเกี้ยววัตรเก็บมานัต ก่อนอรุณขึ้นจึงค่อยสมาทานวัตรประพฤติ
มานัต ต้องแจ้งให้ภิกษุณีสงฆ์จำนวน ๔ รูปและภิกษุสงฆ์ จำนวน ๔ รูปทราบทุกวันว่า
ตนประพฤติมานัต เมื่อภิกษุณีนั้นประพฤติปักขมานัตครบ ๑๕ ราตรีแล้วจึงขออัฟกาน
คือให้ภิกษุณีสงฆ์มีจำนวน ๒๐ รูปเรียกเข้าห่ม (กงฺขา.อ. ๓๕๕-๓๕๗)

เปรียบเทียบสังฆาติเสสกันต์ของภิกษุณีสงฆ์ กับสังฆาติเสสกันต์ของภิกษุสงฆ์

สังฆาติเสสกันต์ของภิกษุณีสงฆ์มี ๑๗ สิกขาบท แต่แสดงไว้ในพระวินัยปิฎก เล่ม ๓ ภิกษุณีวินัยกัณฑ์เฉพาะอสาธารณสังฆาติเสส ๑๐ สิกขาบท

สังฆาติเสสของภิกษุณีสงฆ์มีการแบ่งกลุ่มอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอสาธารณสังฆาติเสสที่แสดงไว้ในภิกษุณีวินัยกัณฑ์ แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๑ - ๖ ชื่อว่า **ปฐมปาตติกะ นิสสารณียะ** ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิด บทบัญญัติในกลุ่มนี้ ต้องอาบัติสังฆาติเสสในขณะที่ล่วงละเมิด และต้องถูกขับออกจากหมู่ (กงฺขา.อ. ๓๔๗)

๒. ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๗ - ๑๐ ชื่อว่า **ยาวตติยกะ นิสสารณียะ** ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิด บทบัญญัติในกลุ่มนี้ ต้องอาบัติสังฆาติเสสต่อเมื่อยังยืนยืนอยู่จนสงฆ์สดสมนุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง และต้องถูกขับออกจากหมู่ (กงฺขา. อ. ๑๗๔, ๓๔๗)

ส่วนสาธารณสังฆาติเสสอีก ๗ สิกขาบทที่อนุโลมตามสิกขาบทของภิกษุนั้น เมื่อพิจารณาตามเนื้อความแล้ว ก็สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มเช่นกัน คือ ตั้งแต่ สิกขาบทที่ ๑ - ๓ ชื่อว่า **ปฐมปาตติกะ นิสสารณียะ** ตั้งแต่สิกขาบทที่ ๔ - ๗ ชื่อว่า **ยาวตติยกะ นิสสารณียะ** นี่เป็นข้อแตกต่างกันระหว่างสังฆาติเสสของภิกษุณีสงฆ์กับภิกษุสงฆ์

คำว่า “นิสสารณียะ” เป็นชื่ออาบัติสังฆาติเสสที่แปลว่า ทำให้ถูกขับออกจากหมู่นั้น ไม่ได้หมายถึงว่าถูกขับไล่ออกจากสำนัก ห้ามไม่ให้อยู่ในสำนักนั้นต่อไป แต่หมายถึงถูกขับออกไปให้ไปประพฤติปักษิมาณต่อนับราตรี ๑๕ ราตรี งดการอยู่ร่วมกับสงฆ์ชั่วคราว เมื่อทำถูกต้องตามกระบวนการแล้วก็สามารถกลับเข้ามาสู่สำนักนั้นได้ตามเดิม

ความต่างกันระหว่างสังฆาติเสสกันต์ของภิกษุณีสงฆ์กับของภิกษุสงฆ์ที่ชัดเจนประการต่อมา คือ เรื่องการอยู่กรรมเพื่อให้พ้นจากอาบัติสังฆาติเสส ภิกษุณีผู้ต้องอาบัติสังฆาติเสสแล้ว ประสงค์จะพ้นจากอาบัติ เพียงแต่ขอปักษิมาณตต่อภิกษุณีสงฆ์ ประพฤติมนัต ๑๕ ราตรีแล้ว ก็สามารถขออภัยานต่อภิกษุณีสงฆ์ได้ ส่วนภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาติเสสแล้ว รู้ว่าเป็นอาบัติ รู้ว่าตัวเองยังไม่ได้อยู่กรรม ไม่มีอุปสรรค อันตราย อยู่ในวิสัยที่จะแก้ไขได้ แต่ปกปิดไว้ ประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้องอยู่ปริวาสเท่าจำนวนวันที่ปกปิดอาบัติไว้ ต่อจากนั้น ต้องประพฤติมนัตอีก ๖ ราตรี แล้วจึงสามารถขออภัยานต่อภิกษุสงฆ์ได้ (กงฺขา.อ. ๑๗๔-๑๗๙)

๓. นิสสัคคิกกัณท์ ตอนว่าด้วยนิสสัคคิยาปาจิตติย

คำว่า **นิสสัคคิยาปาจิตติย** ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ

๑. คำว่า **นิสสัคคิยะ** แปลว่า ทำให้สละสิ่งของ อาบัติที่สละสิ่งของแล้วพึงแสดง หรือ แปลว่า การสละ ซึ่งเป็นชื่อกระบวนการทางวินัยที่พึงทำในเบื้องต้น (นิสสชชิตวา ยัม เทเสติ, เตเนตนติ นิสสชชิตวา เทเสตพพโต นิสสัคคิยนติ วุจฺจติ - วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕, นิสสชชนํ นิสสัคคิยํ, ปุพฺพภาเค กตตพพสส วินยกมฺมสฺเสตํ นามํ - กงฺขา.อ. ๑๘๖)

๒. คำว่า **ปาจิตติย** แปลว่า ทำกุศลจิตกล่าวคือกุศลธรรมของผู้จงใจต้องอาบัติให้ ตกไป โดยสรุปคือทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้น ย่อมพลาดจากอริยมรรค หรือ ทำอริยมรรคให้เสียไป และปาจิตติยนี้เป็น เหตุให้จิตลุ่มหลง (วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕)

รวมทั้ง ๒ คำนี้เข้าด้วยกันเป็น “นิสสัคคิยาปาจิตติย” ซึ่งเป็นชื่อสิกขาบท หมายถึง บทบัญญัติในนิสสัคคิกกัณท์ ๓๐ สิกขาบท และเป็นชื่ออาบัติ หมายถึง อาบัตินิสสัคคิยาปาจิตติย ที่ภิกษุณีต้องเพราะเกี่ยวข้องกับเครื่องอุปโภคบริโภคในทางที่ไม่เหมาะสม เป็นลหุกาบัติ คือ อาบัติเบา และเป็นสเทกัจฉา คือยังพอแก้ไขได้ เมื่อภิกษุณีต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการ สละสิ่งของ เช่น จีวร บาตร ผ่านีสีทนะ เป็นต้น เมื่อต้องอาบัติแล้วให้แสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคล

นิสสัคคิยาปาจิตติยของภิกษุณีแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ (๑) อสาธารณบัญญัติ (๒) สาธารณ-บัญญัติ ในภิกษุณีวินัยกัณท์ แสดงไว้เฉพาะสาธารณบัญญัติ

นิสสัคคิกกัณท์แบ่งเป็น ๓ วรรค คือ

๑. ปัตตวรรค	หมวดว่าด้วยบาตร	มี ๑๒ สิกขาบท
๒. จีวรวรรค	หมวดว่าด้วยจีวร	มี ๘ สิกขาบท
๓. ชาตรูปรชตวรรค	หมวดว่าด้วยทองและเงิน	มี ๑๐ สิกขาบท

อสาธารณบัญญัติ

ปัตตวรรค ๑๒ สิกขาบท

ที่ชื่อว่า ปัตตวรรค เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ในวรรคนี้ บาตรที่มีพุพพานุญาต ให้ภิกษุณีใช้นั้น มีชนิดและขนาดเช่นเดียวกันกับบาตรของภิกษุ

ปัตตวรรค ๑๒ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้น ในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสสัคคิยาปาจิตติยแก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีทำการสะสมบาตร

๒. ภิกษุณีอธิษฐานอกาลจีวรเป็นกาลจีวรแล้วให้แจกกัน
 ๓. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนจีวรกับภิกษุณีอื่นแล้วขอเปลี่ยนคืน
 ๔. ภิกษุณีออกปากขอของอย่างหนึ่งแล้วออกปากขอของอย่างอื่น
 ๕. ภิกษุณีสั่งให้ซื้อของอย่างหนึ่งแล้วสั่งให้ซื้อของอย่างอื่น
 ๖. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริวารที่เขาบริจาคแก่สงฆ์ ข้อที่ ๑
 ๗. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริวารที่เขาบริจาคแก่สงฆ์ ข้อที่ ๒
 ๘. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริวารที่เขาบริจาคแก่คณะ ข้อที่ ๑
 ๙. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริวารที่เขาบริจาคแก่คณะ ข้อที่ ๒
 ๑๐. ภิกษุณีแลกเปลี่ยนบริวารที่เขาบริจาคแก่บุคคล
 ๑๑. ภิกษุณีออกปากขอผ้าห่มหนาในดูหนาว
 ๑๒. ภิกษุณีออกปากขอผ้าห่มบางในฤดูร้อน
- ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์

สาธารณบัญญัติ

จีวรวรรค หมวดว่าด้วยจีวร

ที่ชื่อว่า จีวรวรรค เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทในวรรคนี้ทั้ง ๘ สิกขาบท ที่ว่าด้วย จีวรทั้งหมด

จีวรวรรค ๘ สิกขาบทนี้ เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกษุณีวิภังค์นี้ พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นซึ่งภิกษุณีสงฆ์พึงรักษาด้วย ปรับอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

ปฐมกฐินสิกขาบทที่ ๑	ภิกษุณีใช้อดีตจีวรที่เก็บไว้เกิน ๑๐ วันนอกเขตจีวรกาล
อุทโทสิตสิกขาบทที่ ๒	ภิกษุณีไม่ได้รับสมมติอยู่ปราศจากจีวร ๕ ผืน แม้สิ้นราตรีหนึ่ง
ตติยกฐินสิกขาบทที่ ๓	ภิกษุณีเก็บผ้าสำหรับทำจีวรไว้เกิน ๑ เดือน
อัญญาตกวิญญูติสิกขาบทที่ ๔	ภิกษุณีออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ ยกเว้นในสมัยที่ภิกษุณีถูกขังจีวรไปหรือจีวรสูญหาย
ตตฺตริสิกขาบทที่ ๕	ภิกษุณีออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติเกิน
อุปัชฌาสิกขาบทที่ ๖	ภิกษุณีเข้าไปกำหนดให้คฤหัสถ์ถวายจีวรชนิดดี

หุติยอุปัชฌาสิกขาบทที่ ๗ ภิกษุณีไปกำหนดให้คฤหัสถ์ ๒ คนเอาทรัพย์ รวมกัน
ซื้อจีวรชนิดดีถวาย

ราชสิกขาบทที่ ๘ ภิกษุณีทวงจีวรจากไวยาวัจกรเกิน ๓ ครั้ง แสดง
อาการให้เขาเห็นว่าเป็นการมาทวงจีวร เกิน ๖ ครั้ง

(กงขา. ๖๐-๖๒, ดู วินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๔๖๒/๓, ๔๗๕/๑๑, ๔๘๙/๒๐-๒๑,
๕๑๘/๔๒, ๕๒๓/๔๗, ๕๒๘/๕๒, ๕๓๓/๕๘, ๕๓๘/๖๕-๖๖)

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์

คำว่า “จีวร ๕ ผืน” ในที่นี้หมายถึงผ้า ๕ ผืน คือ (๑) สังฆาฏิ (๒) อุตตราสงค์
(๓) อันตรวาสก (๔) ผ้าอาบน้ำ (๕) ผ้ารัดถัน (กงขา.อ. ๓๗๕)

ข้อที่น่าสังเกต คือ คำว่า “อติเรกจีวร” ในสิกขาบทที่ ๑ หมายถึง จีวรที่เป็นส่วนเกิน
จากจีวร ๕ ผืน ภิกษุณีจะรับและเก็บไว้ได้เฉพาะในช่วงจีวรกาล เมื่อพ้นจีวรกาลแล้ว ต้องวิกัป
คือทำให้คนสองคนร่วมกันเป็นเจ้าของ โดยกล่าวว่า “อิมิ จีวร (หลายผืนว่า อิมานิ จีวรานิ)
ตฺยหิ วิกปเปมิ ดิฉฺฉวิกัปจีวรผืนนี้(จีวรเหล่านี้)แก่ท่าน” และสามารถใช้อย่างใดเมื่อผู้รับวิกัป
กล่าวว่า “มยหิ สนตก (หลายผืนว่า มยหิ สนตกานิ) ปริภุช วา วิสขเซหิ วา ยถาปจฺยํ วา
โกโรหิ จีวรผืนนี้ของดิฉฺฉ(จีวรเหล่านี้ของดิฉฺฉ) นิมนต์แม่เจ้าใช้อย่างใด หรือจะสละ หรือจะทำตาม
เหตุที่สมควรก็ได้ทั้งนั้น” (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในวินัยปิฎกแปลเล่ม ๒ บทนำ หน้า ๙-๑๑)

ชาตรูปรชตวรรค หมวดว่าด้วยทองและเงิน

ที่ชื่อว่า “ชาตรูปรชตวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการรับทอง
และเงินหรือยินดีทองและเงินที่เขาเก็บไว้ให้

ชาตรูปรชตวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้ เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดง ไว้ใน
ภิกขุวิวัฏฏ์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับสิกขาบทในโกสิยวรรคบ้าง ปัตตวรรคบ้างของภิกษุสงฆ์ พระผู้
มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ เป็นบัญญัติที่ภิกษุณี
ต้องรักษาด้วย ปรับอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

รูปยสิกขาบทที่ ๑ ภิกษุณีรับหรือใช้ผู้อื่นให้รับทองและเงิน หรือยินดีทอง
และเงินที่เขาเก็บไว้ให้

รูปยสังโฆหารสิกขาบทที่ ๒ ภิกษุณีทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปยะชนิดต่าง ๆ

กยวิกกยสิกขาบทที่ ๓ ภิกษุณีทำการซื้อขายมีประการต่าง ๆ

อุณปัญจพันธนสิกขาบทที่ ๔ ภิกษุณีมีบาตรที่มีรอยซ่อมหย่อนกว่า ๕ แห่ง ขอบาตร
ใหม่จากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา

เภสัชชสิกขาบทที่ ๕	ภิกษุณีเก็บเภสัชทั้ง ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยไว้เกิน ๗ วัน
จีวรอจฉินทสิกขาบทที่ ๖	ภิกษุณีให้จีวรแก่ภิกษุณีอื่นแล้ว โกรธ ไม่พอใจ จึงเอาคืน
สุดตวิญญุตติสิกขาบทที่ ๗	ภิกษุณีออกปากขอด้วยจากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณาเอามาเพื่อให้ช่างหูกทอจีวรเพื่อตนเอง
มหาเปสการสิกขาบทที่ ๘	ภิกษุณีสั่งช่างหูกผู้ที่คฤหัสถ์ซึ่งไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่คนปวารณา สั่งให้ทอจีวรเพื่อถวายก่อนแล้ว ให้ทำจีวรนั้นตามที่ตนปรารถนา โดยกล่าวว่าจะให้สิ่งของเล็กน้อยเป็นรางวัล
อจเจกจีวรสิกขาบทที่ ๙	ภิกษุณีรับอจเจกจีวรในช่วง ๑๐ วันก่อน ออกพรรษา คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ แล้วเก็บไว้เกินกำหนดจีวรกาล
ปริณตสิกขาบทที่ ๑๐	ภิกษุณีรู้อยู่ น้อมลามกที่เขาตั้งใจจะถวายสงฆ์มาเพื่อตนเอง

(กฐา. ๖๓-๖๔ ดูวินัยปิฎกแปลเล่ม ๒/๕๘๓/๑๐๘, ๕๘๘/๑๑๓, ๕๙๔/๑๑๘, ๖๑๒/๑๓๐, ๖๒๒/๑๔๓, ๖๓๒/๑๕๓, ๖๓๗/๑๕๗, ๖๔๒/๑๖๓, ๖๔๘/๑๖๘, ๖๕๘/๑๘๐)

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์

รูปิยะ ในคำว่า “ทำการแลกเปลี่ยนกันด้วยรูปิยะ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ นั้น หมายถึงวัตถุที่มีสีเหมือนพระฉวีของพระศาสดา ก็คือทองนั่นเอง และกหาปณะ มาสกต่าง ๆ เช่น มาสกโลหะ มาสกไม้ มาสกยางที่ใช้เป็นอัตราแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน (ดูวินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๕๘๔/๑๐๙, วิ.อ. ๒/๕๘๓-๕๘๔/๑๙๙/๒๐๐)

คำว่า “อจเจกจีวร” ที่แปลว่า จีวรเร่งด่วน ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ หมายถึงผ้าที่ทายกจะถวายแก่ภิกษุณีผู้จำพรรษาแล้ว แต่มีเหตุผลบางอย่างทำให้ทายกนั้น ๆ ประสงค์จะถวายล่วงหน้าในช่วงเวลา ๑๐ วัน ก่อนออกพรรษา จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผ้าจำนำพรรษา” (ดูวินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๖๔๙/๑๖๙, วิ.อ. ๒/๖๔๖-๖๔๙/๒๔๕)

คำว่า “จีวรกาล” ตามความแห่งสิกขาบททั้งหลายในวรรคนี้และในวรรคอื่น แบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ

๑. ในเมื่อไม่ได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๑ เดือนหลังจากออกพรรษา ชื่อว่า จีวรกาล

๒. ในเมื่อได้กรานกฐิน ระยะเวลา ๕ เดือนหลังจากออกพรรษา ชื่อว่า จีวรกาล นอกจากระยะเวลาดังกล่าวนี้นี้ ชื่อว่าพ้นเขตจีวรกาล

วิธีสละสิ่งของที่เป็นนิสสัคคีย์

ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทในนิสสัคคีย์กัณฑ์แล้วต้องอาบัตินิสสัคคีย์ปาจิตตีย์นั้น แยกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เมื่อล่วงละเมิดบัพพัญญุตีแล้ว สิ่งของนั้น ๆ เป็นนิสสัคคีย์ ส่วนที่ ๒ ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติปาจิตตีย์

เมื่อภิกษุณีต้องอาบัตินิสสัคคีย์ปาจิตตีย์แล้ว ประสงค์จะพ้นจากอาบัติ ต้องสละสิ่งของนั้น คือสละแก่สงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เมื่อสละสิ่งของแล้วพึงแสดงอาบัติ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลพึงรับการแสดงอาบัติแล้วคืนสิ่งของให้แก่ภิกษุณีนั่น

ตัวอย่างการสละบาตรที่เป็นนิสสัคคีย์แก่สงฆ์

ภิกษุณีสรูปนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ หม่อมุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุณีผู้แก้พรรษา นั่งกระโหย่ง ประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า “แม่เจ้า บาตรใบนี้ของดิฉันเกินกำหนดตราตรี เป็นนิสสัคคีย์ ดิฉันขอสละบาตรใบนี้แก่สงฆ์” ครั้นสละแล้วพึงแสดงอาบัติ

ภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถพึงรับอาบัติพึงคืนบาตรให้ด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า บาตรใบนี้ของภิกษุณีชื่อนี้เป็นนิสสัคคีย์ เธอสละแก่สงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงคืนบาตรใบนี้ให้แก่ภิกษุณีชื่อนี้”

ถ้าสละแก่คณะ เปลี่ยนคำว่า “สงฆ์” เป็น “แม่เจ้าทั้งหลาย” สละแก่บุคคล เปลี่ยนคำว่า “สงฆ์” เป็น “แม่เจ้า” (ดูรายละเอียดดูเล่มสมบูรณ์ ๗๓๕/๗๙-๘๐)

สรุปว่า นิสสัคคีย์กัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์ มี ๓ วรรค เช่นเดียวกับของ ภิกษุสงฆ์ แต่ลำดับวรรคและชื่อวรรคต่างกันเล็กน้อย นิสสัคคีย์กัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์ประกอบด้วยปัตตวรรค ๑๒ สิกขาบท จีวรวรรค ๘ สิกขาบท และชาตรูปรชตวรรค ๑๐ สิกขาบท ส่วนนิสสัคคีย์กัณฑ์ของภิกษุสงฆ์ประกอบด้วยจีวรวรรค โกสิยวรรค และปัตตวรรค และมีวรรคละ ๑๐ สิกขาบท

๔. ปาจิตตียกัณฑ์ ตอนว่าด้วยอาบัติปาจิตตีย์ล้วน

คำว่า **ปาจิตตีย์** แปลว่า ทำกุศลจติกล่าวคือกุศลธรรมของผู้จงใจต้องอาบัติให้ตกไป โดยสรุปก็คือ ทำจิตให้ตกไป และจิตที่ถูกทำให้ตกไปนั้น ย่อมพลัดจากอริยมรรค หรือทำอริยมรรคให้เสียไป และปาจิตตีย์นี้เป็นเหตุให้จิตลุ่มหลง (วิ.อ.๓/๓๓๙/๔๘๕) เป็นชื่ออาบัติ หมายถึงอาบัติปาจิตตีย์ซึ่งเป็นลหุกาบัติ คืออาบัติเบา และเป็นสเทกัจฉา คือยังพอแก้ไขได้

เมื่อภิกษุณีต้องเข้าแล้ว สามารถพ้นได้ด้วยการแสดงอาบัติต่อหน้าสงฆ์ คณะ หรือบุคคลก็ได้ เป็นข้อบัญญัติ ๑๖๖ สิกขาบท มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สุทธิกปาจิตติย** แปลว่า ปาจิตติยล้วน

ปาจิตติยของภิกษุณีแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ (๑) อสาธารณบัญญัติ (๒) สาธารณบัญญัติ ในภิกษุณีวัฏสงฆ์แสดงไว้แต่สาธารณบัญญัติ

ปาจิตติยกัณฑ์ แบ่งเป็น ๑๖ วรรค คือ

อสาธารณบัญญัติ ๙ วรรค

๑. ลสฺสนวรรค	หมวดว่าด้วยกระเทียม	มี ๑๐	สิกขาบท
๒. อันธการวรรค	หมวดว่าด้วยความมืด	มี ๑๐	สิกขาบท
๓. นัคควรรค	หมวดว่าด้วยการเปลือยกาย	มี ๑๐	สิกขาบท
๔. ตุวัฏฏวรรค	หมวดว่าด้วยการนอนร่วมกัน	มี ๑๐	สิกขาบท
๕. จิตตาคารวรรค	หมวดว่าด้วยหोजิตรกรรม	มี ๑๐	สิกขาบท
๖. อารามวรรค	หมวดว่าด้วยอาราม	มี ๑๐	สิกขาบท
๗. คัพภินีวรรค	หมวดว่าด้วยสตรีมีครรภ์	มี ๑๐	สิกขาบท
๘. กุมาริภูตวรรค	หมวดว่าด้วยกุมาริ	มี ๑๓	สิกขาบท
๙. ฉัตตูปาหนวรรค	หมวดว่าด้วยร่มและรองเท้า	มี ๑๓	สิกขาบท

สาธารณบัญญัติ ๗ วรรค

๑๐. มุสาวาทวรรค	หมวดว่าด้วยการกล่าวเท็จ	มี ๑๐	สิกขาบท
๑๑. ภูตคามวรรค	หมวดว่าด้วยภูตคาม	มี ๑๐	สิกขาบท
๑๒. โภชนวรรค	หมวดว่าด้วยโภชนะ	มี ๑๐	สิกขาบท
๑๓. จาริตตวรรค	หมวดว่าด้วยจาริต	มี ๑๐	สิกขาบท
๑๔. โชติวรรค	หมวดว่าด้วยการผิงไฟ	มี ๑๐	สิกขาบท
๑๕. ทิฏฐิวรรค	หมวดว่าด้วยความเห็น	มี ๑๐	สิกขาบท
๑๖. ธรรมิกวรรค	หมวดว่าด้วยผู้มีธรรม	มี ๑๐	สิกขาบท

อสาธารณบัญญัติ

๑. ลสฺสนวรรค หมวดว่าด้วยกระเทียม

ที่ชื่อว่า “ลสฺสนวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “ลสฺสนะ” แปลว่า กระเทียม หมายถึงเฉพาะกระเทียมที่ปลูกอยู่ในแคว้นมคธ ชื่อว่า “มาคธิกะ” เป็นกระเทียมที่มีลักษณะต่างจากกระเทียมพันธุ์อื่น คือหนึ่งต้นมีหลายหัวติดกันเป็น พวง (วิ.อ. ๒/๓๙๓-๓๙๕/๔๘๘)

ลสฺสณวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีฉนักระเทียม
 ๒. ภิกษุณีถอนขนในบริเวณรักแร้และองค์กำเนิต
 ๓. ภิกษุณีตบองค์กำเนิต
 ๔. ภิกษุณีใช้ท่อนยาง
 ๕. ภิกษุณีใช้น้ำทำความสะอาดองค์กำเนิตลึกเกิน ๒ ข้องคุลี
 ๖. ภิกษุณียืนในระยะใกล้ชิด ปรมณิบัติภิกษุผู้กำลังฉนั
 ๗. ภิกษุณีขอ คั่ว ตำ หรือหุงเมล็ดข้าวสวดแล้วฉนั
 ๘. ภิกษุณีทิ้งอุจจาระเป็นต้นนอกฝาหรือนอกกำแพงที่ปัก
 ๙. ภิกษุณีทิ้งอุจจาระเป็นต้นบนพืชเขียวสด
 ๑๐. ภิกษุณีไปดูการฟ้อนรำ การขับร้อง หรือการประโคมดนตรี
- ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๒. อังธการวรรค หมวดว่าด้วยความมิด

ที่ชื่อว่า “อังธการวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “อังธการ” แปลว่า ความมิด หมายถึงความมิดที่เกิดขึ้นในเมื่ออาทิตยตกแล้ว (ดูเล่มสมบุรณ์ ๘๔๐/๑๕๖)

อังธการวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณียืนเคียงคู่หรือสนทนากันสองต่อสองกับชายในเวลาค่ำคืน ไม่มีประทีป
๒. ภิกษุณียืนเคียงคู่หรือสนทนากันสองต่อสองกับชายในที่กำบัง
๓. ภิกษุณียืนเคียงคู่หรือสนทนากันสองต่อสองกับชายในที่แจ้ง
๔. ภิกษุณียืนเคียงคู่สนทนากันหรือกระซิบข้างหูกันสองต่อสองกับชาย ในถนน ที่ตรอกตันหรือในทางสามแพร่ง หรือส่งภิกษุณีอื่นกลับไปก่อนด้วยประสงค์จะอยู่กับชายสองต่อสอง
๕. ภิกษุณีเข้าไปสู่ตระกูลในเวลาก่อนฉันภัตตาหาร นั่งบนอาสนะแล้ว จากไปโดยไม่บอกเจ้าของบ้าน
๖. ภิกษุณีเข้าไปสู่ตระกูลในเวลาลงฉันภัตตาหาร นั่งหรือนอนบน อาสนะโดยไม่บอกเจ้าของบ้าน
๗. ภิกษุณีเข้าไปสู่ตระกูลในเวลาวิกาล ปูที่นอนแล้วนั่งหรือนอนโดยไม่บอกเจ้าของบ้าน
๘. ภิกษุณีให้ผู้อื่นโพนทนาเพราะตนเข้าใจผิด

๙. ภิกษุณีสาปแช่งตนเองหรือผู้อื่นด้วยนรกหรือด้วยพรหมจรรย์เพราะ ตนเองเข้าใจผิด

๑๐. ภิกษุณีร้องให้ทุบตีตนเอง

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

คำว่า “เวลาค่ำคืน ไม่มีประทีป” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ หมายความว่า เวลาเมื่ออาทิตย์ตกแล้ว ไม่มีแสงสว่างอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาแสงจันทร์ แสงไฟ หรือแสงตะเกียง (วิ.อ. ๒/๘๓๙/๔๙๕, กงฺขา.อ. ๓๖๙)

คำว่า “เวลาก่อนฉันภัตตาหาร” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๕ หมายเอาเวลา ตั้งแต่อรุณขึ้นไปจนถึงเที่ยงวัน และคำว่า “เวลาหลังฉันภัตตาหาร” ตามความแห่ง สิกขาบทที่ ๖ หมายเอาเวลาตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอาทิตย์ตก

คำว่า “เวลาวิกาล” ในสิกขาบทที่ ๗ หมายเอาเวลาตั้งแต่อาทิตย์ตกไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่ ต่างจากเวลาวิกาลตามความแห่งสิกขาบทที่ ๗ ในโภชนวรรคของภิกษุสงฆ์ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๘๖๖/๑๗๔, เทียบโภชนวรรคของภิกษุสงฆ์ คูวินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๒๔๘-๒๔๙/๔๐๕)

๓. นัคควรรค หมวดว่าด้วยการเปลือยกาย

ที่ชื่อว่า “นัคควรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “นัคคะ” แปลว่า เปลือย หมายเอาการที่ภิกษุณีเปลือยกายอาบน้ำ โดยไม่นุ่งหรือไม่ห่มผ้า (ดูเล่มสมบุรณ์ ๘๘๕/๑๘๕, กงฺขา.อ. ๓๗๔)

นัคควรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีเปลือยกายอาบน้ำ

๒. ภิกษุณีทำผ้าอาบน้ำเกินขนาด คือ ยาวเกิน ๔ คืบสุด กว้างเกิน ๒ คืบสุด

๓. ภิกษุณีให้ภิกษุณีอื่นเลาะจีวรออกแล้วไม่ช่วยเย็บ

๔. ภิกษุณีเก็บจีวร ๕ ผืนเกิน ๕ วัน โดยไม่ใช้สอย หรือไม่นำออก ผึ่งแดด

๕. ภิกษุณีใช้จีวรสับเปลี่ยนกัน

๖. ภิกษุณีทำอันตรายแก่จีวรที่สงฆ์จะพึงได้

๗. ภิกษุณีคัดค้านการแจกจีวรที่ชอบธรรม

๘. ภิกษุณีให้จีวรแก่ชาวบ้าน แก่ปริพาชก หรือแก่ปริพาชิกา

๙. ภิกษุณีสั่งให้เก็บจีวรไว้ไม่ให้แบ่งกันหลังจากออกพรรษาแล้ว โดยหวังว่าจะได้จีวรมาอีก

๑๐. ภิกษุณีคัดค้านการเดาะกฐินที่ชอบธรรม

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

“ผ้าอาบน้ำ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ มีขนาดยาว ๔ คืบสุด กว้าง ๒ คืบ ซึ่งต่างจากขนาดของผ้าอาบน้ำฝนของภิกษุสงฆ์ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๙ แห่ง รตนวรรคที่มีขนาดยาว ๖ คืบสุด กว้าง ๒ คืบ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๘๘๙/๑๘๗ เทียบกับรตนวรรค วินัยปิฎกแปลเล่ม ๒/๕๔๓/๖๒๑)

คำว่า “สังฆาฏิ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๔ หมายถึงจีวร ๕ ผืนดังกล่าวแล้ว ภิกษุณีเก็บจีวร ๕ ผืนนี้เกินกำหนด ๕ วันโดยไม่นุ่ง ไม่ห่ม หรือไม่นำออกผึ่งแดด เมื่ออรุณขึ้นในวันที่ ๖ ต้องอาบัติ ๕ ตัวตามจำนวนของผ้า (ดูเล่มสมบุรณ์ ๘๘๙/๑๙๔, กงขา.อ. ๓๓๕)

๔. ตวัฏฐวรรค หมวดว่าด้วยการนอนร่วมกัน

ที่ชื่อว่า “ตวัฏฐวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ และที่ ๒ คำว่า “ตวัฏฐะ” แปลว่า นอน หมายถึงภิกษุณี ๒ รูปนอนร่วมบนเตียงเดียวกัน

ตวัฏฐวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิด ต่อไปนี้

๑. ภิกษุณี ๒ รูปนอนบนเตียงเดียวกัน
๒. ภิกษุณี ๒ รูปใช้ผ้าผืนเดียวเป็นทั้งผ้าปูและผ้าห่ม นอนร่วมกัน
๓. ภิกษุณีจงใจก่อความไม่สำราญแก่ภิกษุณีอื่น
๔. ภิกษุณีไม่ช่วยเหลือสหชีวินผู้ได้รับความลำบาก
๕. ภิกษุณีให้ที่พักแก่ภิกษุณีอื่นแล้วโกรธ ไม่พอใจ ถูกลากออกจากที่พัก
๖. ภิกษุณียู่คลุกคลีกับคหบดีเป็นต้น ภิกษุณีอื่นห้ามไม่ฟัง ยังยืนยัน ประพฤติอยู่อย่างนั้นจนสงฆ์สวดสมณสาสน์ครบ ๓ ครั้ง
๗. ภิกษุณีไม่มีพวกกองเกวียนเป็นเพื่อน เทียวไปในที่ที่รู้กันว่าน่าหวาด ระแวง มีภัย น่ากลัวภายในรัฐ
๘. ภิกษุณีไม่มีพวกกองเกวียนเป็นเพื่อน เทียวไปในที่ที่รู้กันว่าน่าหวาด ระแวง มีภัย น่ากลัวภายนอกรัฐ
๙. ภิกษุณีเที่ยวจาริกไปภายในพรรษา
๑๐. ภิกษุณียู่จำพรรษาลอดฤดูฝนแล้ว ไม่เที่ยวจาริกไปแม้สิ้นระยะทาง ๕-๖ โยชน์ ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

การนอนที่นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิกขาบทที่ ๑ นั้น คือ ภิกษุณีทั้ง ๒ รูป นอนร่วมบนเตียงเดียวกันในขณะเดียวกัน จะนอนก่อนหรือหลังกันไม่เป็นประมาณ ต้องอาบัติทั้ง ๒ รูป (ดูเล่มสมบุรณ์ ๙๓๔/๒๑๓) แต่ถ้ารูปหนึ่งนอน อีกรูปหนึ่งนั่ง หรือ นั่งทั้ง ๒ รูป แม้จะบนเตียง

เดียวกันก็ไม่นับว่าเป็นการล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ (ดูเล่มสมบูรณ์ ๔๓๕/๒๑๓)

คำว่า “ภิกษุณี ๒ รูป มีผ้าปูและผ้าห่มผืนเดียวกัน นอนร่วมกัน” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ หมายถึง ภิกษุณี ๒ รูปเอาชายด้านหนึ่งของเครื่องลาดพื้น เสื่อลำแพนและผ้าห่มเป็นต้นปูพื้น เอาชายอีกด้านหนึ่งห่มแล้วนอนร่วมกัน (ดูเล่มสมบูรณ์ ๔๓๘/๒๑๕ กงขา.อ. ๓๘๐)

คำว่า “สหชีวินี” เป็นคำเฉพาะ ใช้เรียกสหชีวินารี คือสหชีวินารีในฝ่ายภิกษุณี ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับอุปสมบท ถ้าอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์รูปใด ก็เป็นสหชีวินารีของพระอุปัชฌาย์รูปนั้น

สิกขาบทที่ ๖ ว่าด้วยการอยู่คลุกคลีกับคหบดีเป็นต้น เป็นยาวตติยสิกขาบท คือภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดต้องอาบัติเมื่อสงฆ์สดสมณูภาสน์ครบ ๓ ครั้งแล้ว

๕. จิตตาคารวรรค หมวดว่าด้วยหोजิตรกรรม

ที่ชื่อว่า “จิตตาคารวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “จิตตาคาร” แปลว่า หोजิตรกรรม หมายถึงโรงละครหลวง หोजิตรกรรมสวนสาธารณะ อุทยาน และสระโบกขรณี

จิตตาคารวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีไปดูโรงละครหลวงเป็นต้น
๒. ภิกษุณีใช้ตั้งเกดขนาด (อาสน์ทิ) หรือแท่น (บัลลังก์)
๓. ภิกษุณีกรอด้าย
๔. ภิกษุณีทำการหุงต้มหรือซักผ้าให้ชาวบ้าน
๕. ภิกษุณีไม่ช่วยระงับอธิกรณ์ตามที่รับปากไว้
๖. ภิกษุณีให้ของเคี้ยวของฉันแก่ชาวบ้าน บริพาชก หรือบริพาชิกาด้วย มือของตนเอง
๗. ภิกษุณีใช้ผ้าซักระดูแล้วไม่ซักสละให้ภิกษุณีสามเณรีหรือสิกขมานา ในวันที่ ๔
๘. ภิกษุณีหลีกจาริกไปโดยไม่มอบหมายให้ภิกษุณีสามเณรีหรือสิกขมานา อื่นดูแลที่พัก
๙. ภิกษุณีเรียนดิรัจฉานวิชา
๑๐. ภิกษุณีสอนดิรัจฉานวิชา

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

สิกขาบทที่ ๑ ที่ว่าด้วยการไปดูโรงละครหลวง หोजิตรกรรม สวนสาธารณะ อุทยาน หรือสระโบกขรณีนั้น การปรับอาบัติแก่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนี้ ไม่ได้ปรับตามจำนวนของสิ่งที่ดู ไม่ได้ปรับตามจำนวนของการลืมหาคู แต่ปรับตามจำนวนของกิริยาที่เฝ้าหาคูไป

ดู ถ้าเป็นการมอไปไปในทิศทางเดียวกัน แม้จะเห็นครบทั้ง ๕ แห่ง ก็ปรับอาบัติตัวเดียวเท่านั้น (ดูเล่มสมบุรณ์ ๙๗๘-๙๗๙/๒๓๙)

๖. อารามวรรค หมวดว่าด้วยอาราม

ที่ชื่อว่า “อารามวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ คำว่า “อาราม” หมายถึง สถานที่ที่ภิกษุอยู่ โดยที่สุตแม่โคนต้นไม้ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๐๒๕/๒๖๖, กงขา.อ. ๓๘๘)

อารามวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้น ในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กระทำให้เป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณเฑาะว์อยู่ เข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุอยู่โดยไม่บอกให้ทราบ
๒. ภิกษุณเฑาะว์หรือชู้ภิกษุ
๓. ภิกษุณเฑาะว์ซึ่งเคียด ด่าหมุ่คณะ
๔. ภิกษุณเฑาะว์โงะชนะเสร็จแล้ว เคี้ยวของเคี้ยว (ของที่เป็นยาวกาลิก) อย่างอื่นอีก
๕. ภิกษุณเฑาะว์หวงตระกุก กีดกันไม่ให้ภิกษุณเฑาะว์อื่นไปสู่ตระกุกทั้งหลาย
๖. ภิกษุณเฑาะว์อยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ
๗. ภิกษุณเฑาะว์จำพรรษาแล้ว ไม่พิจารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย
๘. ภิกษุณเฑาะว์ไม่ไปฟังโอวาทและไม่ไปสอบถามธรรมเป็นอยู่ร่วมกัน (อุโบสถ และพิจารณา)
๙. ภิกษุณเฑาะว์ไม่เอาใจใส่ธรรม ๒ อย่างจากภิกษุสงฆ์ทุกครั้งเดือน คือ

(๑) การไปถามอุโบสถ (๒) การเข้าไปฟังโอวาท

๑๐. ภิกษุณเฑาะว์ไม่บอกสงฆ์ หรือคณะ อยู่สองต่อสองกับชาย ให้บัง ให้ผ้า ให้ชะล้าง ให้พัน หรือให้แกะซึ่งผี หรือแผลที่เกิดในร่มผ้า

ภิกษุณเฑาะว์เหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

คำว่า “อาวาสที่ไม่มีภิกษุ” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๖ นั้น หมายถึงสำนัก ของภิกษุณเฑาะว์ที่ไม่มีภิกษุผู้จะให้โอวาทอยู่ภายในระยะ ๑ โยชน์ หรือมีภิกษุผู้จะให้โอวาท อยู่ภายในระยะ ๑ โยชน์ แต่เส้นทางที่จะไปยังสำนักภิกษุณเฑาะว์นั้น ไม่ปลอดภัย (ดูในเล่มนี้ ๑๐๔๘/๒๘๐, กงขา.อ. ๓๙๑) ไม่ได้หมายถึงอาวาสเดียวกันกับภิกษุหรือสถานที่ มีภิกษุอยู่จำพรรษา

๗. คัพภินีวรรค หมวดว่าด้วยสตรีมีครรภ์

ที่ชื่อว่า “คัพภินีวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑ ที่ว่าด้วยการบวชให้สตรีมีครรภ์ การปรับอาบัติภิกษุผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนี้มีลำดับดังนี้

ขั้นเตรียมการ เช่น แสวงหาหมู่ภิกษุณีที่จะมาเป็นองค์สงฆ์ ภิกษุณีผู้จะเป็นกรรมวาจาจารย์ไปจนถึงสวดญัตติจบ **สวดกรรมวาจาจบ ๒ ครั้ง** ภิกษุณีปวัตตินี (อุปชฌาย์) ต้องอาบัติทุกกฏ **สวดกรรมวาจาจบครั้งที่ ๓** ภิกษุณีปวัตตินีต้องอาบัติปาจิตตีย์ หมู่ภิกษุณีที่ร่วมประชุมและอาจารย์ต้องอาบัติทุกกฏ (ดูในเล่มนี้ ๑๐๖๙/๒๙๑)

คัพภินีวรรค ๑๐ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีบวชให้สตรีมีครรภ์
๒. ภิกษุณีบวชให้สตรีมีลูกอ่อน
๓. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาผู้ยังไม่ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี
๔. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาผู้ศึกษาธรรม ๖ ข้อแล้วแต่สงฆ์ยังไม่ได้รับรอง
๕. ภิกษุณีบวชให้เด็กหญิงอายุหย่อนกว่า ๑๒ ปี
๖. ภิกษุณีบวชให้เด็กหญิงอายุครบ ๑๒ ปีผู้ยังไม่ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปี
๗. ภิกษุณีบวชให้เด็กหญิงอายุครบ ๑๒ ปีผู้ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้วแต่สงฆ์ยังไม่ได้รับรอง

๘. ภิกษุณีบวชให้สหชวีนิแล้วไม่ดูแลอนุเคราะห์เป็นเวลา ๒ ปี

๙. ภิกษุณีบวชใหม่ไม่ติดตามปวัตตินีเป็นเวลา ๒ ปี

๑๐. ภิกษุณีบวชให้สหชวีนิแล้วไม่พาเที่ยวจาริกไปสิ้นระยะทาง ๕-๖ โยชน์

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

คำว่า “สตรีมีลูกยังตึมนม” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๒ หมายถึงสตรีที่เป็นมารดาโดยตรงหรือสตรีที่เป็นแม่นมของเด็กนั้น (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๐๗๔/๒๙๔, กงฺขา.อ. ๓๙๖)

คำว่า “สิกขมานา” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๓-๔ ตามปกติหมายถึงสตรี ที่มีอายุ ๑๘ ปีบริบูรณ์ ได้รับสิกขาสมมติจากสงฆ์เพื่อสมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อ เป็นเวลา ๒ ปี หลังจากปฏิบัติธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี โดยไม่ละเมิดข้อใดข้อหนึ่ง สงฆ์ให้การรับรองแล้ว จึงมีสิทธิ์บวชเป็นภิกษุณีได้

คำว่า “ตลอด ๒ ปี” หมายถึง สิ้น ๒ ปีนั่นเอง โดยยึดเอาการปวารณา หลังจากออกพรรษาเป็นเกณฑ์ ผ่านการปวารณา ๑ ครั้ง นับเป็น ๑ ปี ผ่านการปวารณา ๒ ครั้ง นับเป็น ๒ ปี (กงฺขา. อ.๓๙๗)

สิกขาบทที่ ๕ กล่าวถึงการบวชให้เด็กหญิงที่แต่งงานมีครอบครัวอายุหย่อนกว่า ๑๒ ปี

สิกขาบทที่ ๖ กล่าวถึงการบวชให้เด็กหญิงที่แต่งงานมีครอบครัวอายุครบ ๑๒ ปี แต่ยังไม่ได้สมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี

สิกขาบทที่ ๗ กล่าวถึงการบวชให้เด็กหญิงที่แต่งงานมีครอบครัวอายุครบ ๑๒ ปี ได้สมทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อครบ ๒ ปีแล้วแต่สงฆ์ยังไม่ได้รับรอง

สิกขาบทที่ ๖ มีลักษณะเป็นอนุบัญญัติของสิกขาบทที่ ๕

สิกขาบทที่ ๗ มีลักษณะเป็นอนุบัญญัติของสิกขาบทที่ ๖

ภิกษุณีปวัตตินีบวชให้เด็กหญิงดังกล่าวมานี้ย่อมถูกปรับอาบัติ แต่ถ้าบวชให้เด็กหญิงที่แต่งงานมีครอบครัวอายุครบ ๑๒ ปี ผู้ได้สมทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี และสงฆ์ให้การรับรองแล้ว ไม่ถูกปรับอาบัติ (กฐา.อ. ๔๐๐)

ประเด็นที่น่าศึกษา ก็คือว่า ตามปกติหญิงที่จะบวชเป็นภิกษุณีได้นั้น นอกจากต้องสมทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้ว ยังต้องมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์อีกด้วย คำถามก็คือว่า “เพราะเหตุไร หญิงที่มีอายุเพียง ๑๒ ปี เมื่อได้ผ่านขั้นตอนตามที่กำหนดไว้แล้วจึงสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้” คำตอบก็คือ หญิงในที่นี้หมายถึงเอาหญิงที่มีครอบครัวแล้ว หญิงที่อยู่ในความครอบครองของชาย (คิหิตตา นาม บุริสนตรคตา วุจจติ (วิ.ภิกขุณี. ๓/๑๐๙๒/๑๗๖) แปลว่า หญิงที่มีครอบครัว พระผู้มีพระภาคตรัสหมายถึงหญิงที่เคยอยู่ร่วมกับชาย ดูเล่มสมบุรณ์ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๐๙๒/๓๐๖, กฐา.อ. ๓๙๘) หญิงเหล่านี้มีประสบการณ์ในชีวิตครองเรือน ถือว่าเป็นผู้ใหญ่ แม้จะมีอายุเพียง ๑๒ ปีก็สามารถบวชเป็นภิกษุณีได้

๘. กุมาริภูตวรรค หมวดว่าด้วยกุมาริ

ที่ชื่อว่า “กุมาริภูตวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑-๓ คำว่า “กุมาริ” หมายถึงสามเณรี (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๑๓๓/๓๓๑, กฐา.อ. ๔๐๐) เป็นคำที่ต้องการเน้นให้เห็นว่า “สามเณรี” เป็นเด็กหญิงบริสุทธิ์ ยังอยู่ในภาวะเป็นเด็ก

กุมาริภูตวรรค ๑๓ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีบวชให้กุมาริอายุหย่อนกว่า ๒๐ ปี
๒. ภิกษุณีบวชให้กุมาริอายุครบ ๒๐ ปี แต่ยังไม่ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อ ตลอด ๒ ปี
๓. ภิกษุณีบวชให้กุมาริอายุครบ ๒๐ ปี ได้ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้วแต่สงฆ์ยังไม่ได้รับรอง

๔. ภิกษุณีมีพรรษาหย่อนกว่า ๑๒ ตั้งตัวเป็นปวัตตินีบวชให้กุลธิดา

๕. ภิกษุณีมีพรรษาครบ ๑๒ แต่สงฆ์ยังไม่ได้ตั้งให้เป็นปวัตตินี บวชให้กุลธิดา

๖. ภิกษุณียอมรับคำตัดสินของสงฆ์ที่ไม่ให้ตนเป็นปวัตตินี ภายหลังกลับดำนิพนว่า

๗. ภิกษุณีกล่าวกะสิกขมานาว่า “ถ้าเธอให้จีวรแก่เรา เราก็จักบวชให้” แต่ไม่ได้บวชให้สิกขมานานั้นตามทีกล่าว

๘. ภิกษุณีกล่าวกะสิกขมานาว่า “ถ้าเธอจักติดตามเราเป็นเวลา ๒ ปี เราก็จักบวชให้” แต่ไม่ได้บวชให้สิกขมานานั้นตามทีกล่าว

๙. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาที่มั่วสุมกับชาย

๑๐. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาที่มารดาบิดายังไม่ได้อนุญาต

๑๑. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาด้วยปาริวาสกฉันทะ คือมีการประชุมสงฆ์เพื่อจะบวชให้สิกขมานาแล้วแต่ยกเล็ก แล้วไปนิมนต์ภิกษุสงฆ์อื่นมาประชุมกันบวชให้สิกขมานานั้น

๑๒. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาทุกปีโดยไม่เว้นระยะ

๑๓. ภิกษุณีบวชให้สิกขมานาคราวละ ๒ รูป

ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

ประเด็นที่น่าศึกษาในกุมาริฎตวรรค คือ วิธีการ กระบวนการ ขั้นตอนของการบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนที่เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับภิกษุณีผู้เป็นอุปัชฌาย์ที่เรียกว่า “ปวัตตินี” และกุลสตรีกุลกุมาริที่จะเข้ามาบวชเป็นภิกษุณี

ภิกษุณีจะเป็นปวัตตินีผู้บวชให้กุลธิดานั้น ต้องมีพรรษาครบ ๑๒ นับจากวันบวชเป็นภิกษุณี และสงฆ์ให้จุลฐาปนสมมติคือตั้งให้เป็นอุปัชฌาย์แล้ว (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๑๔๐-๑๑๔๑/๓๓๕-๓๓๖, กงขา.อ. ๔๐๐) และสามารถบวชให้กุลธิดาได้ ๒ ปีต่อ ๑ คน (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๑๗๐-๑๑๗๒/๓๕๖-๓๕๗, ๑๑๗๖/๓๕๖-๓๕๗, กงขา.อ. ๔๐๔)

๙. ฉัตตูปาหนวรรค หมวดว่าด้วยร่มและรองเท้า

ที่ชื่อว่า “ฉัตตูปาหนวรรค” เพราะตั้งตามความแห่งสิกขาบทที่ ๑

ฉัตตูปาหนวรรค ๑๓ สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุณีผู้กระทำอันเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ใ้ร่มและรองเท้า

๒. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ เดินทางโดยยานพาหนะ

๓. ภิกษุณีใช้เครื่องประดับเอว

๔. ภิกษุณีใช้เครื่องประดับของสตรี

๕. ภิกษุณีอาบน้ำด้วยเครื่องประทีนผิวมีกลิ่นหอม

๖. ภิกษุณีอาบน้ำด้วยกำยาน

๗. ภิกษุณีใช้ภิกษุณีอื่นให้ปีบนวด
๘. ภิกษุณีใช้สิกขมานาให้ปีบนวด
๙. ภิกษุณีใช้สามเณรีให้ปีบนวด
๑๐. ภิกษุณีใช้หญิงคฤหัสถ์ให้ปีบนวด
๑๑. ภิกษุณีนั่งข้างหน้าภิกษุ โดยไม่ขอโอกาสก่อน
๑๒. ภิกษุณีถามปัญหากับภิกษุ โดยไม่ขอโอกาสก่อน
๑๓. ภิกษุณีไม่มีผ้ารัดถัน เข้าไปในหมู่บ้าน
ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

สาธารณบัญญัติ

๑๐. มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท

มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกษุณีวิภังค์นี้ มีเนื้อหาเหมือนกับสิกขาบทในมุสาวาทวรรคของภิกษุสงฆ์เป็นส่วนมาก (ดูวินัยปิฎก แปล เล่ม ๒/๒/๑๘๖, ๑๔/๒๐๑, ๓๗/๒๒๕, ๔๕/๒๓๔, ๕๑/๒๓๔, ๕๖/๒๔๓, ๖๓/๒๔๔, ๖๙/๒๕๕, ๗๙/๒๗๐, ๘๕/๒๗๔) มีบางสิกขาบทที่มีเนื้อหาสาระต่างจากของภิกษุสงฆ์ คือ

สิกขาบทที่	๕	ภิกษุณีนอนร่วมกับอนุปสัมบันเกิน ๒-๓ คืน
สิกขาบทที่	๖	ภิกษุณีนอนร่วมกับบุรุษ
สิกขาบทที่	๗	ภิกษุณีแสดงธรรมแก่บุรุษสองต่อสองเกิน ๕-๖ คำ

สาระสำคัญที่แตกต่างจากมุสาวาทวรรคของภิกษุสงฆ์ มีอยู่ ๓ ประเด็น คือ

๑. คำว่า “อนุปสัมบัน” ตามความแห่งสิกขาบทที่ ๕ หมายถึงเฉพาะอนุปสัมบันหญิง (กงขา. ๑๐๑/๗๙ : ยา ปน ภิกษุณี อนุปสมปนนาย อุตตริทิตตติรตต สหเสยย์ กปฺเปยฺย, ปาจิตตีย์ คำว่า “อนุปสมปนนาย” เป็นอิตถิลิงค์ ใช้สำหรับผู้หญิง)

๒. สิกขาบทที่ ๖ ภิกษุณีนอนร่วมกับบุรุษ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ โดยไม่มีการกำหนดว่า “แม้เพียงอาทิตย์อัสดง” เหมือนสิกขาบทของภิกษุสงฆ์ นั้นหมายถึงว่า จะนอนเวลาใด ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ทั้งนั้น (กงขา. ๑๐๒/๗๙)

๓. เปลี่ยนเนื้อหาของสิกขาบทเพื่ออนุวัตรตามเพศในสิกขาบทที่ ๖ - ๗ สิกขาบทที่ ๖ ของภิกษุสงฆ์ว่า “ภิกษุณนอนร่วมกับอนุปสัมบัน” ของภิกษุณีสงฆ์ว่า “ภิกษุณีนอนร่วมกับบุรุษ” สิกขาบทที่ ๗ ของภิกษุสงฆ์ว่า “ภิกษุแสดงธรรมแก่มาตุคาม...” ของภิกษุณีสงฆ์ว่า “ภิกษุณีแสดงธรรม แก่บุรุษ...”

๑๑. ภูตคามวรรค ๑๐ สิกขาบท

ภูตคามวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกขุณีวิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับภูตคามวรรคของภิกษุสงฆ์ ไม่มีการเปลี่ยนสาระสำคัญในประเด็นต่าง ๆ มากนัก (ดูวินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๙๐/๒๗๘, ๙๘/๒๘๔, ๑๐๕/๒๘๙, ๑๐๙/๒๙๒, ๑๑๕/๒๙๖, ๑๒๐/๓๐๐, ๑๒๕/๓๐๓, ๑๓๐/๓๐๗, ๑๓๕/๓๑๐, ๑๔๐/๓๑๔)

๑๒. โภชนวรรค ๑๐ สิกขาบท

โภชนวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกขุณีวิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับโภชนวรรคบ้าง เหมือนกับอเจลกวรรคบ้างของภิกษุสงฆ์ ดังนี้

อวสทปิณฑสิกขาบทที่ ๑	ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันทัตตาหารในที่พักแรมติดต่อกัน ๒ วัน
คณโภชนสิกขาบทที่ ๒	ภิกษุณีฉันคณโภชนะนอกสมัย คือ สมัยที่เป็นที่ไข้ ๑ สมัยที่ถวายจีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑ สมัยที่เดินทางไกล ๑ สมัยที่โดยสาร เรือ ๑ มหาสมัย ๑ สมัยที่เป็นภัตตาหารของสมณะ ๑
กานมาตาสิกขาบทที่ ๓	ภิกษุณีรับขนมหรือข้าวตอกกิน ๓ บาตร
วิกาลโภชนสิกขาบทที่ ๔	ภิกษุณีฉันโภชนะในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นวันใหม่
สันนิธิการกสิกขาบทที่ ๕	ภิกษุณีฉันโภชนะที่เก็บสะสมไว้โดยไม่รับประเคนใหม่
ทนต์โปนสิกขาบทที่ ๖	ภิกษุณีกลืนกินอาหารที่ยังไม่มีผู้ประเคนให้ ยกเว้นน้ำ และไม่ชำระฟัน
อุยโยชนสิกขาบทที่ ๗	ภิกษุณีชวนภิกษุณีอื่นเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านแล้ว บอกให้เธอกลับสำนักก่อน
สโภชนสิกขาบทที่ ๘	ภิกษุณีเข้าไปนั่งแทรกแซงในตระกูลที่มีบุรุษกับสตรีอยู่ด้วยกันสองต่อสอง
รโหณิสัชชสิกขาบทที่ ๙	ภิกษุณีนั่งบนอาสนะที่กำลังในที่ลับกับบุรุษสองต่อสอง
รโหปฏิจฉันนสิกขาบทที่ ๑๐	ภิกษุณีนั่งในที่ลับกับบุรุษสองต่อสอง
ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์	

๑๓. จาริตตวรรค ๑๐ สิกขาบท

จาริตตวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ใน ภิกขุณีวิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับบ่อเจลกวรรคบ้าง เหมือนกับสุราปานวรรคบ้างของภิกษุสงฆ์ ดังนี้

จาริตสิกขาบทที่ ๑	ภิกษุณีรับนิมนต์ไปแล้วไปในที่อื่นในเวลาก่อนฉันหรือหลังฉันโดยไม่บอกภิกษุณีอื่น ในที่นั้นก่อน นอกสมัย คือสมัยที่ถวาย จีวร ๑ สมัยที่ทำจีวร ๑
มหานามสิกขาบทที่ ๒	ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ขอปัจจัยที่มีผู้ปวารณาไว้เกิน ๔ เดือน เว้นไว้แต่เขาปวารณาอีก เว้นไว้แต่เขาปวารณาเป็นนิത്യ
อุยฺยุตตเสนาสิกขาบทที่ ๓	ภิกษุณีไปดุกองทัพที่เคลื่อนขบวนออกรบ นอกจากมีเหตุผลที่สมควร
เสนาวาสสิกขาบทที่ ๔	ภิกษุณีไปพักแรมอยู่ในกองทัพเกิน ๓ คืน แม้จะมีเหตุผลที่สมควร
อุยโยธิกสิกขาบทที่ ๕	ภิกษุณีไปดูสนามรบ ไปดูที่พังกาลังพล หรือไปดูเขาจัดขบวนทัพ ในขณะที่พักอยู่ในกองทัพ ๒-๓ คืนนั้น
สุราปานสิกขาบทที่ ๖	ภิกษุณีดื่มสุราและเมรัย
อังกุลิปโตทสิกขาบทที่ ๗	ภิกษุณีใช้นิ้วมือจีภิกษุณี
หสธัมมสิกขาบทที่ ๘	ภิกษุณีเล่นน้ำ
อนาทรียสิกขาบทที่ ๙	ภิกษุณีแสดงความไม่เอื้อเฟื้อ ไม่ให้ความสำคัญต่อพระวินัย
ภิงสาปนสิกขาบทที่ ๑๐	ภิกษุณีทำภิกษุณีอื่นให้ตกใจ ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๑๔. โขติวรรค ๑๐ สิกขาบท

โขติวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกขุณีวิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับสุราปานวรรคบ้าง เหมือนกับสัปปาณกวรรคบ้างของภิกษุสงฆ์ ดังนี้

โขติกสิกขาบทที่ ๑	ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ก่อไฟผิง เว้นไว้แต่มีเหตุผลที่สมควร
นหานสิกขาบทที่ ๒	ภิกษุณีอาบน้ำเกิน ๑ ครั้งในช่วงเวลา ๑๕ วัน เว้นไว้แต่สมัย คือ (๑) ท้ายฤดูร้อน ๑ เดือนครึ่งและเดือนแรกแห่งฤดูฝน รวมเป็น ๒ เดือนครึ่งซึ่งเป็นสมัยที่ร้อนอบอ้าว

	(๒) สมัยที่เป็นไข้ (๓) สมัยที่ทำงาน (๔) สมัยที่เดินทางไกล (๕) สมัยที่มีพายุฝุ่น
ทพพัฒนสิกขาบทที่ ๓	ภิกษุณีใช้จีวรใหม่โดยไม่ทำพินทุก่อน
วิกัปปนสิกขาบทที่ ๔	ภิกษุณีวิกัปปจีวรแก่ภิกษุณีอื่นแล้วนำมาใช้โดยที่ผู้รับวิกัปปยังไม่ได้ถอนวิกัปป
อปนินาปนสิกขาบทที่ ๕	ภิกษุณีช้อนบาตรและจีวรเป็นต้นของภิกษุณีอื่นโดยคิดจะล้อเล่น
สัจจิจจสิกขาบทที่ ๖	ภิกษุณีจงใจปลงชีวิตสัตว์
สัปปาณสิกขาบทที่ ๗	ภิกษุณีรู้อยู่ บริโภคน้ำที่มีสัตว์มีชีวิต
อุกโกฏนสิกขาบทที่ ๘	ภิกษุณีรู้อยู่ รื้อฟื้นอธิกรณ์ที่สงฆ์ทำถูกต้อง ชอบธรรมแล้วขึ้นมาทำใหม่
เถยยัสตถสิกขาบทที่ ๙	ภิกษุณีรู้อยู่ ชักชวนกันเดินทางไกลร่วมกันกับพ่อค้า เกวียนผู้เป็นโจรสลันระยะทาง หมู่บ้านหนึ่ง
อริฏฐสิกขาบทที่ ๑๐	ภิกษุณีกล่าวต่อพระพุทธเจ้า ภิกษุณีอื่นห้ามก็ไม่ฟัง สงฆ์สวดสมณุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ยังไม่หยุดกล่าวต่อ
ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์	

๑๕. ติฏฐีวรรค ๑๐ สิกขาบท

ติฏฐีวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกษุณีวิวัฏฐี มีเนื้อความเหมือนกับสัปปาณวรรคบ้าง เหมือนกับสทรรณิกวรรค บ้างของภิกษุสงฆ์ ดังนี้

อุกขิตตสัมโมคคสิกขาบทที่ ๑	ภิกษุณีคบหากับภิกษุณีที่กล่าวต่อพระพุทธเจ้า
กัณฏกสิกขาบทที่ ๒	ภิกษุณีคบหาใช้งานสามเณรีที่ถูกไล่ออกจากสำนักเพราะข้อหาที่กล่าวต่อพระพุทธเจ้า
สหัมมิกสิกขาบทที่ ๓	ภิกษุณีประพฤติน่าสมควร เมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือน กลับพูดว่า “ยังไม่ได้ศึกษาใน เรื่องนี้ ยังไม่ได้ถามท่านผู้รู้”
วิเลชนสิกขาบทที่ ๔	ภิกษุณีกล่าวในขณะที่ผู้อื่นยกพระปาติโมกข์ ขึ้นแสดงอยู่ว่า “สิกขาบทเล็กน้อยเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ เป็นเรื่องก่อให้เกิดความรำคาญ ความลำบาก ความยุ่งยาก”

โมหนสิกขาบทที่ ๕	ภิกษุณีทั้งที่เคยฟังพระปาติโมกข์มาแล้ว ๒-๓ ครั้ง กล่าวในขณะที่ภิกษุอื่นยกพระ ปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่ว่า “ข้าพเจ้าเพิ่งรู้เดี๋ยว นี้เองว่า ข้อนี้น่าในพระปาติโมกข์”
ปหารสิกขาบทที่ ๖	ภิกษุณีโกรธเคือง ทำร้ายภิกษุณีอื่น
ตลสัตติกสิกขาบทที่ ๗	ภิกษุณีโกรธเคือง เจือมือขึ้นทำที่ว่าจะทำร้ายภิกษุณีอื่น
อมูลสิกขาบทที่ ๘	ภิกษุณีใส่ความภิกษุณีอื่นด้วยอาบัติสังฆาติเสสที่ไม่มีมูล
สัจจสิกขาบทที่ ๙	ภิกษุณีจงใจก่อความรำคาญให้แก่ภิกษุณีอื่น
อุปัชฌาสิกขาบทที่ ๑๐	ภิกษุณีแอบฟังภิกษุณีอื่นทะเลาะกัน
ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์	

๑๖. ธรรมิกวรรค ๑๐ สิกขาบท

ธรรมิกวรรค ๑๐ สิกขาบท เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด จึงไม่ได้แสดงไว้ในภิกษุณี
วิภังค์นี้ มีเนื้อความเหมือนกับสหธรรมิกวรรคบ้าง เหมือนกับรัตนวรรคบ้าง ของภิกษุสงฆ์ ดังนี้

กัมมปฏิพาหนสิกขาบทที่ ๑	ภิกษุณีมอบฉันทะให้สงฆ์ทำกรรมที่ถูกต้องแล้วกลับ ตำหนิในภายหลัง
ฉันทงอหัตถวคณสิกขาบทที่ ๒	ภิกษุณีอยู่ในที่ประชุม ลุกออกไปในขณะที่ สงฆ์กำลัง พิจารณาอธิกรณ์อยู่ โดยไม่ให้ฉันทะ
ทัฬหสิกขาบทที่ ๓	ภิกษุณีเห็นพ้องกับสงฆ์ถวายจีวรแก่ภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง แล้ว กลับติเตียนในภายหลังว่า “สงฆ์ให้จีวรตามความ คุ้นเคยกัน”
ปริณามนสิกขาบทที่ ๔	ภิกษุณีรู้อยู่ น้อมลาภที่เขายถวายสงฆ์ไปเพื่อบุคคล
รัตนสิกขาบทที่ ๕	ภิกษุณีเก็บทรัพย์สินของคฤหัสถ์ที่ตกอยู่นอกเขตที่พัก ของตน
สุจฆรสิกขาบทที่ ๖	ภิกษุณีทำกล่องเข็มด้วยกระดูกสัตว์ งาช้างหรือเขาสัตว์
มัญจปฐกสิกขาบทที่ ๗	ภิกษุณีทำเตียงหรือตั้งมีเท้าเกิน ๘ นิ้วสุด
ตุโลนัทธสิกขาบทที่ ๘	ภิกษุณีทำเตียงหรือตั้งหุ้มนุ่น
กัณทุปฏิจฉาติสิกขาบทที่ ๙	ภิกษุณีทำผ้าปิดฝิยาวเกิน ๔ ศืบสุด กว้างเกิน ๒ ศืบสุด
นันทสิกขาบทที่ ๑๐	ภิกษุณีทำจีวรมีขนาดเท่าหรือเกินกว่าสุดจีวร
ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาจิตตีย์	

๕. ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ตอนว่าด้วยปาฏิเทสนียะ

คำว่า ปาฏิเทสนียะ แปลว่า พึงแสดงคืน เป็นชื่ออาบัติที่ภิกษุณีผู้ล่วงละเมิด พึงแสดงคืน (วิ.อ. ๓/๓๓๙/๔๘๕) เป็นลหุกาบัติคืออาบัติเบา เป็นสเทกัจฉา คือ ยังแก้ไขได้ และเป็นสาวเสสาบัติ คืออาบัติที่มีส่วนเหลือ

ปาฏิเทสนียะของภิกษุณี เป็นอสาธารณบัญญัติ มี ๘ สิกขาบท พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์บัญญัติไว้ในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ ปรับอาบัติปาฏิเทสนียะแก่ภิกษุณีผู้กระทำความผิดเป็นการล่วงละเมิดต่อไปนี้

๑. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันทนยโสที่ตัวเองขอมมา
 ๒. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันทน้ำมันที่ตัวเองขอมมา
 ๓. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันทน้ำผึ้งที่ตัวเองขอมมา
 ๔. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันทน้ำอ้อยที่ตัวเองขอมมา
 ๕. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันทปลาที่ตัวเองขอมมา
 ๖. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันทเนื้อที่ตัวเองขอมมา
 ๗. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันทนมสดที่ตัวเองขอมมา
 ๘. ภิกษุณีไม่เป็นไข้ ฉันทนมส้มที่ตัวเองขอมมา
- ภิกษุณีเหล่านี้ต้องอาบัติปาฏิเทสนียะ

๖. เสขียกัณฑ์ ตอนว่าด้วยเสขียะ ๗๕ สิกขาบท

คำว่า เสขียะ แปลว่า ข้อที่ควรสำเหนียกหรือควรเอาใจใส่ศึกษา เป็นชื่อสิกขาบทที่ว่าด้วยเรื่องกิริยามารยาท การวางกิริยาท่าทางของภิกษุณี ไม่ได้เป็นชื่ออาบัติ ภิกษุณีไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งเสขียะ ต้องอาบัติทุกกฏทุกสิกขาบท

เสขียกัณฑ์ แบ่งเป็น ๗ วรรค คือ

๑. ปริมณฑลวรรค	หมวดว่าด้วยการนุ่งห่มให้เรียบร้อย	๑๐ สิกขาบท
๒. อุชัคคฆิการวรรค	หมวดว่าด้วยการหัวเราะ	๑๐ สิกขาบท
๓. ชัมภกตการวรรค	หมวดว่าด้วยการเท้าสะเอว	๑๐ สิกขาบท
๔. สักกัจจวรรค	หมวดว่าด้วยความเอื้อเฟื้อ	๑๐ สิกขาบท
๕. กพพวรรค	หมวดว่าด้วยคำขำ	๑๐ สิกขาบท
๖. สุรัสสุวรรค	หมวดว่าด้วยการฉันทดังซู้ด ๆ	๑๐ สิกขาบท
๗. ปาทุกวรรค	หมวดว่าด้วยเชิงเท้า	๑๐ สิกขาบท

เสขิยะ ๗๕ เป็นสาธารณสิกขาบททั้งหมด เนื้อความของแต่ละสิกขาบท มีนัยดังที่ได้แสดงไว้แล้วในเสขิยกัณฑ์ของภิกษุสงฆ์ (ดูวินัยปิฎกแปล เล่ม ๒/๕๗๖-๖๕๔/๖๔๙-๗๓๕, กงษา. ๙๔-๑๐๒)

๗. อธิกรณสมณะ ว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ

คำว่า **อธิกรณสมณะ** ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ **อธิกรณะ** แปลว่า เหตุ โทษ เรื่องราว คดีความ ในที่นี้หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นในสงฆ์ เป็นสิ่งที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ และคำว่า **สมณะ** แปลว่า การระงับ การทำให้สงบ รวมเป็นอธิกรณสมณะ แปลว่า ธรรมเนียมระงับอธิกรณ หรือวิธีการเพื่อระงับอธิกรณ

อธิกรณสมณะ มี ๗ ประการ ได้แก่

๑. **สัมมุขาวินัย** ระงับในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม

คำว่า “พร้อมหน้าสงฆ์” คือภิกษุณีเข้าประชุมครบองค์ประชุมตามที่กำหนดไว้ในแต่ละกรณี คำว่า “พร้อมหน้าบุคคล” คือคู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่ร่วมกัน คำว่า “พร้อมหน้าวัตถุ” คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นมาวินิจฉัย คำว่า “พร้อมหน้าธรรม” คือวินิจฉัยถูกต้องโดยธรรมวินัย

๒. **สติวินัย** ระงับโดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์

คำว่า “สติวินัย” คือวิธีระงับอธิกรณโดยเอาสติขึ้นเป็นหลัก ในกรณีที่มีผู้โจทพระอรหันต์ด้วยสัลลวิบัติ สงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า “ท่านผู้นี้มีสติสมบูรณ์” เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้

๓. **อุมุพหวินัย** ระงับโดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า

คำว่า “อุมุพหวินัย” คือวิธีระงับอธิกรณโดยยกประโยชน์แก่ภิกษุณีที่หายเป็นบ้าแล้ว ในกรณีที่มีผู้โจทภิกษุณีนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะที่เป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศสมมติเพื่อไม่ให้ใคร ๆ โจทเธอด้วยอาบัติ

๔. **ปฎิญญาตกรณะ** ระงับตามคำรับของจำเลย

คำว่า “ปฎิญญาตกรณะ” คือวิธีระงับอธิกรณโดยปรับอาบัติตามคำรับสารภาพของจำเลย การแสดงอาบัติก็ถือว่าเป็นปฎิญญาตกรณะเช่นเดียวกัน

๕. **เยภุยยสิกา** ระงับตามเสียงข้างมาก

คำว่า “เยภุยยสิกา” คือวิธีระงับอธิกรณโดยตัดสินตามเสียงข้างมาก สงฆ์จะใช้วิธีการนี้ ในกรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน

๖. ตัสสปาปิยสิกา ระบุโดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด

คำว่า “ตัสสปาปิยสิกา” คือวิธีระบุอธิกรณ์โดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำความผิด เมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีผิดจริง แม้เธอจะไม่รับสารภาพ

๗. ตินวัตถการกะ ระบุโดยการประณิประนอม

คำว่า “ตินวัตถการกะ” คือวิธีระบุอธิกรณ์โดยการที่ทั้ง ๒ ฝ่ายประณิประนอมกัน เปรียบเหมือนเอาหญ้ากลบไว้ ไม่ต้องชำระสะสางคดีความ วิธีนี้ใช้ระบุอธิกรณ์ที่ยุ่งยาก อาจจะเป็นอนุวาทาธิกรณ์หรืออาปตตาทิกรณ์ เช่น กรณีพิพาทกันของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี (วิ.จุ. ๗/๑๘๕-๒๑๔/๒๑๘-๒๔๔, วิ.ป. ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. ๓/๑๘๖-๒๑๔/๒๙๒-๒๙๕, กงขา.ฎีกา ๔๗๐)

วิธีระบุอธิกรณ์

อธิกรณ์มี ๔ ประการ คือ (๑) วิวาทาธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัยว่า นี่เป็นพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ นี่ไม่ใช่พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เป็นต้น (๒) อนุวาทาธิกรณ์ เรื่องการกล่าวหาใส่ความ โจมตีกัน ด้วยอาบัติต่าง ๆ เช่น ภิกษุรูปนี้รูปนั้นต้องอาบัตินี้ ประพฤติอย่างนี้ มีความผิด อย่างนี้ (๓) อาปตตาทิกรณ์ เรื่องการต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ตัวให้ พ้นจากอาบัติ (๔) กิจจาธิกรณ์ กิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น การสวดพระ ปาติโมกข์ การอุปสมบท (วิ.ป. ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. ๓/๓๒๕/๔๖๕, กงขา.อ. ๓๓๖-๓๓๗)

๑. วิวาทาธิกรณ์ ระบุด้วยสัมมุขาวินัย และเยภยยสิกา

๒. อนุวาทาธิกรณ์ ระบุด้วยสัมมุขาวินัย สติวินัย อมูพหวินัย และตัสสปาปิยสิกา

๓. อาปตตาทิกรณ์ ระบุด้วยสัมมุขาวินัย ปฎิญญาตกรณะ และตินวัตถการกะ

๔. กิจจาธิกรณ์ ระบุด้วยสัมมุขาวินัย (กงขา.อ.๓๓๘-๓๓๙)

ข้อสังเกต

พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ - ๒ คือ มหาวิภังค์ ภาค ๑ และ ๒ ว่าด้วยบพบัญญัติของภิกษุสงฆ์ ๒๒๗ สิกขาบท ส่วนพระวินัยปิฎก เล่ม ๓ คือ ภิกษุณีวิภังค์ ว่าด้วยบพบัญญัติของภิกษุณีสงฆ์ ๓๑๑ สิกขาบท

สิกขาบทเหล่านี้มีความเหมือนกันเป็นส่วนมากในด้านเหตุเกิด วัตถุประสงค์ และการบังคับใช้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติในเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้นในสงฆ์ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์เป็นต้น และปรับอาบัติแก่ผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ ยกเว้นผู้เป็นต้นบัญญัติ(อาทิกัมมิกะ)

ปัญหาว่าด้วยลำดับก่อนหลังแห่งการทรงบัญญัติสิกขาบททั้งของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ยังเป็นประเด็นที่มีการหยิบยกขึ้นมาอภิปรายกันอยู่ไม่มีหลักฐานในคัมภีร์ที่บ่งบอกชัดเจนว่ามีลำดับก่อนหลังอย่างไร แต่เป็นที่ชัดเจนว่า พระผู้มีพระภาค ทรงบัญญัติปฐมปาราชิกแก่ภิกษุสงฆ์ก่อน ณ กรุงเวสาลี และทรงบัญญัติสังฆาติเสส สิกขาบทในตอนทีพระอุทายีและพระเทวทัตยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งเป็นช่วงแห่งการบำเพ็ญพุทธกิจพรรษาที่ ๑๕-๑๖

พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๘ แห่งสัปปาณกวรรคเมื่อพระอริฏฐะกล่าวต่อพระธรรมเทศนา และทรงบัญญัติอาสารณปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ เมื่อภิกษุณีอุลลันทาประพุดิตตามแบบอย่างพระอริฏฐะ ข้อนี้พอเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า ทรงบัญญัติอาสารณปาราชิกที่ ๓ ภายหลังจากที่ทรงบัญญัติปาจิตตีย์ สิกขาบทที่ ๘ แห่งสัปปาณกวรรคได้ไม่นาน

ส่วนนิสสัคคียปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ เสขียะ และอธิกรณสมณะ ทรงบัญญัติในช่วงเวลาที่ไม่ห่างกันมากนักทั้งแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ เห็นได้จากข้อความหลายสิกขาบทที่มีภิกษุณีพคคีย์และภิกษุณีฉัพคคีย์เกี่ยวข้องอยู่

ประเด็นที่น่าศึกษา ก็คือ คำว่า “บวชให้หรืออุปสมบทให้” ในปาจิตตยิกัณฑ์ ของภิกษุสงฆ์ ใช้ภาษาบาลีว่า “อุปสมปาเทยย, อุปสมปาเทสสามิ” (วิ.มหา. ๒/๔๐๓-๔๐๕/๕๑๕-๕๑๖) ส่วนปาจิตตยิกัณฑ์ของภิกษุณีสงฆ์ใช้คำว่า “วุจฺจาเปยย” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๑๒๐-๑๑๒๑/๓๒๓) และเป็นที่แน่นอนว่า ทั้ง ๒ คำนี้มีความหมายเดียวกัน เพราะในสิกขาบทวิภังค์แห่งสิกขาบทที่ ๑ เป็นต้น ในกุมาริฎตวรรค อธิบายว่า “วุจฺจาเปยยาติ อุปสมปาเทยย” (วิ.ภิกขุณี. ๓/๑๐๖๙-๑๐๘)

ประเด็นที่น่าพิจารณาต่อมา ก็คือ คำว่า “อุปสมปาเทยย” และ “วุจฺจาเปยย” นี้ใช้ในกรณีต่างกัน คำว่า “อุปสมปาเทยย - บวชให้หรืออุปสมบทให้” ใช้ในกรณีที่เป็นการบวชให้กุลบุตรทันทีที่มาขอบวช โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการอื่น ๆ ส่วนคำว่า “วุจฺจาเปยย - บวชให้หรืออุปสมบทให้” ใช้ในกรณีที่เป็นการบวชกุลกุมาริฎตสตรีหลังจากที่เธอขอประพุดิตนเป็นสิกขมานา สมาทานปฏิบัติธรรม ๖ ข้อครบ ๒ ปีแล้ว มีลักษณะเหมือนกับการอยู่กรรม คำว่า “วุจฺจาปน” แปลว่า การให้ออก หมายถึงการให้เธอพ้นจากความเป็นสิกขมานา ให้ออกจากการปฏิบัติธรรม ๖ ข้อแล้วก้าวขึ้นสู่ความเป็นภิกษุณี

ลำดับเนื้อหา

ลำดับเนื้อหาของปาราชิกกัณฑ์ สังฆาติเสสกัณฑ์ นิสสัคคียกัณฑ์ ปาจิตตยิกัณฑ์ ปาฏิเทสนียกัณฑ์ เสขียกัณฑ์ ดังกล่าวมา ดำเนินไปในลักษณะเดียวกัน ดังนี้

๑. **ต้นบัญญัติ** เล่าเรื่องภิกษุณีผู้เป็นอาทิภิกษุณี คือผู้ประพุดิตเสียหายในกรณีนั้น ๆ

เป็นรายแรกที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นเป็นต้นเหตุเพื่อการบัญญัติสิกขาบท เช่น ภิกษุณีสุนทรี นันทา ยินดีการถูกต้องกายกับนายสาณะ เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติ ปาราชิกสิกขาบท ห้ามภิกษุณี ผู้กำหนดถูกต้องกายกับชายผู้กำหนด

๒. **พระบัญญัติ** คือสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามมิให้ภิกษุณีล่วงละเมิด มีบทกำหนดโทษหรือปรับอาบัติผู้ล่วงละเมิด ถ้าเป็นการบัญญัติสิกขาบท ในครั้งแรก เรียกว่า **มูลบัญญัติ** เช่น มูลบัญญัติของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่ง อารามวรรคว่า “ก็ภิกษุณีใดเข้าไปสู่อารามโดยไม่บอก ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

ถ้ามีการบัญญัติเพิ่มเติมข้อความสิกขาบทนั้น เพื่อความรอบคอบรัดกุม สิกขาบท ที่ทรงบัญญัติเพิ่มเติมนี้เรียกว่า **อนุบัญญัติ** เช่น อนุบัญญัติของปาจิตตีย์ สิกขาบทที่ ๑ แห่งอารามนี้เองว่า “อนึ่ง ภิกษุณีใดเข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุอยู่ โดย ไม่บอก ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

และถ้ามีกรณีในลักษณะเดียวกันเกิดขึ้นอีก และทรงพิจารณาเห็นว่าสิกขาบทยังไม่รัดกุมพอ ก็จะทรงบัญญัติอนุบัญญัติ ๒,๓ เพิ่มเติมอีกก็ได้ เช่น อนุบัญญัติ ของปาจิตตีย์ สิกขาบทที่ ๑ แห่งอารามวรรคนี้ว่า “อนึ่ง ภิกษุณีใดรู้อยู่ เข้าไปสู่อารามที่มีภิกษุอยู่ โดยไม่บอก ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

๔. **สิกขาบทวิภังค์และบทาขณีย์** คำว่า **สิกขาบทวิภังค์** หมายถึงการจำแนกความ สิกขาบท เป็นการอธิบายความหมายของศัพท์หรือข้อความในพระบัญญัติ เช่น ในสิกขาบท วิภังค์ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งลสฺสนวรรค ท่านอธิบายความหมายของ “กระเทียม” ในสิกขาบทนี้ว่า

ที่ชื่อว่า **กระเทียม** พระผู้มีพระภาคตรัสหมายถึงกระเทียมที่ชื่อว่ามาคธิกะ (กระเทียม ที่เกิดในแคว้นมคธ)

คำว่า **บทาขณีย์** แปลว่า การจำแนกแยกแยะความหมายของบท เป็นการนำเอาบท หรือคำในสิกขาบทวิภังค์มาขยายความเพิ่มเติมอีก ในคัมภีร์ภิกขุณีวิภังค์นี้ มักจะไม่นำเอาศัพท์ ที่มีการจำแนกความในสิกขาบทวิภังค์แล้วมาขยายความเพิ่มเติม แต่จะอธิบายความเพิ่มเติม ในส่วนที่ขาดด้วยการปรับอาบัติ เช่น บทาขณีย์ของปาจิตตีย์สิกขาบทที่ ๑ แห่งลสฺสนวรรคนี้ว่า

กระเทียม ภิกษุณีสำคัญว่าเป็นกระเทียม ฉน ต้องอาบัติปาจิตตีย์...

ไม่ใช่กระเทียม ภิกษุณีสำคัญว่าเป็นกระเทียม ฉน ต้องอาบัติทุกกฏ...

สันนิษฐานว่า คำอธิบายตัวสิกขาบทดังที่ปรากฏในสิกขาบทวิภังค์และบทาขณีย์นั้น พระผู้มีพระภาคทรงประทานวินิจฉัยไว้บ้าง พระอุบาลีเถระอธิบายไว้บ้าง สมด้วยกับคำที่ พระธรรมपालเถระแห่งอินเดียได้ ผู้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ กล่าวไว้ในคัมภีร์

ฉัมมสังคณีกฎิกา(๑/๑๓/๑๓)ว่า “ปฐมสงคิตยัม ยะ อฏฐกถา สงคิตาติวจเนน สา ภควโต
ธรรมานกาเลปิ อฏฐกถา สัมวิชชติ อรรคกถาที่พระสังคิติกากาจารย์ร้อยกรองไว้เมื่อคราว
ปฐมสังคายนานั้น เป็นอรรคกถาที่มีอยู่ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่”

๔. อนาปัตติวาร ว่าด้วยข้อยกเว้นสำหรับภิกษุณีผู้ล่วงละเมิดสิกขาบทโดยไม่ต้องอาบัติ
เช่น ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการถูกต้องกายกับชายผู้กำหนด มีข้อยกเว้นไม่รับอาบัติแก่
ภิกษุณีผู้ถูกต้องกายกับชายผู้กำหนด ในกรณีต่อไปนี้ (๑) ภิกษุณีผู้ไม่จงใจ (๒) ภิกษุณีผู้เผลอสติ
(๓) ภิกษุณีผู้ไม่รู้ (๔) ภิกษุณีผู้ไม่มีความยินดี (๕) ภิกษุณีผู้วิกลจริต (๖) ภิกษุณีผู้มีจิตฟุ้งซ่าน
(๗) ภิกษุณีผู้กระสับกระส่ายเพราะเวทนา (๘) ภิกษุณีต้นบัญญัติ

ส่วนอธิกธมมกะ ๗ มีเนื้อความดำเนินไปตามลำดับดังกล่าวมาแล้ว

สรุปว่า พระวินัยปิฎก เล่ม ๓ ภิกษุณีวิภังค์ นี้มีเนื้อหาประกอบด้วยปาราชิกกัณฑ์
๘ สิกขาบท สังฆาติเสสกัณฑ์ ๑๗ สิกขาบท นิสสัคคียกัณฑ์ ๓๐ สิกขาบท ปาจิตติยกัณฑ์
๑๖๖ สิกขาบท ปาฏิเทสนียกัณฑ์ ๘ สิกขาบท เสขียกัณฑ์ ๗๕ สิกขาบท และอธิกธมมกะ
๗ รวมเป็น ๓๑๑ สิกขาบท โดยแบ่งเป็นอสาธารณสิกขาบท ๑๓๐ และสาธารณสิกขาบท ๑๘๑

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๔

พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๔

(มหาวรรค ภาค ๑)

พระวินัยปิฎก^๔ มหาวรรค มี ๒ ภาค แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๑๐ ชั้นระกะ คือ

๑. มหาวรรค ภาค ๑ มี ๔ ชั้นระกะ จัดเป็นพระวินัยปิฎก เล่ม ๔ และ

๒. มหาวรรค ภาค ๒ มี ๖ ชั้นระกะ จัดเป็นพระวินัยปิฎก เล่ม ๕

มหาวรรคทั้ง ๒ ภาค มีเนื้อหาว่าด้วยระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณีสงฆ์ เรียกโดยรวมว่า “อภิสมาจารกสิกขา” ไม่ได้เป็นสิกขาบทบัญญัติ ไม่ได้มาในพระปาติโมกข์ สงฆ์ไม่ต้องยกขึ้นแสดงทุกครั้งเดือน

มหาวรรค แปลว่า หมวดใหญ่ เนื้อหาในคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑ นี้ เนื่องจาก ไม่ได้เป็นสิกขาบทบัญญัติ ในกรณีที่เป็นข้อห้าม ถ้าภิกษุล่วงละเมิดไม่ปฏิบัติตาม บางกรณีทรงปรับเพียงอาบัติทุกกฏ บางกรณีปรับสูงขึ้นไปถึงอาบัติถุลลัจจัย เช่น

“ภิกษุทั้งหลาย โจรที่มีชื่อโด่งดัง ไม่พึงให้บรรพชา รูปใดให้บรรพชา ต้องอาบัติทุกกฏ” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๙๑/๑๔๗)

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงเข้าจำพรรษาในตุ่ม รูปใดเข้าจำ ต้องอาบัติทุกกฏ” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๒๐๔/๓๒๒)

“พวกภิกษุอาคันตุกะได้เห็นอาการของภิกษุที่อยู่ในอาวาส ลักษณะของภิกษุที่อยู่ในอาวาส เครื่องหมายของภิกษุที่อยู่ในอาวาส สิ่งสอดแสดงภิกษุที่อยู่ในอาวาส ของพวกภิกษุที่อยู่ในอาวาส เตี้ยง ตั่ง ฟูก หมอน น้ำฉัน น้ำใช้ จัดไว้ดี บริเวณกวาดสะอาด ครั้นแล้ว ไม่แน่ใจว่า “มีพวกภิกษุที่อยู่ในอาวาสอยู่หรือไม่มีหนอ” ... ภิกษุเหล่านั้น ไม่แน่ใจจึงค้นหาจนพบ มุ่งความแตกร้าว่า “ขอภิกษุเหล่านั้น จงเสื่อมสูญ จงพินาศ ภิกษุเหล่านั้นจะมีประโยชน์อะไร” ปวารณาต้องอาบัติถุลลัจจัย” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๒๒๙/๓๖๖-๓๖๗)

การวางระเบียบและข้อกำหนด ในบางกรณี พระผู้มีพระภาคทรงห้ามทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ก่อน แล้วทรงอนุญาตให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ เช่น

^๔ บทนำ เล่ม ๔ : พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙.

“ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน รูปใดยกขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในวันอุโบสถ” (ดูเล่มสมบรูณ์ ๑๓๖/๒๑๒)

เนื้อหาโดยย่อแห่งมหาวรรค ภาค ๑

๑. มหาขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องสำคัญ มี ๒๗ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเหตุการณ์ในสมัยที่ตรัสรู้ใหม่ ๆ คือทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท ณ ควางตันโพรพิถกซ์ ทรงแสดงธรรมเป็นเหตุให้เป็นพราหมณ์ ณ ควางตันอชปาลนิโครธ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น ทรงแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรและ อนัตตลักขณสูตรโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ ทรงแสดงอนุปฺพพิกขา และสามารถสังสิกรรมเทศนา คืออริยสัจ ๔ โปรดยสพร้อมด้วยมารดาบิดา ภรรยา และมิตรสหาย เรื่องข้อกำหนดในการอุปสมบท และเนื้อหาจบลงด้วยเรื่องการลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุเพราะไม่เห็นอาบัติ เพราะไม่ทำคินอาบัติ และเพราะไม่สละทิฏฐิบาป

๒. อุโปสถขันธกะ ตอนว่าด้วยอุโบสถ มี ๓๙ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องที่พวกบริพาชกอุญฺเฎยเถรเถย นิยมประชุมกล่าวธรรมในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำแห่งปักข์ มีคนเลื่อมใสนิยมไปฟังธรรมกันมาก เป็นเหตุให้พระเจ้าพิมพิสาร ทูลขออนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันอย่างนั้นบ้าง พระผู้มีพระภาคก็ทรงอนุญาตตามที่ทูลขอ และทำให้เกิดประเพณีการทำอุโบสถยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น การที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในวันอุโบสถ การอนุญาตให้สงฆ์สมมติสมาณสังวาสสีมา การสมมติโรงอุโบสถให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร ปาติโมกข์ทเทศ ๕ ประการ บุพพกรรม และบุพพกิจแห่งอุโบสถ และเนื้อหาจบลงด้วยเรื่องภิกษุสงฆ์ไม่พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในบริษัทที่มีภิกษุณีและอนุสัมบันอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย

๓. วัสสภานายิกขันธกะ ตอนว่าด้วยวันเข้าพรรษา มี ๑๓ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยการที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา ประเภทแห่งวันเข้าจำพรรษา ว่าด้วยข้ออนุญาตเนื่องด้วยสัตตาหกรณียะในกรณีต่าง ๆ เรื่องขาดพรรษาโดยไม่ต้องอาบัติ สถานที่ที่ควรอยู่จำพรรษาและไม่ควรอยู่จำพรรษา และเนื้อหาจบลงด้วยเรื่องภิกษุรับคำที่จะอยู่จำพรรษาต้นหรืออยู่จำพรรษาหลังแล้วไม่ปฏิบัติตามที่รับคำ ต้องอาบัติทุกกฏ

๔. ปวารณาชั้นธกะ ตอนว่าด้วยปวารณา มี ๒๗ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องภิกษุหลายรูปอยู่จำพรรษาในแคว้นโกศลโดยตั้งกติกากันว่า “จะไม่ทักทายปราศรัยกันในระหว่างพรรษา ๓ เดือน” พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น ได้ทรงดำหนิวิธีการเช่นนั้นว่าเป็นเหมือนการอยู่ร่วมกันของพวกปศุสัตว์ นอกจากนี้ ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องประเภทแห่งวันปวารณา เรื่องอาการที่ทำปวารณา ๔ อย่าง เรื่องวิธีการปวารณาแบบต่าง ๆ เช่น ปวารณาเป็นการสงฆ์ เรื่องการแก้ไขสภากาบัติในวันปวารณา และเนื้อหาจบลงด้วยเรื่องทรงอนุญาตให้เลื่อนวันปวารณาออกไป และไม่มีใครเป็นใหญ่ในปวารณา

เนื้อหาโดยพิสดารแห่งมหาวรรค ภาค ๑

๑. มหาชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องสำคัญ

คำว่า “มหาชั้นธกะ” แปลว่า ตอนใหญ่ ที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เพราะเป็นตอนที่ว่าด้วยเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ครั้งปฐมโพธิกาล จนถึงมัชฌิมโพธิกาล รวม ๖๗ หัวข้อแต่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดในช่วงปฐมโพธิกาลเป็นส่วนมากคือ

๑. โพธิกา	ว่าด้วยเหตุการณ์แรกตรัสรู้ ณ คงคต้นโพธิพฤกษ์
๒. อชปาลกถา	ว่าด้วยเหตุการณ์ขณะประทับอยู่ ณ คงคต้นอชปาลนิโครธ
๓. มุจลินทกถา	ว่าด้วยเหตุการณ์ขณะประทับอยู่ ณ คงคต้นมุจลินท์
๔. ราชายตนกถา	ว่าด้วยเหตุการณ์ขณะประทับอยู่ ณ คงคต้นราชายตนะ
๕. พรหมยาจนกถา	ว่าด้วยพรหมอาราธนาให้ทรงแสดงธรรม
๖. ปัญจวัคคียกถา	ว่าด้วยภิกษุปัญจวัคคีย์
๗. ปัพพัชชากถา	ว่าด้วยการบรรพชา
๘. มารกถา	ว่าด้วยมาร
๙. ปัพพัชชุปสัมปทากถา	ว่าด้วยบรรพชาและอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์
๑๐. ทูติยมารกถา	ว่าด้วยมาร เรื่องที่ ๒
๑๑. ภัททวัคคียวัตถุ	ว่าด้วยภิกษุภัททวัคคีย์
๑๒. อรุเวลปาฏิหาริยกถา	ว่าด้วยปาฏิหาริย์ที่ตำบลอรุเวลา
๑๓. พิมพิสารสมาคมกถา	ว่าด้วยสมาคมของพระเจ้าพิมพิสาร
๑๔. สารีบุตรตโมคคัลลานปัพพัชชากถา	ว่าด้วยสารีบุตรและโมคคัลลანะบรรพชา
๑๕. อุปัชฌายวัตถกถา	ว่าด้วยอุปัชฌายวัตร
๑๖. สัทธีวิหาริกวัตถกถา	ว่าด้วยสัทธีวิหาริกวัตร
๑๗. ปณามิตกถา	ว่าด้วยการประณาม

๑๘. อจาริยวัตตกถา ว่าด้วยอจาริยวัตร
 ๑๙. อันเตวาสิกวัตตกถา ว่าด้วยอันเตวาสิกวัตร
 ๒๐. ปณามนาขมาปนา ว่าด้วยการประณามและการขอขมา
 ๒๑. พาลอัปยัตตวัตตฤ ว่าด้วยภิกษุโง่ไม่ฉลาด
 ๒๒. นิสสยปฏิบัติสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับนิสสัย
 ๒๓. อุปสัมปาเทตัพพปัญจกะ ว่าด้วยองค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ควรให้อุปสมบท ๑๖ หมวด
 ๒๔. อุปสัมปาเทตัพพฉกกะ ว่าด้วยองค์ ๖ แห่งภิกษุผู้ควรให้อุปสมบท ๑๔ หมวด
 ๒๕. อัญญตติถียุปพวกถา ว่าด้วยภิกษุผู้เคยเป็นอัญญเดียรถีย์
 ๒๖. ปัญจาพารวัตตฤ ว่าด้วยอาพาร ๕ ชนิด
 ๒๗. ราชภฏวัตตฤ ว่าด้วยราชภฏบรรพชา
 ๒๘. อังคุลิมาลโจรวัตตฤ ว่าด้วยโจรองคุลิมาลบรรพชา
 ๒๙. การเกทกโจรวัตตฤ ว่าด้วยโจรแหกเรือนจำบรรพชา
 ๓๐. ลิขิตกโจรวัตตฤ ว่าด้วยโจรถูกออกหมายจับบรรพชา
 ๓๑. กสหตวัตตฤ ว่าด้วยบุรุษผู้ถูกเขียนด้วยหวายบรรพชา
 ๓๒. ลักษณะนาทวัตตฤ ว่าด้วยบุรุษผู้ถูกสักหมายโทษบรรพชา
 ๓๓. อินายิกวัตตฤ ว่าด้วยลูกหนี้บรรพชา
 ๓๔. ทาสวัตตฤ ว่าด้วยทาสบรรพชา
 ๓๕. กัมมารภณทวัตตฤ ว่าด้วยบุตรช่างทองผมจุกหัวแหลมบรรพชา
 ๓๖. อุปาลิหารกวัตตฤ ว่าด้วยเด็กขายอุปาลีบรรพชา
 ๓๗. อหิวาตกโรควัตตฤ ว่าด้วยอหิวาตกโรค
 ๓๘. กัณฐกวัตตฤ ว่าด้วยสามเณรกัณฐกะ
 ๓๙. อาหุนทริกวัตตฤ ว่าด้วยทิศคับแคบ
 ๔๐. นิสสยมุจจนกถา ว่าด้วยการถอนนิสสัยและการพ้นนิสสัย
 ๔๑. ราหุลวัตตฤ ว่าด้วยพระราหุลกุมารบรรพชา
 ๔๒. สิกขาปทกถา ว่าด้วยสิกขาบทของสามเณร
 ๔๓. ทัณฑกัมมวัตตฤ ว่าด้วยการลงทัณฑกรรมสามเณร
 ๔๔. อนาปุงฉาวรณวัตตฤ ว่าด้วยการกักกันสามเณร โดยไม่บอกอุปัชฌาย์
 ๔๕. อปลาพนวัตตฤ ว่าด้วยการเกลี้ยกล่อมสามเณร
 ๔๖. กัณฐกสามเณรวัตตฤ ว่าด้วยการนาสนะสามเณรกัณฐกะ
 ๔๗. ปีนทกวัตตฤ ว่าด้วยบัณฑิตะกับรรพชา

๔๘. เกยยสังวาสัตถุ ว่าด้วยคนลักเพศและคนเข้ารีตเดียรฉัตรบรรพชา
๔๙. ตีรัจฉานคตวัตถุ ว่าด้วยสัตว์ตีรัจฉานบรรพชา
๕๐. มาตุฆาตกวัตถุ ว่าด้วยคนฆ่ามารดาขอบรรพชา
๕๑. ปิตุฆาตกวัตถุ ว่าด้วยคนฆ่าบิดาขอบรรพชา
๕๒. อรหันตฆาตกวัตถุ ว่าด้วยคนฆ่าพระอรหันต์บรรพชา
๕๓. ภิกขุณีทุสสวัตถุ ว่าด้วยคนประทุษร้ายภิกษุณีเป็นต้นบรรพชา
๕๔. อุภโตพยัญชนกวัตถุ ว่าด้วยอุภโตพยัญชนกบรรพชา
๕๕. อนุปัชฌายากาฬวัตถุ ว่าด้วยคนไม่มีอุปัชฌาย์อุปสมบทเป็นต้น
๕๖. อปัตตกาฬวัตถุ ว่าด้วยคนไม่มีบาตรอุปสมบทเป็นต้น
๕๗. ปัพพาเขตัพพวัตตังสวาร ว่าด้วยบุคคลไม่ควรบรรพชาให้ ๓๒ จำพวก
๕๘. อลัชชีนิสสยวัตถุ ว่าด้วยการให้นิสสัยแก่ภิกษุอลัชชี
๕๙. คมิกาทีนิสสยวัตถุ ว่าด้วยการถือนิสสัยของภิกษุผู้เดินทาง เป็นต้น
๖๐. โคตเตนอนุสาวนานุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตอุปสมบทกรรมโดยสวด
ระบุมโคตรของอุปัชฌาย์
๖๑. เทวอุปสัมปทาเปกขาฬวัตถุ ว่าด้วยอุปสมบทอุปสัมปทาเปกขา ๒ คนเป็นต้น
๖๒. คัพภวิสูปสัมปทานุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตอุปสมบทให้กุลบุตร โดยนับอายุ
๒๐ ปีทั้งอยู่ในครมภ์
๖๓. อุปสัมปทาวีธี ว่าด้วยอุปสมบทวิธี
๖๔. จัตตารินิสสยะ ว่าด้วยนิสสัย ๔
๖๕. จัตตาริอกรณียะ ว่าด้วยอกรณียกิจ ๔
๖๖. อาปัตตติอัสสนอกุชิตตวัตถุ ว่าด้วยภิกษุถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม เพราะไม่
เห็นอาบัติ

๖๗. รวมเรื่องที่มีในมหาขันธกะ

หัวข้อต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ โดยมุ่งถึงสาระสำคัญที่ปรากฏอยู่ในตอนต้นเรื่องบ้าง มุ่งถึงบทบาทของบุคคลบ้าง มุ่งถึง เหตุการณ์และกิจกรรมบ้าง บางเรื่องแม้จะบ่งถึงบุคคลเดียว แต่ก็มีประเด็นสำคัญอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย เช่น หัวข้อที่ว่าด้วยพระราหุลกุมาร นอกจากจะว่าด้วยพระราหุลกุมารโดยตรงแล้ว ยังมีเรื่อง การที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตภิกษุสงฆ์ให้กุลบุตร บวชเป็นภิกษุด้วยวิธีตัดจตุตถกรรม และทรงอนุญาตพระสารีบุตรให้พระราหุลกุมาร บวชเป็นสามเณรด้วยวิธีไตรสรณคมน์

เนื้อหาแห่งมหาขันธกะมีมากถึง ๖๗ หัวข้อ ตอนท้ายของมหาขันธกะมีคาถา สรุป ซึ่งท่านกล่าวว่า ใน(มหา)ขันธกะนี้มี ๑๗๒ เรื่อง ข้อใหญ่ ๗๒ ข้อรวมอยู่ใน ๑๗๒ เรื่องด้วย แต่เดิมมาได้ตั้งข้อบาลีไว้ทั้ง ๑๗๒ เรื่อง ในฉบับแปลนี้ไม่อาจตั้งข้อภาษาไทยให้ครบได้ ดังนั้นถ้านับข้อเรื่องภาษาไทยจะมีไม่ครบ ๑๗๒ เรื่อง

มหาขันธกะนี้ เมื่อจัดลำดับเรื่องที่ว่าด้วยเหตุการณ์ซึ่งมีความต่อเนื่องสัมพันธ์กัน สามารถประมวลสรุปสาระสำคัญได้เป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑

ว่าด้วยเหตุการณ์ในสมัยที่ตรัสรู้ใหม่ ๆ

เหตุการณ์ขณะที่ประทับอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์ และบริเวณโดยรอบ

เรื่องเริ่มต้นขึ้นในสมัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสรู้ใหม่ ๆ ประทับอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ณ ที่นี้ พระองค์ทรงพิจารณาปัจจุสมุปปาท ทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลม ตลอดยามทั้ง ๓ แห่งราตรี ในสัปดาห์ที่ ๑ หลังจากตรัสรู้แล้ว

พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งอุทานในปฐมยามว่า

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์

ผู้มีความเพียร พงอยู่

เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป

เพราะมารู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ

(ดูเล่มสมบูรณ์ ๑/๓, วิ.อ.๓/๑/๕)

ทรงเปล่งอุทานในมัชฌิมยามว่า

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์

ผู้มีความเพียร พงอยู่

เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป

เพราะได้รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย

(ดูเล่มสมบูรณ์ ๒/๕, วิ.อ. ๓/๓/๖)

ทรงเปล่งอุทานในปัจฉิมยามว่า

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์

ผู้มีความเพียร พงอยู่

เมื่อนั้น พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดมารและเสนาเสียได้

ดูพระอาทิตย์อุทัยขึ้นสาดส่องท้องฟ้าให้สว่างไสว ฉะนั้น

(ดูเล่มสมบูรณ์ ๓/๖, วิ.อ. ๓/๓/๖)

หลังจากนั้น พระผู้มีพระภาคประทับเสวยวิมุตติสุขและทรงพิจารณาธรรมตามสถานที่ต่าง ๆ อีก ๖ แห่ง แห่งละ ๗ วัน รวมเป็น ๗ สัปดาห์ เป็นเวลา ๔๙ วัน ตามนัยแห่งอรรถกถา (วิ.อ. ๓/๑-๖/๓-๑๒, ชุ.พุทฺธ.อ. ๔๑๙-๔๒๐, สารตถ. ฎีกา ๓/๔/๑๗๕) สถานที่สำคัญที่เสด็จประทับ และธรรมสำคัญที่ทรงพิจารณาหลัง จากตรัสรู้แล้ว ดังนี้

สัปดาห์ที่ ๑ ประทับอยู่ ณ ควางตันโปธิพุกษ์ ทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท ทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลม ๓ คาบ ในเวลา ๓ ยาม และทรงเปล่งอุทานมินัย ดังกล่าวแล้ว

สัปดาห์ที่ ๒ ประทับอยู่ ณ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตันโปธิพุกษ์ ทอดพระเนตรตันโปธิพุกษ์โดยไม่กระพริบพระเนตรเป็นเวลา ๗ วัน เรียกบริเวณ นี้ว่า “อนิมิสสเจตีย์” ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์กำจัดความสงสัยของพวกเทวดาที่ว่า “ธรรมที่ทำความ เป็นพุทธะอย่างอื่นมีอยู่หรือหนอแล”

สัปดาห์ที่ ๓ เสด็จจงกรมไปมาระหว่างตันโปธิพุกษ์กับอนิมิสสเจตีย์ เรียกบริเวณนี้ ว่า “รัตนจงกรมเจตีย์”

สัปดาห์ที่ ๔ เสด็จประทับอยู่ ณ รัตนขจรเจตีย์ ที่เทวดาเนรมิตขึ้นมาถวาย ตั้งอยู่ทาง ทิศตะวันตกของตันโปธิพุกษ์ ทรงพิจารณาพระอภิธรรมทั้ง ๗ ปกรณ์ ณ รัตนขจรเจตีย์นั้น

สัปดาห์ที่ ๕ ประทับอยู่ ณ ควางตันขอपालนิโครธซึ่งอยู่ห่างออกไปไกลทางทิศ ตะวันออกเฉียงใต้ของตันโปธิพุกษ์ ณ ที่นี้ ทรงพบกับพราหมณ์ผู้ชอบตวาดคนอื่นว่า “หิ หิ” ทรงแสดงธรรมเป็นเหตุให้เป็นพราหมณ์ว่า

พราหมณ์ใดลอยบาปธรรมเสีย ไม่ตวาดผู้อื่นว่า หิ หิ
ไม่มีกิเลสดูน้ำฝน ส้ารวมตน เรือนจบพระเวท อยู่จบพรหมจรรย์
พราหมณ์นั้น ไม่มีกิเลสเครื่องฟูขึ้นในอารมณ์ไหน ๆ ในโลก
ควรกล่าววาทะว่า เราเป็นพราหมณ์โดยธรรม

(ดูเล่มสมบูรณ์ ๔/๗, วิ.อ. ๓/๔/๙)

สัปดาห์ที่ ๖ ประทับอยู่ ณ ควางตันมุจลินท์ซึ่งอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ของตันโปธิพุกษ์ ณ ที่นี้ เกิดมีฝนนอกฤดูตกลงมาอย่างหนัก พญานาค ชื่อมุจลินท์มาแผ่ พังพานวงขนดกั้นรอบพระวรกายของพระผู้มีพระภาค เพื่อป้องกันลมและฝน พระผู้มีพระภาค ทรงเปล่งอุทานปรารภความสุข ๔ ประการ คือ

ความสัจเป็นสุขของบุคคลผู้สันโดษ ผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นอยู่
ความไม่เบียดเบียน คือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลายเป็นสุขในโลก
ความปราศจากราคะ คือความล่วงกามทั้งหลายได้ เป็นสุขในโลก
ความกำจัดอสมิมานะเสียได้ เป็นสุขอย่างยิ่ง

(ดูเล่มสมบูรณ์ ๕/๘-๙, วิ.อ. ๓/๕/๑๐)

สัปดาห์ที่ ๗ ประทับอยู่ ณ ควางตันราชายตนะ(ต้นเกด)ซึ่งอยู่ห่างออกไปทาง ทิศใต้
ของต้นโพธิพฤกษ์ ณ ที่นี้ ทรงพบกับพ่อค้าชาวอุกกกลชนบท ๒ คนคือ ตปุสสะ และภัลลิกะ
ทั้ง ๒ น้อมถวายข้าวตูก้อนและข้าวตุงผงปรุงด้วยน้ำผึ้ง แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกผู้ถึงรตนะ ๒
คือ พระพุทธรูปและพระธรรม เป็น ๒ คนแรกในโลก

ทรงมีพระดำริจะไม่แสดงธรรมโปรดสัตว์โลก

หลังจากที่ทรงเสวยวิมุตติสุข ณ ควางตันราชายตนะเป็นเวลา ๗ วันแล้ว ได้เสด็จกลับ
ไปยังควางตันขอขพาลนิโครธอีก ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาทว่าเป็นธรรม ที่ลึกซึ่งเห็นได้ยาก
รู้ตามได้ยาก ยากที่คนมีกิเลสตัณหาจะรู้ถึงเข้าใจได้ เป็นภูมิสำหรับผู้เป็นบัณฑิตโดยเฉพาะ
เมื่อทรงพิจารณาเห็นดังนี้ จึงทรงดำริจะไม่แสดงธรรมโปรดสัตว์โลก

สัทัมบดีพรหมกราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรม

เมื่อสัทัมบดีพรหมได้ทราบความดำริของพระผู้มีพระภาค จึงได้เข้าเฝ้ากราบทูลอาราธนา
ให้ทรงแสดงธรรม เพราะเห็นว่าเหล่าสัตว์ที่มีกิเลสน้อย มีภูมิปัญญาพอที่จะเข้าใจเห็นแจ้งตาม
ธรรมก็ยังมีอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นด้วยกับคำกราบทูลอาราธนาของสัทัมบดีพรหม ประกอบ
กับที่ทรงมีพระกรุณาในหมู่สัตว์มากอยู่แล้ว จึงทรงพิจารณาเปรียบเทียบอุปนิสัยของเหล่าสัตว์
กับดอกบัวที่เกิดเจริญงอกงามอยู่ในน้ำ บางดอกยังจมอยู่ในน้ำ บางดอกอยู่เสมอน้ำ บางดอกขึ้น
พ้นน้ำ เหล่าสัตว์ก็เช่นกัน บางพวกมีกิเลสมากเปรียบเหมือนดอกบัวที่ยังจมอยู่ในน้ำ บางพวก
มีกิเลสเบาบางเปรียบเหมือนดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำ บางพวกมีกิเลสน้อย มีความพร้อมที่จะ
ตรัสรู้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่ขึ้นพ้นน้ำแล้วพร้อมที่จะบาน เมื่อทรงพิจารณาดังนี้แล้ว จึงทรง
ตกลงพระทัยที่จะแสดงธรรมโปรดสัตว์

ตอนที่ ๒

ว่าด้วยเหตุการณ์สมัยที่ทรงเริ่มแสดงธรรมโปรดสัตว์โลก

ทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์

เมื่อรับคำกราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมของท้าวสหัมบดีพรหมแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาบุคคลที่ควรแสดงธรรมให้ฟัง ทรงนึกถึงพระดาบสผู้เคยเป็นอาจารย์สอนกันมีภูฐานในสมัยที่ทรงแสวงหาโมกขธรรมอยู่คือ อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุททกดาบส รามบุตร แต่อาฬารดาบสได้เสียชีวิตไปก่อน ๗ วันแล้ว และอุททกดาบสก็ได้เสียชีวิตไปก่อน ๑ วันแล้ว

พระผู้มีพระภาคจึงทรงนึกถึงพวกภิกษุปัญจวัคคีย์ผู้เคยเฝ้าอุปฐากอยู่ ในสมัยที่พระองค์ทรงบำเพ็ญเพียร ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม จึงเสด็จตรงไปยังป่า อสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสีทันที

เมื่อเสด็จถึงป่าอสิปตนมฤคทายวันแล้ว ทรงชี้แจงให้พวกภิกษุปัญจวัคคีย์ยอมรับในอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ แล้วทรงแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่พวกเขา เมื่อแสดงธรรมจบ โภณฑัญญะผู้เป็นหัวหน้า ได้ธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม คือโสดาปัตติมรรคญาณ) เป็นโสดาบัน ทูลขอบวชเป็นพระภิกษุ พระผู้มีพระภาคทรง บวชให้ท่านด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาและได้สมณนามจากพระผู้มีพระภาคว่า “อัญญาโณทัญญะ” แปลว่า “โณทัญญะได้รู้แล้วหนอ”

ต่อจากนั้น ทรงแสดงธรรมแก่คนที่เหลือ คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ทำให้ท่านเหล่านี้ได้ธรรมจักขุ ทั้งหมดได้ทูลขอบวชเป็นพระภิกษุในพระ พุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงบวชให้พวกเขาด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ต่อจากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร ทำให้พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ได้บรรลุอรหัตตผล (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๙-๒๔/๒๖-๓๑, วิ.อ. ๓/๑๙/๑๘)

ทรงแสดงธรรมโปรดยสกุลบุตรพร้อมทั้งมารดาบิดาภรรยาและมิตรสหาย

ต่อจากนั้น ทรงแสดงธรรมเทศนาอนุปพุททิภาและสามกัถ์สิกขธรรมเทศนา คืออริยสัจ ๔ โปรดยสกุลบุตร ชาวกรุงพาราณสี แสดงธรรมโปรดมารดาบิดาและ ภรรยาของยสะจนคนเหล่านั้นเลื่อมใสแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาเข้าถึงรัตนะ ๓ เป็นกลุ่มแรกในโลก ทรงแสดงธรรมโปรดสหายของพระยสะอีก ๕๕ คน ทำให้พวกเขาบรรลุอรหัตตผล รวมพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นในช่วงแรกนี้ ๖๑ รูป พระผู้มีพระภาคทรงส่งพระสาวกเหล่านี้ออกไปประกาศศาสนา

ยังทิศต่าง ๆ ส่วนพระองค์เองเสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม

สามุกังสิกกรรมเทศนา คือการแสดงอริยสัจ ๔ เป็นธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงเอง ในเมื่อได้ทรงแสดงอนุปพุททิกถา คือเรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษของกาม เรื่องอานิสงส์ในการออกบวชแล้ว ได้ทรงพิจารณาเห็นว่า ผู้ที่ได้ฟังอนุปพุททิกถาแล้วนั้นมีจิตควรที่จะรับฟังธรรมเทศนาที่สูงขึ้นไป มีจิต อ่อนโยนเพราะไม่มีทิฏฐิมานะ มีจิตปราศจากกามฉันทนิเวรณเป็นต้น มีจิตเบิกบานเพราะมีปีติปราโมทย์ในสัมมาปฏิบัติ จึงทรงยกอริยสัจ ๔ ขึ้นแสดง

สามุกังสิกกรรมนี้ คืออริยสัจ ๔ เป็นธรรมที่พระองค์ตรัสรู้มาด้วยพระองค์เองด้วยสยัมภูญาณ ไม่ได้รับคำแนะนำในโลกุตตรธรรมจากผู้อื่น ทรงบรรจุพระสัมมาสัมโพธิญาณลำพังพระองค์เองก่อนใครในโลก (วิ.อ. ๓/๒๙๓/๑๘๑, สารตถ.ฎีกา ๓/๒๖/๒๓๗, ที.สี.ฎีกา อภินว. ๒/๒๙๘/๓๕๐)

ทรงแสดงธรรมโปรดภททวักคีย์ และทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร โปรดชฎิล ๓ พี่น้อง

ระหว่างทางเสด็จ ทรงแสดงธรรมเทศนาอนุปพุททิกถาและสามุกังสิกกรรมเทศนาโปรดกลุ่มภททวักคีย์กุมาร ๓๐ คน ทำให้พวกเขาบรรลุอรหัตตผล เมื่อเสด็จถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคมแล้ว ทรงแสดงธรรมเทศนาอาทิตตปริยายสูตรโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง คืออุรุเวลกัสสปะ นทิกัสสปะ และคยาก็สสปะ พร้อมกับชฎิลที่เป็นบริวาร ๑,๐๐๐ คน ทำให้ทั้งหมดบรรลุอรหัตตผล

ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐพร้อมด้วยบริษัท

ต่อจากนั้น เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ สวนตาลหนุ่ม แสดงธรรมเทศนาอนุปพุททิกถาและสามุกังสิกกรรมเทศนา โปรดพระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐพร้อมด้วยบริวารจำนวน ๑๒ นหุต (๑๒๐,๐๐๐ คน) พระเจ้าพิมพิสารทรงเลื่อมใสได้ธรรมจักขุ แสดงตนเป็นอุบาสกเข้าถึงพระรัตนตรัย ทรงน้อมถวายพระเวฬุวันแด่พระผู้มีพระภาคสำหรับเป็นสถานที่อยู่บำเพ็ญธรรมของภิกษุสงฆ์ นับเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๓

ว่าด้วยทรงอนุญาตพระสาวกให้กุลบุตรบรรพชา-อุปสมบท

ทรงอนุญาตการบรรพชาอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์

ในชั้นแรก พระผู้มีพระภาคทรงให้กุลบุตรบวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ด้วยพระองค์เอง แต่หลังจากที่ทรงส่งพระอรหันตสาวก ๖๐ รูปออกไปประกาศพระพุทธศาสนายังทิศต่าง ๆ แล้ว ได้มีกุลบุตรผู้เลื่อมใสประสงค์ที่จะบวชได้เดินทางจากทิศไกลมาเข้าเฝ้าเป็นจำนวนมาก จึงทรงอนุญาตภิกษุสงฆ์ให้กุลบุตรบรรพชา อุปสมบท ได้โดยไม่ต้องมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ด้วยวิธีไตรสรณคมน์ คือ ผู้ประสงค์ จะบวชเปล่งวาจาว่า

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ. พุติยมปิ ฯเปฯ ตติยมปิ ฯเปฯ

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ. พุติยมปิ ฯเปฯ ตติยมปิ ฯเปฯ

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

สฺสํ สรณํ คจฺฉามิ. พุติยมปิ ฯเปฯ ตติยมปิ ฯเปฯ

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

เมื่อเปล่งวาจาตั้งน้อมอย่างละ ๓ ครั้งก็เป็นอันบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุโดยสมบูรณ์

ทรงได้พระอัครสาวกเบื้องขวาและพระอัครสาวกเบื้องซ้าย

ขณะที่ประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์นั้น สารีบุตร (อุปติสสะ) และ โมคคัลลานะ (โกลิตะ) ผู้เป็นศิษย์ของสมณชัยปริพาชกได้ชวนกันออกแสวงหาโมกขธรรม สารีบุตรพบท่านพระอัสสชีกำลังเดินบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ เกิดความเลื่อมใส จึงกราบเรียน ขอให้แสดงธรรมให้ฟัง ท่านพระอัสสชีก็นำแสดงธรรม ซึ่งเป็นคำสรุปอริยสัจ ๔ สั้น ๆ ว่า

“ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ

พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น

และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น

พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”

(ดูเล่มสมบูรณ์ ๖๐/๗๓, วิ.อ.๓/๖๐/๓๐)

ด้วยพระธรรมเทศนาที่เป็นคาถาสั้น ๆ นี้เอง สารีบุตรได้ธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม คือโสดาปัตติมรรคญาณ) กลับไปบอกโมคคัลลานะผู้เป็นเพื่อน เมื่อโมคคัลลานะได้ฟังแล้ว ก็ได้ธรรมจักขุ จากนั้นทั้งสองคนได้ชวนกันไปลาอาจารย์สมณชัยปริพาชก ออกจากสำนักไปเข้าเฝ้า

พระผู้มีพระภาคซึ่งประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เมื่อได้บรรพชาอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา แล้วไม่นานได้บรรลุอรหัตตผล ในกาลต่อมา ท่านพระสารีบุตรได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่นั้นมา

ทรงวางระเบียบที่อุปัชฌาย์และสัทธิวิหาริกพึงปฏิบัติต่อกัน

พระสงฆ์สาวกที่เฝ้าจาริกไปประกาศพระพุทธศาสนาในที่ต่าง ๆ ได้ให้กุลบุตร ผู้เลื่อมใสบรรพชาอุปสมบทตามที่ร้องขอ โดยไม่มีข้อกำหนดว่าด้วยการเป็นอุปัชฌาย์ การเป็น สัทธิวิหาริก กุลบุตรที่บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุใหม่ทั้งหลาย ไม่มีใครคอย ว่ากล่าวตักเตือน ไม่มีผู้สอนเกี่ยวกับกิริยามารยาท การนุ่งห่ม การขบฉัน เป็นต้น รวมทั้งพฤติกรรมที่ภิกษุเก่าและ ภิกษุใหม่มีต่อกันก็เป็นไปในทางที่ไม่เหมาะสม พระผู้มีพระภาคจึงทรงวางระเบียบที่อุปัชฌาย์ และสัทธิวิหาริกพึงปฏิบัติต่อกัน ตั้งแต่นั้นมา ทำให้เกิดอุปัชฌายวัตร สัทธิวิหาริกวัตร รวมทั้ง วิธีที่อุปัชฌาย์จะลงโทษสัทธิวิหาริกผู้ผิดด้าน

ตอนที่ ๔

ว่าด้วยทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์เป็นใหญ่ในการให้กุลบุตรอุปสมบท

ทรงอนุญาตการอุปสมบทด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม

สืบเนื่องมาจากมีพราหมณ์เฒ่าคนหนึ่ง ชื่อราธะประสงค์จะบวชเป็นพระภิกษุ แต่ไม่มีภิกษุ รูปใดเป็นอุปัชฌาย์บวชให้ ทำให้ราธะพราหมณ์นั้นเกิดความทุกข์ใจจนซบผอม พระผู้มีพระภาค ทรงทราบความนั้น จึงตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ใครระลึกถึงความดีของราธะพราหมณ์นี้ได้บ้าง”

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราธะพราหมณ์ได้ถวายภิกษาแก่ ข้าพระองค์ ๑ ทัพพี ข้าพระองค์ระลึกถึงความดีข้อนี้ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตให้ท่านพระสารีบุตรบวชให้ราธะ โดยวิธีญัตติจตุตถกรรม คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดกรรมวาจา ๓ ครั้ง มีภิกษุสงฆ์ประชุมร่วมกัน ซึ่งต่อมาได้ทรง กำหนดภิกษุสงฆ์ผู้เข้าร่วมในอุปสมบทกรรมว่าต้อง ๕ รูป เป็นอย่างต่ำ สำหรับการอุปสมบท ในปัจจุบันชนบท และ ๑๐ รูปเป็นอย่างต่ำ สำหรับการอุปสมบทในมัธยมประเทศ (ดูเล่ม สมบูรณ์ ๖๙-๗๐/๙๗-๙๙, วิ.ม.๕/๒๕๗/๒๒-๒๓) และทรงห้ามใช้วิธีไตรสรณคมนีให้การ อุปสมบทตั้งแต่นั้นมา

ทรงวางระเบียบที่อาจารย์และอันเตวาสิกพึงปฏิบัติต่อกัน

สมัยต่อมา เมื่อภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์ทั้งหลายไม่อยู่ในถิ่นนั้น ๆ เพราะบางรูป จาริกไป ถิ่นอื่น บางรูปลาสิกขา บางรูปมรณภาพ บางรูปไปเข้ารีตเดียรฉัตร พวกภิกษুবวชใหม่ไม่มีผู้คอย แนะนำสั่งสอน จึงประพจน์ไม่เหมาะสม นุ่งห่มไม่เรียบร้อย กิริยาอาการขบขันไม่น่าเลื่อมใส พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น จึงทรงอนุญาต ให้กุลบุตรผู้เข้ามาบวชเป็นภิกษุต้องมี อาจารย์ผู้ให้ศีล คือคอยแนะนำสั่งสอน และทรงวางระเบียบที่อาจารย์และอันเตวาสิก (ศิษย์) พึงปฏิบัติต่อกันและกัน พร้อมกับทรงกำหนดวิธีการลงโทษผู้ต่อต้านไว้ด้วย

ทรงวางหลักตติยปริวาส

ภิกษุรูปหนึ่ง เคยเป็นอัญญเดียรฉัตร(เคยบวชในลัทธิอื่น) ประพจน์ไม่เหมาะสม พระอุปัชฌาย์จึงว่ากล่าวตักเตือน แต่ภิกษุนั้นไม่ยอมเชื่อฟัง ย้อนกล่าวตอบโต้พระอุปัชฌาย์ แล้วกลับไปเข้ารีตเดียรฉัตรตามเดิม ต่อมาไม่นาน ภิกษุนั้นออกจากสำนักเดียรฉัตร มาขอบวช เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาอีก พระผู้มีพระภาคทรงทราบ เรื่องนั้น จึงทรงวางข้อกำหนดไว้ว่า “ภิกษุที่เคยเป็นอัญญเดียรฉัตรถูกอุปัชฌาย์ว่ากล่าวตักเตือนโดยชอบธรรม กลับย้อนกล่าวตอบโต้ อุปัชฌาย์ หนีไปเข้ารีตเดียรฉัตร ถ้าเธอกลับมาขออุปสมบทอีก ไม่พึงให้อุปสมบท แม้ผู้อื่นที่เคย เป็นอัญญเดียรฉัตรประสงค์ จะบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ พึงให้ปริวาส ๔ เดือนแก่ผู้นั้น”

ปริวาสนี้เรียกว่า “ตติยปริวาส” ผู้เคยเป็นอัญญเดียรฉัตรจะสมათานปฏิบัติต้องเปล่งคำขอ ถึงพระรัตนตรัย กล่าวคำขอปริวาส สงฆ์ให้ปริวาสด้วยญัตติหตุตถกรรม ผู้นั้นอยู่ปริวาสกรรม ๔ เดือน ต่อจากนั้นจึงมีสิทธิ์บวชเป็นภิกษุได้

แต่พระผู้มีพระภาคทรงให้ข้อยกเว้นไม่ต้องอยู่ตติยปริวาสแก่พวกขุทฺธิบุชาไฟ เพราะทรงถือว่าเป็นผู้ที่สั่งสอนศาสนิกในทางที่เหมาะสมอยู่แล้ว คือ เป็นพวกกรรมวาที และ กิริยาที และทรงให้ข้อยกเว้นแก่พวกพระญาติ โดยตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าศากยะโดยกำเนิด เคยเป็นอัญญเดียรฉัตรมา ศากยะนั้นมาแล้วพึงให้อุปสมบท ไม่ต้องให้ (ตติย) ปริวาสแก่ศากยะนั้น เราให้สิทธิพิเศษส่วนนี้เฉพาะแก่หมู่ญาติ” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๘๗/๑๔๒)

ทรงอนุญาตให้บรรพชากุลบุตรเป็นสามเณรด้วยวิธีไตรสรณคมน์

เมื่อครั้งที่ พระผู้มีพระภาคเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ พระนางยโสธราตรัสบอกให้ พระราหุลกุมารมาทูลขอทรมณ์มรดกจากพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์กลับตรัสรับสั่ง ท่านพระสารีบุตรให้บวชราหุลกุมารเป็นสามเณร ด้วยวิธีไตรสรณคมน์

ในการบวชราหุลกุมารนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะทำหน้าที่โกณมให้ราหุล ท่านพระสารีบุตรให้ไตรสรณคมน์และสิกขาบท ๑๐ (วิ.อ. ๓/๑๒๕/๗๔)

ทรงห้ามบุคคลบางประเภทบรรพชาอุปสมบท

บุคคลที่ถูกห้ามบรรพชาอุปสมบทโดยเด็ดขาด คือ

๑. บัณเฑาะก์ ๓ ประเภท ได้แก่ (๑) ชายมีราคะจัด ชอบประพฤตินอกกริต ในการเสพกาม และยั่ววนชายอื่นให้ประพฤติดังอย่าง (๒) ชายถูกตอน (หรือที่เรียกว่า ชันที) (๓) คนที่เป็นกะเทยโดยกำเนิด

๒. อุภโตพยัญชนก คือ คน ๒ เพศ

๓. คนฆ่ามารดา

๔. คนฆ่าบิดา

๕. คนฆ่าพระอรหันต์

๖. คนทำลายสงฆ์

๗. คนทำร้ายพระพุทเจ้าจนห้อพระโลหิต

๘. คนประทุษร้าย (ข่มขืน) ภิกษุณี

๙. คนที่เคยต้องอาบัติปาราชิกเมื่อบวชครั้งก่อน

บุคคลที่ไม่ได้ถูกห้ามอุปสมบทโดยเด็ดขาด เช่น

๑. คนเป็นโรคติดต่อกัน เป็นโรคเรื้อรัง เช่น โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก

๒. คนอวัยวะไม่สมบูรณ์ เช่น มือขาด เท้าขาด

๓. คนอวัยวะไม่สมบูรณ์ประกอบ เช่น มือแป คอพอก

๔. คนพิการ เช่น ตาบอด เป็นง่อย เป็นใบ้

๕. คนทุพพล คือ คนแก่ คนเคลื่อนไหวเองไม่ได้

๖. คนที่มีข้อผูกพัน เช่น เป็นข้าราชการ มารดาบิดาไม่อนุญาต

๗. คนเคยถูกอาญาแผ่นดิน เช่น เคยติดคุก

๘. คนก่อความไม่สงบแก่สังคม เช่น เป็นโจรมีชื่อโด่งดัง

๙. คนไม่มีอุปัชฌาย์ หรือมีบุคคลอื่นที่ขาดคุณสมบัติเป็นอุปัชฌาย์

๑๐. คนไม่มีบาตร ไม่มีจีวร

๒. อุโปสถชั้นธกะ ตอนว่าด้วยอุโบสถ มี ๓๙ หัวข้อ

ที่ชื่อว่า “อุโปสถชั้นธกะ” เพราะมีเนื้อหาว่าด้วยอุโบสถทั้งหมด ตั้งแต่เหตุเกิด วิธีการทำบุญพรรษา บุญพกิจเป็นต้นจนถึงบุคคลที่ไม่ควรให้ร่วมทำอุโบสถด้วย

“อุโปสถ” ในคำว่า “อุโปสถชั้นธกะ” นั้น แปลว่า “วันที่เข้าอยู่จำศีล หรือเข้าจำตอาหาร” (อุปวสนติ เอตถาติ อุโปสโส, อุปวสนตฺติ สึเลน วา อนสเนน วา อุเปตา หุตฺวา วสนติ; สารตถ.ฎีกา ๓/๓๘๓/๕๐๘)

อุโปสถศัพท์ ใช้ในความหมายต่าง ๆ คือ

๑. การยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง
๒. อุโบสถศีล
๓. การบำเพ็ญพรต
๔. นามบัญญัติ
๕. วัน

ใช้ในความหมายการยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง (อายามาวุโส กปฺปิน อุโปสธํ คมฺมสฺสาม; ที.สี.อ. ๑๕๐/๑๒๗)

ใช้ในความหมายอุโบสถศีล (เอวํ อภฺฐจฺจสมฺมณฺณาคโต โข วิสาเฆ อุโปสโส อุปฺพุตฺโต; อภ.อภฺฐก. ๒๓/๔๓/๒๑๐)

ใช้ในความหมายการบำเพ็ญพรต (สุทฺธสฺส เว สทา ผคฺคุ สุทฺธสฺสุโปสโส สทา; ม.ม. ๑๒/๗๙/๕๒)

ใช้ในความหมายนามบัญญัติ (อุโปสโส นาม นาคฺราชา; ที.ม. ๑๐/๒๔๖/๑๕๑, ม.อ. ๑๔/๒๕๘/๒๒๕, กงฺขา.ฎีกา ๑๔๑, สารตถ.ฎีกา ๓/๓๘๓/๕๐๘)

ใช้ในความหมายวัน (อชฺชูปฺสโส ปณฺณรโส น ภิกฺขเว ตทฺหูปฺสเถ สภิกฺขุกา อาวาสา; วิ.ม. ๔/๑๖๘/๑๗๕, ๑๘๑/๑๙๘)

ในอุโบสถชั้นธกะนี้ประสงค์เอาความหมายที่ใช้ในวัน

เนื้อหาแห่งอุโปสถชั้นธกะ จำนวน ๓๙ หัวข้อ นับจำนวนต่อจาก มหาชั้นธกะ คือ

๖๘. สันนิปาตานุชานนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตให้สงฆ์ประชุมกัน
๖๙. ปาติโมกฺขทฺเทสานุชานนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตปาติโมกฺขทฺเทส
๗๐. มหากปฺปินวตฺถุ	ว่าด้วยพระมหากปฺปินเถระ
๗๑. สีมานุชานนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตสีมา
๗๒. อุโปสธาคารกถา	ว่าด้วยโรงอุโบสถ
๗๓. อุโปสธปมฺชานุชานนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตพื้นที่ด้านหน้าโรงอุโบสถ
๗๔. อวิปฺวาสสีมานุชานนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร

๗๕. สีมาสมูหนนา ว่าด้วยการถอนสีมา
๗๖. คามสีมาทิ ว่าด้วยคามสีมาเป็นต้น
๗๗. อุโปสถเภทาทิ ว่าด้วยประเภทแห่งวันอุโบสถเป็นต้น
๗๘. สังฆิตตปาติโมกขุทเทสสาทิ ว่าด้วยการยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อ เป็นต้น
๗๙. วินยปจณนกา ว่าด้วยการถามพระวินัย
๘๐. วินยวิสัชชนกา ว่าด้วยการวิสัชนาพระวินัย
๘๑. โจทนาถา ว่าด้วยการฟ้องร้อง
๘๒. อธัมมกัมมปฏิโกสนาทิ ว่าด้วยการคัดค้านการทำความที่ไม่ชอบด้วยธรรมเป็นต้น
๘๓. ปาติโมกขุทเทสกอชฌเสนาทิ ว่าด้วยการอาราธนาผู้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงเป็นต้น
๘๔. ปักขคณนาทิอุคคหณานุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตให้เรียนวิธีนับปักข์ เป็นต้น
๘๕. ปุพพกรรมานุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตบุพพกรรม
๘๖. ทิสังคมิกาทิวัตถุ ว่าด้วยภิกษุไปสู่ทิศเป็นต้น
๘๗. ปาริสุทธิทานถา ว่าด้วยการมอบปาริสุทธิ
๘๘. ฉันททานถา ว่าด้วยการมอบฉันทะ
๘๙. ญาคาทิกคหณถา ว่าด้วยพวงญาติเป็นต้นจับภิกษุ
๙๐. อุมมัตตกสมมติ ว่าด้วยการสมมติภิกษุวิกลจริต
๙๑. สังฆุโปสภาทิปเภท ว่าด้วยประเภทแห่งอุโบสถมีอุโบสถเป็นการสงฆ์เป็นต้น
๙๒. อาปัตติปฏิกัมมวิธี ว่าด้วยวิธีแก้ไขอาบัติ
๙๓. อาปัตติอาภิรณวิธี ว่าด้วยวิธีเปิดเผยอาบัติ
๙๔. สภาคาปัตติปฏิกัมมวิธี ว่าด้วยวิธีแก้ไขสภาคาบัติ
๙๕. อนาปัตติปัตถณรสกะ ว่าด้วยการทำอุโบสถโดยไม่ต้องอาบัติ ๑๕ กรณี
๙๖. วัคควัคคสัณญูปัณณรสกะ ว่าด้วยแบ่งพวกกันอยู่และสำคัญว่าแบ่งพวกกัน ๑๕ กรณี
๙๗. เวมตักปัณณรสกะ ว่าด้วยภิกษุไม่แน่ใจทำอุโบสถ ๑๕ กรณี
๙๘. กุกกุจจกตปัณณรสกะ ว่าด้วยภิกษุกังวลใจทำอุโบสถ ๑๕ กรณี
๙๙. เกทปุเรกขารปัณณรสกะ ว่าด้วยมุ่งทำความแตกร้างทำอุโบสถ ๑๕ กรณี
๑๐๐. สีมกกันตักเปยยาถ ว่าด้วยการละข้อความเกี่ยวกับภิกษุผู้เข้าสู่สีมา
๑๐๑. ลิงคาทิทัสสนะ ว่าด้วยการเห็นลักษณะเป็นต้น
๑๐๒. นานาสังวาสกาทิอุโปสถกรรมะ ว่าด้วยภิกษุเป็นนานาสังวาสเป็นต้นทำอุโบสถ
๑๐๓. นคันตัพพวาร ว่าด้วยสถานที่ไม่ควรไปในวันอุโบสถ

๑๐๔. คันทัพพวาร ว่าด้วยสถานที่ควรไปในวันอุโบสถ

๑๐๕. วัชชนียบุคคลสันตัสสนา ว่าด้วยการแสดงบุคคลที่ควรเว้นในอุโบสถกรรม

๑๐๖. รวมเรื่องที่มีในอุโบสถชั้นธกะ

หัวข้อต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ โดย มุ่งถึงสถานที่บ้าง มุ่งถึงบทบาทของบุคคลและกิจกรรมบ้างที่ปรากฏอยู่ในเรื่องนั้น ๆ บ้าง และหัวข้อต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในอุโบสถชั้นธกะนั้น เกิดขึ้นในช่วงแห่งมัชฌิมโพธิกาลทั้งหมด พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปประกาศพระศาสนาในที่ต่าง ๆ จนมีกุลบุตรศรัทธาเลื่อมใสเข้ามาบวชเป็นภิกษุจำนวนมาก และเมื่อเกิดเรื่องที่ไม่ดีงามขึ้น ในสงฆ์ พระองค์ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุและภิกษุณีทำเช่นนั้นอีก

โอวาทปาติโมกข์ และอาณาปาติโมกข์

โอวาทปาติโมกข์ คือ หลักการสำคัญที่เป็นทั้งคำสั่งและคำสอนรวมอยู่ด้วยกัน จัดเป็นจาริตตศีล โอวาทปาติโมกข์ของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะมีเนื้อหาสาระเหมือนกัน และมีจำนวน ๓ คาถาเหมือนกัน ในช่วงปฐมโพธิกาล พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระปาติโมกข์ด้วยพระองค์เองอยู่เป็นประจำ แต่พระปาติโมกข์ที่แสดงในช่วงปฐมโพธิกาลนั้น เป็นโอวาทปาติโมกข์ที่มีใจความว่า

สพฺพปาปสฺส อกรณํ

กุสลสฺสุปสมฺปทา

สจฺจิตฺตปริโยทปนํ

เอตํ พุทฺธานสาสนํ.

ขณฺตี ปรมํ ตโป ตีติศึกษา

นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา

น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี

สมโณ โหติ ปรี วิหะยนฺโต.

อนุปวาโท อนุปฆาโต

ปาติโมกฺเข จ สํวโร

มตฺตถณฺยุตา จ ภตฺตสฺมี

ปนฺตถณฺจ สยนาสนํ

อธิจิตฺเต จ อาโยโค

เอตํ พุทฺธาน สาสนํ.

(ที.ม. ๑๐/๙๐/๔๓-๔๔, พุ.ธ. ๒๕/๑๘๓-๑๘๕/๔๙-๕๐)

การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม

การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง

พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม
 ผู้ทำร้ายคนอื่นไม่เชื่อว่าเป็นบรรพชิต
 ผู้เบียดเบียนคนอื่น ไม่เชื่อว่าเป็นสมณะ
 การไม่กล่าวร้ายคนอื่น การไม่เบียดเบียนคนอื่น
 ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค
 การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด การประกอบความเพียรในการฝึกฝนจิต
 นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ในสมัยของพระพุทธเจ้าวิปัสสี พระพุทธเจ้าสิขี และพระพุทธเจ้าเวสสกุ ไม่ได้มีการ
 บัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกทั้งหลาย เพราะพระสาวกทั้งหลายล้วนประพฤติดี ไม่มีความผิด
 จึงไม่มีประมวลสิกขาบทบัญญัติสำหรับสงฆ์ และเพราะเหตุนี้ จึงไม่มีพุทธานุญาตให้สงฆ์ยก
 พระปาติโมกข์ขึ้นแสดง แต่จะทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ด้วยพระองค์เอง และมีได้ทรงแสดง
 ทุกครั้งเดือนแต่อย่างใด พระพุทธเจ้าวิปัสสีทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ ๖ ปีต่อ ๑ ครั้ง (วิ.อ.
 ๑/๑๙๑-๑๙๒) นี่คือโอวาทปาติโมกข์

ส่วนอาณาปาติโมกข์ คือ ประมวลสิกขาบทบัญญัติที่เป็นคำสั่ง หรือพุทธานุญาต จัดเป็น
 วาริตตศีล จำเดิมแต่การที่ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์แล้ว พระพุทธเจ้า
 ทั้งหลาย ยกเว้นพระวิปัสสี พระสิขี และพระเวสสกุ จะไม่ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ด้วย
 พระองค์เอง แต่จะทรงอนุญาตให้สงฆ์ยกอาณาปาติโมกข์ ขึ้นแสดงแทน

พระสิทธัตถโคตมพุทธเจ้าแม้จะทรงเริ่มบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุสงฆ์ตั้งแต่พรรษา
 ที่ ๑๒ เป็นต้นมา ก็ยังไม่มีพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์ยกอาณาปาติโมกข์ขึ้นแสดงแต่ทรงแสดง
 โอวาทปาติโมกข์ด้วยพระองค์เองอยู่จนถึงพรรษาที่ ๒๐ แห่งการบำเพ็ญพุทธกิจ จนกระทั่ง
 ประมวลลบทบัญญัติของภิกษุสงฆ์ได้ ๒๒๗ สิกขาบทของภิกษุณีสงฆ์ ๓๑๑ สิกขาบท จึงทรง
 อนุญาตให้สงฆ์ยกอาณาปาติโมกข์ขึ้นแสดง

สรุปประเด็นสำคัญในอุโปสถขันธกะ

ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง

ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น
 พวกอัญญเดียรถีย์ประชุมกันแสดงธรรมทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำ ทำให้คนทั้งหลาย
 ผู้เฝ้าหาความรู้ได้รับความรู้ และเกิดศรัทธาปราสาทะในพวกอัญญเดียรถีย์เป็นอย่างมาก

พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพนครรัฐ ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้ภิกษุสงฆ์ทำกิจกรรม
 อย่างนั้นบ้าง จึงเสด็จไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลเรื่องให้ทรงทราบพระผู้มีพระภาคจึง

ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ร่วมประชุมกันทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำ

ภิกษุทั้งหลายก็มาประชุมกันตามที่ทรงอนุญาต คนทั้งหลายผู้เฝ้าหาความรู้ เมื่อทราบว่
ภิกษุสงฆ์ประชุมกัน ก็พากันเข้าไปหาโดยหวังที่จะได้ฟังธรรม แต่ภิกษุทั้งหลายที่มาร่วมประชุม
ต่างนั่งนิ่ง ไม่มีการแสดงธรรม คนเหล่านั้นจึงตำหนิ ประณาม โพนทะนา พระผู้มีพระภาค
ทรงทราบความนั้น จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกัน แสดงธรรมในวัน ๑๔ คำ หรือ
๑๕ คำ และ ๘ คำ

ต่อมา พระผู้มีพระภาคทรงมีพระประสงค์จะประมวลสิกขาบททั้งหลายที่ทรงบัญญัติ
ไว้ ให้เป็นปาติโมกข์เทศ จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถ ยกสิกขาบท ที่ทรงบัญญัติไว้
ขึ้นแสดงทุกวัน ๑๔ คำ และ ๑๕ คำ เรียกว่า “การยกพระปาติโมกข์ ขึ้นแสดง” หรือที่เรียกกัน
โดยทั่วไปว่า “การสวดพระปาติโมกข์” นั่นเอง

ประเด็นที่น่าสังเกตในอุโปสถชั้นธกะนี้ก็คือ มีข้อความที่เรียกว่า “**นิทานุทเทสวิงค์**”
ซึ่งเป็นการอธิบายข้อความที่เป็นระเบียบในการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง รูปแบบของ
ข้อความเป็นการอธิบายบทมัตติกา เหมือนกับ “**สิกขาบทวิงค์**” ในพระวินยปิฎก มหาวิงค์
ภาค ๑ - ๒ เช่น

ระเบียบในการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงตอนหนึ่งมีว่า “...ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว
สงฆ์พึงทำอุโบสถ พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง...” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๓๔/๒๐๙)

นิทานุทเทสวิงค์ก็ยกเอาข้อความนี้อธิบายเพิ่มเติมว่า “คำว่า **ปาติโมกข์** นี้เป็น
เบื้องต้น นี้เป็นประธาน นี้เป็นประมุขแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสเรียกว่า ปาติโมกข์” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๓๕/๒๑๐)

ระเบียบในการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอีกตอนหนึ่งมีว่า “...ท่านทั้งหลาย
ก็สัมปชานมุสาวาท พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมที่ทำอันตราย เพราะฉะนั้น...” (ดูเล่ม
สมบูรณ์ ๑๓๔/๒๑๐)

นิทานุทเทสวิงค์ก็ยกเอาข้อความนี้อธิบายเพิ่มเติมว่า “คำว่า **พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
เป็นธรรมที่ทำอันตราย** ความว่า เป็นธรรมที่ทำอันตรายต่ออะไร เป็นธรรมที่ทำอันตรายต่อ
การบรรลุปฐมฌาน เป็นธรรมที่ทำอันตรายต่อการบรรลุทุติยฌาน เป็นธรรมที่ทำอันตรายต่อ
การบรรลุตติยฌาน เป็นธรรมที่ทำอันตรายต่อการบรรลุจตุตถฌาน เป็นธรรมที่ทำอันตรายต่อ
การบรรลุฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ เนกขัมมะ นิสสระนะ ปวิเวก กุศลธรรม” (ดูเล่มสมบูรณ์
๑๓๕/๒๑๑-๒๑๒)

อุโบสถ ๕ ประเภท

๑. **สังฆอุโบสถ** เมื่อถึงวัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปร่วมประชุมกันทำอุโบสถ คือยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยชอบธรรม ตั้งญัตติว่า

สุณนตุ เม ภนเต สัสโม, อชฺชุปสฺสโถ จาตุทฺทโส (ปณฺณรโส), ยถิ สัมมสฺส ปตฺตกฺกลํ, สัสโม อุโปสถํ กเรยฺย, ปาติโมกฺขํ อุทฺธิเสยฺย.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ (หรือ ๑๕ ค่ำ) ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงทำอุโบสถ พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง

ต่อจากนั้นพึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงจนจบ นี่เรียกว่า สังฆอุโบสถ

๒. **ปารีสฺพุทฺธิอุโบสถ** เมื่อถึงวันอุโบสถ ในอาวาสที่มีภิกษุ ๒ รูปพึงร่วมประชุมบอกปารีสฺพุทฺธิแก่กันและกัน ภิกษุที่พรรษาแก่กว่าเปล่งวาจา ๓ ครั้งว่า

ปารีสฺพุทฺโธ อหํ อาวุโส, ปารีสฺพุทฺโธติ มํ ธาเรหิ.

ท่าน ผมเป็นผู้ปารีสฺพุทฺธิ ขอให้ท่านจงจำผมไว้ว่า เป็นผู้ปารีสฺพุทฺธิ

ต่อจากนั้น ภิกษุที่พรรษาอ่อนกว่าเปล่งวาจา ๓ ครั้งว่า

ปารีสฺพุทฺโธ อหํ ภนเต, ปารีสฺพุทฺโธติ มํ ธาเรถ.

ท่านผู้เจริญ ผมเป็นผู้ปารีสฺพุทฺธิ ขอให้ท่านจงจำผมไว้ว่า เป็นผู้ปารีสฺพุทฺธิ

นี่เรียกว่า ปารีสฺพุทฺธิอุโบสถ

๓. **คณอุโบสถ** (ปารีสฺพุทฺธิอุโบสถที่มีการตั้งญัตติ) เมื่อถึงวันอุโบสถ ในอาวาสที่มีภิกษุ ๓ รูปพึงร่วมประชุมตั้งคณญัตติว่า

สุณนตุ เม อายสฺมณฺดา, อชฺชุปสฺสโถ จาตุทฺทโส (ปณฺณรโส), ยथाยสฺมณฺดานํ ปตฺตกฺกลํ, มยํ อญฺญมณฺญํ ปารีสฺพุทฺธิอุโปสถํ กเรยฺยาม.

ท่านทั้งหลาย ขอจงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ (หรือ ๑๕ ค่ำ) ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว พวกเราพึงทำปารีสฺพุทฺธิอุโบสถต่อกัน

ต่อจากนั้น จึงบอกปารีสฺพุทฺธิต่อกัน นี่เรียกว่า คณอุโบสถ

๑. **อธิฏฺฐานอุโบสถ** หรือบุคคลอุโบสถ เมื่อถึงวันอุโบสถ ในอาวาสที่มีภิกษุรูปเดียว พึงนั่งชั่วระยะเวลาหนึ่ง เพื่อรอดูว่าจะมีภิกษุอาคันตุกะรูปอื่นมาหรือไม่ เมื่อเห็นว่าไม่มีภิกษุรูปอื่นมาแน่นอนแล้ว ภิกษุนั้นพึงอธิฏฺฐานใจว่า

อชฺช เม อุโปสโถ จาตุทฺทโส (ปณฺณรโส)

วันนี้เป็นวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ (หรือ ๑๕ ค่ำ)ของเรา

นี้เรียกว่า อธิฐานอุโบสถ หรือ บุคคลอุโบสถ

๒. **สามัคคีอุโบสถ** เมื่อสงฆ์เกิดความบาดหมาง เกิดความทะเลาะวิวาทแตกแยกกันขึ้น ถ้าสงฆ์สามารถประสานสามัคคีกันได้ในวันใด ก็พึงทำสามัคคีอุโบสถในวันนั้น อุโบสถที่ทำเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองความสามัคคี ในวันที่สงฆ์ผู้แตกแยกกัน สามารถประสานสามัคคีกันได้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ร่วมประชุมกันทำอุโบสถ พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง โดยตั้งญัตติว่า

สุณตฺต เม ภนฺเต สโฆ, อชฺชุปฺสโธ สามคฺคี, ยถิ สํสส ปตฺตกลฺลํ, สโฆ อุโปสถํ กรเญย, ปาติโมกขํ อุทฺธิเสยฺย.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันสามัคคีอุโบสถ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงทำอุโบสถ พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง

ต่อจากนั้น พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงจนจบ นี้เรียกว่า สามัคคีอุโบสถ (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๘๓/๒๘๘, และ วิ.ม. ๕/๔๗๕/๒๕๖-๒๕๘, วิ.อ. ๓/๑๘๓/๑๔๔, ๔๗๕/๒๔๘)

ทรงห้ามยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตปาติโมกข์ุทเทศแล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน พระพุทธองค์ทรงวางข้อกำหนดไว้ว่า “ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน อนุญาตให้ยกขึ้นแสดงได้เฉพาะในวัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ผู้ฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๓๖/๒๑๒-๒๑๓)

ทรงอนุญาตให้สมมติสมานสังวาสสี่มา

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้กำหนดเขตสำหรับประชุมกันทำสังฆกรรม เรียกว่า สมานสังวาสสี่มาเป็นเขตแดนที่สงฆ์สมมติกำหนดไว้ เป็นเขตเข้าร่วมสังฆกรรม มีอาณาบริเวณอย่างมากไม่เกิน ๓ โยชน์โดยมีนิมิตเป็นเขตกำหนด ผู้ใดฝ่าฝืนสมมติสี่มาเกินกำหนดนี้ ต้องอาบัติทุกกฏ (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๔๐/๒๑๖) และในอาวาสหนึ่ง ต้องมีโรงอุโบสถเพียง ๑ แห่งเท่านั้น ผู้ใดฝ่าฝืนสมมติโรงอุโบสถ ๒ แห่งในอาวาสเดียวกัน ต้องอาบัติทุกกฏ (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๔๑/๒๑๘)

ทรงอนุญาตให้สมมติสมานสังวาสสี่มา เป็นแดนที่อยู่ปราศจากไตรจีวรได้โดยไม่ต้องอาบัติ

ต่อมาเพื่อประโยชน์ของภิกษุสงฆ์ผู้เดินทางไกลและมีเหตุขัดข้องไม่สามารถเก็บไตรจีวรไว้กับตัวได้ตลอดเวลา พระผู้มีพระภาคจึงทรงให้กำหนดสมานสังวาสสี่มา ที่สงฆ์สมมติไว้แล้ว

นั้นแหละให้เป็นแดนไม่อยู่ปราศจากไตรจีวรด้วย เรียกว่าตจีวรวิปวาสสีมา (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๔๓/๒๒๑)

ทรงกำหนดคามสีมา อุทกุกเขปสีมา สีมาสังกระกัน สีมาทับกัน เป็นสีมาที่ใช้ไม่ได้

เมื่อยังไม่ได้สมมติ ยังไม่ได้กำหนดสมานสังวาสสีมา พระผู้มีพระภาคทรงให้ภิกษุกำหนด เอานิคม หมู่บ้าน หรือป่าที่ต้นอาศัยอยู่นั้นแหละเป็นสมานสังวาสสีมา

นอกจากนี้ ทรงห้ามสมมติสีมาสังกระหรือคาบเกี่ยวกัน ทรงห้ามสมมติสีมาทับกัน ผู้ใดฝ่าฝืน ต้องอาบัติทุกกฏ และเมื่อมีกรณีเช่นนี้ให้ถือเอาสีมาที่สมมติไว้ก่อนเป็นสีมาที่ถูกต้อง (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๔๓-๑๔๘/๒๒๕-๒๒๖)

ปาติโมกขุทเทศ : วิธียกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง ๕ ประการ

คำว่า “อุทเทศ” แปลว่า การยกขึ้นแสดง การเรียนการสอน หรือหัวข้อ ในที่นี้หมายถึง เอาหัวข้อ หรือหมวดแห่งพระปาติโมกข์ที่จัดไว้สำหรับยกขึ้นแสดง พระผู้มีพระภาคทรงกำหนด “ปาติโมกขุทเทศ” คือ วิธียกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไว้ ๕ ประการ คือ

๑. **นิทานุทเทศ** คือ วิธีการแสดงพระปาติโมกข์ โดยยกเฉพาะนิทาน (สุณาดู เม ภาณเต สงโฆ, อชชุปโปโล ปนฺนโรโส ฯเปฯ อาวิกตา หิสฺส ผาสฺ โหติ; กงฺขา.อ. ๒) ขึ้นแสดงจบแล้วละ อุทเทศที่เหลือไว้ด้วยสุตบพ (สิกขาบทที่ได้เคยฟังมา แล้ว) ดังนี้

อุทฺธิภูจฺ โข อายสฺมนฺโต นิทานํ, สุตา โข ปนายสฺมนฺเตหิ จตฺตารो ปาราชิกา ฌมฺมา, เตรส สํฆาติเสสา ฌมฺมา, เทวอนิยตา ฌมฺมา, ตีสฺ นิสฺสคฺคิยา ฌมฺมา, เทวณฺวติ ปาจิตฺติยา ฌมฺมา, จตฺตารอ ปาฏฺฐีเทสนียา ฌมฺมา, เสขิยา ฌมฺมา, สตฺต อธิกรณสมฺภา ฌมฺมา, เอตฺตกนฺตสฺส ภควโต สุตฺตาคตํ สุตฺตปริยาปนํ อนวทฺตมฺมาสํ อุทฺเทสํ อาคจฺจติ, ตตฺถ สพฺเพเหว สมฺคเคหิ สมฺโมทฺมานาเนหิ อวิวทฺมานาเนหิ สิกฺขิตพฺพ. (ดู วิ.อ. ๓/๑๕๐/๑๓๑, กงฺขา.อ. ๒, วิ.สงคห. ๒๓๖, สารตฺถ.ฎีกา ๓/๑๕๐/๓๓๕)

๒. **ปาราชิกุทเทศ** คือ วิธีการแสดงพระปาติโมกข์ โดยยกเฉพาะนิทาน และปาราชิกขึ้นแสดงจบแล้วละอุทเทศที่เหลือด้วยสุตบพดังนี้

อุทฺธิภูจฺ โข อายสฺมนฺโต นิทานํ, อุทฺธิภูจฺ จตฺตารอ ปาราชิกา ฌมฺมา, สุตา โข ปนายสฺมนฺเตหิ เตรส สํฆาติเสสา ฌมฺมา, ...สมฺโมทฺมานาเนหิ อวิวทฺมานาเนหิ สิกฺขิตพฺพ.

๓. **สังฆาติเสสุทเทศ** คือ วิธีการแสดงพระปาติโมกข์ โดยยกเฉพาะนิทาน ปาราชิก และสังฆาติเสสขึ้นแสดงจบแล้ว ละอุทเทศที่เหลือด้วยสุตบพดังนี้

อุทฺทิฏฺฐัง โข อายสมฺมนโต นิทานัง, อุทฺทิฏฺฐา จตฺตารอ ปาราชิกา ฌมฺมา, อุทฺทิฏฺฐา เตรส สัมมาทิสฺเสสา ฌมฺมา, สุตา โข ปณายสมฺมนเตหิ เทว อนฺนิตา ฌมฺมา,... สมฺโมทฺมานะหิ อวิทฺมานะหิ สิกฺขิตพฺพ.

๔. อนนฺนิตฺตทฺเทศ คือ วิธีการแสดงพระปาติโมกข์ โดยยกเฉพาะนิทานปาราชิก สัมมาทิสฺเสสา และอนนิตฺตขึ้นแสดงจบแล้ว ละอุทฺเทศที่เหลือด้วยสุตบพตังนี้

อุทฺทิฏฺฐัง โข อายสมฺมนโต นิทานัง, อุทฺทิฏฺฐา จตฺตารอ ปาราชิกา ฌมฺมา, อุทฺทิฏฺฐา เตรส สัมมาทิสฺเสสา ฌมฺมา, อุทฺทิฏฺฐา เทว อนฺนิตา ฌมฺมา, สุตา โข ปณายสมฺมนเตหิ ทิสฺ นิสฺสัคคฺยา ปาจิตฺติยา ฌมฺมา,... สมฺโมทฺมานะหิ อวิทฺมานะหิ สิกฺขิตพฺพ.

๔ ข้อนี้เรียกว่าการสวดพระปาติโมกข์โดยย่อ

๕. วิทถารุทฺเทศ คือการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยพิสดารตั้งแต่ต้นจนจบ

อันตราย ๑๐ อย่าง ที่เป็นเหตุแห่งการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อ

ภิกษุทั้งหลายทราบบว่า พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อได้ จึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อทุกครั้ง พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น จึงรับสั่งห้ามไม่ให้ทำ และทรงอนุญาตให้ยกขึ้นแสดงโดยย่อได้เฉพาะในเมื่อมีอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๑๐ อย่าง คือ

๑. พระราชาเสด็จมา	๒. โจรมาปล้น
๓. ไฟไหม้	๔. น้ำหลากมา
๕. คนมามาก	๖. ผีเข้าสิงภิกษุ
๗. สัตว์ร้ายเข้ามา	๘. งูเลื้อยเข้ามา
๙. ภิกษุจะถึงแก่ชีวิต	๑๐. มีอันตรายแก่พรหมจรรย์เช่นมีคนจับพระสีก

(ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๕๐/๒๓๐)

เมื่อมีอันตรายเกิดขึ้นอย่างนี้ จะยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อวิธีใดวิธีหนึ่งก็ได้ ในบรรดาอุทฺเทศทั้ง ๔ คือ นิทานุทฺเทศ ปาราชิกุทฺเทศ สัมมาทิสฺสุทฺเทศ และอนนิตฺตทฺเทศ ตามสมควรแก่กรณี แต่มีเงื่อนไขว่าภิกษุสงฆ์ต้องทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงชนิดที่พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรมเท่านั้น (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๔๙/๒๒๗)

บุพพกรณ และบุพพกิจ

บุพพกรณ คือการเตรียมการก่อนที่จะมีการประชุมสงฆ์

บุพพกิจ คือการปฏิบัติก่อนที่จะทำการสวดพระปาติโมกข์

เมื่อถึงวันอุโบสถ สิ่งที่จะต้องจัดเตรียมก่อน เรียกว่า บุพพกรณ์ มี ๔ อย่าง คือ

๑. กวาดโรงอุโบสถ
๒. ถ้าประสงค์จะยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในเวลากลางคืน ต้องจุดประทีปไว้
๓. ปูอาสนะสำหรับภิกษุสงฆ์ที่จะมาร่วมประชุม
๔. จัดน้ำฉันน้ำใช้ไว้

ครั้นสงฆ์ประชุมพร้อมเพรียงกันแล้ว กิจที่ต้องทำก่อนในอันดับต่อไป เรียกว่า **บุพพกิจ** มี ๔ อย่าง คือ

๑. ในกรณีที่ขอบเขตของสมานสังวาสสีมาครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของอาวาสนั้น ต้องนำฉันทะของภิกษุที่อยู่ในอาวาสนั้นซึ่งไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้มาแจ้งแก่สงฆ์ แต่ถ้ามีสีมาครอบคลุมเฉพาะโรงอุโบสถ ไม่ต้องนำฉันทะมาแจ้ง

๒. ในกรณีที่ขอบเขตของสมานสังวาสสีมาครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของอาวาสนั้น ต้องนำปาริสุทธิของภิกษุที่อยู่ในอาวาสนั้นซึ่งไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้มาแจ้งแก่สงฆ์ แต่ถ้ามีสีมาครอบคลุมเฉพาะโรงอุโบสถ ไม่ต้องนำปาริสุทธิมาแจ้ง

๓. บอกฤดู ซึ่งเป็นการบอกให้สงฆ์ทราบว่า ได้ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไปแล้วกี่ครั้ง และที่ยังไม่ได้ยกขึ้นแสดงอีกครั้ง

๔. บอกจำนวนภิกษุที่เข้าร่วมประชุม

๕. แจ้งการให้อาวาตแก่ภิกษุณี ในครั้งพุทธกาล การเข้าไปฟังโอวาทจากภิกษุสงฆ์นี้ ถือเป็นระเบียบที่ภิกษุณีทั้งหลายต้องปฏิบัติทุกครึ่งเดือน (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๕๙/๒๔๑-๒๔๒, วินัยปิฎก ภิกขุณีวิวัฏฐกัณฑ์ ๓/๑๐๕๔-๑๐๖๑/๒๘๓-๒๘๖, วิ.อ. ๓/๑๖๘/๑๓๙, กงฺขา.อ. ๑๑๘-๑๒๒)

ทรงอนุญาตให้ภิกษุไข่มอบปาริสุทธิ และฉันทะ

ก่อนที่จะทำอุโบสถ ถ้ามีภิกษุไข้อยู่ในอาวาสนั้น และเธอไม่สามารถมาร่วมประชุมได้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้เธอมอบปาริสุทธิให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเพื่อนำไปแจ้งในที่ประชุมสงฆ์

ในกรณีที่จะทำสังฆกรรม ถ้ามีภิกษุไข้อยู่ในอาวาสนั้น และเธอไม่สามารถมาร่วมประชุมได้ พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้เธอมอบฉันทะให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เพื่อนำไปแจ้งในที่ประชุมสงฆ์

ทรงห้ามมิให้ภิกษุที่มีอาบัติติดตัวร่วมทำอุโบสถ และทรงห้ามแสดงสภาคาบัติ

พระผู้มีพระภาคทรงวางกฎเกณฑ์เอาไว้ว่า “ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัว ไม่พึงทำอุโบสถ และ

ภิกษุที่ต้องอาบัติในวันอุโบสถต้องแสดงอาบัติต่อหน้าภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง”

นอกจากนี้ ยังทรงห้ามแสดงสภาคาบัตติ รูปใดขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ

คำว่า “**สภาคาบัตติ**” แปลว่า อาบัติที่มีสาเหตุเหมือนกัน เช่น ภิกษุ ๒ รูปต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะฉันโภชนาหารในเวลาวิกาลเหมือนกัน อาบัติเช่นนี้ เรียกว่า สภาคาบัตติ (วิ.อ. ๓/๑๖๙/๑๔๐)

การแบ่งพวกทำอุโบสถโดยไม่ต้องอาบัติ

ในอาวาสหนึ่ง ในวันอุโบสถ มีภิกษุที่อยู่ในอาวาสหลายรูป แต่มาประชุมกันเพียง ๔ รูปบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง พวกภิกษุที่ประชุมกันไม่รู้ว่ “ยังมีภิกษุรูปอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้มา” จึงทำอุโบสถไปก่อน ขณะที่กำลังยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ แต่พวกที่ทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไปก่อนไม่ต้องอาบัติ

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ พวกที่ทำอุโบสถไปก่อนไม่ต้องอาบัติ ส่วนพวกที่มาทีหลังพึงฟังอุทเทสที่เหลือ

ส่วนในกรณีที่ภิกษุผู้มาก่อนยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงจบแล้ว ภิกษุพวกอื่นมาทีหลัง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ แต่พวกที่ทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไปก่อนไม่ต้องอาบัติ

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ พวกที่ทำอุโบสถไปก่อนไม่ต้องอาบัติ ส่วนพวกที่มาทีหลังพึงบอกปารีสุทธิในสำนักของพวกภิกษุที่ทำอุโบสถไปก่อน

การแบ่งพวกทำอุโบสถ ต้องอาบัติ

ก. การแบ่งพวกทำอุโบสถทั้งที่รู้ ต้องอาบัติทุกกฏ

ในอาวาสหนึ่ง ในวันอุโบสถ มีภิกษุอยู่ประจำหลายรูป แต่มาประชุมกันเพียง ๔ รูปบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง พวกภิกษุที่ประชุมกันรู้ว่ “ยังมีภิกษุรูปอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้มา” แต่ทำอุโบสถไปก่อน ขณะที่กำลังยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ แต่พวกที่ทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไปก่อนต้องอาบัติทุกกฏ

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ พวกที่ทำอุโบสถไปก่อนต้องอาบัติทุกกฏ ส่วนพวกที่มาทีหลังพึงฟังอุทเทสที่เหลือ

ส่วนในกรณีที่ภิกษุผู้มาก่อนยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงจบแล้ว ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ แต่พวกที่ทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไปก่อนต้องอาบัติทุกกฏ

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ พวกที่ทำอุโบสถไปก่อนต้องอาบัติทุกกฏ ส่วนพวกที่มาทีหลังพึงบอกปารีสุทธิในสำนักของพวกภิกษุที่ทำอุโบสถไปก่อน

ข. การแบ่งพวกทำอุโบสถโดยไม่แน่ใจ ต้องอาบัติทุกกฏ

ในอาวาสหนึ่ง ในวันอุโบสถ มีภิกษุอยู่ประจำหลายรูป แต่มาประชุมกันเพียง ๔ รูปบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง พวกภิกษุที่ประชุมกันรู้กันว่า “ยังมีภิกษุรูปอื่น ๆ ที่ยังไม่ ได้มา” แต่ไม่แน่ใจว่า “ควรทำอุโบสถหรือไม่” ยังขึ้นทำอุโบสถไปก่อน ขณะที่กำลัง

ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง หรือยกขึ้นแสดงจบแล้ว ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติ เหมือนกับกรณีที่ ๑

ค. การแบ่งพวกทำอุโบสถด้วยความกังวลใจ ต้องอาบัติทุกกฏ

ในอาวาสหนึ่ง ในวันอุโบสถ มีภิกษุอยู่ประจำหลายรูป แต่มาประชุมกันเพียง ๔ รูปบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง พวกภิกษุที่ประชุมกันรู้กันว่า “ยังมีภิกษุรูปอื่น ๆ ที่ยังไม่ ได้มา” พวกเขาคิดว่า “ควรทำอุโบสถแท้ ไม่ใช่ไม่ควร” ทำอุโบสถไปก่อนทั้งที่มีความกังวลใจ ขณะที่กำลังยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง หรือยกขึ้นแสดงจบแล้ว ภิกษุ พวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติ เหมือนกับกรณีที่ ๑

ง. การแบ่งพวกทำอุโบสถมุ่งความแตกร้าง ต้องอาบัติอุลลัจจัย

ในอาวาสหนึ่ง ในวันอุโบสถ มีภิกษุอยู่ประจำหลายรูป แต่มาประชุมกันเพียง ๔ รูปบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง พวกภิกษุที่ประชุมกันรู้กันว่า “ยังมีภิกษุรูปอื่น ๆ ที่ยังไม่ ได้มา” มุ่งความแตกร้างว่า “ขอภิกษุเหล่านั้นจงเสื่อมสูญ จงพิณาศ ภิกษุเหล่านั้น จะมีประโยชน์อะไร” แล้วทำอุโบสถไปก่อน ขณะที่กำลังยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ แต่พวกที่ทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไปก่อนต้องอาบัติอุลลัจจัย

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ พวกที่ทำอุโบสถไปก่อนต้องอาบัติถุลลัจจัย ส่วนพวกที่มาทีหลังฟังอุทเทสที่เหลือ ส่วนในกรณีที่ภิกษุผู้มาก่อนยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงจบแล้ว ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ แต่พวกที่ทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไปก่อนต้องอาบัติถุลลัจจัย

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงใหม่ พวกที่ทำอุโบสถไปก่อนต้องอาบัติถุลลัจจัย ส่วนพวกที่มาทีหลังฟังบอกปารีสุทธิในสำนักของพวกภิกษุที่ทำอุโบสถไปก่อน

คำว่า **สีโมกกันติกเปยยา** (ดูเล่มสมบูรณ์ ๑๗๗/๒๗๙) หมายถึงการละข้อความ เรื่องที่ภิกษุอื่น ๆ เข้ามาภายในสีมา คือ ท่านแสดงพระบาลีเรื่องการที่ภิกษุพวกอื่น เข้าสู่สีมาเป็นเปยยา โดยละข้อความไว้ ซึ่งถ้ารวมข้อความที่ละกับที่แสดงไว้จะมี ๗๐๐ ดิกะ โดยการนำจำนวนตัวเลขในเปยยาไปคูณจำนวนตัวเลขในข้อความเต็มที่ท่านแสดงไว้ข้างต้น ($๕ \times ๕ = ๒๕$ คือ ปญจวิสตติก $๒๕ \times ๗ = ๑๗๕$ คือ เอกสทปญจสตุตติกนย $๑๗๕ \times ๔ = ๗๐๐$ ดิกะ)

ในสีโมกกันติกเปยยา กล่าวถึงในอาวาสแห่งหนึ่งมีภิกษุหลายรูป ในวันอุโบสถได้ประชุมกันทำอุโบสถ แบ่งขั้นตอนเหตุการณ์เป็น ๗ ดังนี้

๑. ประชุมกัน ๔ รูปบ้าง เกินกว่าบ้าง

๒. ไม่รู้ว่า มีภิกษุพวกอื่นกำลังเข้ามาภายในสีมา

๓. ไม่รู้ว่า มีภิกษุพวกอื่นเข้ามาภายในสีมาแล้ว

๔. ไม่เห็นภิกษุพวกอื่นกำลังเข้ามาภายในสีมา

๕. ไม่เห็นภิกษุพวกอื่นเข้ามาภายในสีมาแล้ว

๖. ไม่ได้ยินว่า มีภิกษุพวกอื่นกำลังเข้ามาภายในสีมา

๗. ไม่ได้ยินว่า มีภิกษุพวกอื่นเข้ามาภายในสีมาแล้ว

โดยท่านได้ละข้อความตามนัยที่กล่าวไว้ข้างต้น ๕ หมวด หมวดละ ๑๕ กรณี ด้วยกัน คือ

๑. อนาปัตติปัจฉนรสกะ การทำอุโบสถโดยไม่ต้องอาบัติ ๑๕ กรณี

๒. วัคควัคคสัณญูปัณณรสกะ แบ่งพวกรู้ว่าแบ่งพวกทำอุโบสถ ๑๕ กรณี

๓. เวมติกปัณณรสกะ ไม่แน่ใจทำอุโบสถ ๑๕ กรณี

๔. กุกกัจจกตปัณณรสกะ กังวลใจทำอุโบสถ ๑๕ กรณี

๕. เภทบุเรกขารปัณณรสกะ มุ่งทำความแตกร้างทำอุโบสถ ๑๕ กรณี

และใน ๕ หมวด แต่ละหมวดแบ่งขั้นตอนการสวดปาติโมกข์ออกเป็น ๕ กรณี คือ

๑. อุททิสสมาเน ปาติโมกฺเข เมื่อกำลังสวดพระปาติโมกข์อยู่
๒. อุททิกฺขมตฺเต ปาติโมกฺเข พอสวดพระปาติโมกข์จบแล้ว
๓. อุททิกฺขมตฺเต ปาติโมกฺเข อวฺภูจิตาย ปริสาย พอสวดพระปาติโมกข์จบแล้ว
บริษัทยังไม่ลุกขึ้น

๔. อุททิกฺขมตฺเต ปาติโมกฺเข เอกจฺจาย ปริสาย พอสวดพระปาติโมกข์จบแล้ว
บริษัทลุกขึ้นเป็นบางส่วน

๕. อุททิกฺขมตฺเต ปาติโมกฺเข สพฺพาย ปริสาย พอสวดพระปาติโมกข์จบแล้ว บริษัท
ลุกขึ้นทั้งหมด

ในขณะที่สวดพระปาติโมกข์นั้น แบ่งจำนวนภิกษุพวกอื่นที่เข้ามาภายในสีมาเป็น
๓ ดิกะ คือ

๑. พหุตรา พวกภิกษุที่เข้ามาภายในสีมามีจำนวนมากกว่า
๒. สมสมา พวกภิกษุที่เข้ามาภายในสีมามีจำนวนเท่ากัน
๓. โลกตรา พวกภิกษุที่เข้ามาภายในสีมามีจำนวนน้อยกว่า

เมื่อนำ ๕ หมวด มีอนาปัตติปนฺนรสกะเป็นต้น ซึ่งมีหมวดละ ๑๕ กรณีมาคูณ
ขั้นตอนการสวดพระปาติโมกข์ ๕ กรณี มีเมื่อทำการสวดพระปาติโมกข์อยู่เป็นต้น ก็มีจำนวน
๒๕ ซึ่งใน ๒๕ นั้น มีข้อละดิกะ (๓ หมวด) คือ (๑) พหุตรา จำนวนมากกว่า (๒) สมสมา จำนวน
เท่ากัน (๓) โลกตรา จำนวนน้อยกว่า จึงเรียกว่า ปัญจวิสตติติกะ ๒๕ ดิกะ (เล่มสมบุรณ์ ๑๗๖
/ ๒๗๔-๒๗๘ และ วิ.ม. ๔/๑๗๖/๑๙๓)

เมื่อนำจำนวนตัวเลข ๗ จากขั้นตอนมีภิกษุประชุมกันเป็นต้น ไปคูณจำนวน ๒๕ ก็จะได้
เอกสทปญฺจสทตติทินย นัย ๑๗๕ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๗๗/ ๒๗๙ และ วิ.ม. ๔/๑๗๗/๑๙๔)
แล้วนำภิกษุที่เกี่ยวข้องกันในสีมากันดิกเปยยาล ๔ กลุ่มไปคูณ คือ

๑. อาวาสิเณ อาวาสิกา ภิกษุที่อยู่ในอาวาสกับภิกษุที่อยู่ในอาวาส
 ๒. อาวาสิเณ อาคนตุกา ภิกษุอาศัยนตุกะกับภิกษุที่อยู่ในอาวาส
 ๓. อาคนตุเณ อาวาสิกา ภิกษุที่อยู่ในอาวาสกับภิกษุอาศัยนตุกะ
 ๔. อาคนตุเณ อาคนตุกา ภิกษุอาศัยนตุกะกับภิกษุอาศัยนตุกะ
- แล้วก็จะได้จำนวน ๗๐๐ ดิกะ

๓. วัสสุปนายิกขันธกะ ตอนว่าด้วยวันเข้าพรรษา มี ๑๓ หัวข้อ

“วัสสุปนายิกะ” ในคำว่า “วัสสุปนายิกขันธกะ” นี้ แปลว่า วันเป็นที่น้อมเข้าไป ไกล่ฤดูฝน หมายถึง วันเข้าพรรษา เป็นชื่อเรียกประเพณีการอยู่ประจำวัดโดยไม่ไปค้างคืน ที่ไหนเป็นเวลา ๓ เดือน

เนื้อหาแห่งวัสสุปนายิกขันธกะ จำนวน ๑๓ หัวข้อ นับจำนวนต่อจาก อุโปสถขันธกะ คือ

๑๐๗. วัสสุปนายิกานุชานนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตการเข้าจำพรรษา
๑๐๘. วัสสานจาริกาปฏิกเขปาติ	ว่าด้วยทรงห้ามเที่ยวจาริกระหว่างพรรษาเป็นต้น
๑๐๙. สัตตาหกรณียานุชานนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตสัตตาหกรณียะ เมื่อเขาสร้างวิหารถวายเป็นต้น
๑๑๐. ปัญจอัปปหิตานุชานนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตสัตตาหกรณียะ เมื่อสหธรรมิกทั้ง ๕ จะไม่ส่งทูตมา
๑๑๑. สัตตอัปปหิตานุชานนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตสัตตาหกรณียะ เมื่อบุคคล ๗ จำพวกจะไม่ส่งทูตมา
๑๑๒. ปหิตานุชานนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตสัตตาหกรณียะเมื่อพี่ชายน้องชายเป็นต้นส่งทูตมา
๑๑๓. อันตรายอนาปัตติวัสสเนทวาร	ว่าด้วยการขาดพรรษาโดยไม่ต้องอาบัติในเมื่อมีอันตราย
๑๑๔. สังฆเภทอนาปัตติวัสสเนทวาร	ว่าด้วยการขาดพรรษาโดยไม่ต้องอาบัติในเมื่อมีผู้พยายามทำลายสงฆ์
๑๑๕. วาหาติวัสสุปคมนะ	ว่าด้วยการเข้าจำพรรษาในคอกโคเป็นต้น
๑๑๖. วัสสานุปคันตัพพฐฐาน	ว่าด้วยสถานที่ไม่ควรเข้าจำพรรษา
๑๑๗. อัมมิกกติกา	ว่าด้วยการตั้งกติกามิชอบธรรม
๑๑๘. ปฐิสสวทุกกฐาปัตติ	ว่าด้วยการต้องอาบัติทุกกฐเพราะรับคำ
๑๑๙. รวมเรื่องที่มีในวัสสุปนายิกขันธกะ	

หัวข้อต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ โดยมุ่ง ถึงสถานที่ บ้าง มุ่งถึงบทบาทของบุคคลและกิจกรรมบ้างที่ปรากฏอยู่ในเรื่องนั้น ๆ

สรุปประเด็นสำคัญในวัสสุภนาสิกขัตถะ

กำเนิดแห่งการอยู่จำพรรษา

การอยู่จำพรรษาในฤดูฝนนั้น เป็นประเพณีที่พวกปริพาชกอัญญเดียรธีย์ (นักบวชในลัทธิอื่น) ถือปฏิบัติเป็นประจำอยู่แล้ว จึงเป็นภาพเหตุการณ์ที่คนอินเดียในสมัยโบราณ คำนึงว่าเป็นอย่างดี

ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ ภิกษุทั้งหลายมิได้อยู่ประจำที่ เทียวจาริกไปทุกฤดูกาล เพราะในตอนต้นพุทธกาลยังมิได้ ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา ภิกษุบางพวกเดินเหยียบย่ำทำให้หญ้าและพืช เขียวสดเสียหาย นอกจากนั้นยังเหยียบย่ำสัตว์เล็ก ๆ ตายไปเป็นจำนวนมาก คนทั้งหลายจึงตำหนิ ประณาม โพนทะนา พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น จึงทรง อนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษาเป็นเวลา ๓ เดือนในฤดูฝน

ประเภทแห่งการอยู่จำพรรษา

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการอยู่จำพรรษาไว้ ๒ ช่วง คือ

๑. **จำพรรษาดับ** เรียกว่า บุริมิกาวัสสุภนาสิกขา เริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ รวมเวลา ๓ เดือน

๒. **จำพรรษาหลัง** เรียกว่า ปัจฉิมิกาวัสสุภนาสิกขา เริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๙ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ รวมเวลา ๓ เดือน

สัตตาทกณียะ

คำว่า “**สัตตาทกณียะ**” แปลว่า ชุระที่พึงทำให้เสร็จภายใน ๗ วัน หมายถึง ชุระเป็นเหตุให้ภิกษุออกจากวัดไปค้างแรมที่อื่นได้ในระหว่างพรรษาเป็นเวลาไม่เกิน ๗ วัน (วิ.อ. ๓/๑๘๗/๑๔๖)

ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกคหบดี เขตกรุงสาวัตถี เมื่อภิกษุทั้งหลายกำลังอยู่จำพรรษาในฤดูฝนนั้น อุบาสกชื่อ อุเทนได้สร้างวิหารถวายสงฆ์ในแคว้นโกศล นิมนต์ภิกษุสงฆ์ให้ไปรับถาวรวิหารนั้น แต่พวกภิกษุไม่สามารถไปฉลองศรัทธาได้เพราะยาเกรงต่อพุทธบัญญัติที่ห้ามไม่ให้ภิกษุสงฆ์เที่ยวจาริกไปค้างคืนที่อื่นในระหว่างพรรษา

อุบาสกอุเทนนั้นจึงตำหนิ ประณาม โพนทะนาภิกษุสงฆ์ พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น จึงรับสั่งว่า “เมื่อบุคคล ๗ จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก และอุบาสิกา นิมนต์ไปที่ใดที่หนึ่ง ภิกษุสามารถไปได้ด้วยสัตตาทกณียะ แต่ต้องกลับภายใน ๗ วัน”

คำว่า “**ต้องกลับภายใน ๗ วัน**” คือ ต้องกลับมารับอรุณที่ ๗ ในวัดที่ตนอยู่จำพรรษาจะไปพักแรมครบ ๗ วันแล้วกลับมารับอรุณที่ ๘ ไม่ได้ (วิ.อ. ๓/๑๘๗/๑๔๖)

ฐานะที่เป็นเหตุให้ออกจากวัดไปในระหว่างพรรษาและค้างคืนอยู่ได้ ๗ วันนั้น สรุปได้ดังนี้

๑. ไปเพื่อพยาบาลเพื่อนสหธรรมิก คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร หรือสามเณรี หรือเพื่อพยาบาลมารดาบิดาผู้เป็นไข้

๒. ไปเพื่อยับยั้งเพื่อนสหธรรมิก คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร หรือสามเณรี ผู้กระสันจะสึก

๓. ไปเพื่อกิจของสงฆ์ เช่น ไปหาอุปกรณ์มาซ่อมวิหารที่ชำรุดในขณะนั้น

๔. ไปเพื่อฉลองศรัทธาของทายกซึ่งส่งทูตมานิมนต์ไปร่วมงานบำเพ็ญบุญ หรือนิมนต์ไปเพื่อร่วมงานสำคัญอื่น ๆ

การขาดพรรษาโดยไม่ต้องอาบัติ

โดยปกติ ภิกษุเข้าอยู่จำพรรษาในอาวาสใดอาวาสหนึ่งแล้วไม่อยู่จำให้ตลอด ๓ เดือนพรรษาต้นหรือ ๓ เดือนพรรษาหลัง หลีกไปในระหว่างพรรษา ต้องอาบัติทุกกฏเพราะขาดพรรษา (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๘๕/๒๙๒-๒๙๓) ยกเว้นในกรณีสัตตาทกณียะ แต่สำหรับภิกษุผู้ประสบกับเหตุการณ์ต่อไปนี้ แม้จะเป็นระหว่างพรรษาก็สามารถหลีกไปที่อื่นได้โดยไม่ต้องอาบัติแต่ขาดพรรษา คือ

๑. ภิกษุถูกสัตว์ร้ายรบกวน เบียดเบียน หรือไล่ตะครุบ

๒. ภิกษุถูกงูรบกวน เบียดเบียน หรือขบกัด

๓. ภิกษุถูกโจรเบียดเบียน ปล้น หรือทุบตี

๔. ภิกษุถูกปีศาจรบกวน เข้าสิง หรือฆ่า

๕. บ้านของชาวบ้านที่ให้ความอุปถัมภ์ถูกไฟไหม้ พวกเขาไม่สามารถให้ความอุปถัมภ์ต่อไปได้ ภิกษุจึงหลีกไปที่อื่น

๖. ภิกษุผู้ที่เสนาสนะถูกไฟไหม้

๗. บ้านของชาวบ้านที่ให้ความอุปถัมภ์ถูกน้ำท่วม พวกเขาไม่สามารถให้ความอุปถัมภ์ต่อไปได้ ภิกษุจึงหลีกไปที่อื่น

๘. ภิกษุผู้ที่เสนาสนะถูกน้ำท่วม

นอกจากนี้ ยังมีกรณีที่เมื่อมีผู้พยายามจะทำลายสงฆ์ ภิกษุบางรูปคิดจะทำให้เหตุการณ์ดีขึ้น จึงตัดสินใจทำการอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป แม้จะต้องหลีกไปที่อื่นในระหว่างพรรษา เธอก็ไม่ต้องอาบัติแต่ขาดพรรษา (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๐๒/๓๑๖-๓๑๗)

สถานที่ควรและไม่ควรอยู่จำพรรษา

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษาในวิหารที่มีเสนาสนะสมบูรณ์ทั่วไป ในค่ายพักเลี้ยงโคหรือที่นิยมเรียกว่า “คอกโค” หรือ “หมูโคต่าง” ในหมู่กองเกวียน และในเรือ

พระผู้มีพระภาคทรงห้ามอยู่จำพรรษาในที่แจ้ง ในที่ไม่มีเสนาสนะพอจะพักอาศัย ในกระท่อมผิ ในร่ม และในตุ่มน้ำ

รับคำที่จะอยู่จำพรรษาแล้วไม่ทำตามที่ได้รับคำ ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะรับคำ (ปฏิสสวทุกกฏ)

ภิกษุรับคำที่จะอยู่จำพรรษาดันหรือพรรษาหลังแล้วไม่ปฏิบัติตาม หรือปฏิบัติไม่ถูกต้องอาบัติทุกกฏเพราะรับคำ เช่น กรณีที่ภิกษุรับคำที่จะอยู่จำพรรษาดันในอาวาสหนึ่ง แล้วมีกิจที่จะต้องเดินทางไปยังอาวาสหนึ่ง เห็นอาวาส ๒ แห่ง มีจีวรมากในระหว่างทาง จึงอยู่จำพรรษาในอาวาส ๒ แห่งโดยหวังที่จะได้จีวรมาก ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏเพราะรับคำ (ดูรายละเอียดดูเล่มสมบูรณ์ ๒๐๗-๒๐๘/๓๒๔-๓๒๕)

๔. ปวารณาชั้นระกะ ตอนว่าด้วยปวารณามี ๒๗ หัวข้อ

“ปวารณา” แปลว่า ห้าม, ปราบปราม, อนุญาต หรือการเสนอความประสงค์ (ปปุพฺโพ วร อวารณฺจิณฺหาสุ, ย, อิตฺถิยํ อา, ปวารณา. [อชฺเชตฺตนา สกฺการปฺพุทฺธิกา อายาจนา] “ปวารณฺนติ นิเสธนํ วา กามยทาณํ วาติ ดู นิตฺติชาตุ ๔๔๗ ; อภิธาน. สฺฐิจิ ๑๐๐๕)

คำว่า “ปวารณา” ในสิกขาบทที่ ๗-๘-๙ แห่งจีวรวรรค หมายถึง ทายกยอมให้ขอหรือเปิดโอกาสให้ขอ เช่นคำกล่าว “ถ้าพระคุณเจ้าต้องการสิ่งใด อันสมควรแก่สมณะแล้ว นิมนต์พระคุณเจ้าขอสิ่งนั้น ๆ ได้” คำกล่าวอย่างนี้เรียกว่า “คำปวารณา”

คำว่า “ปวารณา” ในสิกขาบทที่ ๕-๖ แห่งโภชนวรรค หมายถึง ภิกษุออกปากบอกห้ามหรือปฏิเสธภัตตาหาร

คำว่า “ปวารณา” ในปวารณาชั้นระกะนี้ หมายถึงภิกษุเปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือน เป็นชื่อเรียกสังฆกรรมที่ภิกษุสงฆ์ทำในวันสุดท้ายแห่งการอยู่จำพรรษา คือในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ สำหรับผู้จำพรรษาดัน หรือในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ สำหรับผู้จำพรรษาหลัง พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ปวารณา แบบพร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม (ดูเล่มสมบูรณ์ ๒๑๒/๓๓๘)

**เนื้อหาแห่งปวารณาชั้นธกะ จำนวน ๒๗ หัวข้อ นับจำนวนต่อจากวัสสุปนาสิก-
ชั้นธกะ คือ**

๑๒๐. อพาสุวิหาร	ว่าด้วยการอยู่จำพรรษาไม่ผาสุก
๑๒๑. ปวารณาเภท	ว่าด้วยประเภทแห่งวันปวารณา
๑๒๒. ปวารณาทานานุชาวนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตให้ภิกษุเป็นไข้มอบปวารณา
๑๒๓. ญัตตกาตึกคณกถา	ว่าด้วยหมู่ญาติเป็นต้นจับภิกษุ
๑๒๔. สังฆปวารณาธิปเภท	ว่าด้วยประเภทปวารณามีปวารณาเป็นการสงฆ์ เป็นต้น
๑๒๕. อนาปัตติปฏิกัมมวิธี	ว่าด้วยวิธีแก้ไขอาบัติ
๑๒๖. อาปัตติอาภิรณวิธี	ว่าด้วยวิธีเปิดเผยอาบัติ
๑๒๗. สภาคาปัตติปฏิกัมมวิธี	ว่าด้วยวิธีแก้ไขสภาคาบัติ
๑๒๘. อนาปัตติปณณรสกะ	ว่าด้วยการปวารณาโดยไม่ต้องอาบัติ ๑๕ กรณี
๑๒๙. วัคควัคคสัญญูปณณรสกะ	ว่าด้วยแบ่งพวกกันอยู่ สำคัญว่าพร้อมเพรียงกัน ๑๕ กรณี
๑๓๐. เวมตีปณณรสกะ	ว่าด้วยภิกษุไม่แน่ใจปวารณา ๑๕ กรณี
๑๓๑. กุกกุจจกตปณณรสกะ	ว่าด้วยภิกษุกังวลใจทำปวารณา ๑๕ กรณี
๑๓๒. เกทปุเรกขารปณณรสกะ	ว่าด้วยมุ่งทำความแตกร้างทำปวารณา ๑๕ กรณี
๑๓๓. สීමกกันตีกเปยยา	ว่าด้วยการละข้อความเกี่ยวกับภิกษุเข้าสู่สีมา
๑๓๔. ทิวสนานัตตะ	ว่าด้วยการนับวันปวารณาต่างกัน
๑๓๕. ลิงคาทิสสนะ	ว่าด้วยการเห็นลักษณะเป็นต้น
๑๓๖. นานาสังวาสกาตูปวารณา	ว่าด้วยภิกษุผู้เป็นนานาสังวาสเป็นต้นปวารณา
๑๓๗. นคันตัพพวาร	ว่าด้วยสถานที่ไม่ควรไปในวันปวารณา
๑๓๘. คันตัพพวาร	ว่าด้วยสถานที่ควรไปในวันปวารณา
๑๓๙. วัชชนียปุคคสันทัสสนา	ว่าด้วยแสดงบุคคลควรเว้นในปวารณากรรม
๑๔๐. เทววาจิกาตูปวารณา	ว่าด้วยสงฆ์ปวารณา ๒ หนเป็นต้น
๑๔๑. ปวารณาฐปน	ว่าด้วยการงดปวารณา
๑๔๒. อุลลัจจยวัตถุกาติ	ว่าด้วยการต้องอาบัติอุลลัจจยเป็นต้น
๑๔๓. วัตถฐปนาคี	ว่าด้วยการงดวัตถุเป็นต้น
๑๔๔. ภัณฑนาการกวัตถุ	ว่าด้วยการก่อความบาดหมาง
๑๔๕. ปวารณาสังคหะ	ว่าด้วยการสงเคราะห์กันด้วยปวารณา

๑๔๖. รวมเรื่องที่มีในปวารณาชั้นธกะ

หัวข้อต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ โดยมุ่งถึงสถานที่บ้าง มุ่งถึงบทบาทของบุคคลและสังฆกรรมบ้างที่ปรากฏอยู่ในเรื่องนั้น ๆ

สรุปประเด็นสำคัญในปวารณาชั้นธกะ

กำเนิดแห่งปวารณา

ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกคหบดี เขตกรุงสาวัตถี ภิกษุจำนวนหลายรูปอยู่จำพรรษาในอาวาสแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล ได้ตั้งกติกากันไว้ว่า “ในระหว่างพรรษา ไม่พึงสนทนาปราศรัยกัน ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ตามที่ได้รับสมควร อันจะทำให้มีความพร้อมเพรียงกัน ประองคองกัน ไม่วิวาทกัน อยู่ร่วมกันเป็นผาสก

หลังจากออกพรรษาแล้ว ภิกษุพวกนั้นได้เดินทางไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี กราบทูลวัตถุตบปฏิบัติที่พวกตนได้ร่วมบำเพ็ญในระหว่างอยู่จำพรรษา ๓ เดือน ครั้นทรงทราบความนี้ พระผู้มีพระภาคทรงดำหนิการกระทำอย่างนั้นว่า “เป็นเหมือนการอยู่ร่วมกันอย่างปศุสัตว์” โดยปกติ พระพุทธองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับวัตถุปฏิบัติในที่ทรงเรียกว่า “มุกวัตร” เป็นธรรมเนียมที่พวกเดียรถีย์ถือปฏิบัติอยู่ หลังจากนั้น ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาแล้วปวารณาต่อกันด้วยฐานะ ๓ อย่าง คือ

๑. ด้วยได้เห็น ๒. ด้วยได้ยิน ๓. ด้วยนึกสงสัย

วิธีปวารณาแบบต่าง ๆ

๑. ปวารณาเป็นการสงฆ์ สัพพลังคากิภาณุตติ และคำปวารณา

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไปปวารณาเป็นการสงฆ์ โดยเมื่อถึงวันปวารณา อาจจะเป็นวันปวารณา ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ ให้ภิกษุเหล่านั้นประชุมร่วมกัน แสดง (ปลง)อาบัติต่อกันแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถ

พึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยอุตติกรรมวาจาว่า

สุมาตุ เม ภนเต สัมโม อชฺช ปวารณา. ยถิ สัมมสส ปตตกลล สัมโม ปวาเรยย.

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันปวารณา ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์พึงปวารณา

ภิกษุผู้เถระพึงท่มอุตตราสงคฺฉเวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า

สัณฺโณ อาวุโส ปวาเรมิ ทิฏฺฐเณ วา สุเตน วา ปริสํกาย วา, วทนตุ มํ อายสฺมนโต อนุกมฺปิ อุปาทาย, ปสฺสนโต ปฏิกิริสฺสามิ.

ทุติยมปิ ฯเปฯ ตติยมปิ ฯเปฯ

ท่านทั้งหลาย กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์ ด้วยได้เห็นกัฏฐิ ด้วยได้ยินกัฏฐิ ด้วยนึกสงสัย (ว่ากระผมทำผิด) กัฏฐิ ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผม ทราบจักได้แก้ไขต่อไป

แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

ต่อจากนั้น ภิกษุผู้นวกะพึงหม่อตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือ กล่าวว่

สัณเฑ ปวาเรมิ ทิฏฐเณ วา สุเตน วา ปริสสกาย วา, วทนตุ มั อายสฺมนโต อนุกมปิ อุปาทาย, ปสฺสนโต ปฏิกิริสฺสามิ.

ทุติยมปิ ฯเปฯ ตติยมปิ ฯเปฯ

ท่านผู้เจริญ กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์ ด้วยได้เห็นกัฏฐิ ด้วยได้ยินกัฏฐิ ด้วยนึกสงสัย (ว่ากระผมทำผิด) กัฏฐิ ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผม ทราบจักได้แก้ไขต่อไป

แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุทุกรูปนั่งกระโหย่ง กล่าวคำปวารณาต่อกัน จะกล่าว ๑ ครั้ง ๒ ครั้ง หรือ ๓ ครั้งก็ได้ ในขณะที่ยังกล่าวคำปวารณาไม่เสร็จสิ้นทั้งหมดนั้น ทรงห้ามภิกษุนั่งราบลง ยกเว้นแต่ภิกษุกำลังน้อยหรือภิกษุชราภาพ ในกรณีที่ภิกษุบางรูป ไม่สามารถเข้าร่วมปวารณาได้โดยเหตุสุดวิสัย เช่น เป็นไข้ ทรงอนุญาตให้ภิกษุนั้นกล่าว คำมอบปวารณาให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งว่

ปวารณั ทมมิ, ปวารณั เม หร, มมตถาย ปวาเรหิ.

ผมขอมอบปวารณา โปรดนำปวารณาของผมไป ขอท่านจงปวารณาแทนผมด้วย

๒. ปวารณาเป็นการคณะ ญัตติ และคำปวารณา

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อยู่ด้วยกัน ๔ รูป ๓ รูป หรือ ๒ รูป ปวารณา เป็นการคณะ โดยเมื่อถึงวันปวารณา ให้ประชุมร่วมกันแล้วกล่าวคำปวารณาต่อกัน

ในกรณีที่ภิกษุ ๔ รูปอยู่ด้วยกัน ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้ทราบทั่วกันด้วย ญัตติกรรมวาจาว่า

สฺจนนตุ เม อายสฺมนโต, อชฺช ปวารณา. ยทายสฺมนตานั ปตฺตกฺกลั, มยั อญฺณมญฺณั ปวาเรยฺยาม.

ท่านทั้งหลาย จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันปวารณา ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว เราทั้งหลายพึงปวารณาต่อกัน

ภิกษุผู้เถระพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า
อหิ อาวุโส อายสมนเต ปวาเรมิ ทิฏฺฐเณ วา สุเตน วา ปริสํกาย วา, วทนตุ มํ อายสมนโต
อนุกมโป อูปาทาย, ปสฺสนโต ปฏฺกิริสฺสามิ.

ทุติยมปิ ฯเปฯ ตติยมปิ ฯเปฯ

ท่านทั้งหลาย ผมขอปวารณาต่อท่านทั้งหลาย ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึก
สงสัย (ว่าผมทำผิด) ก็ดี ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนผม เมื่อผมทราบ
จักได้แก้ไขต่อไป

แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

ต่อจากนั้น ภิกษุผู้นวกะพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือ
กล่าวอย่างนี้ว่า

อหิ ภนฺเต อายสมนเต ปวาเรมิ ทิฏฺฐเณ วา สุเตน วา ปริสํกาย วา, วทนตุ มํ
อายสมนโต อนุกมโป อูปาทาย, ปสฺสนโต ปฏฺกิริสฺสามิ.

ทุติยมปิ ฯเปฯ ตติยมปิ ฯเปฯ

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กระผมขอปวารณาต่อท่านทั้งหลาย ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี
ด้วยนึกสงสัย (ว่ากระผมทำผิด) ก็ดี ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม
เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป

แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

ในกรณีที่ภิกษุ ๓ รูปอยู่ด้วยกัน ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้ทราบทั่วกันด้วย
ญัตติกรรมวาจาว่า

สุณฺนตุ เม อายสมนตา, อชฺช ปวารณา. ยทายสมนตานํ ปตฺตกถลํ, มยํ อญฺณมณฺเณ
ปวาเรยาม.

ท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันปวารณา ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว เราทั้งหลายพึงปวารณาต่อกัน

ภิกษุผู้เถระพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือกล่าวอย่างนี้ว่า
อหิ อาวุโส อายสมนเต ปวาเรมิ ทิฏฺฐเณ วา สุเตน วา ปริสํกาย วา, วทนตุ มํ
อายสมนตา อนุกมโป อูปาทาย, ปสฺสนโต ปฏฺกิริสฺสามิ.

ทุติยมปิ ฯเปฯ ตติยมปิ ฯเปฯ

ท่านทั้งหลาย ผมขอปวารณาต่อท่านทั้งหลาย ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึก

สงสัย (ว่าผมทำผิด) ก็ดี ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนผม เมื่อผมทราบ
จักได้แก้ไขต่อไป

แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

ต่อจากนั้น ภิกษุผู้นวกะพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือ
กล่าวว่า

อหิ ภนเต อายสมนเต ปวาเรมิ ทิฏฐเณ วา สุเตน วา ปริสงกาย วา, วทนตุ มํ
อายสมนโต อนุกมปิ อุปาทาย, ปสสนโต ปฏิกิริสสามิ.

ทุติยปิ ฯเปฯ ตติยปิ ฯเปฯ

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กระผมขอปวารณาต่อท่านทั้งหลาย ด้วยได้เห็นกิติ ด้วยได้ยินกิติ
ด้วยนึกสงสัย (ว่ากระผมทำผิด) ก็ดี ขอท่านได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม
เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป

แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

ในกรณีที่ภิกษุ ๒ รูปอยู่ด้วยกัน เมื่อถึงวันปวารณา พึงร่วมประชุมกัน ไม่ต้องตั้งญัตติ
ภิกษุผู้เถระพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือ กล่าวคำปวารณาต่อ
ภิกษุผู้นวกะอย่างนี้ว่า

อหิ อาวุโส อายสมนตํ ปวาเรมิ ทิฏฐเณ วา สุเตน วา ปริสงกาย วา, วทนตุ มํ อายสม
อนุกมปิ อุปาทาย, ปสสนโต ปฏิกิริสสามิ.

ทุติยปิ ฯเปฯ ตติยปิ ฯเปฯ

ท่าน ผมขอปวารณาต่อท่าน ด้วยได้เห็นกิติ ด้วยได้ยินกิติ ด้วยนึกสงสัย (ว่าผมทำผิด)
กิติ ขอท่านได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนผม เมื่อผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป

แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

ต่อจากนั้น ภิกษุผู้นวกะพึงห่มผ้าอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือ
กล่าวคำปวารณาต่อภิกษุผู้เถระอย่างนี้ว่า

อหิ ภนเต อายสมนตํ ปวาเรมิ ทิฏฐเณ วา สุเตน วา ปริสงกาย วา, วทนตุ มํ อายสม
อนุกมปิ อุปาทาย, ปสสนโต ปฏิกิริสสามิ.

ทุติยปิ ฯเปฯ ตติยปิ ฯเปฯ

ท่านผู้เจริญ กระผมขอปวารณาต่อท่าน ด้วยได้เห็นกิติ ด้วยได้ยินกิติ ด้วยนึกสงสัย
(ว่ากระผมทำผิด) ก็ดี ขอท่านได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผมทราบจัก
ได้แก้ไขต่อไป

แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

๓. ปวารณาเป็นการบุคคล หรืออธิษฐานปวารณา

ในอาวาสหนึ่ง มีภิกษุอยู่เพียงรูปเดียว เมื่อถึงวันปวารณา เธอพึงจัดเตรียมพิธีปวารณานั่งรอภิกษุอื่นที่อาจจะมาจากต่างถิ่นเพื่อปวารณาร่วมกับเธอ เมื่อรองจนแน่ใจว่าไม่มีภิกษุอื่นมาแล้ว พึงอธิษฐานใจว่า อชช เม ปวารณา. วันนี้ เป็นวันปวารณาของเรา

ภิกษุนั้นแม้จะอยู่รูปเดียว เมื่อถึงวันปวารณาจะไม่อธิษฐานใจไม่ได้ ถ้าไม่อธิษฐานใจอย่างนี้ ต้องอาบัติทุกกฏ (ดูเล่มสมบรูณ์ ๒๑๖-๒๑๘/๓๔๒-๓๔๓)

วิธีการแก้ไขสภาคาบัติในวันปวารณา

คำว่า “สภาคาบัติ” หมายถึงอาบัติที่ต้องเพราะล่วงละเมิดวัตถุเดียวกัน ในที่นี้หมายถึงเอาอาบัติเบา โดยเฉพาะอาบัติปาจิตตีย์ (นัย กงขา.อ. ๑๑๔-๑๑๕) เช่น ภิกษุ ๔ รูป ต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะดื่มสุราและเมรัยเหมือนกัน ทั้ง ๔ รูปนี้จะแสดงสภาคาบัติต่อกันและกันไม่ได้ ต้องแสดงต่อภิกษุอื่นที่บริสุทธิ์หรือไม่ได้ต้องสภาคาบัติ พระผู้มีพระภาคทรงวางแนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ไขสภาคาบัติเมื่อถึงวันปวารณาไว้ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ ในอาวาสแห่งหนึ่ง ในวันปวารณานั้น สงฆ์ทั้งหมดต้องสภาคาบัติ ภิกษุเหล่านั้นพึงส่งภิกษุรูปหนึ่งไปยังอาวาสใกล้เคียงพอจะกลับมาทันในวันนั้น ด้วยสั่งว่า “ท่าน ท่านจงไปทำคิณอาบัตินั้นมาเถิด พวกเราจักทำคิณอาบัตินั้นในสำนักของท่าน” ถ้าได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี ถ้าไม่ได้ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์ทั้งหมดนี้ต้องสภาคาบัติแล้ว เมื่อพบภิกษุรูปอื่นผู้บริสุทธิ์ไม่มีอาบัติ ก็จักทำคิณอาบัตินั้นในสำนักของภิกษุรูปนั้น ดังนี้แล้วปวารณา แต่ต้องไม่ทำอันตรายต่อปวารณา เพราะข้อที่ต้องสภาคาบัตินั้นเป็นปัจจัย

พระพุทธดำรัสสอนท่ายนี้ หมายถึงว่า ถ้ามีเหตุสุดวิสัยไม่สามารถหาภิกษุที่บริสุทธิ์ได้ ก็ประกาศให้สงฆ์ทราบแล้วทำปวารณา (ดูเล่มสมบรูณ์ ๒๒๑/๓๔๙-๓๕๐)

การแบ่งพวกปวารณาโดยไม่ต้องอาบัติ

ในอาวาสหนึ่ง ในวันปวารณา มีภิกษุอยู่ร่วมกันหลายรูป แต่มาประชุมกันเพียง ๕ รูปบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง พวกภิกษุที่ประชุมกันไม่รู้ว่ “ยังมีภิกษุรูปอื่น ๆ ที่ยัง ไม่ได้มาอยู่” จึงทำปวารณาไปก่อน ขณะที่กำลังทำปวารณา หรือทำปวารณาเสร็จแล้ว ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องทำปวารณากันใหม่ แต่พวกที่ปวารณาไปก่อนไม่ต้องอาบัติ

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องทำปวารณาใหม่ พวกที่ปวารณาไปก่อนไม่ต้องอาบัติ ส่วนพวกที่มาทีหลังพึงทำปวารณาต่อไป

การแบ่งพวกปวารณา ต้องอาบัติ

ก. การแบ่งพวกปวารณาทั้งที่รู้ ต้องอาบัติทุกกฏ

ในอาวาสหนึ่ง ในวันปวารณา มีภิกษุอยู่ร่วมกันหลายรูป แต่มาประชุมกันเพียง ๕ รูปบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง พวกภิกษุที่ประชุมกันรู้ถือว่า “ยังมีภิกษุรูปอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้มาอยู่” แต่ทำปวารณาไปก่อน ขณะที่กำลังทำปวารณา หรือทำปวารณา เสร็จแล้ว ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องทำปวารณากันใหม่ แต่พวกที่ปวารณาไปก่อนต้องอาบัติทุกกฏ

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องทำปวารณาใหม่ แต่พวกที่ปวารณาไปก่อนต้องอาบัติทุกกฏ ส่วนพวกที่มาทีหลังพึงทำปวารณาต่อไป

ข. การแบ่งพวกปวารณาโดยไม่แน่ใจ ต้องอาบัติทุกกฏ

ในอาวาสหนึ่ง ในวันปวารณา มีภิกษุอยู่ร่วมกันหลายรูป แต่มาประชุมกันเพียง ๕ รูปบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง พวกภิกษุที่ประชุมกันรู้ถือว่า “ยังมีภิกษุรูปอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้มาอยู่” แต่ไม่แน่ใจว่า “ควรทำปวารณาหรือไม่” ยังขึ้นทำปวารณาไปก่อน ขณะที่กำลังทำปวารณา หรือทำปวารณาเสร็จแล้ว ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติ ดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องทำปวารณากันใหม่ แต่พวกที่ปวารณาไปก่อนต้องอาบัติทุกกฏ

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องทำปวารณาใหม่ แต่พวกที่ปวารณาไปก่อนต้องอาบัติทุกกฏ ส่วนพวกที่มาทีหลังพึงทำปวารณาต่อไป

ค. การแบ่งพวกปวารณาด้วยความกังวลใจ ต้องอาบัติทุกกฏ

ในอาวาสหนึ่ง ในวันปวารณา มีภิกษุอยู่ร่วมกันหลายรูป แต่มาประชุมกันเพียง ๕ รูปบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง พวกภิกษุที่ประชุมกันรู้ถือว่า “ยังมีภิกษุรูปอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้มาอยู่” พวกเขาคิดว่า “ควรทำปวารณาแต่ ไม่ใช่ใช่ไม่ควร” แต่ทำปวารณา ไปก่อนทั้งที่มีความกังวลใจ ขณะที่กำลังทำปวารณา หรือทำปวารณาเสร็จแล้ว ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องทำปวารณากันใหม่ แต่พวกที่

ปวารณาไปก่อนต้องอาบัติทุกกฏ

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องทำปวารณาใหม่ แต่พวกที่ปวารณาไปก่อนต้องอาบัติทุกกฏ ส่วนพวกที่มาทีหลังพึงทำปวารณาต่อไป

ง. การแบ่งพวกปวารณามุ่งความแตกร้าง ต้องอาบัติถุลลัจจัย

ในอาวาสหนึ่ง ในวันปวารณา มีภิกษุอยู่ร่วมกันหลายรูป แต่มาประชุมกันเพียง ๕ รูปบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง พวกภิกษุที่ประชุมกันรู้อยู่ว่า “ยังมีภิกษุรูปอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้มาอยู่” มุ่งความแตกร้างว่า “ขอภิกษุเหล่านั้นจงเสื่อมสลาย จงพินาศ ภิกษุเหล่านั้นจะมีประโยชน์อะไร” แล้วทำปวารณาไปก่อน ขณะที่กำลังทำปวารณา หรือ ทำปวารณาเสร็จแล้ว ภิกษุพวกอื่นมาถึง มีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนมากกว่า ทั้งหมดต้องทำปวารณากันใหม่ แต่พวกที่ปวารณาไปก่อนต้องอาบัติถุลลัจจัย

๒. ถ้าภิกษุที่มาทีหลังมีจำนวนเท่ากันหรือน้อยกว่า ไม่ต้องทำปวารณาใหม่ แต่พวกที่ปวารณาไปก่อนต้องอาบัติถุลลัจจัย ส่วนพวกที่มาทีหลังพึงทำปวารณาต่อไป

ทรงอนุญาตให้สงเคราะห์กันด้วยปวารณา

ภิกษุหลายรูปจำพรรษาอยู่ในแคว้นโกศล อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีไม่ทะเลาะวิวาทกัน คิดว่า “ถ้าทำปวารณากันในตอนนี้ หลังจากปวารณาแล้วก็จะแยกย้ายกันไป ทำให้เหินห่างจากกัน คลาดจากความสุขที่เกิดจากการอยู่ร่วมกัน” เมื่อคิดดังนี้แล้วจึงนำความกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์จึงทรงอนุญาตให้สงเคราะห์กันด้วยปวารณา ๑ เดือน โดยประชุมกันแล้วประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่าจะร่วมกันทำปวารณาในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ส่วนใน วันขึ้น ๑๕ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันมหาปวารณานี้ ให้ร่วมกันทำอุโบสถยกปาติโมกข์ ขึ้นแสดงแทน (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๔๑/๓๔๐-๓๔๑)

กล่าวโดยสรุปว่า พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม ๔ นี้ มีเนื้อหาประกอบด้วย

๑. มหาขันธกะ	๖๗	หัวข้อ
๒. อุโปสถขันธกะ	๓๔	หัวข้อ
๓. วิสสุภณายิกขันธกะ	๑๓	หัวข้อ
๔. ปวารณาขันธกะ	๒๗	หัวข้อ
รวมทั้งสิ้น ๔ ขันธกะ	๑๔๑	หัวข้อ

ตามคาถาที่พระสังคีติกาจารย์กล่าวรวมเรื่องมี ๓๕๖ เรื่อง

ในคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑ นี้มีเรื่องที่เกิดขึ้น ในช่วงปฐมโพธิกาลอยู่เป็นส่วนใหญ่ เริ่มตั้งแต่การตรัสรู้จนตรัสสมาสัมโพธิญาณของพระผู้มีพระภาค การแสดงธรรมโปรดสัตว์โลก การรับกัลบุตรผู้ศรัทธาเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ธรรมสำคัญคือปัจฉิมสัมปทา ถือเป็นพุทธปรัชญาที่สำคัญอันแสดงให้เห็นความเป็นเหตุ เป็นผลแห่งสรรพสิ่งในโลกนี้ อริยสัจ ๔ และมรรคมีองค์ ๘ ถือเป็นพุทธจริยศาสตร์ชั้นสูง

ดังนั้น หลักการต่าง ๆ ที่พระผู้มีพระภาคทรงวางไว้ รวมทั้งที่ปรากฏอยู่ในมหาวรรค เช่น วิธีการบรรพชาอุปสมบท ระเบียบในการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงการอธิษฐานอยู่จำพรรษา และการปวารณา ล้วนแต่มีความสำคัญซึ่งสืบทอดมาเป็นธรรมเนียมประเพณีของคณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาท เช่นคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน.

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๕

พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๕

(มหาวรรค ภาค ๒)

พระวินัยปิฎก เล่ม ๕ คือ มหาวรรค ภาค ๒ แบ่งเป็น ๖ ชั้นระกะ มีเนื้อหา ต่อจาก มหาวรรค ภาค ๑ ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียม ประเพณีสงฆ์ เรียกโดยรวมว่า “อภิสมาจาริกสิกขา” ได้แก่ประมวลระเบียบปฏิบัติ ที่เป็นข้อบังคับเล็ก ๆ น้อย ๆ สำหรับภิกษุสงฆ์ซึ่งไม่ได้มาในพระปาติโมกข์ สงฆ์ไม่ต้องยก ขึ้นแสดงทุกครั้งเดือน

เนื่องจากเนื้อหาในมหาวรรค ภาค ๒ นี้ มิได้เป็นสิกขาบทบัญญัติ ในกรณีที่เป็นข้อห้าม ถ้าภิกษุล่วงละเมิดไม่ปฏิบัติตาม บางกรณีทรงปรับโทษเพียงอาบัติทุกกฏ บางกรณีปรับโทษสูง ขึ้นไปถึงอาบัติถุลลัจจัย เช่น

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรองเท้าชั้นเดียว ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้า ๒ ชั้น ไม่พึงสวมรองเท้า ๓ ชั้น ไม่พึงสวมรองเท้าหลายชั้น รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ” (ดูเล่ม สมบูรณ์ ๒๔๕/๑๔)

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมิจิตกำหนดไม่พึงจับองค์กำเนิด(แม่โค) รูปใดจับ ต้องอาบัติถุลลัจจัย” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๒๕๒/๒๕)

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้หนังเสืออันเป็นสัญลักษณ์ของเดียรฉัตร รูปใดใช้ ต้องอาบัติถุลลัจจัย” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๓๗๑/๒๔๗)

ในบางกรณี พระผู้มีพระภาคทรงวางแนวทางในการปรับโทษแก่ภิกษุผู้กระทำการอันไม่สมควรในเรื่องต่าง ๆ โดยให้นำเอาสิกขาบทบัญญัติในพระปาติโมกข์มาเป็นเกณฑ์ ในการปรับโทษตามสมควรแก่กรณี เช่น

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่ฉันแล้ว บอกห้ามภัตตาหารแล้ว ไม่พึงฉันอาหารที่นำมาจากที่นิมนต์ ที่รับประเคนก่อนเวลาภัตตาหาร ที่เกิดในป่า ที่เกิดในกอบัว ซึ่งเป็นอาหารที่ไม่เป็นเดน รูปใดฉัน พึงปรับอาบัติตามธรรม” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๒๙๕/๑๑๗-๑๑๘)

คำว่า “**ปรับอาบัติตามธรรม**” หมายถึงปรับอาบัติตามความผิดในกรณีนี้พึงปรับอาบัติปาจิตตีย์ ตามความแห่งปฐมปวารณาสิกขาบทที่ ๕ แห่งโภชนวรรค ที่ว่า

๕ บทนำ เล่ม ๕ : พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙.

“ภิกษุใดฉันแล้ว บอกห้ามภักตอาหารแล้ว เคี้ยวของเคี้ยวหรือฉันของฉันที่ไม่เป็นเดน ต้องอาบัติปาจิตติย์” -วิ.มหา. (แปล) ๒/๒๓๗-๒๓๘/๓๔๔-๓๔๕

เนื้อหาโดยย่อแห่งมหาวรรค ภาค ๒

มหาวรรค ภาค ๒ นี้มีทั้งหมด ๖ ชั้นระกะ นับจำนวนต่อจากปวารณาชั้นระกะ ซึ่งเป็นหัวข้อที่ ๔ แห่งมหาวรรค ภาค ๑ เริ่มต้นด้วยข้อที่ ๕ ดังนี้ คือ

๕. จัมมชั้นระกะ ตอนว่าด้วยหนัง มี ๑๓ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยประวัติของโสณโกฬิวิสะที่ออกบวช บำเพ็ญเพียรจนเท้าแตกเนื่องจากเป็นผู้มีลักษณะละเอียดอ่อน เป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ใช้รองเท้าชั้นเดียว นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องพระฉัพพัคคีย์ใช้รองเท้า และเชียงเท้ามีลักษณะสีสันต่าง ๆ เรื่องพระฉัพพัคคีย์ใช้ที่นอนสูงใหญ่ และเนื้อหา จบลงด้วยเรื่องที่พระผู้มีพระภาคประทานพรอันเป็นพุทธานุญาตพิเศษ ๕ ประการ ตามที่พระมหากัจจกานะปุชฌิยบุคคลแห่งแคว้นอวันตีทูลขอ

๖. เกสัชชชั้นระกะ ตอนว่าด้วยยารักษาโรค มี ๒๗ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องอาพาธที่มักเกิดในฤดูสารท เรื่องที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตเกสัช ๕ นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องเครื่องยาสมุนไพรรชนิดต่าง ๆ เรื่องยาตา เรื่องยานัตถุ์ เรื่องวิธีการรักษาโรค เรื่องทรงอนุญาตน้ำอัฐิบาน เรื่อง มหาปเทส ๔ ซึ่งเป็นหลักตัดสินของเคี้ยวของฉันว่าอย่างไรสมควรและอย่างไรไม่ควร ในกาลใดอย่างไร เนื้อหาจบลงด้วยเรื่องที่ทรงอนุญาตกาลิกระคนกัน

๗. กฐินชั้นระกะ ตอนว่าด้วยกฐิน มี ๑๕ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องของภิกษุชาวเมืองปาฐะยะ ๓๐ รูป เดินทางไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ทันทที่ที่ออกพรรษาปวารณาแล้ว เดินผ่านหนทางที่เต็มไปด้วยหล่มเลนและมีฝนตกชุก ทำให้จีวรเปียกชุ่ม เปราะเปื้อน ด้วยน้ำโคลน และภิกษุเหล่านั้นก็เหน็ดเหนื่อย เป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต ให้ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วต้องกรานกฐินก่อน นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องอาณิสสงส์กฐิน หัวข้อการเดาะกฐิน เนื้อหาจบลงด้วยเรื่องปลีโพธ ๒ อย่าง คือ (๑) อวาสปลีโพธ (๒) จีวรปลีโพธ

๘. จีวรชั้นธกะ ตอนว่าด้วยจีวร มี ๓๒ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องคณะภิกษุชาวกรุงราชคฤห์ไปทำธุรกิจที่กรุงเวสาลี พบหญิงงามเมืองชื่ออัมพาลี เกิดความประทับใจ เมื่อกลับมายังกรุงราชคฤห์ จึงกราบทูลพระเจ้าพิมพิสารขอให้มีการคัดเลือกเด็กสาวเป็นหญิงงามเมืองแห่งกรุงราชคฤห์ นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องหมอชีวกโกมารภัจทำการรักษาโรคให้แก่บุคคลสำคัญ เรื่องพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตคหบดีจีวร เรื่องนางวิสาขาถวายผ้าอาบน้ำฝน เนื้อหาจบลงด้วยเรื่องมาติกาเพื่อการเกิดขึ้นแห่งจีวร ๘ ประการ

๙. จัมเปยยชั้นธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงจัมปา มี ๓๗ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องพระกัสสปโคตรผู้เป็นเจ้าของอาวาส ณ วาสภคาม เขตกรุงจัมปาต้อนรับอุปถัมภ์พวกภิกษุอาคันตุกะ นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่นเรื่อง กรรม ๔ ประเภท มีกรรมที่แบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม เป็นต้น เรื่องสงฆ์ ๕ ประเภท มีสงฆ์จตุรรรค เป็นต้น เรื่องนิคคหกรรม ๕ ประเภทมีตัชชนียกรรม เป็นต้น เนื้อหาจบลงด้วยเรื่องความเห็นที่ขัดแย้งกันในการระงับนิคคหกรรมมีตัชชนียกรรม เป็นต้น

๑๐. โกสัมพิกชั้นธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี มี ๑๐ หัวข้อ

เนื้อหาเริ่มด้วยเรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน พระผู้มีพระภาคทรงแสดงวิธีการระงับแวงโดยทรงนำเรื่องที่ฆาตุกรรมมาแสดงให้ฟัง นอกจากนี้ก็มีเรื่อง สำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องพระผู้มีพระภาคเสด็จหลีกไปอยู่ ณ ป่าปาริไลยกะ เรื่องเหตุแห่งความแตกแยก ๑๘ ประการ เนื้อหาจบลงด้วยบทสนทนากันระหว่างพระผู้มีพระภาคกับท่านพระอุบาลี ว่าด้วยบุคคลที่ไม่ถูกตำหนิโดยศีล ผู้ที่ควรยกย่องในพระธรรมวินัยนี้

เนื้อหาโดยพิสดารแห่งมหาวรรค ภาค ๒

มหาวรรค ภาค ๒ นี้มีทั้งหมด ๖ ชั้นธกะ นับจำนวนต่อจากปวารณาชั้นธกะ ซึ่งเป็นหัวข้อที่ ๔ แห่งมหาวรรค ภาค ๑ เริ่มข้อที่ ๕ ดังนี้ คือ

๕. จัมมชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องหนังสือตัว

คำว่า “จัมมชั้นธกะ” แปลว่า ตอนว่าด้วยหนังสือ

ที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เพราะเนื้อหาส่วนมากกว่าด้วยรองเท่าหนังสือตัวต่าง ๆ และเครื่อง

ลาดหนึ่ง โดยเน้นถึงการที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตเป็นกรณีพิเศษให้ภิกษุสงฆ์ใน
 อวันตีทักขิณาทบใช้เครื่องลาดหนึ่งได้ตามคำกราบทูลขอของท่านพระมหากัจจายนะ ด้วยเหตุผลว่า
 ในอวันตีทักขิณาทบเป็นถิ่นที่มีเครื่องลาดหนึ่งหาได้ง่าย นอกจากนี้ เนื้อหาในจัมมขันธกะ
 ยังว่าด้วยร่องเท้าที่ทำด้วยวัสดุอื่น ๆ อีกหลายชนิด

เนื้อหาแห่งจัมมขันธกะ จำนวน ๑๓ หัวข้อ นับจำนวนต่อจากปวารณาขันธกะ แห่งมหารวรรค ภาค ๑ คือ

๑๔๗. โสณโกฬิวิสัตถุ	ว่าด้วยบุตรเศรษฐีชื่อโสณโกฬิวิสะ
๑๔๘. ทิคุณาทีอุปาทนปฏิกเขปะ	ว่าด้วยทรงห้ามใช้รองเท้า ๒ ชั้นเป็นต้น
๑๔๙. สัพพนิลกาทีปฏิกเขปะ	ว่าด้วยทรงห้ามใช้รองเท้าสีเขียวล้วนเป็นต้น
๑๕๐. โอมุกกคณังคณุปาหนานุชานนา	ว่าด้วยทรงอนุญาตรองเท้าหลายชั้นที่ใช้แล้ว
๑๕๑. อัมมารามุปาหนุปฏิกเขปะ	ว่าด้วยทรงห้ามสวมรองเท้าในอาราม
๑๕๒. กัฏฐปาฐกาทีปฏิกเขปะ	ว่าด้วยทรงห้ามสวมเชียงเท้าไม้เป็นต้น
๑๕๓. ยานาทีปฏิกเขปะ	ว่าด้วยทรงห้ามยานพาหนะเป็นต้น
๑๕๔. อุจจาสนมมหาสนนปฏิกเขปะ	ว่าด้วยทรงห้ามใช้ที่นอนสูงใหญ่
๑๕๕. สัพพจัมมปฏิกเขปะ	ว่าด้วยทรงห้ามใช้แผ่นหนังใหญ่
๑๕๖. คิหิวิตตานุญญาตาที	ว่าด้วยทรงอนุญาตเครื่องคิหิวิกติเป็นต้น
๑๕๗. โสณกุกัณณวัตถุ	ว่าด้วยพระโสณกุกัณณะ
๑๕๘. มหากัจจายนปัญญาบรรพิตัสสนา	ว่าด้วยอาณัติตักพนธ์ของท่านพระมหากัจจายนะ

๕ ประการ

๑๕๙. รวมเรื่องที่มีในจัมมขันธกะ

เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญของตอนนั้น ๆ บ้าง ตามบทบาทสำคัญของบุคคลที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ บ้าง แต่ตามความเป็นจริงแล้ว บางเรื่อง ยังมีประเด็นสำคัญ
 อื่น ๆ รวมอยู่ด้วย เช่น เรื่องพระสาครเตแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เพราะประสงค์
 จะเน้นบทบาทของท่านพระสาครเตผู้ทำหน้าที่เป็นอุปฐากของพระผู้มีพระภาคอยู่ในขณะนั้น
 ท่านได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ต่อหน้าเหล่ากุลบุตรในหมู่บ้าน ๘๐,๐๐๐ คน แต่ในเรื่องนี้
 มีสาระสำคัญอื่นรวมอยู่ด้วย ๓ ประเด็น คือ

๑. อนุพุทฺธิกา
๒. สามุกกัณฺธิกาเทสนาอาริยสัจ
๓. การบรรพชาของโสณโกฬิวิสะ

สรุปประเด็นสำคัญในจัมมขันธกะ

ทรงแสดงอนุปพุทติกถาปุพพเทศนาแห่งสามุกังสิกธรรมเทศนาอริยสัจ เรื่องเริ่มต้นในขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาอิชฌมกุฏ เขตกรุงราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมครัฐทรงเรียกประชุมกุลบุตรที่อยู่ในหมู่บ้านภายใต้การปกครองจำนวน ๘๐,๐๐๐ คน บรรดากุลบุตรเหล่านั้น มีคนหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษ คือ นายโสณโกฬิวิสะมีขนขึ้นที่พื้นเท้า พระเจ้าพิมพิสารมีพระประสงค์จะทอดพระเนตร เมื่อทอดพระเนตรแล้ว ทรงสั่งสอนคนเหล่านั้นด้วยเรื่องการใช้ชีวิตในปัจจุบันแล้วรับสั่งให้คนเหล่านั้นไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ ภูเขาอิชฌมกุฏ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่กุลบุตรเหล่านั้น โดยทรงพรรณนาอนุปพุทติกถา คือ

๑. ทานกถา	ว่าด้วยทาน
๒. สีลกถา	ว่าด้วยศีล
๓. สัคคกถา	ว่าด้วยสวรรค์
๔. กามาทีนวกถา	ว่าด้วยโทษของกาม
๕. เนกขัมมานิสังสกถา	ว่าด้วยอานิสงส์ของการออกจากกาม

หลังจากที่ทรงแสดงอนุปพุทติกถาแล้ว ทรงแสดงสามุกังสิกธรรมเทศนาอริยสัจว่าด้วยเรื่องทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ซึ่งถือเป็นพระธรรมเทศนาชุดพิเศษเฉพาะพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย

คำว่า “สามุกังสิกเทศนาอริยสัจ” คือ พระธรรมเทศนาว่าด้วยอริยสัจ สามุกังสิกธรรม เป็นธรรมที่พระองค์ตรัสรู้มาด้วยพระองค์เองด้วยสยัมภูญาณ ไม่ได้รับคำแนะนำในโลกุตตรธรรมจากผู้อื่น ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณลำพังพระองค์ เองก่อนใครในโลก (วิ.อ. ๓/๒๙๓/๑๘๑ สารตถ.ฎีกา ๓/๒๖/๒๓๗, ที.สี.ฎีกา (อภิวน) ๒/๒๙๘/๓๕๐)

การบำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมโดยปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน

กุลบุตรจำนวน ๘๐,๐๐๐ คนเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ต่างมีความเลื่อมใส แสดงตนเป็นอุบาสก เมื่อแสดงตนเป็นอุบาสกแล้ว กุลบุตรจำนวน ๗๙,๙๙๙ คน ก็พากันกลับถิ่นพำนักของตน ๆ ส่วนนายโสณโกฬิวิสะมีความเลื่อมใสยิ่งนัก และมีอัธยาศัยน้อมไปในการออกจากกาม จึงขอบรรพชา เมื่อบรรพชาอุปสมบทในสำนัก ของพระพุทธองค์แล้ว ขณะอยู่ที่ป่าสีตวันทำความเพียรเจริญกรรมมากจนเท้าแตก ความทราบถึงพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงแสดงวิธีการบำเพ็ญเพียรให้พอเหมาะโดยทรงเปรียบเทียบกับสายพิณ พระโสณโกฬิวิสะได้บำเพ็ญเพียร

อย่างพอเหมาะ ปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน คือ

๑. ปรับศรัทธาให้เสมอกับปัญญา
๒. ปรับปัญญาให้เสมอกับศรัทธา
๓. ปรับวิริยะให้เสมอกับสมาธิ
๔. ปรับสมาธิให้เสมอกับวิริยะ
๕. เพิ่มพูนสติให้ยิ่งขึ้นไป ยิ่งมากยิ่งอำนวยประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติมาก

เมื่อปรับอินทรีย์ให้เสมอกันอย่างนี้แล้ว พระโสมโกฬิวิสะก็ได้บรรลุอรหัตตผล ตามที่ประสงค์ รู้ด้วยปัญญาอันยิ่งว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๔๓/๘, วิ.อ. ๓/๒๔๓/๑๖๔)

ข้ออนุญาตและข้อห้ามเกี่ยวกับยานพาหนะ

พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาเห็นว่า ท่านพระโสมโกฬิวิสะเป็นคนมีลักษณะละเอียดอ่อนจึงทรงอนุญาตให้สวมรองเท้า (ใบไม้) ขึ้นเดียวได้ แต่ท่านกลับกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทั้งหมดสวมรองเท้าขึ้นเดียวได้ พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตให้ตามที่ทูลขออนอกจากนั้น พระผู้มีพระภาคยังทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับรองเท้า เขียงเท้า และยานพาหนะทั้งที่เป็นข้อห้ามและกรณียกเว้นสำหรับภิกษุ สรุปได้ดังนี้

รองเท้า เขียงเท้า ยานพาหนะและหนังสือที่ทรงห้ามภิกษุใช้

๑. รองเท้า ๒ ชั้น ๓ ชั้น หรือรองเท้าหลายชั้น
๒. รองเท้าสี่เขี้ยวล้วน
๓. รองเท้าสี่เหลี่องล้วน
๔. รองเท้าสี่แดงล้วน
๕. รองเท้าสี่บานเย็นล้วน
๖. รองเท้าสีดำล้วน
๗. รองเท้าสี่แสดล้วน
๘. รองเท้าสี่ชมพูล้วน
๙. รองเท้ามีหูสี่เขี้ยว
๑๐. รองเท้ามีหูสี่เหลี่อง
๑๑. รองเท้ามีหูสีแดง
๑๒. รองเท้ามีหูสีบานเย็น
๑๓. รองเท้ามีหูสีดำ
๑๔. รองเท้ามีหูสีชมพู
๑๕. รองเท้าหุ้มส้น
๑๖. รองเท้าหุ้มแข้ง
๑๗. รองเท้าปกหลังเท้า
๑๘. รองเท้ายันนุ่น
๑๙. รองเท้ามีหลายคล้ายขนปีกคล้ายนกกระทา
๒๐. รองเท้าทำหูกอนมีรูปทรงเขาแกะ

๒๑. รองเท้าทำหุงอนมีรูปทรงคล้ายเขาแพะ
 ๒๒. รองเท้าทำหุงอนมีรูปทรงคล้ายหางแมลงป่อง
 ๒๓. รองเท้าที่เย็บด้วยขนนกยูง
 ๒๔. รองเท้าางดงามวิจิตร
 ๒๕. รองเท้าขลิบด้วยหนังราชสีห์
 ๒๖. รองเท้าขลิบด้วยหนังเสือโคร่ง
 ๒๗. รองเท้าขลิบด้วยหนังเสือเหลือง
 ๒๘. รองเท้าขลิบด้วยหนังเสือดาว
 ๒๙. รองเท้าขลิบด้วยหนังนาก
 ๓๐. รองเท้าขลิบด้วยหนังแมว
 ๓๑. รองเท้าขลิบด้วยหนังค่าง
 ๓๒. รองเท้าขลิบด้วยหนังนกเค้า
 ๓๓. เชียงเท้าไม้
 ๓๔. เชียงเท้าใบตาล
 ๓๕. เชียงเท้าใบไผ่
 ๓๖. เชียงเท้าหญ้าสามัญ
 ๓๗. เชียงเท้าหญ้ามุงกระต่าย
 ๓๘. เชียงเท้าหญ้าปล้อง
 ๓๙. เชียงเท้าใบเป้ง
 ๔๐. เชียงเท้าหญ้าแฝก
 ๔๑. เชียงเท้าขนสัตว์
 ๔๒. เชียงเท้าประดับด้วยทองคำ
 ๔๓. เชียงเท้าประดับด้วยเงิน
 ๔๔. เชียงเท้าประดับด้วยแก้วมณี
 ๔๕. เชียงเท้าประดับด้วยแก้วไพฑูรย์
 ๔๖. เชียงเท้าประดับด้วยแก้วผลึก
 ๔๗. เชียงเท้าประดับด้วยสำริด
 ๔๘. เชียงเท้าประดับด้วยกระจก
 ๔๙. เชียงเท้าทำด้วยดีบุก
 ๕๐. เชียงเท้าทำด้วยสังกะสี
 ๕๑. เชียงเท้าทำด้วยทองแดง
 ๕๒. ยานพาหนะเทียมด้วยโคเพศเมียมีบุรุษ
 เป็นคนขับ
 ๕๓. ยานพาหนะเทียมด้วยโคเพศผู้มีสตรีเป็นคนขับ
 ๕๔. ที่นอนสูงใหญ่
 ๕๕. หนังสือปูลาดที่เตียงตั้ง
 ๕๖. หนังสือตั้งทุกชนิด

ภิกษุผู้ฝ่าฝืนใช้รองเท้า เชียงเท้า ยานพาหนะ และหนังสือตั้งเหล่านี้ ต้องอาบัติทุกกฏ
 นอกจากนี่ยังทรงห้ามสวมรองเท้าทุกชนิดในขณะที่เดินจงกรม ทรงห้ามสวมรองเท้าในอาราม
 ทรงห้ามสวมรองเท้าเข้าหมู่บ้าน รูปใดสวม ต้องอาบัติทุกกฏ

รองเท้า เชียงเท้า และยานพาหนะที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ และกรณีที่ทรงอนุญาตให้สวมรองเท้าได้

๑. รองเท้าใบไม้ชั้นเดียว
๒. รองเท้าหลายชั้นที่ใช้แล้ว
๓. เชียงเท้าที่ตรึงอยู่กับที่ ๓ ชนิด คือ

- (๑) เชียงเท้าสำหรับใช้ในที่ถ่ายอุจจาระ
- (๒) เชียงเท้าสำหรับใช้ในที่ถ่ายปัสสาวะ
- (๓) เชียงเท้าสำหรับใช้ในที่ชำระ
- ๔. ยานพาหนะที่เทียมด้วยโคเพศผู้ ยานพาหนะที่ใช้มือลาก
- ๕. วอ และเปลหาม
- ๖. ภิกษุเท้าเจ็บ เท้าแตก อาพาธเป็นหน่อที่เท้า สวมรองเท้าได้
- ๗. ภิกษุสวมรองเท้าได้ชั่วคราวขณะจะขึ้นเตียงหรือตั่ง
- ๘. ภิกษุเดินไปโรงอุโบสถหรือที่ประชุมในยามค่ำคืน สวมรองเท้าได้
- ๙. ภิกษุใช้นั่งยานพาหนะได้
- ๑๐. ภิกษุนั่งบนเตียงตั่งที่เป็นคิวิวกัดได้
- ๑๑. ภิกษุใช้สวมรองเท้าเข้าหมู่บ้านได้

พุทธาณุญาตพิเศษเฉพาะในปัจฉินตชนบท ๕ ประการ

ท่านพระมหากัจจានะผู้เป็นปูชนียบุคคลแห่งแคว้นอวันตี มองเห็นปัญหาและความจำเป็นหลายอย่างที่เหมาะสมกันอยู่ในอวันตีทักษิณาบถ ในคราวที่ท่านพระโสณกุฎทิกถณะผู้เป็นสัทธีวาริกกราบลาไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้ฝากให้กราบทูลขอพรจากพระพุทธรองค์ และได้รับพุทธาณุญาตเป็นกรณีพิเศษเฉพาะใน ปัจฉินตชนบท ๕ ประการ คือ

- ๑. เนื่องจากในอวันตีทักษิณาบถมีภิกษุน้อย จึงทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วย คณะมีจำนวน ๕ รูป รวมทั้งพระอุปัชฌาย์
- ๒. เนื่องจากพื้นดินในอวันตีทักษิณาบถมีสีดำ แข็ง เต็มไปด้วยรอยระแหงกิบโค จึงทรงอนุญาตให้สวมรองเท้าหลายชั้นได้
- ๓. เนื่องจากพวกมนุษย์ในอวันตีทักษิณาบถนิยมการอาบน้ำ ถือน้ำจะทำให้สะอาด จึงทรงอนุญาตให้อาบน้ำเป็นนิตยได้
- ๔. เนื่องจากในอวันตีทักษิณาบถมีหนังที่เป็นเครื่องลาด คือหนังแกะ หนังแพะ หนังมฤคมาก จึงทรงอนุญาตให้ใช้หนังที่เป็นเครื่องลาด
- ๕. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับจีวรที่หายกผากถวายเป็นภิกษุที่อยู่นอกสีมาให้นำมาถวายเป็นไปตามปรารถนา โดยตราบใดที่ภิกษุสงฆ์ผู้รับผากยังไม่เข้าเขตสีมา ยังไม่ต้อง นับราตรี แม้จะเกิน ๑๐ ราตรีก็ไม่ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ ไม่ถือว่าล่วงละเมิด กฎินสิกขาบทที่ ๑ แห่งจีวรวรรค -วิ.มทา. (แปล) ๒/๔๖๒-๔๖๓/๓-๔

๖. เกสัชชขันธกะ ตอนว่าด้วยยารักษาโรค

เกสัชชขันธกะ เป็นตอนที่ว่าด้วยยารักษาโรค, โภชนะ, ภัตตาหารชนิดต่าง ๆ เหตุที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เพราะเนื้อหาว่าด้วยยารักษาโรคเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ ยังว่าด้วยโภชนาหารอื่น ๆ ซึ่งสงเคราะห์เข้ากับยารักษาโรค ที่ทรงห้ามไม่ให้ภิกษุฉันและทรงอนุญาตให้ฉันได้

เนื้อหาแห่งเกสัชชขันธกะ จำนวน ๒๗ หัวข้อ นับจำนวนต่อจากจัมมขันธกะ คือ

๑๖๐. ปัญจเกสัชชกถา ว่าด้วยทรงอนุญาตเกสัช ๕
๑๖๑. มุลาทิเกสัชชกถา ว่าด้วยทรงอนุญาตเครื่องยามีรากไม้เป็นต้น
๑๖๒. ปิณินทวัจฉวัตถุ ว่าด้วยพระปิณินทวัจฉะ
๑๖๓. คุพาทีอนุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตน้ำอ้อยยบเป็นต้น
๑๖๔. อันโตะภูฏฐาทีปฏิกเขปกถา ว่าด้วยทรงห้ามการหุงต้มภายในเป็นต้น
๑๖๕. อุกคหิตปฏิกคหนา ว่าด้วยการรับประเคนของที่จับต้องแล้ว
๑๖๖. ปฏิกคหิตาทีอนุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตให้ฉันของที่รับประเคนไว้ เป็นต้น
๑๖๗. สัตถกัมมปฏิกเขปกถา ว่าด้วยทรงห้ามทำสัตถกรรม
๑๖๘. มนุสสมังสปฏิกเขปกถา ว่าด้วยทรงห้ามฉันเนื้อมนุษย์
๑๖๙. หัตถิมังสาทีปฏิกเขปกถา ว่าด้วยทรงห้ามฉันเนื้อช้างเป็นต้น
๑๗๐. ยาคุมรุโคพกานูชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตข้าวต้มและขนมหวาน
๑๗๑. ตรุณุปสันนมหามัตตวัตถุ ว่าด้วยมหาอมตย์ผู้เลื่อมใสใหม่
๑๗๒. เพลล์ฐูกัจจงานวัตถุ ว่าด้วยพราหมณ์เพลล์ฐูกัจจงานถวายน้ำอ้อยยบ
๑๗๓. ปาฏุลิคามวัตถุ ว่าด้วยชาวปาฏุลิคามถวายที่พัก
๑๗๔. สุนิธวัสสการวัตถุ ว่าด้วยมหาอมตย์สุนิธะและวัสสการะ
๑๗๕. โกฏฐิกามัจจกถา ว่าด้วยทรงแสดงอริยสัจที่โกฏฐิกาม
๑๗๖. อัมพปาลีวัตถุ ว่าด้วยหญิงงามเมืองชื่ออัมพปาลี
๑๗๗. ลิจฉวีวัตถุ ว่าด้วยเจ้าลิจฉวี
๑๗๘. สีหเสนาปติวัตถุ ว่าด้วยสีหเสนาบดีสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร
๑๗๙. กัปปิยมูนิอนุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตกัปปิยมูนิ
๑๘๐. เมณฑกคหปติวัตถุ ว่าด้วยเมณฑกคหบดีถวายปัจจัยโครสกับเสบียงเดินทาง
๑๘๑. ปัญจโครสาทิอนุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตปัจจัยโครสเป็นต้น
๑๘๒. เกณียขมูลีวัตถุ ว่าด้วยเกณียขมูลีถวายน้ำอัฐบาน

๑๘๓. โรชมัลลวัตถุ ว่าด้วยเจ้ามัลละชื่อโรชะถวายผักกาดสดและของฉันทำด้วยแบ่ง

๑๘๔. วุฑฒปัพพชิตวัตถุ ว่าด้วยภิกษุเฒ่าเคยเป็นช่างกลบกในเมืองอาตุมา

๑๘๕. จตุมหาปเทศกถา ว่าด้วยมหาปเทศ ๔

๑๘๖. รวมเรื่องที่มีในเภสัชชขันธกะ

เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญของตอนนั้น ๆ บ้าง ตามบทบาทสำคัญของบุคคลที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ บ้าง แต่ตามความเป็นจริงแล้ว บางเรื่อง ยังมีประเด็นสำคัญอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย เช่น เรื่องที่ว่าด้วยสีหเสนาบติสาวกของนิครนถ์ นาฏบุตร ที่ตั้งชื่ออย่างนี้ เพราะประสงค์จะเน้นบทบาทของสีหเสนาบติผู้เป็นสาวกของนิครนถ์นาฏบุตรมาก่อนแล้ว เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา แต่ในเรื่องนี้มีสาระสำคัญอื่นรวมอยู่ด้วย ๓ ประเด็น คือ

๑. ข้อกล่าวหาของคนทั่วไป ๘ ประการ เช่น พระสมณโคตมเป็นผู้สอนไม่ให้ทำ (อกิริยวาท) เป็นต้น พระพุทธองค์ทรงแก้ข้อกล่าวหาเหล่านี้โดยทรงให้ความหมายใหม่

๒. ทรงสนับสนุนให้อุปถัมภ์ภิกษุที่เคยนับถือมาก่อน

๓. อนุப்புฬกถาและสามุกกัสมิถรรรมเทศนาอริยสัจ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๙๓/๑๑๔)

สรุปประเด็นสำคัญในเภสัชชขันธกะ

ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ในกาลและในเวลาวิกาลเพื่อแก้โรคผอมเหลือง

ในอุตฺตสารท ภิกษุสงฆ์เป็นโรคผอมเหลือง(โรคดีซ่าน)กันมาก พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตให้รับประทานฉันทเภสัช ๕ ได้ และเพื่อความสะดวกแก่ภิกษุไข้ จึงทรงอนุญาตให้ฉันได้ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

คำว่า “**ในกาล**” หมายถึงเอาเวลาดังแต่รุ่งอรุณไปจนถึงเที่ยงวัน

คำว่า “**ในเวลาวิกาล**” หมายถึงเอาเวลาเมื่อเที่ยงวันล่วงไปจนถึงอรุณขึ้น (ดู วิ.มหา. (แปล) ๒/๒๔๘/๔๐๕)

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันเภสัช ๕ ได้ทุกเวลา ทั้งนี้ต้องอยู่ในระยะเวลา ๗ วัน หลังจากรับประทานข้อกำหนดว่าด้วยเภสัช ตามความแห่งเภสัชชสิกขาบทที่ ๓ ในปตฺตวรรคที่ว่า

“ก็ เภสัชใดควรลิ้มสำหรับภิกษุผู้เป็นไข้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับประทานเภสัชนั้นแล้วเก็บไว้ฉันได้ ๗ วันเป็นอย่างมาก ให้เกินกำหนดนั้นไป ต้องอาบัตินิสสัคคิยาปาจิตตีย์” (วิ.มหา. (แปล) ๒/๖๒๒/๑๔๓)

ทรงอนุญาตวิธีการรักษาโรคลม

๑. ภิกษุเป็นโรคลมตามอวัยวะ ทรงอนุญาตให้เข้ากระโจมรมเหงื่อ
๒. ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้รมด้วยใบไม้
๓. ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตการรมใหญ่ คือ ชุดหลุม เอาถ่านเพลิงใส่จนเต็ม เอาดินร่วนและทรายปิดไว้ ลาดใบไม้ทับลงไป เอาน้ำมันทาตัว แล้วนอนบนหลุมนั้น รมร่างกายโดยการนอนพลิกไปมา (วิ.อ. ๓/๒๖๗/๑๗๔-๑๗๕)
๔. ภิกษุเป็นโรคลมขัดยอกตามข้อ ทรงอนุญาตให้ระบายโลหิตออก
๕. ถ้าโรคลมขัดยอกตามข้อยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้ใช้เขาสัตว์ก่อกระบายโลหิตเสียออก

ทรงอนุญาตมันเหลวที่เป็นยาและเครื่องยาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ

ภิกษุสงฆ์อาพาธเป็นโรคแตกต่างกันไป เพื่อให้ภิกษุสงฆ์มีเครื่องยาไว้บรรเทาโรคที่รุมเร้า พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตเครื่องยาชนิดต่าง ๆ ดังนี้

๑. มันเหลว คือ มันเหลวหมี มันเหลวปลา มันเหลวปลาฉลาม มันเหลวหมู มันเหลวลา ที่รับประทานในกาลเจียวในกาล กรองในกาล โดยให้บริโภคน้ำมัน ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
๒. รากไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ขมิ้น ขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อุตพิต ข่า แผลก หัวหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
๓. น้ำฝาดต่าง ๆ คือ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาด บรเพ็ด น้ำฝาด กระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
๔. ใบไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก ใบฝ้าย หรือใบไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
๕. ผลไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ลูกพลีลังคะ ดิปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ หรือผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
๖. ยางไม้ชนิดต่าง ๆ คือ หิงคุ ยางเคียวจากหิงคุ ยางเคียวจากเปลือกหิงคุ ยางจาก ยอดต้นตะกะ ยางจากใบต้นตะกะ ยางจากก้านต้นตะกะ หรือยางที่เป็นยาชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
๗. เกลือชนิดต่าง ๆ คือ เกลือสมุทร เกลือดำ เกลือสินเธาว์ เกลือดินโป่ง เกลือหุง หรือเกลือที่เป็นยาชนิดอื่น ๆ ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้
๘. ผงยาชนิดต่าง ๆ ทรงอนุญาตให้ใช้ทาแก้ฝีดาษ หิด ตุ่ม พุพอง
๙. มูลโค ดินเหนียว กากน้ำย้อม ทรงอนุญาตให้ใช้ทาดับกลิ่นตัว

๑๐. เนื้อดิบและเลือดสด ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่ถูกผีเข้าสิงฉันได้

๑๑. ยายหยอดตาประกอบด้วยเครื่องปรุงหลายอย่าง หรดาลกليبทอง เขม่าไฟ ทรงอนุญาตให้ทาป้ายตาแก้โรคตา

๑๒. ไม้จันทน์ กฤษณา กะลัมพัก ใบเฉียง หัวหมู ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นเครื่องยาบดผสมยาตา

๑๓. น้ำมัน ทรงอนุญาตให้ทาแก้โรคปวดศีรษะ

๑๔. ยานัตถ์ทรงอนุญาตให้ยันทถ์ยาแก้โรคปวดศีรษะหลังจากที่ทายาแล้วไม่หาย

๑๕. การสูดควัน ทรงอนุญาตให้ทำเพื่อแก้โรคปวดศีรษะ หลังจากที่ยันทถ์ยาแล้วไม่หาย

๑๖. น้ำมันหุงเจือน้ำเมาเล็กน้อย ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคลม

๑๗. น้ำมันหุงเจือน้ำเมามากเกินไปจนขนาด ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นยาทา

๑๘. น้ำแปงเมล็ดผักกาด ทรงอนุญาตให้ใช้ชะล้างแผลเพื่อแก้คัน

๑๙. คุณ มูตร เถา ดิน ทรงอนุญาตให้เจือน้ำฉันแก้พิษงู

๒๐. คุณ ทรงอนุญาตให้เจือน้ำฉันแก้ยาพิษ

๒๑. น้ำละลายจากดินติดผาไล ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคเสน่หยาแฝด

๒๒. น้ำต่างดิบ ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคท้องผูก

๒๓. น้ำสมอดองมูตรโค ทรงอนุญาตให้ฉันแก้โรคผอมเหลืองหรือดีซ่าน

เครื่องยาเหล่านี้ ภิกษุรับประเคนแล้วเก็บไว้ได้ตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็นคือ เป็นไข้ สามารถหยิบฉันได้โดยไม่ต้องรับประเคนใหม่ แต่ถ้าภิกษุฉันโดยไม่มีเหตุจำเป็น คือ ไม่ได้เป็นไข้ ต้องอาบัติทุกกฏ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๖๓/๔๖)

ทรงอนุญาตโภชนาหารต่าง ๆ และวิธีการจัดทำให้เหมาะสม

ทรงห้ามฉันเนื้อ ๑๐ อย่าง และทรงห้ามฉันเนื้อทั่วไปที่เขาทำเจาะจง

๑. ให้ฉันน้ำอ้อยงบได้ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

๒. ให้ฉันถั่วเขียวที่ต้มสุกแล้วแต่ยังงอกได้

๓. ให้ภิกษุใช้ฉันยาตองโลณโสวีระกะ ภิกษุไม่ใช่ต้องเจือน้ำฉันอย่างน้ำปานะ

๔. ให้เก็บอาหารไว้ภายในและหุงต้มเองแล้วฉันได้ในคราวจำเป็น

๕. ภิกษุพบของฉันแต่หาคนประเคนไม่ได้ ทรงอนุญาตให้ภิกษุหยิบของฉันนั้น นำติดตัวไปได้ พบศิษย์ (อนุปสัมบัน) ในที่ใด ให้วางของนั้นไว้ บนพื้นแล้ว บอกให้เขาประเคน

๖. ในคราวข้าวยากหมากแพง ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่ฉันแล้ว ห้ามกัดตาหาร แล้วฉัน โภชนาหารที่ไม่เป็นเดน ที่เกิดในป่า ที่เกิดในกอบัวได้

๗. ให้ฉันทผลไม้ที่ใช้เพาะพันธุ์ไม่ได้แล้ว และผลไม้ที่ปล่อนเมล็ดออกแล้ว
๘. ทรงอนุญาตปญฺจโครส คือ นมสด นมเปรี้ยว เปรี้ยว เนยข้น และเนยใส เพื่อให้ภิกษุมีอาหารฉัน ไม่ลำบากในคราวที่เดินทางไกล
๙. ทรงอนุญาตน้ำอัฐฐบาน คือ (๑) น้ำมะม่วง (๒) น้ำหว่า (๓) น้ำกล้วยมีเมล็ด (๔) น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด (๕) น้ำมะขาง (๖) น้ำลูกจันทน์หรือองุ่น (๗) น้ำเหง้าบัว (๘) น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่ ให้ภิกษุฉันในเวลาวิกาลได้
๑๐. ทรงห้ามภิกษุฉันเนื้อต่าง ๆ เหล่านี้ คือ (๑) เนื้อมนุษย์ (๒) เนื้อช้าง (๓) เนื้อม้า (๔) เนื้อสุนัข (๕) เนื้องู (๖) เนื้อราชสีห์ (๗) เนื้อเสือโคร่ง (๘) เนื้อเสือเหลือง (๙) เนื้อหมี (๑๐) เนื้อเสือดาว
- นอกจากนี้ แม้จะทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันเนื้ออื่น ๆ นอกเหนือจากเนื้อ ๑๐ อย่างดังกล่าวมา แต่ก็ทรงกำหนดเอาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรู้อยู่ ไม่พึงฉันเนื้อที่เขาทำเจาะจงรูปใดฉัน ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตปลา เนื้อ เป็นของบริสุทธิ์ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ (๑) ไม่ได้เห็น (๒) ไม่ได้ยิน (๓) ไม่ได้นึกสงสัย” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๙๔/๑๑๖)

ทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับ “กาลิก”

คำว่า “กาลิก” แปลว่า เนื่องด้วยกาล ขึ้นกับกาล เป็นชื่อของสิ่งที่จะกลืนกินให้ล่วงล้าคอเข้าไป ซึ่งพระวินัยบัญญัติให้ภิกษุรับประทานเก็บไว้และฉันได้ในเวลาที่กำหนด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของอาหารนั้น ๆ กาลิกแบ่งเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. ยาวกาลิก ได้แก่ ข้าว ปลา เนื้อ ผัก ผลไม้ ขนมต่าง ๆ ภิกษุรับประทาน และฉันได้ชั่วเวลาเช้าถึงเที่ยงของวันนั้น
๒. ยามกาลิก ได้แก่ น้ำอัฐฐบาน ๘ ชนิดมีน้ำมะม่วงเป็นต้นดังกล่าวมาแล้ว ภิกษุรับประทานไว้และฉันได้ชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง คือฉันได้ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล
๓. สัตตทาหาลิก ได้แก่ เกสซ์ ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับประทานและฉันได้ภายในเวลา ๗ วัน ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล
๔. ยาวชีวิติ ได้แก่ ยารักษาโรคชนิดต่าง ๆ ภิกษุรับประทานและฉันได้ตลอดชีวิต ในเวลาที่เป็นไข้ ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล

ทรงอนุญาตให้มีสถานที่เก็บอาหาร

ในเบื้องต้น ในคราวบ้านเมืองปกติสุข ข้าวปลาอาหารหาได้ง่าย พระผู้มีพระภาคทรงห้ามภิกษุสงฆ์ฉันอาหารที่เก็บไว้ภายใน (อันโตวุจฺจนะ) ที่หุงต้มภายใน (อันโตปคกะ)

ที่หุงต้มเอง (สามปักกะ) ที่จับต้องแล้วรับประทานใหม่ (อุคคหิตปฏิกคหิตะ) ที่นำมาจากที่นิมนต์ (ตโตนิหฺวะ) ที่รับประทานก่อนเวลาภัตตาหาร (ปุเรภัตตปฏิกคหิตะ) ที่เกิดในป่า (วนัญญะ) ที่เกิดในกอบัว (โปกขรัญญะ) (ดูเล่มสมบูรณ์ ๒๔๕/๑๑๖-๑๑๗)

ต่อมา ถึงคราวทำบุญถวายอาหาร คนทั้งหลายนำของเคี้ยวของฉันมาเก็บไว้นอก ชุ่มประตูลิขิต บางคราวเกิดความเสียหายเพราะถูกฝนตกรดบ้าง ถูกสัตว์กัดกินบ้าง พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตสถานที่เก็บอาหาร รวมทั้งเป็นที่หุงต้มจัดแจงอาหาร เรียกว่า “กัปปิยภูมิ” มี ๔ ประเภท คือ

๑. อุตสวานันติกา ที่เก็บอาหารซึ่งประกาศให้รู้กันแต่เริ่มสร้าง
๒. โคนิสาทิกา ที่เก็บอาหารเคลื่อนที่ได้
๓. คหปติกา ที่เก็บอาหารที่คหบดีถวายไว้
๔. สัมมติกา ที่เก็บอาหารซึ่งสงฆ์ตกลงร่วมกันสมมติให้เป็น ที่เก็บอาหาร

ทรงวางหลักในการตัดสินสิ่งที่ควรและไม่ควร

ภิกษุสงฆ์ผู้มีศีลดีงาม บางคราวเกิดความยำเกรงในข้อวัตรปฏิบัติบางอย่างว่า “สิ่งใดหนอพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ สิ่งใดหนอไม่ได้ทรงอนุญาตไว้”

พระผู้มีพระภาคจึงทรงวางหลักตัดสินไว้ เรียกว่า “มหาปเทศ” มี ๔ ประการ คือ

๑. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่า “ไม่ควร” แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า “ไม่ควร”
๒. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่า “ไม่ควร” แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า “ควร”
๓. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่า “ควร” แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า “ไม่ควร”
๔. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่า “ควร” แต่อนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร ให้ตัดสินสิ่งนั้นว่า “ควร”

พระผู้มีพระภาคทรงวางหลักตัดสินนี้ไว้ ก็เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ใช้พิจารณาตัดสินเรื่องของเคี้ยวของฉันเป็นหลัก เช่น ธัญชาติ ๗ อย่าง คือ (๑) ข้าวสาลี (๒) ข้าวเจ้า (๓) หล้ากับแก (๔) ข้าวละมาน (๕) ลูกเดือย (๖) ข้าวเหนียว (๗) ข้าวฟ่าง เป็นสิ่งที่ทรงห้ามฉันในเวลาวิกาล

ส่วนมหาผล ๙ อย่าง คือ (๑) ดาล (๒) มะพร้าว (๓) ขนุนธรรมดา (๔) ขนุนลำปะลอส (๕) บวบ (๖) ฟักเขียว (๗) แตงกวา (๘) แตงโม (๙) ฟักทอง รวมทั้ง อปรัณชาติทั้งหมด เช่น ถั่วเขียว ถั่วราชมาส งา พืชผักที่กินหลังภัตตาหาร เหล่านี้แม้จะไม่ได้ทรงห้ามไว้ แต่อนุโลม

เข้ากับธัญชาติ ๗ อย่างดังกล่าวแล้ว เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรฉันในเวลาวิกาลด้วย เข้ากับหลักมหาปเทศข้อ ๑ และข้อ ๒

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตน้ำอัฐภูพาน ๘ ชนิด ให้ภิกษุรับประทานและฉันได้ชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล ส่วนน้ำดื่มที่นับเนื่องในน้ำอัฐภูพานนั้น เช่น น้ำห้วย น้ำผลไม้จืด น้ำต้นเล็บเหยี่ยว น้ำผลไม้เล็กเป็นต้น แม้จะไม่ได้ ทรงอนุญาตไว้แต่อนุโลมเข้ากับน้ำอัฐภูพาน เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันทรงอนุญาตด้วย เข้ากับหลักมหาปเทศข้อ ๓ และข้อ ๔ (วิ.อ. ๓/๓๐๕/๑๘๘-๑๘๙)

๗. กฐินขันธกะ ตอนว่าด้วยกฐิน

กฐินขันธกะ เป็นตอนที่ว่าด้วยกฐินล้วน ตั้งแต่เหตุเกิดแห่งการถวายผ้ากฐิน อาณิสสีกฐิน กระบวนการในการจัดทำผ้ากฐิน การเคาะกฐิน จนถึงเหตุที่ทำให้กฐินไม่เคาะที่เรียกว่า “ปลิโพธ”

คำว่า “กฐิน” เป็นชื่อไม้สะดึงที่ลาดหรือกางออกเพื่อชิงจีวรเย็บ แต่ในปัจจุบันนิยมใช้เป็นชื่อสังฆกรรมและพิธีการทำบุญพิเศษที่มีกำหนดไว้เฉพาะในช่วงระยะเวลา ๑ เดือน หลังจากออกพรรษาแล้ว คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

เนื้อหาแห่งกฐินขันธกะ จำนวน ๑๕ หัวข้อ นับจำนวนต่อจากเภสัชขขันธกะ คือ

๑๘๗. กฐินานุชาขนนา ว่าด้วยทรงอนุญาตให้กรานกฐิน
๑๘๘. อาทายสัตตกะ ว่าด้วยการเคาะกฐินด้วยการถือจีวรหลักไป ๗ กรณี
๑๘๙. สมาทายสัตตกะ ว่าด้วยการเคาะกฐินด้วยการนำจีวรติดตัวหลักไป ๗ กรณี
๑๙๐. อาทายฉักกะ ว่าด้วยการเคาะกฐินด้วยการถือจีวรที่ทำค้างไว้หลักไป ๖ กรณี
๑๙๑. สมาทายฉักกะ ว่าด้วยการเคาะกฐินด้วยการนำจีวรที่ทำค้างไว้ติดตัวหลักไป ๖ กรณี
๑๙๒. อาทายปณณรสะกะ ว่าด้วยการเคาะกฐินด้วยการถือจีวรหลักไป ๑๕ กรณี
๑๙๓. สมาทายปณณรสะกะ ว่าด้วยการเคาะกฐินด้วยการนำจีวรติดตัวหลักไป ๑๕ กรณีเป็นต้น
๑๙๔. วิปกตสมาทายปณณรสะกะ ว่าด้วยการเคาะกฐินด้วยการนำจีวรที่ทำค้างไว้ติดตัวหลักไป ๑๕ กรณี
๑๙๕. อนาสาโทพสะกะ ว่าด้วยการเคาะกฐินเพราะความสิ้นหวัง ๑๒ กรณี

๑๙๖. อาสาโทพสกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินเพราะความสมหวัง ๑๒ กรณี
 ๑๙๗. กรณียโทพสกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินเพราะมีธุระจำเป็น ๑๒ กรณี
 ๑๙๘. อปวิลายนนวกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินเพราะหวังได้ส่วนจิวร ๙ กรณี
 ๑๙๙. ผาสุวิหารปัญจกะ ว่าด้วยการเดาะกฐินเพราะหวังอยู่ผาสุก ๕ กรณี
 ๒๐๐. ปลิโพธาปลิโพธกา ว่าด้วยปลิโพธและอปลิโพธ
 ๒๐๑. รวมเรื่องที่มีในกฐินชั้นธกะ

สรุปประเด็นสำคัญในกฐินชั้นธกะ

ปฐมเหตุแห่งการทรงอนุญาตให้กรานกฐิน

ภิกษุชาวเมืองปาฐะยะ ๓๐ รูป เดินทางมากรุงสาวัตถีเพื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน แต่ขณะเดินทางมาถึงเมืองสาเกตซึ่งอยู่ห่างจากกรุงสาวัตถี เพียง ๖ โยชน์ เมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว ภิกษุเหล่านั้นรีบ เดินทางมุ่งสู่กรุงสาวัตถีทันที ทั้งที่ฝนยังตกชุกอยู่ และพื้นดินก็เต็มไปด้วยหล่มเลน ทำให้จิวรของภิกษุเหล่านั้นเปียกชุ่ม เปราะเปื้อนด้วยโคลนตม ทั้งพวกเธอก็เหน็ดเหนื่อยจาก การเดินทางฝ่าหล่มเลนมา

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้อยู่ จำพรรษาแล้วกรานกฐิน” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๓๐๖/๑๔๖)

การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาแล้วได้กรานกฐินนี้ ทำให้ภิกษุ สงฆ์ต้องอยู่ประจำอาวาสอย่างน้อยเป็นเวลา ๑ เดือนหลังจากออกพรรษา ซึ่งเป็นช่วงปลายฤดูฝน ยังมีฝนตกอยู่ และทางสัญจรเต็มไปด้วยหล่มเลน หลังจาก ๑ เดือนผ่านไปแล้ว ถ้าพวกเธอ ประสงค์ก็สามารถจะหลีกจาริกไปได้โดยสะดวก ในเวลาไม่มีฝนตก และพื้นดินไม่เป็นหล่มเลน

อานิสงส์สำหรับภิกษุผู้กรานกฐิน

ภิกษุผู้กรานหรือรับถวายผ้ากฐินแล้ว จะได้อานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. เทียบไปได้โดยไม่ต้องบอกลาภิกษุที่มีอยู่ในที่นั้น ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว เทียบ สัญจรไปได้โดยไม่ต้องบอกลาภิกษุที่มีอยู่ในที่นั้น ๆ ก็ได้ ไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ไม่ถือว่าล่วง ละเมิดจาริตตสิกขาบทที่ ๖ แห่งอเจลกวรรค (ดู วิ.มหา. (แปล) ๒/๒๔๘/๔๓๗)

๒. ไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำหรับ ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว เทียบสัญจรไป โดยไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำหรับ จะผากหรือเก็บไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งไว้ในที่ที่เหมาะสม ก็ได้ ภิกษุนั้นไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะอยู่ปราศจากไตรจีวร ไม่ถือว่าล่วงละเมิดอุทโทสิต สิกขาบทที่ ๒ แห่งจีวรวรรค (ดู วิ.มหา. (แปล) ๒/๔๓๑/๙)

๓. ฉันทคนโกชนะได้ ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว แม้จะมี ๔ รูปหรือมากกว่าก็สามารถรับนิมนต์ไปรับประเคนฉันพร้อมกันได้ หรือออกปากขอภัตตาหารมาฉันพร้อมกันได้โดยไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะฉันทคนโกชนะ คือเพราะฉันทโกชนะที่เป็นของคณะ ซึ่งคณะได้มาไม่ถือว่าล่วงละเมิดคณโกชนสิกขาบทที่ ๒ แห่งโกชนวรรค (ดู วิ.มหา. (แปล) ๒/๒๐๙/๓๗๐, วิ.อ. ๒/๒๑๗-๘/๓๔๖-๗, กงฺขา.ฎีกา ๔๐๒)

๔. ทรงอธิเรกจิรวรได้ตามต้องการ ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว สามารถเก็บรักษาอธิเรกจิรวรซึ่งนอกเหนือจากจิรวรที่ตนอธิฐานและวิกัปไว้ แม้จะเกินกำหนด ๑๐ วัน ก็ไม่ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์เพราะทรงอธิเรกจิรวร ไม่ถือว่าล่วงละเมิดกฐินสิกขาบทที่ ๑ แห่งจิรวรวรรค (ดู วิ.มหา. (แปล) ๒/๔๕๙/๑)

๕. ได้สิทธิเป็นเจ้าของจิรวรที่เกิดขึ้นในที่นั้น ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว ก็จักมีสิทธิเป็นเจ้าของจิรวรที่เกิดขึ้นในสีมาที่กรานกฐินแล้ว ไม่ว่าจะเป็นจิรวรมรดก (จิรวรของผู้ที่ตายแล้ว) จิรวรที่เขาถวายอุทิศสงฆ์หรือจิรวรที่เขาเก็บรวบรวมไว้เป็นของสงฆ์ที่เกิดขึ้นโดยประการใดประการหนึ่ง (วิ.อ. ๓/๓๐๖/๑๙๒)

อานิสงส์เหล่านี้ ภิกษุผู้ได้กรานกฐินแล้ว ย่อมจะได้รับเมื่อยังอยู่ในเขตอานิสงส์กฐิน ๕ เดือน คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ของปีถัดไป

กระบวนการขั้นตอนในการกรานกฐิน

เมื่อสงฆ์ได้ยินยอมอุปโลกน์ให้ผ้ากฐินแก่บุคคลคือภิกษุรูปหนึ่งผู้เหมาะสมแล้ว จะมีการสวดญัตติทุติยกรรมวาจาให้ผ้ากฐิน (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๐๖-๓๐๗/๑๔๗)

ต่อจากนั้น จึงเป็นขั้นบุพพกรรม คือธรรมาจารย์จะพึงทำเบื้องต้นแห่งการกรานกฐิน ภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินจะทำบุพพกรรม ๗ อย่าง คือ

๑. ซักผ้า	๒. กะผ้า	๓. ตัดผ้า
๔. เนาหรือดันผ้า	๕. เย็บเป็นจิรวร	๖. ย้อม
๗. ทำกับปะคือพินทุผ้า		

ทุกอย่างนี้ให้ทำให้เสร็จในวันนั้น แต่ในปัจจุบัน ไข้ผ้าสำเร็จรูป จึงไม่ต้องทำการซัก กะ ตัด เนา เย็บ ย้อม เพียงแต่ทำกับปะคือพินทุเท่านั้น

ภิกษุผู้ได้รับผ้ากฐินต้องถอนไตรจีวรสำหรับเดิม อธิฐานไตรจีวรสำหรับใหม่ แล้วกล่าวคำกรานกฐิน ถักกรานด้วยสังฆาฏีกีกล่าวว่

“อิมาย สงฆาภิยา กฉินิ อุตถรามิ”

ข้าพเจ้ากราบกฐินด้วยผ้าสังฆาภินี้

ภิกษุผู้กราบกฐินแล้วพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง เข้าไปหาสงฆ์แล้ว กล่าวคำนิมนต์ให้สงฆ์อนุโมทนากฐินว่า

“อุตถตัม ภนเต สัมมสส กฉินิ, ธมมิโก กฉินตถาโร อนุโมทถ”

ท่านเจ้าข้า กฐินของสงฆ์กราบแล้ว การกราบกฐินชอบธรรม ขอท่านทั้งหลายอนุโมทนาเถิด

ขั้นตอนสุดท้าย คือ สงฆ์กล่าวคำอนุโมทนากฐิน โดยภิกษุผู้แก่พรรษากว่ากล่าวก่อนว่า

“อุตถตัม อาวุโส สัมมสส กฉินิ, ธมมิโก กฉินตถาโร อนุโมทาม” (ถ้ารูปเดียวว่า อนุโมทาม)

ผู้มีอายุ กฐินของสงฆ์กราบแล้ว การกราบกฐินชอบธรรม เราทั้งหลายขออนุโมทนา

และภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่าก็กล่าวคำอนุโมทนาเช่นเดียวกัน เปลี่ยนแต่คำว่า “อาวุโส”

เป็น “ภนเต” เท่านั้น (ดู วิ.อ. ๓/๓๐๖/๑๙๕)

มูลเหตุให้กฐินเตาะ

คำว่า “กฐินเตาะ” ในที่นี้ หมายถึงยกเลิกอาณิสสสังกฐินที่ภิกษุพึงได้รับ มูลเหตุที่จะทำให้กฐินเตาะ คือ หมดเขตอาณิสสสังกฐินซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดเขตจีวรกาล มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. อาวาสปติโพธและจีวรปติโพธขาดทั้ง ๒ อย่าง

๒. สงฆ์พร้อมใจกันเตาะเสียในระหว่าง

๓. สิ้นเขตอาณิสสสังกฐิน คือเลยวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ไปแล้ว (วิ.อ. ๓/๓๑๑-๓๒๕/๑๙๙-

๒๐๐)

หัวข้อแห่งการเตาะกฐิน

หัวข้อแห่งการเตาะกฐิน เรียกว่า “มาติกา” มี ๘ ประการ คือ

๑. ปักกมันติกา กฐินเตาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุหลีกไปไม่คิดจะกลับ

๒. นิฏฐานันติกา กฐินเตาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปนอกสีมาแล้วตัดเย็บจีวร เสร็จแล้วไม่คิดจะกลับ

๓. สันนิฏฐานันติกา กฐินเตาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปนอกสีมาแล้ว ตกลงใจจะไม่ตัดเย็บจีวรและไม่คิดจะกลับ

๔. นาสันนติกา กฐินเตาะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปนอกสีมา ตัดเย็บ เป็นจีวร ไม่คิดจะกลับ ผ้าที่ตัดเย็บเป็นจีวรเสียหายไป

๕. **สวนันทิกา** กฐินเดะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปนอกสีมา คิดว่าจะกลับตัดเย็บจีวรเสร็จแล้ว ได้ทราบข่าวว่า “กฐินในวัดของตนเดะเสียแล้ว”

๖. **อาสาวัจเจติกา** กฐินเดะกำหนดด้วยการที่ภิกษุหลักไปนอกสีมาด้วยหวังว่าจะได้ผ้า รอคอยผ้าจนสิ้นหวัง

๗. **สีมาติกกันติกา** กฐินเดะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปตัดเย็บจีวรอยู่นอกสีมา คิดจะกลับ แต่อยู่นอกสีมาจนกระทั่งล่วงเขตกฐินเดะ

๘. **สพพารา** กฐินเดะกำหนดด้วยการที่ภิกษุนำผ้าไปตัดเย็บจีวรอยู่นอกสีมา คิดว่า “จะกลับ จะกลับ” แต่สงฆ์ในวัดของตนพร้อมใจกันเดะกฐินเสียก่อน (ดูในเล่มนี้ ๓๑๐/๑๕๐ และ วิ.ม. ๕/๓๑๐/๙๕)

๘. จีวรชั้นระกะ ตอนว่าด้วยจีวร

ที่ชื่อว่า “จีวรชั้นระกะ” เพราะมีเนื้อหว่าด้วยจีวรเป็นส่วนมาก

คำว่า “จีวร” โดยปกติหมายถึงผ้า ๓ ผืน คือ อันตราวาสก(ผ้านุ่ง) อุตตราสงค์ (ผ้าห่ม) และสังฆาฏิ (ผ้าห่มซ้อนนอก) ที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับถวายจากคหบดีได้

แต่คำว่า “จีวร” ในจีวรชั้นระกะนี้ หมายถึงผ้าที่ยังไม่สำเร็จเป็นจีวร เช่น ผ้าปาวาร ผ้าไหม และผ้าโกเชวร์ที่ห่มอшивน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาค ผ้าไตรจีวรที่ทำสำเร็จแล้ว (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๓๗/๑๙๘-๑๙๙, ๓๖๐/๒๓๑) และผ้าอื่น ๆ คือ ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ผ้าปิดผี ผ้าเช็ดปาก ผ้าบริขาร (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๕๘/๒๒๙)

เนื้อหาแห่งจีวรชั้นระกะ จำนวน ๓๒ หัวข้อ นับจำนวนต่อจากกฐินชั้นระกะ คือ

๒๐๒. ชีวกวัตถุ ว่าด้วยหมอшивโกมารภัก

๒๐๓. เสฏฐิภริยวัตถุ ว่าด้วยภรรยาเศรษฐีปุตศิระชะ

๒๐๔. พิมพิสารราชวัตถุ ว่าด้วยพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพนครรัฐ

๒๐๕. ราชคหเสฏฐิวัตถุ ว่าด้วยเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์

๒๐๖. เสฏฐิปุตตวัตถุ ว่าด้วยบุตรเศรษฐี

๒๐๗. ปิซโซตราชวัตถุ ว่าด้วยพระเจ้าปิซโซต

๒๐๘. สีเวยกทุสสยัคคถา ว่าด้วยการพระราชทานผ้าสีเวยกะ ๑ คู่

๒๐๙. สมตังสวิเรนถา ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเสวยพระโอสถถาย ๓๐ ครั้ง

๒๑๐. วรยาจนถา ว่าด้วยหมอшивโกมารภักกราบทูลขอพร

๒๑๑. กัมพลานุชานนาทิกถา ว่าด้วยทรงอนุญาตผ้ากัมพลเป็นต้น
๒๑๒. ปังสุกุลปริเยสนกถา ว่าด้วยการแสวงหาผ้าบังสุกุล
๒๑๓. จีวรปฏิบัติคาหกสัมมติกถา ว่าด้วยการแต่งตั้งภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร
๒๑๔. ภัณฑาคารสัมมตอาทิกถา ว่าด้วยการสมมติเรือนคลังเป็นต้น
๒๑๕. จีวรชนกถา ว่าด้วยน้ำย้อมจีวร
๒๑๖. ฉินทกจีวรานุชานนา ว่าด้วยทรงอนุญาตจีวรตัด
๒๑๗. ติจีวรานุชานนา ว่าด้วยการอนุญาตไตรจีวร
๒๑๘. อติเรกจีวรกถา ว่าด้วยอติเรกจีวร
๒๑๙. วิสาขาวัตถุ ว่าด้วยนางวิสาขากราบทูลขอพร
๒๒๐. นิสีทนาทิกถา ว่าด้วยทรงอนุญาตผ้ารองนั่งเป็นต้น
๒๒๑. ปัจฉิมวิกัปปนุปกจีวราทิกถา ว่าด้วยผ้าที่ต้องวิกัปเป็นอย่างต่ำเป็นต้น
๒๒๒. สังฆิกจีวรุปาทกถา ว่าด้วยการให้จีวรเกิดขึ้นแก่สงฆ์
๒๒๓. อุปันนทสัณณกยปุตตวัตถุ ว่าด้วยพระอุปันนทศากยบุตร
๒๒๔. คิลานวัตถุกถา ว่าด้วยภิกษุไข้
๒๒๕. มตสันตกถา ว่าด้วยการให้บริขารของภิกษุมรณภาพแก่ผู้พยาบาลไข้
๒๒๖. นัคคิยปฏิภิกขกถา ว่าด้วยทรงห้ามเปลือยกาย
๒๒๗. กุสจีราทิปฏิภิกขกถา ว่าด้วยทรงห้ามผ้าคากรองเป็นต้น
๒๒๘. สัพพนิลกาติปฏิภิกขกถา ว่าด้วยทรงห้ามจีวรสีเขียวล้วนเป็นต้น
๒๒๙. วัสสังวุตถานัง อนุปปันนจีวรกถา ว่าด้วยจีวรยังไม่เกิดแก่ภิกษุผู้จำพรรษา
๒๓๐. สังฆนิเนนจีวรุปาทกถา ว่าด้วยความเกิดขึ้นแห่งจีวรเมื่อสงฆ์แตกกัน
๒๓๑. ทุคคหิตสุคคหิตาทิกถา ว่าด้วยจีวรที่ถือเอาไม่ดีและถือเอาดีเป็นต้น
๒๓๒. อัญญจีวรมาติกา ว่าด้วยจีวรที่เกิดขึ้นมี ๘ มาติกา
๒๓๓. รวมเรื่องที่มีในจีวรชั้นชกะ

เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญของตอนนั้น ๆ บ้าง ตามบทบาทของบุคคลที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ บ้าง แต่ตามความเป็นจริงแล้ว บางเรื่องยังมี ประเด็นสำคัญอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย เช่น เรื่องภิกษุนอนหลับขาดสติสัมปชัญญะเพราะ ฉันทโภชนะอย่างดี กล่าวถึงการที่ภิกษุฉันอาหารอย่างดีแล้วเผลอสติหลับไป น้ำอสุจิเคลื่อนออกมาเพราะความฝัน แต่ในเรื่องนี้ มีสาระสำคัญอื่นรวมอยู่ด้วย ๒ ประเด็น ได้แก่

๑. โทษแห่งการนอนหลับขาดสติสัมปชัญญะมี ๕ อย่าง คือ

๑. หลับเป็นทุกข์	๒. ตื่นเป็นทุกข์
๓. เห็นความฝันเลวทราม	๔. เทวดาไม่รักษา
๕. น้ำอสุจิกเลื้อน	

๒. อาณิสสแห่งการนอนหลับมีสติสัมปชัญญะมี ๕ อย่าง คือ

๑. หลับเป็นสุข	๒. ตื่นเป็นสุข
๓. ไม่เห็นความฝันเลวทราม	๔. เทวดารักษา
๕. น้ำอสุจิไม่เคลื้อน	

(ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๕๓/๒๒๖-๒๒๗)

สรุปประเด็นสำคัญในจิตรชั้นระกะ**ฐานะและความสำคัญของหญิงงามเมือง**

กรุงเวสาลีในสมัยพุทธกาล เป็นถิ่นอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวน้ำและสถานที่ที่หย่อนใจ มีสิ่งก่อสร้างที่สวยงาม มีคนอาศัยอยู่มาก เป็นศูนย์กลางธุรกิจ ถือเป็นดินแดนที่ทุกคนอยากไปเยือน

นอกจากนี้ องค์ประกอบหนึ่งที่ช่วยเสริมให้กรุงเวสาลีมีความโดดเด่นมากในสมัยนั้น ก็คือ หญิงงามเมืองชื่ออัมพาลี เป็นหญิงรูปงาม น่าดู น่าชม มีผิวพรรณ ผุดผ่อง ชำนาญในการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี มีค่าตัวคื่นละ ๕๐ กหาปณะ นอกจากนี้เพียบพร้อมด้วยรูปสมบัตินี้แล้ว หญิงงามเมืองอัมพาลียังเพียบพร้อมไปด้วย อหิชาศีลสมบัติ มีจิตใจโอบอ้อมอารี ใฝ่ใจในทานการกุศล นางได้ถวายสวนมะม่วงของตนแด่พระพุทธเจ้าเพื่อเป็นอารามที่พักของภิกษุสงฆ์ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๘๘/๑๐๔-๑๐๕ และ ที.ม. ๑๐/๑๖๑/๘๗)

คณะภุมมพิชากรกรุงราชคฤห์เดินทางไปทำธุรกิจที่กรุงเวสาลี พบกับนางอัมพาลี ได้เห็นรูปสมบัติและอุปนิสัยสมบัติของนาง พร้อมทั้งคำแซ่ซ้องสรรเสริญนางที่ปรากฏอยู่ทั่วทุกมุมเมือง เมื่อกลับมาถึงกรุงราชคฤห์ คณะภุมมพิชากรเหล่านั้นจึงทูลขอให้พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมครรัฐตั้งตำแหน่งหญิงงามเมืองขึ้นมาบ้าง พระองค์ทรงเห็นด้วย กับคำเสนอแนะของคณะภุมมพิชากร

คณะภุมมพิชากรจึงคัดเลือกเด็กสาวชื่อสาลาวดี ที่มีรูปงาม น่าดู น่าชม มีผิวพรรณ ผุดผ่อง ให้เป็นหญิงงามเมือง ไม่นานนัก สาลาวดีก็มีความชำนาญในการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี มีค่าตัวคื่นละ ๑,๐๐๐ กหาปณะ ต่อมา นางได้ตั้งครุฑ จิ้งจกติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และเมื่อคลอดบุตร นางได้ให้สาวใช้เฝ้าเด็กนั้นใส่กระดังแล้ว นำไปทิ้งที่กองขยะ

เจ้าชายอภัยแห่งกรุงราชคฤห์ทอดเนตรเห็น จึงรับสั่งให้นำมาเลี้ยงไว้ และพระราชนามว่า “ชีวก” และได้นามสร้อยว่า “โกमारภจ” เพราะเป็นผู้ที่เจ้าชายรับ มาเลี้ยงไว้ (ดูเล่ม สมบูรณ์ ๓๒๒-๓๒๘/๑๗๙-๑๘๑)

ชีวกโกमारภจ ผู้เป็นบิดาแห่งการแพทย์

ชีวกโกमारภจเมื่อเติบโตขึ้น คิดจะเรียนศิลปวิทยาจึงเดินทางไปยังกรุงตักกสิลา เรียนศิลปวิทยาการแพทย์อยู่ ๗ ปี ก็จบบริบูรณ์ แล้วเดินทางกลับกรุงราชคฤห์ แต่เสียบึงอาหารได้หมดลงในระหว่างทาง

หมอชีวกโกमारภจได้ใช้วิชาชีพหมอรักษาคนไข้เพื่อหาเสียบึงอาหารมายังชีพ เขารักษาภรรยาเศรษฐีชาวเมืองสาเกตที่ป่วยอยู่ ๗ ปี ทำให้นางหายจากโรคด้วยการนัตถุยา เพียงครั้งเดียว ได้ทรัพย์มา ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ พร้อมด้วยทาส ทาสี และธมมา

เมื่อเดินทางกลับถึงกรุงราชคฤห์แล้ว ชีวกโกमारภจได้ถวายการรักษาพระเจ้าพิมพิสาร ให้หายจากโรคครีตสีดวงทวาร ได้รับพระราชทานตำแหน่งแพทย์หลวงประจำราชสำนัก นอกจากนี้ ยังได้รักษาโรค ทำให้บุคคลสำคัญหลายคนหายจาก โรคร้าย เช่น

รักษาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ที่เป็นโรคปวดศีรษะอยู่เป็นเวลา ๗ ปี ทำให้เศรษฐีหายจากโรคร้ายด้วยการถลกหนังศีรษะ เปิดรอยประสานกระดูก โคนศีรษะมีชีวิต ๒ ตัวออกมาจากศีรษะนั้น ได้ทรัพย์ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ และนำขึ้นทูลเกล้าอีก ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ

รักษาบุตรเศรษฐีชาวกรุงพาราณสีที่ป่วยเป็นโรคเนื้องอกในลำไส้ ทำให้เขาหายจากโรคด้วยการผ่าท้องแล้วตัดเนื้องอกในลำไส้ ได้ทรัพย์ ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ

รักษาพระเจ้าปชโชตแห่งกรุงอุชเชนีให้หายจากพระอาการประชวรเป็นโรคผอมเหลือง ได้รับพระราชทานผ้าสีไวยกะ ๑ คู่

ถวายการรักษาแด่พระผู้มีพระภาค ทำให้พระพุทธรองค์หายจากโรคท้องผูก ด้วยการถวายพระโอสถถ่าย และให้ทรงสูดดมกำยานอุบล ๓ กำณ ทำให้พระองค์ลงพระบังคนหนักถึง ๓๐ ครั้ง (ดูเล่มสมบูรณ์ ๓๒๙-๓๓๕/๑๘๑-๑๘๕)

ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับจากผู้ถวายจีวร

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงมีพระวรกายแข็งแรงเป็นปกติ หมอชีวกโกमारภจถือผ้าสีไวยกะคู่ที่พระเจ้าปชโชตพระราชทานมานั้น เข้าไปเฝ้าพระพุทธรองค์ น้อมถวายผ้าสีไวยกะ และกราบทูลขอพรให้ทรงอนุญาตคหบดีจีวร

พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตคหบดีจิวร รูปใดปรารภนา จะถือผ้าบังสุกุลก็ได้ รูปใดปรารภนาจะรับคหบดีจิวรก็ได้ แต่เราสรรเสริญการยินดีปัจจัยตามที่ได้” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๓๗/๑๙๘)

ปฐมเหตุแห่งการทำจิวรแบ่งเป็นชั้น (เป็นตอน)

สมัยที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกจากแคว้นมคธไปสู่ทักขิณาคิริชนบท ทอดพระเนตรเห็นชาวแคว้นมคธพูนดินทำคันทนาเป็นสี่เหลี่ยมจตุรัส ก่อคันทนายาวทั้งด้านยาวและด้านกว้าง แล้วทำคันทนาสั้น ๆ คั่นตรงกลางเชื่อมกันเหมือนทางสี่แพร่ง พระองค์ จึงทรงชี้ให้ท่านพระอานนท์ ผู้ตามเสด็จดูประติรูปธรรมของชาวนา และตรัสถามท่าน พระอานนท์ว่า สามารถจะทำจิวรให้มีรูปแบบอย่างนั้นได้หรือไม่ ท่านพระอานนท์ กราบทูลว่า “สามารถทำได้” แล้วได้ทำจิวร มีรูปแบบอย่างที่ท่านชาวแคว้นมคธทำคันทนา นำไปให้พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตร

พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญท่านพระอานนท์ว่า เป็นบัณฑิต เฉลียวฉลาด มีปัญญามาก สามารถเข้าใจความหมายของคำที่พระองค์กล่าวย่อ ๆ ได้โดยพิสดาร นับจากนั้นมา จึงทรงอนุญาตสังฆาฏิ อุตตราสงค์ และอันตราวาสก ตัดเป็น ๕ ชั้น (หรือ ๕ ตอน) แล้วเย็บเข้าด้วยกัน โดยมีผ้าที่เป็นส่วนประกอบ ๙ อย่าง คือ

๑. ผ้ากุลี	ผ้ายาวที่ติดขอบจิวรทั้งด้านยาวและด้านกว้าง
๒. ผ้าอัทฒกุลี	ผ้าสั้นที่แทรกอยู่เป็นตอน ๆ ในระหว่างผ้ายาว
๓. ผ้ามณฑล	ผ้ามีบริเวณกว้างใหญ่ในแต่ละตอนของจิวร ๕ ชั้น
๔. ผ้าอัทฒมณฑล	ผ้ามีบริเวณเล็ก ๆ
๕. ผ้าวิวัฏฐะ	ตอนของผ้าที่อยู่ตรงกลาง ซึ่งเย็บผ้ามณฑล และอัทฒมณฑล เข้าด้วยกัน
๖. ผ้าอนุวิวัฏฐะ	ผ้า ๒ ตอนที่อยู่ ๒ ด้านของจิวร
๗. ผ้าคิเวยยะ	ผ้าที่เอาด้ายเย็บทาบเข้ามาที่หลังตรงบริเวณที่พันรอบคอ
๘. ผ้าซังเขยยกะ	ผ้าที่เอาด้ายเย็บทาบเข้ามาที่หลัง บริเวณที่ปิดแขน
๙. ผ้าพาหันทะ	ผ้าที่อยู่ตรงด้านยาวทั้ง ๒ ด้านของจิวร

(วิ.อ. ๓/๓๔๕/๒๑๗)

ปฐมเหตุแห่งการทรงอนุญาตไตรจิวร

ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกจากกรุงราชคฤห์ไปยังกรุงเวสาลี ระหว่างทางทอดพระเนตรพวภิกษุนำห่อผ้าเดินทางโดยแบกบ้าง ทุบบ้าง กระเดียดบ้าง ไปแบบพะรุงพะรัง

ทรงดำริที่จะวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับจีวร เพื่อไม่ให้ภิกษุสงฆ์หมกมุ่นอยู่กับการขนจีวรมากเกินไป เมื่อเสด็จถึงกรุงเวสาลีแล้ว ประทับอยู่ ณ โคตมกเจตีย์

สมัยนั้น เป็นฤดูหนาว พระผู้มีพระภาคทรงห่มจีวรผืนเดียว ประทับนั่งอยู่กลางแจ้ง ตลอดราตรี ขณะที่มิ้น้ำค้างตก ไม่ทรงรู้สึกหนาวในช่วงปฐมยาม เมื่อผ่าน ปฐมยามไป ทรงรู้สึกหนาวจึงห่มจีวรผืนที่ ๒ ก็ทรงหายหนาว เมื่อผ่านมัชฌิมยามไป ทรงรู้สึกหนาวอีก จึงทรงห่มจีวรผืนที่ ๓ ก็ทรงหายหนาว เมื่อผ่านปัจฉิมยามไป ทรงรู้สึกหนาวอีก จึงทรงห่มจีวรผืนที่ ๔ ก็ทรงหายหนาว จึงทรงดำริว่า “กุลบุตร ในธรรมวินัยนี้ที่เป็นคนมีปกติหนาว กลัวความหนาว อาจครองชีพออยู่ได้ด้วยผ้า ๓ ผืน อย่างกระนั้นเลย เราควรกำหนดเขตแดน กำหนดกฎเกณฑ์ในเรื่องผ้า เราควรอนุญาตผ้า ๓ ผืนแก่ภิกษุทั้งหลาย ต่อมาจึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้า ๓ ผืน” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๔๖/๒๑๕-๒๑๖) ผ้าไตรจีวรจึงเป็นอันทรงอนุญาตตั้งแต่นั้นมา

ปฐมเหตุแห่งการถวายผ้าอาบน้ำฝน

พระผู้มีพระภาคเสด็จจากกรุงพาราณสีไปประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี นางวิสาขามิคารมาตาได้กราบทูลนิมนต์ไปฉันที่บ้านพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เมื่อ เสรียมของเคี้ยวของฉันเสร็จแล้ว จึงส่งนางทาสีไปยังพระเชตวันเพื่อแจ้งข่าวว่าได้จัด ภัตตาหารเสร็จแล้ว

เมื่อนางทาสีไปถึงพระเชตวัน เป็นเวลาที่ภิกษุสงฆ์กำลังเปลือยกายอาบน้ำฝน นางเข้าใจว่า เป็นพวกอาชีวก จึงกลับมาแจ้งนางวิสาขาว่า ไม่มีภิกษุอยู่ในพระเชตวัน มีแต่พวกอาชีวกกำลังอาบน้ำอยู่ นางวิสาขาก็เข้าใจได้ทันทีว่า ภิกษุสงฆ์กำลังเปลือยกายอาบน้ำ

เมื่อได้โอกาสอันสมควร นางวิสาขามิคารมาตาจึงกราบทูลขอพรจากพระผู้มีพระภาค เพื่อถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ภิกษุสงฆ์ โดยกราบทูลชี้แจงเหตุผลว่า “การเปลือยกายไม่งาม น่าเกลียด น่าชัง” นอกจากนี้ ยังกราบทูลขอถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่ภิกษุณีสงฆ์ด้วย โดยปรารภเหตุที่พวกภิกษุณีขณะอาบน้ำทำเดียวกันกับพวก หญิงแพศยา ถูกพวกหญิงแพศยาเย้ยหยัน และกราบทูลเหตุผลเพิ่มเติมว่า “แม้มาตุคามเปลือยกายก็ไม่งดงาม น่าเกลียด น่าชัง” พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ ถวายผ้าอาบน้ำฝนได้ตามที่ทูลขอ

นอกจากกราบทูลขอถวายผ้าอาบน้ำฝนแล้ว นางวิสาขามิคารมาตายังได้ทูลขอถวาย อาคันตุกภัต (อาหารสำหรับภิกษุมาขอพักอาศัย) คมิกภัต (อาหารสำหรับภิกษุที่เตรียมเดินทาง) คิลานภัต

(อาหารสำหรับภิกษุไข้) และคิลานุปัฏฐากภัต (อาหารสำหรับ ภิกษุผู้พยาบาลไข้) และธูยาคุ (ข้าวต้มที่ถวายเป็นประจำ) ด้วย (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๔๙-๓๕๐/๒๑๘-๒๒๑)

กฎเกณฑ์ในการอธิษฐานและวิกัลป์

พระผู้มีพระภาคทรงวางกฎเกณฑ์ในการอธิษฐานไว้ดังนี้

๑. ไตรจีวร ต้องอธิษฐาน
๒. ผ้าอาบน้ำฝน ต้องอธิษฐานตลอด ๔ เดือนในฤดูฝน พันเชตนั้นให้วิกัลป์ไว้
๓. ผ้าปูนั้ง ต้องอธิษฐาน
๔. ผ้าปูนอน ต้องอธิษฐาน
๕. ผ้าปิดฝีต้องอธิษฐานในเวลาที่ยาพาร พันเชตนั้นให้วิกัลป์ไว้
๖. ผ้าเช็ดปาก ต้องอธิษฐาน
๗. ผ้าบริขารไตรจีวร(เช่น ผ้ากรอง) ต้องอธิษฐาน

และมีพุทธานุญาตเพิ่มเติมว่า ผ้าจีวรที่ต้องวิกัลป์ไว้นั้น ต้องมีขนาดยาว ๘ นิ้ว กว้าง ๔ นิ้ว โดยนิ้วสุดเป็นอย่างต่ำ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๕๘/๒๓๐)

คุณสมบัติของผู้พยาบาลที่ดี

สมัยที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ขณะเสด็จจาริกไปตามเสนาสนะ ทอดพระเนตรเห็นภิกษุรูปหนึ่งเป็นโรคท้องร่วง นอนเกลือกกลิ้งอยู่กับกองอุจจาระ ปัสสาวะของตน ไม่มีภิกษุมาช่วยรักษาพยาบาล เพราะเธอไม่มีอุปกรณ์คุณแก่ภิกษุทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนี้ จึงตรัสสั่งให้ภิกษุสงฆ์ช่วยรักษาพยาบาลกันและกันในเวลาเจ็บไข้ เพราะในภิกษุสงฆ์ ไม่มีมารดาบิดา ที่จะคอยรักษาพยาบาล

นอกจากนี้ พระผู้มีพระภาคยังตรัสถึงคุณสมบัติของผู้พยาบาลที่ดี ๕ ประการ คือ

๑. สามารถจัดยา
๒. รู้จักของแสลงและไม่แสลง คือนำของแสลงออกไป นำของไม่แสลงเข้ามาให้
๓. ไม่พยาบาลคนไข้เพราะเห็นแก่อาภิสลินจ้างแต่พยาบาลด้วยจิตเมตตา
๔. ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลายหรือของที่คนไข้อาเจียนออกมาไปทิ้ง
๕. สามารถพูดให้คนไข้เห็นชัด ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาหาญแก้แล้วกล้า

ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีกถา (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๖๖/๒๔๒-๒๔๓)

หลักเกณฑ์ในการจัดการมรดกของภิกษุและสามเณรผู้มรณภาพ

เมื่อภิกษุและสามเณรมรณภาพลง พระผู้มีพระภาคทรงวางหลักเกณฑ์ไว้ในการจัดการมรดกไว้ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมรณภาพ สงฆ์เป็นเจ้าของบาตรและจีวร แต่ภิกษุผู้พยาบาลให้

เป็นผู้มีอุปการะมาก ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สงฆ์มอบไตรจีวรและบาตรแก่ภิกษุผู้พยาบาล ภิกษุไข้” และทรงกำหนดวิธีการมอบไว้โดยการประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๖๗/๒๔๓)

นอกจากบาตรและจีวรแล้ว สิ่งของอย่างอื่นที่เป็นลหุภัณฑ์และลหุบริวารของภิกษุและสามเณรที่มรณภาพ ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์พร้อมใจกันแจกแบ่ง ส่วนสิ่งของที่เป็นครุภัณฑ์และครุบริวาร คือ

๑. อาราม พื้นที่พักผ่อน
๒. วิหาร พื้นที่พัก
๓. เติง ตั้ง ฟูก หมอน
๔. หม้อโลหะ กระทะโลหะ อังโลโลหะ ไหโลหะ มีด ขวาน ผิง จอบ สิว
๕. เถาวัลย์ ไม้ไผ่ หญ้าสามัญ หญ้ามุงกระต่าย หญ้าปล้อง ดินเหนียว ภัณฑะไม้ ภัณฑะดิน (วิ.จ. ๗/๓๒๒/๙๖)

ครุภัณฑ์ครุบริวารเหล่านี้ถือเป็นสมบัติของสงฆ์ในทิศทั้ง ๔ จึงไม่ควรแจก ไม่ควรแบ่งกัน

๙. จัมเปยยขันธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงจัมปา

ที่ชื่อว่า “จัมเปยยขันธกะ” เพราะตั้งตามเนื้อความเรื่องแรกแห่งขันธกะนี้ที่ว่าด้วย พระกัสสปโคตรผู้เป็นเจ้าของอาวาส ณ วาสกคาม เขตกรุงจัมปา

กรุงจัมปาเป็นเมืองหลวงของแคว้นอังคะ อยู่ทางใต้ติดชายฝั่งมหาสมุทรอินเดีย ปัจจุบันคือบรีเวน รัฐเบงกอลตะวันตกซึ่งมีกัลกัตตาเป็นเมืองหลวง

เนื้อหาแห่งจัมเปยยขันธกะ จำนวน ๓๗ หัวข้อ นับจำนวน ต่อจากจีวรขันธกะ คือ

๒๓๔. กัสสปโคตตภิกษุวัตถุ ว่าด้วยพระกัสสปโคตร
๒๓๕. อัมมวักคาทิกัมมกถา ว่าด้วยกรรมที่แบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรมเป็นต้น
๒๓๖. ญัตติวิปันนกัปปาทิกถา ว่าด้วยกรรมที่ญัตติวิบัติเป็นต้น
๒๓๗. จตุวัคคกรณาทิกถา ว่าด้วยกรรมที่สงฆ์กำหนดจำนวน ๔ รูปทำเป็นต้น
๒๓๘. ปาริวาสิกาทิกถา ว่าด้วยภิกษุผู้อยู่ปรีวาสเป็นต้น
๒๓๙. เทวนิสสารณาทิกถา ว่าด้วยนิสสารณา ๒ อย่างเป็นต้น
๒๔๐. อัมมกัมมาทิกถา ว่าด้วยกรรมที่ไม่ชอบธรรมเป็นต้น
๒๔๑. อุปาสิปปุจจากถา ว่าด้วยพระอุบาลีกราบทูลถามปัญหา
๒๔๒. ตัชชนียกัมมกถา ว่าด้วยตัชชนียกรรม

๒๔๓. นิสกัมมกถา ว่าด้วยนิสกรรม
๒๔๔. ปัพพาชนียกัมมกถา ว่าด้วยปัพพาชนียกรรม
๒๔๕. ปฏิสารถนียกัมมกถา ว่าด้วยปฏิสารถนียกรรม
๒๔๖. อทัสสนอกุเขปนียกัมมกถา ว่าด้วยอกุเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ
๒๔๗. อัปปกัมมอกุเขปนียกัมมกถา ว่าด้วยอกุเขปนียกรรมเพราะไม่ทำ คือนอาบัติ
๒๔๘. อัปปกัมมกถาอกุเขปนียกัมมกถา ว่าด้วยอกุเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป
๒๔๙. ตัชชนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับตัชชนียกรรม
๒๕๐. นิสกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับนิสกรรม
๒๕๑. ปัพพาชนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับปัพพาชนียกรรม
๒๕๒. ปฏิสารถนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับปฏิสารถนียกรรม
๒๕๓. อทัสสนอกุเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับอกุเขปนียกรรมเพราะ
ไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ
๒๕๔. อัปปกัมมอกุเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับอกุเขปนียกรรม
เพราะไม่ทำคือนอาบัติ
๒๕๕. อัปปกัมมกถาอกุเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยการระงับอกุเขปนียกรรม
เพราะไม่สละทิฏฐิบาป
๒๕๖. ตัชชนียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความขัดแย้งในตัชชนียกรรม
๒๕๗. นิสกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความขัดแย้งในนิสกรรม
๒๕๘. ปัพพาชนียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความขัดแย้งในปัพพาชนียกรรม
๒๕๙. ปฏิสารถนียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความขัดแย้งในปฏิสารถนียกรรม
๒๖๐. อทัสสนอกุเขปนียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความขัดแย้งในอกุเขปนียกรรมเพราะ
ไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ
๒๖๑. อัปปกัมมอกุเขปนียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความขัดแย้งในอกุเขปนียกรรม
เพราะไม่ทำคือนอาบัติ
๒๖๒. อัปปกัมมกถาอกุเขปนียกัมมวิวาทกถา ว่าด้วยความขัดแย้งในอกุเขปนียกรรม
เพราะไม่สละทิฏฐิบาป
๒๖๓. ตัชชนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยความขัดแย้งในการระงับตัชชนียกรรม
๒๖๔. นิสกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยความขัดแย้งในการระงับนิสกรรม
๒๖๕. ปัพพาชนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยความขัดแย้งในการระงับปัพพาชนียกรรม
๒๖๖. ปฏิสารถนียกัมมปฏิปัสสัทธิกถา ว่าด้วยความขัดแย้งในการระงับปฏิสารถนียกรรม

๒๖๗. อทัสสนอุกเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกา ว่าด้วยความขัดแย้งในการระงับ
อุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ
๒๖๘. อัปปกัมมอุกเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกา ว่าด้วยความขัดแย้งในการระงับ
อุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคืนอาบัติ
๒๖๙. อัปปนีสสัคคอุกเขปนียกัมมปฏิปัสสัทธิกา ว่าด้วยความขัดแย้งในการระงับ
อุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป
๒๗๐. รวมเรื่องที่มีในจัมเปยยขันธกะ

เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญของตอนนั้น ๆ โดยมุ่งถึงบทบาทของบุคคล
บ้าง มุ่งถึงกิจกรรมบ้าง มุ่งถึงอาการที่ทำกิจกรรมบ้าง แต่ตามความเป็นจริงแล้ว บางเรื่องยังมี
ประเด็นสำคัญอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย เช่น เรื่องพระผู้มีพระภาคตรัสห้ามเพราะไม่เป็นการและไม่
ควรทำ กล่าวถึงการที่พระผู้มีพระภาคตรัสถึงลักษณะ วิธีการทำกรรมโดยประการต่าง ๆ ที่
ไม่จัดเป็นกรรมและไม่ควรทำ นอกจากนี้ก็มีประเด็นเกี่ยวกับกรรม ๔ ประเภทมีกรรมที่แบ่งพวก
โดยไม่ชอบธรรม (อธัมมวคคกรรม) เป็นต้น พร้อมด้วยคำอธิบายลักษณะของกรรมแต่ละประเภท

สรุปประเด็นสำคัญในจัมเปยยขันธกะ

กรรมที่ไม่ชอบธรรม ๑๘ ประการ

๑. ไม่ชอบธรรมเพราะลักษณะการทำการ ๕ ประการ คือ
 ๑. กรรมแบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม
 ๒. กรรมพร้อมเพรียงกันโดยไม่ชอบธรรม
 ๓. กรรมแบ่งพวกโดยชอบธรรม
 ๔. กรรมแบ่งพวกโดยธรรมปฏิรูป
 ๕. กรรมพร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป
๒. ไม่ชอบธรรมเพราะบกพร่องด้านบุคคลที่ลงและบุคคลที่ถูกลง ๑๓ ประการคือ
 ๑. ภิกษุรูปเดียวลงนิคคกรรมแก่ภิกษุรูปเดียว
 ๒. ภิกษุรูปเดียวลงนิคคกรรมแก่ภิกษุ ๒ รูป
 ๓. ภิกษุรูปเดียวลงนิคคกรรมแก่ภิกษุหลายรูป (๓ รูป)
 ๔. ภิกษุรูปเดียวลงนิคคกรรมแก่สงฆ์
 ๕. ภิกษุ ๒ รูปลงนิคคกรรมแก่ภิกษุรูปเดียว
 ๖. ภิกษุ ๒ รูปลงนิคคกรรมแก่ภิกษุ ๒ รูป
 ๗. ภิกษุ ๒ รูปลงนิคคกรรมแก่ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)

๘. ภิกษุ ๒ รูปลงนิคคกรรมแก่สงฆ์
๙. ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)ลงนิคคกรรมแก่ภิกษุรูปเดียว
๑๐. ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)ลงนิคคกรรมแก่ภิกษุ ๒ รูป
๑๑. ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)ลงนิคคกรรมแก่ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)
๑๒. ภิกษุหลายรูป(๓ รูป)ลงนิคคกรรมแก่สงฆ์
๑๓. สงฆ์ลงนิคคกรรมแก่สงฆ์

กรรมเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่าไม่ชอบด้วยธรรม ไม่จัดเป็นกรรม และไม่ควรถ้า

ลักษณะกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรมและกรรมที่ชอบธรรม

กรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรม มี ๕ อย่าง คือ

๑. กรรมแบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม (อัมมวัคคกัมมะ)
๒. กรรมพร้อมเพรียงกันโดยไม่ชอบธรรม (อัมมสมัคคกัมมะ)
๓. กรรมแบ่งพวกโดยชอบธรรม (ัมมวัคคกัมมะ)
๔. กรรมแบ่งพวกโดยธรรมปฏิรูป (ัมมปฏิรูปกวัคคกัมมะ)
๕. กรรมพร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป (ัมมปฏิรูปกสมัคคกัมมะ)

กรรมที่ชอบธรรม มี ๑ อย่าง คือ

๑. กรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม

อรรถาธิบายคำสำคัญในกรรมแต่ละประเภท

คำสำคัญในกรรมแต่ละประเภทมีอรรถาธิบายดังนี้

๑. คำว่า “ไม่ชอบธรรม” หมายถึง ไม่ถูกต้องตามหลักการที่วางไว้ในพระไตรปิฎก (วิ.อ. ๓/๓๗๘/๒๓๙) เช่น ในญัตติจตุตถกรรมมีหลักการว่า “ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง และสวดกรรมวาจา ๓ ครั้ง” ถ้าสงฆ์ทำผิดไปจากนี้ เช่น ตั้งญัตติ ๒ ครั้ง และไม่สวดกรรมวาจา นี้ชื่อว่าไม่ชอบธรรม (ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๘๗/๒๗๑-๒๗๒)

๒. คำว่า “ชอบธรรม” หมายถึง ถูกต้องตามหลักการที่วางไว้ในพระไตรปิฎก เช่น สงฆ์ทำญัตติจตุตถกรรมโดยตั้งญัตติ ๑ ครั้งก่อนแล้วสวดกรรมวาจา ๓ ครั้ง

๓. คำว่า “แบ่งพวก” หมายถึง ยังมีความบกพร่องในองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ อย่างนี้ คือ

๑. ภิกษุผู้เข้าร่วมประชุมยังไม่ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้สำหรับกรรมแต่ละประเภท

๒. ไม่ได้นำฉันทะของภิกษุผู้ควรแก้ฉันทะมา

๓. ภิกษุที่ประชุมอยู่พร้อมหน้าคัดค้าน

เหล่านี้ชื่อว่าแบ่งพวก

๔. คำว่า “**พร้อมเพรียงกัน**” หมายถึง ความพร้อมเพรียงแห่งองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ

๑. ภิกษุเข้าร่วมประชุมครบตามจำนวนที่กำหนดไว้สำหรับกรรมแต่ละประเภท

๒. ได้นำฉันทะของภิกษุผู้ควรแก้ฉันทะมา

๓. ภิกษุที่ประชุมอยู่พร้อมหน้ากันไม่คัดค้าน

๕. คำว่า “**ธรรมปฏิรูป**” หมายถึง การทำกรรมถูกต้องตามหลักการ แต่ผิดขั้นตอน เช่น สงฆ์ทำญัตติจุตตุตถกรรมโดยสวดกรรมวาจาจาก่อน แล้วตั้งญัตติภายหลัง

กำหนดองค์สงฆ์ ๕ ประเภทสำหรับกรรมแต่ละอย่าง

๑. **สงฆ์จตุรรรค** กำหนดจำนวนภิกษุ ๔ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นสังฆกรรม ๓ อย่าง คือ (๑) อุปสมบท (๒) ปวารณา (๓) อัปทาน

๒. **สงฆ์ปัญจวรรค** กำหนดจำนวนภิกษุ ๕ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบ ธรรมทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นสังฆกรรม ๒ อย่าง คือ (๑) อุปสมบทในมัชฌิมประเทศ (๒) อัปทาน

๓. **สงฆ์ทสวรรค** กำหนดจำนวนภิกษุ ๑๐ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นอัปทาน

๔. **สงฆ์วิสติวรรค** กำหนดจำนวนภิกษุ ๒๐ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง

๕. **สงฆ์อติเรกวิสติวรรค** กำหนดจำนวนภิกษุเกิน ๒๐ รูป พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง

บุคคลที่นับรวมเป็นองค์สงฆ์ไม่ได้

๑. ภิกษุณี

๒. สิกขมานา

๓. สามเณร

๔. สามเณรี

๕. ภิกษุผู้บอกลาสิกขา

๖. ภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก (อันติมัตถ)

๗. ภิกษุผู้ถูกสงฆ์อุกเขปนียกรรม

๘. บัณเฑาะก์

เพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ

เพราะไม่ทำคืนอาบัติ

หรือเพราะไม่สละทิฐิอุป

๙. คนลักเพศ	๑๐. ภิกษุผู้เข้ารีตเดียรฉัตร
๑๑. สัตว์ดิรัจฉาน	๑๒. คนผู้ฆ่ามารดา
๑๓. คนผู้ฆ่าบิดา	๑๔. คนผู้ฆ่าพระอรหันต์
๑๕. คนผู้ประทุษร้ายภิกษุณี	๑๖. ภิกษุผู้ทำลายสงฆ์
๑๗. ภิกษุทำร้ายพระศาสดาจนห้อพระโลหิต	๑๘. อุภโตพยัญชนก
๑๙. ภิกษุผู้เป็นนानาสังวาส	๒๐. ภิกษุผู้เป็นนานาสีมา
๒๑. ภิกษุผู้อยู่ในอากาศด้วยฤทธิ์	๒๒. ภิกษุผู้ถูกลงนิคคกรรมนั้น

กรรมที่กำหนดไว้ว่าสงฆ์ประเภทนั้น ๆ ทำได้ ภิกษุที่เข้าร่วมประชุมจะต้องมีจำนวนอย่างน้อยตามที่กำหนดไว้สำหรับกรรมแต่ละประเภท เช่น อุโบสถกรรม สงฆ์ จตุรรรคทำได้ ภิกษุที่เข้าร่วมประชุมต้องมีจำนวนอย่างน้อย ๔ รูป เกินกว่านั้นก็ได้ แต่น้อยกว่านั้นไม่ได้ อุปสมบทในมัชฌิมประเทศ สงฆ์ทศวรรคทำได้ ภิกษุที่เข้าร่วมประชุมต้องมีจำนวนอย่างน้อย ๑๐ รูป เกินกว่านั้นก็ได้ แต่น้อยกว่านั้นไม่ได้

ในกรณีที่มีภิกษุเข้าร่วมประชุมไม่ครบตามที่กำหนดไว้สำหรับกรรมแต่ละประเภท จะนับเอาบุคคลต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วรวมให้ครบองค์สงฆ์ไม่ได้ เช่น กรรมที่กำหนดไว้ว่า สงฆ์จตุรรรคทำได้ แต่เมื่อถึงเวลาทำกรรม มีภิกษุเข้าร่วมประชุมเพียง ๓ รูป ในกรณีนี้ จะให้ภิกษุณีเข้าร่วมประชุมเพื่อให้ครบองค์สงฆ์ไม่ได้

นิคคกรรม ๕ อย่าง

มาตรการในการลงโทษแก่ภิกษุผู้กระทำความผิด ผู้ปฏิบัติไม่สมควรแก่สมณภาวะ มี ๒ ประการ คือ

๑. การลงโทษปรับอาบัติตามที่กำหนดไว้สำหรับความผิดแต่ละกรณี ตามสิกขาบทบัญญัติที่มาในพระปาติโมกข์

๒. การลงโทษโดยมาตรการที่สงฆ์กำหนดไว้

การลงโทษโดยมาตรการของสงฆ์นี้ เรียกว่า การลงนิคคกรรม มี ๕ ประการ คือ

๑. **ตัชชนิยกรรม** แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลที่ควรชู่ สงฆ์ลงตัชชนิย กรรมแก่ภิกษุผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์

๒. **นียสกรรม** แปลว่า กรรมคือการถอดยศ สงฆ์ลงนียสกรรมแก่ภิกษุผู้เียงเลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้ อยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์

๓. **ปัพพาทนิยกรรม** แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลผู้ควรขับไล่ สงฆ์ลงปัพพาทนิยกรรมแก่ภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูลคือประจบคฤหัสถ์ มีมารยาทเลวทราม

๔. ปฏิสารณียกรรม แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลผู้ควรให้กลับระลึกได้
สงฆ์ทำปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ด่าบริภาษพวกคฤหัสถ์

๕. อุกเขปนียกรรม แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่บุคคลผู้ยกเสียจากหมู่ สงฆ์ลง
อุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ไม่ต้องอาบัติแล้วก็ไม่ปรารภนาจะเห็นว่าเป็นอาบัติ คือไม่ยอมรับว่า
เป็นอาบัติ แม้ต้องอาบัติแล้วก็ไม่ปรารภนาจะทำคืนอาบัติ แม้มีทิวฏฐิบาปก็ไม่ปรารภนาจะสละ
ทิวฏฐิบาป

ลักษณะการลงและการระงับนิคคกรรมที่ชอบธรรม

๑. ลงและระงับนิคคกรรมโดยเว้นจากลักษณะและความบกพร่องแห่งกรรม
๑๘ ประการดังกล่าวแล้ว
๒. ลงและระงับนิคคกรรมแก่บุคคลผู้ควรลงและระงับนิคคกรรมนั้น ๆ เช่น ลงและ
ระงับตัชชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ควรลงและควรระงับตัชชนียกรรม
๓. ลงและระงับนิคคกรรมพร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม

ลักษณะการลงและการระงับนิคคกรรมที่ไม่ชอบธรรม

๑. ลงและระงับนิคคกรรมโดยบุคคลผู้ลงและผู้ถูกลง ๑๓ ประการดังกล่าวมาแล้ว
๒. ลงและระงับนิคคกรรมแก่บุคคลผู้ไม่ควรลงและระงับนิคคกรรมนั้น ๆ เช่น
ลงและระงับนียสกรรมแก่ภิกษุผู้ควรลงและระงับตัชชนียกรรม
๓. ลงและระงับนิคคกรรมโดยลักษณะที่ไม่ถูกต้อง คือ
 ๑. แบ่งพวกกันโดยไม่ชอบธรรม
 ๒. พร้อมเพรียงกันโดยไม่ชอบธรรม
 ๓. แบ่งพวกกันโดยชอบธรรม
 ๔. แบ่งพวกกันโดยธรรมปฏิรูป
 ๕. พร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป

๑๐. โกสัมพิกขันธกะ ตอนว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี

ที่ชื่อว่า “โกสัมพิกขันธกะ” เพราะเป็นตอนที่ว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่าย คือ
(๑) ฝ่ายพระวินัยธร เป็นผู้เชี่ยวชาญพระวินัย (๒) ฝ่ายพระสุตตันติกะ เป็นผู้เชี่ยวชาญในพระสูตร
พวกภิกษุ ๒ ฝ่ายนี้ก่อการทะเลาะวิวาทเพราะความเห็นแย้งกันในเรื่องเล็กน้อย
จนความทะเลาะวิวาทนั้นขยายวงกว้างออกไปใหญ่โต ถึงขั้นแบ่งพวกกันทำสังฆกรรม มีการ
ฉุดกระชากกันในโรงอาหาร

เนื้อหาแห่งโกสัมพิกขันธกะ จำนวน ๑๐ หัวข้อ นับจำนวนต่อจากจัมเปยขันธกะ คือ

๒๗๑. โกสัมพิกวิวาทกถา ว่าด้วยเรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน
๒๗๒. ทีฆาวุวัตถุ ว่าด้วยทีฆาวุกุมาร
๒๗๓. พาลกโณณกมนกถา ว่าด้วยการเสด็จไปพาลกโณณคาม
๒๗๔. ปาจิณวังสหายคมนกถา ว่าด้วยการเสด็จไปปาจิณวังสหายวัน
๒๗๕. ปาริเลยยคมนกถา ว่าด้วยการเสด็จไปปาปารีไวยกะ
๒๗๖. อัฐฐารสวัตถุกถา ว่าด้วยเรื่องที่เกิดความแตกแยก ๑๘ ประการ
๒๗๗. โอสารณานุชาหนา ว่าด้วยทรงอนุญาตรับเข้าหมู่ซึ่งภิกษุผู้ถูกลงอุกเขปนียกรรม
๒๗๘. สังฆสามัคคิกถา ว่าด้วยสังฆสามัคคี
๒๗๙. อุปาสังฆสามัคคีปุจฉา ว่าด้วยพระอุบาลีกราบทูลถามถึงสังฆสามัคคี
๒๘๐. รวมเรื่องที่มีในโกสัมพิกขันธกะ

เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ตั้งชื่อตามประเด็นสำคัญที่ปรากฏอยู่ในตอนนั้น ๆ โดยมุ่งถึงบทบาทของบุคคลเป็นส่วนใหญ่ และมีสาระสำคัญอื่นรวมอยู่ด้วย เช่น เรื่องพวกภิกษุผู้ประพฤติตามภิกษุผู้ถูกลงอุกเขปนียกรรมทำอุโบสถภายในสีมา ในเรื่องนี้ นอกจากจะกล่าวถึงภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมโดยตรงแล้ว ยังมีสาระสำคัญอื่นรวมอยู่ด้วย ๓ ประเด็น คือ

๑. เรื่องนานาสังวาสกภูมิและสมานสังวาสกภูมิ
๒. เรื่องทีฆาวุกุมาร
๓. โอวาทของพระเจ้าทีฆิติโกศลราชที่ว่า “อย่าเห็นแก่ยาว อย่าเห็นแก่สั้น”

สรุปประเด็นสำคัญในโกสัมพิกขันธกะ

ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน เพราะเรื่องเหลือน้ำไว้ในภาชนะในวัจกุฎี (ห้องสุขา)

ณ อาวาสแห่งหนึ่งในกรุงโกสัมพี มีภิกษุอยู่ ๒ ฝ่าย คือ (๑) ฝ่ายสุดตันติกะ (๒) ฝ่ายวินัยธร วันหนึ่ง อุปัชฌาย์ของพวกสุดตันติกะเข้าห้องสุขา เหลือน้ำชำระไว้ ในภาชนะแล้วออกมา อุปัชฌาย์ของพวกวินัยธรเข้าไปที่หลัง เห็นน้ำเหลืออยู่ในภาชนะ จึงกล่าวกับภิกษุสุดตันติกะว่า “ในกรณีอย่างนี้ ต้องอาบัติ” แต่พอภิกษุ สุดตันติกะ จะแสดงอาบัติ ภิกษุวินัยธรรกลับกล่าวว่า “ถ้าไม่จงใจ ไม่มีสติ ก็ไม่ต้องอาบัติ”

ต่อมาภายหลัง ภิกษุวินัยธรไปบอกพวกนิสิตของตนว่า “ภิกษุสุดตันติกะแม้ต้องอาบัติ แล้วก็รู้ว่าตนเป็นอาบัติ” พวกนิสิตวินัยธรรก็ไปกล่าวกะพวกนิสิต สุดตันติกะว่า “อุปัชฌาย์ของท่าน ต้องอาบัติแล้วก็รู้ว่าตนเป็นอาบัติ”

พวกนินิสิตสุดตันติกะจึงไปบอกอุปัชฌาย์ของตน อุปัชฌาย์ของพวกสุดตันติกะกล่าวว่า “ในตอนต้น ภิกษุวินัยธรรณีกกล่าวว่า “ไม่ต้องอาบัติ” แต่ตอนนี้กลับกล่าวว่า “ต้องอาบัติ” ภิกษุวินัยธรรณีกกล่าวมสา”

นินิสิตของภิกษุสุดตันติกะจึงกล่าวหาอุปัชฌาย์ของพวกวินัยธรรณีกว่า “กล่าวมสา” ฝ่ายนินิสิตของภิกษุวินัยธรรณีกกล่าวหาอุปัชฌาย์ของพวกสุดตันติกะว่า “แม้ต้องอาบัติแล้ว ก็ไม่รู้” ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างกล่าวหากันเช่นนี้ ก่อความทะเลาะวิวาทขยายวงกว้างออกไปเรื่อย พวกวินัยธรรณีกได้โอกาสจึงลงอุกเขปนียกรรมพวกสุดตันติกะเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ

ทรงแนะนำภิกษุให้เชื่อถือกันและกันเพื่อความสามัคคีแห่งสงฆ์

พระผู้มีพระภาคทรงทราบความที่พวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่ายทะเลาะวิวาทกันอย่างนี้ จึงทรงแนะนำให้ทุกฝ่ายให้ความเชื่อถือต่อกันและกัน ควรแสดงอาบัติที่ตนมีอยู่ เพื่อบรรเทาความบาดหมาง ความทะเลาะ

นานาสังวาสกถุมิและสมานสังวาสกถุมิ

ภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่ายนั้นไม่เชื่อฟังพระพุทธานุญาต กลับกระทำการอันเป็นไปเพื่อความแตกแยกมากยิ่งขึ้น กลุ่มสุดตันติกะทำอุโบสถ ทำสังฆกรรมภายในสีมา ส่วนกลุ่มวินัยธรรณีกทำอุโบสถ ทำสังฆกรรมภายนอกสีมาในอาวาสเดียวกันนั่นเอง

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น จึงตรัสแนะวิธีการไว้ว่า “ถ้าทั้ง ๒ ฝ่ายจะทำอุโบสถ ทำสังฆกรรมภายในสีมานั้นแหละ กรรมที่ทำก็เป็นกรรมที่ถูกต้อง ไม่เสียหาย ควรแก่ฐานะตามญัตติและอนุสาวนาที่บัญญัติไว้ เพราะทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นนานาสังวาสแล้ว”

ต่อจากนั้น พระพุทธานุญาตตรัสเรื่องนานาสังวาสกถุมิ และสมานสังวาสกถุมิ โดยทรงแบ่งย่อยออกเป็นอย่างละ ๒ คือ

๑. นานาสังวาสกถุมิและสมานสังวาสกถุมิที่ภิกษุทำขึ้นมาเอง
๒. นานาสังวาสกถุมิและสมานสังวาสกถุมิที่สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำ

คำว่า “**นานาสังวาสกถุมิ**” หมายถึง พื้นฐานที่เป็นเหตุให้เป็นนานาสังวาส คือมีสังวาสแยกจากกัน ทำอุโบสถสังฆกรรมแยกจากกัน

คำว่า “**สมานสังวาสกถุมิ**” หมายถึง พื้นฐานที่เป็นเหตุให้เป็นสมานสังวาส คือ มีสังวาสร่วมกัน ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน (ดูเล่มสมบุรณ์ ๔๕๕/๓๔๐)

วิธีระงับเวรของพระเจ้าทีฆิตโกศลราช

เมื่อภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่ายนั้นไม่ยอมที่จะปรองดองกัน และยิ่งผูกอาฆาต ก่อเวรต่อกันมากขึ้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอดีตนิทาน โดยยกเรื่องที่ชาวกุมารขึ้นแสดงเป็นอุทาหรณ์ว่า พระเจ้าพรหมทัตแห่งกรุงพาราณสี แคว้นกาสิทรงยกทัพไปยึดเอาราชสมบัติของพระเจ้าทีฆิตแห่งแคว้นโกศล ทำให้พระเจ้าทีฆิตต้องพาพระมเหสีหลบภัยไปอยู่นอกเมือง

ต่อมา พระมเหสีของพระเจ้าทีฆิตประสูติพระโอรส ทรงขนานพระนามว่า “ทีฆากุมาร” เมื่อพระเจ้าทีฆิตกับพระมเหสีถูกพระเจ้าพรหมทัตจับไปประหาร ทีฆากุมาร ได้ลอบเข้าเมืองเพื่อไปเยี่ยม ก่อนที่จะสิ้นพระชนม์ พระเจ้าทีฆิตทรงสั่งสอนทีฆากุมารว่า “เจ้าอย่าเห็นแก่ยาว อย่าเห็นแก่สั้น เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร ทหาระงับด้วยการจองเวรไม่”

คำว่า “อย่าเห็นแก่ยาว” หมายถึง อย่าได้จองเวรให้ยืดเยื้อ

คำว่า “อย่าเห็นแก่สั้น” หมายถึง อย่าได้แตกร้างจากมิตรเรว้นัก (ดูเล่มสมบูรณ์ ๔๖๒-๔๖๓/๓๕๐,๓๕๑)

ครั้งทรงเจริญวัยขึ้น ทีฆากุมารผู้เชี่ยวชาญในวิชาดีดพิณ เข้าทำงานสนองพระเดชพระคุณใกล้ชิดพระเจ้าพรหมทัต ด้วยจุดประสงค์ที่จะแก้แค้น วันหนึ่งได้โอกาสที่จะปลงพระชนม์พระเจ้าพรหมทัตเพื่อแก้แค้น แต่ทรงหวนระลึกถึงพระโอวาทที่พระเจ้าทีฆิตผู้เป็นพระราชบิดาทรงสอนไว้ และทรงทราบเนื้อความลึกซึ้งแห่งพระโอวาทนั้น จึงทรงระงับความคิดที่จะแก้แค้น เวรของทั้ง ๒ ฝ่ายจึงระงับลงอย่างนี้

เหตุแห่งความผาสุกและสามัคคีของท่านพระอนุรุธะ

ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละ

พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงเห็นว่าภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น ไม่ยอมปฏิบัติตามคำแนะนำของพระองค์ จึงเสด็จหลีกไปจากอาราม (โฆสิตาราม) มุ่งสู่ป่าปาริไลยกะระหว่างทาง ได้เสด็จแวะเยี่ยมพระเถระ ๓ รูปคือ ท่านพระอนุรุธะ ท่านพระนันทิยะ และท่านพระกิมพิละที่อาศัยอยู่ ณ ปาจิณวังสหายวันด้วยความผาสุก มีความพร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกัน สมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันดุจนมสดกับน้ำ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามถึงสาเหตุที่ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก

ท่านพระอนุรุธะกราบทูลว่า “สาเหตุที่ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุกนั้น เพราะได้ตั้งเมตตากายกรรม เมตตาวาจกรรม และเมตตามโนกรรมต่อกันและกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เอาใจเขามาใส่ใจเราอยู่เสมอ ทำอย่างนี้ แม้กายจะต่างกัน แต่ก็สามารถรวมใจเป็นหนึ่งเดียวได้ ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๔๖๖/๓๕๗-๓๕๘)

เหตุแห่งความแตกสามัคคี ๑๘ ประการ

ลักษณะแห่งอัมมวาทีบุคคล

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จหลักไปสู่ป่าปาริไลยกะแล้ว อุบาสกอุบาสิกชาวกรุงโกสัมพี พร้อมใจกันไม่ถวายนความอุปถัมภ์แก่พวกภิกษุทั้ง ๒ ฝ่ายที่ก่อความทะเลาะวิวาทกัน ทำให้ภิกษุเหล่านั้นเกิดความสำนึกผิด

ขณะที่พระผู้มีพระภาคเสด็จไปประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ภิกษุผู้ก่อความทะเลาะวิวาทพวกนั้นก็พากันเก็บเสนาสนะ ถี้อบาตรและจีวร ออกเดินทางมุ่งหน้าสู่พระเชตวันเพื่อขอระงับอธิกรณ์ในสำนักของพระพุทธองค์

ท่านพระสารีบุตรได้ทราบข่าวว่าภิกษุผู้ก่อความทะเลาะวิวาทนั้นกำลังเดินทางมา จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทูลถามถึงวิธีปฏิบัติ พระพุทธองค์จึงตรัสบอกให้วางตัวอย่างชอบธรรม และตรัสว่า ๑๘ ประการที่ก่อให้เกิดความแตกแยก อันเป็นลักษณะของอัมมวาทีบุคคล คือ

๑. แสดงธรรมว่าเป็นธรรม
๒. แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม
๓. แสดงสิ่งที่มีไฉวินัยว่าเป็นวินัย
๔. แสดงวินัยว่ามีไฉวินัย
๕. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ไม่ได้กล่าวไว้ว่าตถาคตได้ภาสิตไว้ ได้กล่าวไว้
๖. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้ภาสิตไว้ ได้กล่าวไว้ว่าตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้
๗. แสดงจรียวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติมาว่าตถาคตได้ประพฤติมา
๘. แสดงจรียวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมาว่าตถาคตไม่ได้ประพฤติมา
๙. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่าตถาคตได้บัญญัติไว้
๑๐. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่าตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้
๑๑. แสดงอนาบัติว่าเป็นอาบัติ
๑๒. แสดงอาบัติว่าเป็นอนาบัติ
๑๓. แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติหนัก
๑๔. แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติเบา
๑๕. แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ
๑๖. แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ
๑๗. แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ
๑๘. แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ

ส่วนวัตถุอีก ๑๘ ประการที่ตรงกันข้ามจากนี้ มีชื่อว่าแสดงสิ่งที่ไม่เป็นธรรมว่าไม่เป็นธรรม เป็นต้น พึงทราบว่าเป็นลักษณะของธัมมวาทีบุคคล (ดูเล่มสมบูรณ์ ๔๖๘ / ๓๖๒-๓๖๓)

วิธีปฏิบัติต่อพวกริกษุผู้ก่อความทะเลาะวิวาท

๑. วิธีปฏิบัติสำหรับสหธรรมิกด้วยกัน

นอกจากท่านพระสารีบุตรแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัสสปะ ท่านพระมหากัจจายนะ ท่านพระมหาโกฏิฐิตะ ท่านพระมหากัปปินะ ท่านพระมหาจุณทะ ท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระเรวตะ ท่านพระอุบาลี ท่านพระอานนท์ ท่านพระราหุล ต่างเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคและได้ทูลถามวิธีปฏิบัติ

พระผู้มีพระภาคได้แสดงวิธีปฏิบัติต่อพวกริกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่ายในฐานะ ที่เป็นสหธรรมิกด้วยกัน ดังนี้

๑. จงวางตนอยู่อย่างชอบธรรม

๒. ให้กำหนดเอาวัตถุ ๑๘ ประการ ทั้งที่เป็นลักษณะธัมมวาทีและธัมมวาที มาเป็นหลักตัดสินว่าบุคคลไหนควรได้รับการปฏิบัติต่ออย่างไร

๓. จัดเสนาสนะที่ว่างให้เป็นที่พักอาศัย

๔. ถ้าไม่มีเสนาสนะที่ว่าง พึงจัดเสนาสนะให้ว่างแล้วให้แก่กิกษุเหล่านั้น

๕. (ถ้าพึงมีอามิสเกิดขึ้น) พึงแบ่งอามิสให้เท่า ๆ กัน

๒. วิธีปฏิบัติสำหรับกิกษุณี

พระนางมหาปชาบดีโคตมีเข้าเฝ้ากราบทูลถามวิธีปฏิบัติ

พระผู้มีพระภาคตรัสวิธีปฏิบัติต่อกิกษุชาวกรุงโกสัมพีทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นว่า “จงพึงธรรมของกิกษุทั้ง ๒ ฝ่าย ครั้นพึงแล้ว จงพอใจความเห็นของฝ่ายธัมมวาที และวัตรปฏิบัติใดที่กิกษุณีสงฆ์พึงหวังจากกิกษุสงฆ์ พึงหวังเฉพาะจากฝ่ายธัมมวาทีเท่านั้น” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๔๗๐/๓๖๖)

๓. วิธีปฏิบัติสำหรับอุบาสกอุบาสิกา

อนาถปิณฑิกคหบดีและนางวิสาขามิคารมาตาเข้าเฝ้าทูลถามวิธีปฏิบัติ

พระผู้มีพระภาคตรัสวิธีปฏิบัติต่อกิกษุชาวกรุงโกสัมพีทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นว่า “จงถวายทานแก่กิกษุทั้ง ๒ ฝ่าย จงพึงธรรมของทั้ง ๒ ฝ่าย ครั้นพึงแล้ว จงพอใจ ความเห็นความเชื่อของกิกษุฝ่ายธัมมวาที” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๔๗๑-๔๗๒/๓๖๖)

ทรงอนุญาตให้รับกันและกันเข้าหมู่และทำสังฆสามัคคี

เมื่อภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทั้ง ๒ ฝ่ายมาถึงพระเชตวัน พร้อมเพรียงกันระงับอธิกรณ์ในสำนักพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์ได้ให้สงฆ์รับภิกษุผู้ถูกลงอุกเขปนียกรรม เข้าหมู่แล้วทำสังฆสามัคคี โดยการประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา ต่อจากนั้น ให้ทำอุโบสถยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง

ข้อสรุปพระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๒

มหาวรรค ภาค ๒ เล่มที่ ๕ นี้ มีเนื้อหาประกอบด้วย

๑. จัมมขันธกะ	๑๓	หัวข้อ
๒. เกสัชชขันธกะ	๒๗	หัวข้อ
๓. กฐินขันธกะ	๑๕	หัวข้อ
๔. จีวรขันธกะ	๓๒	หัวข้อ
๕. จัมเปยยขันธกะ	๓๗	หัวข้อ
๖. โกสัมพิกขันธกะ	๑๐	หัวข้อ
รวมทั้งสิ้น ๖ ขันธกะ	๑๓๔	หัวข้อ

เป็นเรื่องเกี่ยวกับภิกษุมหาจาริกสิกขา คือระเบียบข้อปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ แม้จะไม่ใช่อำนาจบังคับโดยตรง เช่น ศีล ๒๒๗ สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ แต่ก็มีความสำคัญไม่น้อยเลย เพราะภิกษุมหาจาริกสิกขาเหล่านั้น เป็นเครื่องรักษามารยาท ภิกษุสงฆ์ที่มาจากต่างตระกูลต่างวรรณะให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อยน่าเลื่อมใส ดุจเส้นด้ายที่ร้อยดอกไม้มานานาพรรณ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามฉะนั้น.

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๖

พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๖

(จุฬวรรค ภาค ๑)

พระวินัยปิฎก จุฬวรรค^๖ มี ๒ ภาค แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๑๒ ชั้นธกะ คือ จุฬวรรค ภาค ๑ มี ๔ ชั้นธกะ จัดเป็นพระวินัยปิฎก เล่ม ๖ และจุฬวรรค ภาค ๒ มี ๘ ชั้นธกะ จัดเป็นพระวินัยปิฎก เล่ม ๗

พระวินัยปิฎกทั้ง ๒ ภาคนี้ แบ่งเนื้อเป็นส่วนสังฆกรรมประเภทนคคกรรมและกฏระเบียบขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามสงฆ์ เรียกโดยรวมว่า “อภิสมาจาริกา สิกขา” ไม่ได้เป็นสิกขาบทบัญญัติที่มาในพระปาติโมกข์ สงฆ์จึงไม่ต้องยกขึ้นแสดงทุกครั้งเดือน

จุฬวรรค แปลว่า หมวดเล็ก หมายถึงหมวดที่ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดนอกจากบทบัญญัติที่มาในพระปาติโมกข์ เนื้อหาในคัมภีร์จุฬวรรค ภาค ๑ เกือบ จะทั้งหมด ไม่ได้ว่าด้วยบทบัญญัติที่เป็นข้อห้าม แต่ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการลงนคคกรรมแก่ภิกษุผู้ประพฤติไม่สมควรหลังจากที่ปรับอาบัติภิกษุนั้นแล้ว ว่าด้วย ปริวาสกรรมเพื่อการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส และว่าด้วยอธิกรณสมณะ คือวิธีการระงับอธิกรณในกรณีต่าง ๆ จึงปรากฏข้อความที่ว่าด้วยการปรับอาบัติเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เช่น

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ปริวาสไม่พึงยินดีการที่ปกตัตตภิกษุกราบไหว้ ... การอุทฺธหลังให้ในคราวอาบน้ำ รูปใดยนิตี ต้องอาบัติทุกกฏ” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๗๕/๑๕๘)

“ภิกษุทั้งหลาย ตัชชนียกรรมกัตี ... อุกเขปนียกรรมกัตี ภิกษุไม่พึงลงแก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้มิได้อยู่ต่อหน้า รูปใดลง ต้องอาบัติทุกกฏ” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๑๘๕/๒๙๖)

เรื่องที่ไม่ดีงามซึ่งเกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ ถ้าเป็นการละเมิดบทบัญญัติข้อห้าม ภิกษุผู้ละเมิดย่อมต้องอาบัติตามสมควรแก่กรณีแน่นอน โดยไม่ต้องมีใครมากล่าวโทษ นี่เป็นมาตรการขั้นที่ ๑ แต่ในบางกรณี หลังจากปรับโทษแล้ว ยังต้องมีกระบวนการสังฆกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

กฏนคคกรรมกัตี ปริวาสกรรมเพื่อการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสกัตี วิธีการระงับอธิกรณที่เรียกว่าอธิกรณสมณะกัตี ถือเป็นมาตรการขั้นที่ ๒ ที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาแต่ละอย่างของสงฆ์ให้เด็ดขาดและประคับประคองศรัทธาของชาวบ้านผู้ถวายความอุปถัมภ์

^๖ บทนำ เล่ม ๖ : พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙.

เนื้อหาแห่งจุฬวรรค ภาค ๑ แสดงให้เห็นกระบวนการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบของสงฆ์ เช่น การประชุมพิจารณาแก้ปัญหากรณีใด ๆ ก็ตาม จะมีการประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน ถ้าเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญมากก็จะประกาศครั้งเดียว เรียกว่า “ญัตติกรรมวาจา” ถ้าเป็นเรื่องสำคัญมากที่สุดก็จะประกาศให้ทราบ ๑ ครั้ง แล้วประกาศซ้ำเพื่อขอมติอีก ๓ ครั้ง เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรมวาจา”

นอกจากนี้ เนื้อหาบางตอนยังแสดงให้เห็นกระบวนการยุติธรรมที่ผสมผสานกับ ระหว่างหลักวิชาการของชาวโลกกับหลักพระธรรมวินัย เช่น ตอนที่ว่าด้วย “เยภุยยสิกา” วิธีระงับอิทธิพลโดยถือตามเสียงข้างมาก ในการดำเนินงานเรื่องใดก็ตาม เมื่อมีความเห็นขัดแย้งไม่ลงรอยกัน พระผู้มีพระภาคทรงมีพระพุทธานุญาตให้ลงคะแนนเสียงโดย การจับสลาก ในเบื้องต้นทรงกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นประธานในการจับสลากไว้ว่า ต้องเป็นผู้ไม่ลำเอียง เพราะความชอบ เพราะความชัง เพราะความหลง เพราะความกลัวและมีความรอบรู้ เชี่ยวชาญในวิธีการจับสลากเป็นอย่างดี (ดูเล่มสมบูรณ์ ๒๐๒/๓๑๘)

เนื้อหาโดยย่อแห่งจุฬวรรค ภาค ๑

๑. กัมมขันธกะ ตอนว่าด้วยนิคคกรรม (การลงโทษ) มีทั้งหมด ๕ หัวข้อคือ

๑. ตัชฌนียกรรม การชู้
๒. นียสกรรม การถอดยศ
๓. ปัพพาชนียกรรม การขับไล่
๔. ปฏิสารณียกรรม การให้กลับสำนึกได้
๕. อุกเขปนียกรรม การยกออกจากหมู่ เพราะเหตุ ๓ ประการ คือ
 ๑. อุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ
 ๒. อุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคืนอาบัติ
 ๓. อุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฐิรูปา

๒. ปารีวาสิกขันธกะ ตอนว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับปริวาส มีทั้งหมด ๕ หัวข้อ นับจำนวนต่อจากกัมมขันธกะดังนี้คือ

๑. ปารีวาสิกวัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้อยู่ปริวาส
๒. มุลาเยปฏิกัสสนาวัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม
๓. มานัตตารวัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ควรแก่มานัต
๔. มานัตตจาริวัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ประพฤติมานัต

๕. อัphanarhatta

ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ควรแก้อัphan

๓. สมุจยขันธกะ ตอนว่าด้วยการประมวลวิธีการออกจากอาบัติสังฆาติเสส มีทั้งหมด ๑๑ หัวข้อ นับจำนวนต่อจากปริวาสกขันธกะ ดังนี้ คือ

๑. สุกกวิสัฏฐิ	ว่าด้วยวิธีการออกจากอาบัติที่ต้องเพราะทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน
๒. ปริวาส	ว่าด้วยการอยู่ชดใช้
๓. จัตตาฬีสกะ	ว่าด้วยกรณีตัวอย่าง ๔๐ กรณี
๔. ฉัตติงสกะ	ว่าด้วยกรณีตัวอย่าง ๓๖ กรณี
๕. มานัตตสตะ	ว่าด้วยกรณีตัวอย่างการให้มานัต ๑๐๐ กรณี
๖. สมุสลายสโมธานปริวาสจตุสตะ	ว่าด้วยสโมธานปริวาสกับการชักเข้าหาอาบัติเดิม ๔๐๐ กรณี
๗. ปริมาณาทิวารอัฐฐกะ	ว่าด้วยวาระอาบัติมีจำนวนนับได้เป็นต้น ๘ กรณี
๘. เทวภิกขุวารเอกาทสกะ	ว่าด้วยวาระการให้มานัตแก่ภิกษุ ๒ รูป ๑๑ กรณี
๙. มุสลายอวิสุทthinวกะ	ว่าด้วยความไม่หมดจดจากอาบัติเดิม ๙ กรณี
๑๐. มุสลายวิสุทthinวกะ	ว่าด้วยความหมดจดจากอาบัติเดิม ๙ กรณี
๑๑. ตติยinvกะ	ว่าด้วยความหมดจดจากอาบัติโดยขั้นตอนที่ ๓ รวม ๙ กรณี

๔. สมถขันธกะ ตอนว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์ มีทั้งหมด ๙ หัวข้อ นับจำนวนต่อจากสมุจยขันธกะ ดังนี้คือ

๑. สัมมุขavินัย	ว่าด้วยระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า
๒. สติvinัย	ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์
๓. อมูพhvินัย	ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า
๔. ปฏivณญatกรณะ	ว่าด้วยระงับอธิกรณ์ตามคำรับของจำเลย
๕. เยภuyยสika	ว่าด้วยระงับอธิกรณ์ตามเสียงข้างมาก
๖. ตัสสปavปยสika	ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด

๗. ตินวัตถการกะ	ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยการประนีประนอม
๘. อธิกรณ์ะ	ว่าด้วยอธิกรณ์ ๔ อย่าง
๙. อธิกรณ์วุปสมณะ	ว่าด้วยความสงบระงับอธิกรณ์

เนื้อหาโดยพิสดารแห่งจุฬวรรค ภาค ๑

๑. กัมมขันธกะ ตอนว่าด้วยนิคคกรรม

นิคคกรรม แปลว่า การกต การตำหนิ เป็นการลงโทษตามพระธรรมวินัย จัดเป็นสังฆกรรมประเภทหนึ่ง นิคคกรรมถือเป็นมาตรการลงโทษขั้นที่ ๒ หลังจากທີ່ปรับอาบัติภิกษุผู้ฝ่าฝืนละเมิดสิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ หรือกฎข้อห้ามอื่นใด ตามสมควรแก่กรณีแล้ว

นิคคกรรมที่แสดงไว้ในจุฬวรรค ภาค ๑ นี้มี ๕ ประการ คือ

๑) ตัชช नियกรรณ

ตัชช नियกรรณ แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงชู้ หมายถึงนิคคกรรมซึ่งสงฆ์ลงแก่ภิกษุผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์

ปฐมเหตุแห่งตัชช नियกรรณ

ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี พวกภิกษุ นิสิตของพระปณทุกะและพระโลหิตกะ ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ นอกจากนี้ก็ยังเที่ยวยุยงส่งเสริมภิกษุเหล่านั้นให้ทำความเสื่อมเสียนี้ด้วย

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่อง จึงรับสั่งให้สงฆ์ลงตัชช नियกรรณแก่พวกภิกษุนิสิตของพระปณทุกะและพระโลหิตกะ

๒) นิยสกรรณ

นิยสกรรณ แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำให้เป็นผู้ไรยศ ได้แก่ การถอดยศลดพรรษา หมายถึงนิคคกรรมซึ่งสงฆ์ลงแก่ภิกษุผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด ผู้มีอาบัตินอก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้ อยู่คลุกคลีกับพวกคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีที่ไม่สมควร

ปฐมเหตุแห่งนิยสกรรณ

ท่านพระเสยยสะเป็นภิกษุโง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัตินอก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้ ขณะที่พวกภิกษุให้ปริวาส ชักเธอเข้าอาบัติเดิม ให้มานัตและอัพมานอยู่ก็ยังไปอยู่คลุกคลีกับพวกคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีที่ไม่สมควร

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่อง จึงรับสั่งให้สงฆ์ลงนียสกรรม คือถอดยศลดพรรษา โดยสั่งให้กลับไปถือนิสสัยใหม่

๓) ปัพพาทนียกรรม

ปัพพาทนียกรรม แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่มิภิกษุผู้จะพึงถูกไล่ ได้แก่การขับออก จากหมู่ การไล่ออกจากวัด หมายถึงนิคคกรรมซึ่งสงฆ์ลงแก่มิภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูลคือ ประจบคฤหัสถ์ และประพฤติเลวทรามเป็นชาวเขิงแซ่ ปรากฏเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป

ปฐมเหตุแห่งปัพพาทนียกรรม

พระอัสสชิและพระปัญพทสุกะ เป็นอลัชชีเลวทราม อยู่ในกัฎฐาภิรัชชนบท ประพฤติ ไม่เหมาะสมต่าง ๆ เช่น ปลุกไม้ดอก ร้อยดอกไม้ ประดิษฐ์ไม้ดอกไม้ประดับแล้วนำไป ให้พวกกุลสตรี กุลธิดา กุลกุมารี สะไ้ของตระกูล ทาสหญิงของตระกูล

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี ทรงทราบเรื่องนั้นจึง รับสั่งให้ท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ไปลงปัพพาทนียกรรม แก่พระอัสสชิและพระปัญพทสุกะให้ออกไปจากกัฎฐาภิรัชชนบท

๔) ปฏิสารถนียกรรม

ปฏิสารถนียกรรม แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่มิภิกษุผู้จะพึงถูกสั่งให้กลับไป หมายถึง ถ้ามีภิกษุบางรูปดำ่ว่าคฤหัสถ์ผู้มีศรัทธา เป็นทายก เป็นผู้ทำงานอุปถัมภ์สงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ สงฆ์ พึงลงโทษภิกษุนั้นโดยให้สำนักผิดได้ ให้กลับไปขอขมาคฤหัสถ์ที่เธอดำวานั้น

ปฐมเหตุแห่งปฏิสารถนียกรรม

สมัยนั้น ท่านพระสุธรรมเป็นพระนักก่อสร้างอยู่ ณ เมืองมัจฉิกาสถ์ จิตตคหบดีเป็น คนมีศรัทธา เป็นทายก เป็นผู้ทำงานอุปถัมภ์สงฆ์ที่พักอาศัยอยู่ ณ เมืองมัจฉิกาสถ์นั้นด้วย ปัจจัย ๔ ในคราวบำเพ็ญกุศลแต่ละครั้ง จิตตคหบดีเมื่อจะนิมนต์ สงฆ์ คณะ หรือบุคคล ต้อง กราบเรียนให้ท่านพระสุธรรมทราบก่อนทุกครั้ง

สมัยหนึ่ง พระมหาเถระหลายรูป มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะ เป็นต้นเที่ยวจาริกจากแคว้นกาสิลฺลถึงเมืองมัจฉิกาสถ์ จิตตคหบดีทราบว่พระมหาเถระมาถึง เมืองมัจฉิกาสถ์ รู้สึกดีใจ จึงนิมนต์พระมหาเถระเหล่านั้นไปฉันภัตตาหาร ที่บ้านโดยไม่ ได้ กราบเรียนท่านพระสุธรรมให้ทราบก่อน ทำให้ท่านโกรธกล่าวกับจิตตคหบดีว่า “ท่านคหบดี จัดเตรียมของเคี้ยวของฉันไว้อย่างเพียงพอ แต่สิ่งหนึ่ง คือขนมแดกเงา ไม่มีในที่นี้”

คำพูดประโยชน์ของท่านพระสุธรรม ทำให้จิตตคหบดีเกิดความรู้สึกบางอย่างจึงกล่าวตอบโดยเล่านิทานเรื่องลูกไก่ที่เกิดจากแม่ไก่ผสมกับพ่อกาว่า “เวลาที่ลูกไก่ จะร้องอย่างกามันก็ร้องเสียงกาผสมเสียงไก่ เวลาที่จะขันอย่างไก่ มันก็ขันเสียงไก่ ผสมเสียงกา เหมือนกับท่านพระสุธรรมที่เมื่อพระพุทพจน์มีอยู่มากมาย แต่กลับมาพูดว่า “ขนมแดกกา” คำพูดของจิตตคหบดีทำให้ท่านพระสุธรรมโกรธ ท่านจึงเดิน ทางไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ พระเชตวัน

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น ทรงดำหนิต่านพระสุธรรม รับสั่งให้สงฆ์ลงปฏิสารณียกรรมแก่ท่าน โดยสั่งให้กลับไปขอขมาจิตตคหบดี

๕) อุกเขปนียกรรม

อุกเขปนียกรรม แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงลงแก่ภิกษุผู้จะพึงยกเสีย หมายถึง นิคคหกรรม ซึ่งสงฆ์ลงแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติแบ่งออกเป็น ๓ หัวข้อย่อยดังนี้คือ

๑. อุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ

ปฐมเหตุแห่งอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นอาบัติ

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ โขสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ท่านพระฉนนะต้องอาบัติแล้วก็ไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่อง ทรงดำหนิต่าน รับสั่งให้สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแก่ท่านเพราะไม่เห็นอาบัติ

๒. อุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติ

ปฐมเหตุแห่งอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติ

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ โขสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี ท่านพระฉนนะต้องอาบัติแล้วไม่ปรารถนาจะทำคินอาบัติ พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่อง ทรงดำหนิต่าน รับสั่งให้สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแก่ท่านเพราะไม่ทำคินอาบัติ

๓. อุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป

ปฐมเหตุแห่งอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี ท่านพระอริฏฐะผู้มีบรรพบุรุษเป็นพราหมณ์คนแฉ่งเกิดทิฏฐิบาปขึ้นอย่างนี้ว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วจนกระทั่งว่า ธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมก่อนอันตรายก็หาสามารถก่อนอันตรายแก่ผู้ช้องเสฟได้จริงไม่” (วิ.มहा. ๒/๔๑๗/๕๒๗)

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่อง ทรงดำหนิต่าน ทรงบัญญัติอริฏฐสิกขาบทห้ามแสดงทิฏฐิอย่างนี้ (ดู วิ.มहा. ๒/๔๑๘/๕๒๘)

ต่อมาสงฆ์ได้ลงอุกเขปนียกรรมแก่พระอริฏฐะเพราะไม่สละทิฏฐิบาป

ขั้นตอนการลงนิคคกรรม

๑. สงฆ์โจทภิกษุผู้ประพฤติไม่สมควรที่เป็นเหตุให้ถูกลงนิคคกรรมนั้น ๆ
๒. ให้ภิกษุนั้นให้การ
๓. ปรับอาบัติตามธรรม
๔. ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบโดยทั่วกันด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

ขั้นตอนการระงับนิคคกรรม

๑. ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมนั้น ครั้นกลับประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้แล้ว พึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่า กราบเท้าภิกษุผู้แก้พรรษา กล่าวคำขอระงับนิคคกรรม ๓ ครั้ง
๒. ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบโดยทั่วกันด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา เพื่อระงับนิคคกรรม

ตัวอย่างการลงและระงับตัชชณียกรรม

กรณีของพวกภิกษุนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ

๑. สงฆ์โจทพวกภิกษุนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ
๒. ให้พวกเธอให้การ
๓. ปรับอาบัติตามธรรม
๔. ภิกษุผู้ฉลาดสามารถ ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา โดยตั้งญัตติ ๑ ครั้งว่า

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า พวกภิกษุนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ด้วยตนเอง และพากันเข้าไปหาภิกษุพวกอื่นที่ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ แล้วกล่าวอย่างนี้ ว่า “ภิกษุรูปนั้นอย่าได้เอาชนะพวกท่าน ท่านทั้งหลายจงโต้ตอบให้แข็งขัน พวกท่านเป็นบัณฑิตกว่า เฉลียวฉลาดกว่า เป็นพหูสูตกว่า และสามารถกว่าภิกษุนั้น อย่างแล้วภิกษุนั้น แม้พวกกระผมจะคอยเป็นฝ่ายพวกท่าน” ทำให้ความบาดหมางที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ขยายลุกลามออกไป ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงลงตัชชณียกรรมแก่พวกภิกษุนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ นี่เป็นญัตติ

ต่อจากนั้นก็สวดกรรมวาจา ๓ ครั้งว่า

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า พวกภิกษุณีสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ
 ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ด้วย
 ตนเอง และพากันเข้าไปหาภิกษุพวกอื่นที่ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท
 ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ แล้วกล่าวอย่างนี้ ว่า “ภิกษุรูปนั้นอย่าได้เอาชนะพวกท่าน
 ท่านทั้งหลายจงได้ตอบให้แข็งขัน พวกท่านเป็นบัณฑิตกว่า เฉลียวฉลาดกว่า เป็นพหูสูตกว่า
 และสามารถกว่าภิกษุนั้น อย่ากลัวภิกษุนั้น แม้พวกกระผมจะคอยเป็นฝ่ายพวกท่าน” ทำให้
 ความบาดหมางที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ขยายลูกกลมออกไป สงฆ์พึงลงตัชฌนียกรรม
 แก่พวกภิกษุณีสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการลงตัชฌนียกรรม
 แก่พวกภิกษุณีสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะนั้น ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย
 ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

องค์ประกอบร่วมบางประการแห่งนิคคกรรมทั้ง ๕

๑. อธัมมกัมมทวาทสกะ ว่าด้วยนิคคกรรมที่ไม่ชอบธรรม ๑๒ หมวด หมวดละ
 ๓ องค์ รวม ๓๖ องค์สำหรับตัชฌนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม และ
 อุกเขปนียกรรม

หมวดที่ ๑-๓ เป็นองค์หลักที่เป็นสาเหตุให้นิคคกรรมไม่ชอบธรรม ดังนี้

หมวดที่ ๑

๑. ลงลับหลัง
๒. ลงโดยไม่สอบถาม
๓. ไม่ลงตามปฏินญา

หมวดที่ ๒

๑. ลงเพราะไม่ต้องอาบัติ
๒. ลงเพราะอาบัติที่เป็นอุทเทสนาคามินี
๓. ลงเพราะอาบัติที่แสดงแล้ว

หมวดที่ ๓

๑. ไม่โจทก์ก่อนแล้วจึงลง
๒. ไม่ให้จำเลยให้การก่อนแล้วจึงลง
๓. ไม่ปรับอาบัติก่อนแล้วจึงลง

หมวดที่ ๔-๑๒ มีองค์ใหม่เพิ่มเข้ามา ๒ อย่าง โดยนำองค์ในหมวดที่ ๑-๓ มาหมุน
 เป็นจักร ดังนี้

หมวดที่ ๔

๑. ลงกลับหลัง	๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง	

หมวดที่ ๕

๑. ลงโดยไม่สอบถาม	๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง	

หมวดที่ ๖

๑. ไม่ลงตามปฎิญา	๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม	๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๗

๑. ลงเพราะไม่ต้องอาบัติ	๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง	

หมวดที่ ๘

๑. ลงเพราะอาบัติที่เป็นอุทเทสนาคามินี	๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง	

หมวดที่ ๙

๑. ลงเพราะอาบัติที่แสดงแล้ว	๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม	๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๑๐

๑. ไม่โจทก์ก่อนแล้วจึงลง	๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม	๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๑๑

๑. ไม่ให้จำเลยให้การก่อนแล้วจึงลง	๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม	๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๑๒

๑. ไม่ปรับอาบัติก่อนแล้วจึงลง	๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม	๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

๒. อัมมกัมมทวาทสกะ ว่าด้วยนิคคหกรรมที่ชอบธรรม ๑๒ หมวด หมวดละ ๓ องค์ รวม ๓๖ องค์ มีนัยตรงกันข้ามจากนิคคหกรรมที่ไม่ชอบธรรมดังกล่าว มานั้น

๓. อากังขมานฉักกะ ว่าด้วยสงฆ์มุ่งหวังจะลงนิคคหกรรม ๖ หมวด สำหรับตัชชเนยยกรรม นิสกรรมและอุกเขปนียกรรม

สงฆ์เมื่อมุ่งหวัง พึงลงนิคคหกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ

หมวดที่ ๑

๑. ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออชักรณ
ในสงฆ์

๒. โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้
๓. อยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร

หมวดที่ ๒

๑. มีศีลวิบัติในอธิศีล
๒. มีอาจารย์วิบัติในอัชฌาจารย์
๓. มีทิฏฐิวิบัติในอติทิฏฐิ

หมวดที่ ๓

๑. กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
 ๒. กล่าวติเตียนพระธรรม
 ๓. กล่าวติเตียนพระสงฆ์
- สงฆ์เมื่อมุ่งหวัง ฟังลงนาคคหกรรมแก่ภิกษุ ๓ รูป คือ

หมวดที่ ๔

๑. รูปหนึ่ง ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว
ก่ออชักรณในสงฆ์

๒. รูปหนึ่งโง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้
๓. รูปหนึ่งอยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร

หมวดที่ ๕

๑. รูปหนึ่งมีศีลวิบัติในอธิศีล
๒. รูปหนึ่งมีอาจารย์วิบัติในอัชฌาจารย์
๓. รูปหนึ่งมีทิฏฐิวิบัติในอติทิฏฐิ

หมวดที่ ๖

๑. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
๒. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระธรรม
๓. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระสงฆ์

๔. อัญญารสวัตตะ ว่าด้วยวัตร ๑๘ ข้อในนาคคหกรรมประเภทตักขณียกรรม นิยสกรรม
ปัพพาชนียกรรม และปฏิสารณียกรรม ดังนี้

๑. ไม่พึงให้อุปสมบท
๒. ไม่พึงให้นิสัย
๓. ไม่พึงใช้สามเณรอุปัฏฐาก
๔. ไม่พึงรับแต่งตั้งเป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี

๕. แม่ได้รับแต่งตั้งแล้วก็ไม่พึงสั่งสอนภิกษุณี
๖. ไม่พึงต้องอาบัติที่เป็นเหตุให้ถูกสงฆ์ลงทัชชณียกรรมนั้นอีก
๗. ไม่พึงต้องอาบัติอื่นทำนองเดียวกัน
๘. ไม่พึงต้องอาบัติที่เลวทรามกว่านั้น
๙. ไม่พึงตำหนิกรรม
๑๐. ไม่พึงตำหนิภิกษุผู้ทำกรรม
๑๑. ไม่พึงดุด่าโบสถ์แก่ปคัตตตภิกษุ
๑๒. ไม่พึงดบวราณาแก่ปคัตตตภิกษุ
๑๓. ไม่พึงทำการไต่สวน
๑๔. ไม่พึงเริ่มอนุวาทาธิกรณ์
๑๕. ไม่พึงขอโอกาสภิกษุอื่น
๑๖. ไม่พึงโจทภิกษุอื่น
๑๗. ไม่พึงให้ภิกษุอื่นให้การ
๑๘. ไม่พึงชักชวนกันก่อความทะเลาะ

๕. นปปฏิปัสสัสมเกตัพพอฏฐารสกะ ว่าด้วยองค์ ๑๘ ของภิกษุที่สงฆ์ไม่พึงระงับนิคคกรรมประเภททัชชณียกรรม นียสกรรม ปัพพาชนียกรรม และปฏิสารณียกรรม สงฆ์ไม่พึงระงับนิคคกรรมแก่ ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์เหล่านี้

หมวดที่ ๑

๑. ให้อุปสมบท
๒. ให้นิสัย
๓. ใช้สามเณรอุปฐาก
๔. รับแต่งตั้งเป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี
๕. แม่ได้รับแต่งตั้งแล้วก็ยังสั่งสอนภิกษุ

หมวดที่ ๒

๑. ต้องอาบัติที่เป็นเหตุให้ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมนั้น
๒. ต้องอาบัติอื่นทำนองเดียวกัน
๓. ต้องอาบัติที่เลวทรามกว่านั้น
๔. ตำหนิกรรม
๕. ตำหนิภิกษุผู้ทำกรรม

หมวดที่ ๓

๑. งดอุปโบสถ์แก่ปคัตตตภิกษุ
๒. งดบวราณาแก่ปคัตตตภิกษุ

๓. ทำการไต่สวน	๔. เริ่มอนุวาทาธิกรณ์
๕. ขอโอกาสภิกษุอื่น	๖. โจทภิกษุอื่น
๗. ให้ภิกษุอื่นให้การ	๘. ชักชวนกันก่อความทะเลาะ

๖. ปฏิปัสสัณเฑทัพพอัฐฐารสกะ ว่าด้วยองค์ ๑๘ ของภิกษุที่สงฆ์พึงระงับนิคคกรรมประเภทตชชนียกรรม นียสกรรม ปัพพาชนียกรรมและปฏิสารณียกรรม มีนัยตรงกันข้ามจากองค์แห่งนปปฏิสัณเฑทัพพอัฐฐารสกะดังกล่าวข้างต้นนั้น

สรุปประเด็นสำคัญในกัมมขันธกะ

หลักพื้นฐานในการลงนิคคกรรม

สงฆ์สามารถลงนิคคกรรมได้เฉพาะแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติที่เป็นเทศนาคามินีคือ อาบัติอุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพภาสิตเท่านั้น ไม่สามารถลงแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติที่เป็นอเทศนาคามินีคือ อาบัติปาราชิก และสังฆาติเสส เพราะภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกขาดจากความเป็นภิกษุแล้ว ส่วนภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาติเสส ต้องไปอยู่กรรมตามกฎระเบียบที่ปรากฏแล้วในปาริวาสกขันธกะและสมุจจยขันธกะ

นัยสำคัญของคำบางคำ

๑. คำว่า “ลับหลัง” ในคำว่า “ลงลับหลัง” หมายถึง สงฆ์ไม่ครบองค์ประชุม วินิจจยโดยไม่ถูกต้องตามธรรมวินัย และบุคคลที่เกี่ยวข้องในกรณีนั้น ๆ ไม่อยู่พร้อมหน้ากัน (วิ.อ. ๓/๔/๒๕๑, ดู วิ.อ. ๓/๓๔๐/๔๘๗)

ส่วนคำว่า “ต่อหน้า” มีนัยตรงกันข้ามจากนี้

๒. คำว่า “ไม่ชอบธรรม” ในคำว่า “ลงโดยไม่ชอบธรรม” คือ ไม่เป็นไปตามกระบวนการของกรรมนั้น ๆ เช่น ในญัตติทุติยกรรม ต้องตั้งญัตติ ๑ ครั้ง สวดกรรมวาจา ๑ ครั้ง แต่สงฆ์ทำญัตติทุติยกรรมด้วยการตั้งญัตติ ๑ ครั้ง ไม่สวดกรรมวาจา นี้ชื่อว่า ไม่ชอบธรรม (ดู วิ.ม. (แปล) ๕/๓๔๗/๒๗๑)

ส่วนคำว่า “ชอบธรรม” คือ ทำกรรมไปตามกระบวนการขั้นตอนของกรรมนั้น ๆ เช่น สงฆ์ทำญัตติจตุตถกรรมด้วยการตั้งญัตติ ๑ ครั้ง สวดกรรมวาจา ๓ ครั้ง

๓. คำว่า “แบ่งพวก” ในคำว่า “สงฆ์แบ่งพวกกันลง” คือ ภิกษุผู้เข้าร่วมทำกรรมยังไม่พร้อมเพรียงกัน เช่น ในญัตติทุติยกรรม ภิกษุผู้จะเข้าร่วมทำกรรมยังมา ไม่ครบตาม

จำนวนที่กำหนดไว้ ยังไม่ได้นำฉันทะของภิกษุผู้ควรแก้ฉันทะมา ภิกษุพวกที่ประชุมอยู่ พร้อมหน้าก็คัดค้าน (ดู วิ.ม. (แปล) ๕/๓๘๗/๒๗๒)

ส่วนคำว่า “พร้อมเพรียงกัน” มีนัยตรงกันข้ามจากนี้

๔. คำว่า “มีศีลวิบัติในอธิศีล” คือ ต้องอาบัติปาราชิก หรืออาบัติสังฆาทิเสส

๕. คำว่า “มีอาจารย์วิบัติในอัชฌาจารย์” คือ ต้องอาบัติถุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ หรือทุพภาสิต

๖. คำว่า “มีทิฏฐิวิบัติในอดิติฏฐิ” คือ มีความเห็นว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง

๗. โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด (วิ.อ. ๓/๘๔/๔๘-๔๙, ดู ที.สี. ๙/๕๓/๒๑)

๘. คำว่า “ปกตัตตภิกษุ” คือ ภิกษุผู้มีศีลและอาจารย์เสมอกับภิกษุทั้งหลาย

๙. ตามปกติ คือ ไม่ใช่ภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก ไม่ใช่ผู้ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรม ไม่ใช่ผู้กำลังอยู่กรรมเพื่อออกจากอาบัติสังฆาทิเสส

การระงับนิคคกรรม มี ๒ ลักษณะ

๑. ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมกลับประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้ขอระงับต่อสงฆ์

๒. ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมสีกไป เช่น กรณีของพระอริฏฐะ (ดูเล่มสมบุรณ์ ๗๑/๑๔๗) หรือภิกษุผู้เปลี่ยนสถานภาพ จากความเป็นภิกษุไปเป็นอย่างอื่น

๒. ปารีวาลิกขันธกะ ตอนว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับปรีวาส

๒.๑ ปารีวาลิกวัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้อยู่ปรีวาส

คำว่า “ปรีวาส” แปลว่า การอยู่รอบ การอยู่ชดใช้ เรียกโดยทั่วไปว่า การอยู่กรรม เป็นชื่อ ฐานานวรี (วิธีออกจากอาบัติ) ซึ่งเป็นกระบวนการขั้นที่ ๑ ที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว ปิดไว้ ประสงค์จะบริสุทธิ์จากอาบัตินั้น จะต้องประพฤติให้ครบตามจำนวนวันที่ปิดอาบัติไว้

ระหว่างการอยู่ปรีวาส ต้องประพฤติตามกฎระเบียบต่างๆ เรียกว่า “ปารีวาลิกวัตตะ” วัตรของภิกษุผู้อยู่ปรีวาส ๙๔ ข้อ มีประเด็นสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

๑. ลตฐานะของตนเอง คือ ไม่พึงทำหน้าที่ในฐานะพระเถระ แม้เป็นพระเถระอยู่ก่อนแล้วก็ต้องระงับหน้าที่ชั่วคราว เช่น ไม่พึงให้อุปสมบท ไม่พึงให้ศีลเป็นต้น

๒. ไม่พึงถือสิทธิอันจะพึงมีพึงได้เหมือนที่ปกตัตตภิกษุเขามีเขาได้

๓. ไม่พึงถือสิทธิตามลำดับพรรชาในทุกกรณี

๔. ไม่พึงแสดงตัวในฐานะเป็นผู้นำ หรือลักษณะอาการที่แสดงความเป็นใหญ่
๕. ต้องเปิดเผยตัวเองว่ากำลังอยู่ปริวาสเพราะอาบัติใด ทุกครั้งที่ไปสู่อาวาสอื่น หรือมีภิกษุจากอาวาสอื่นมาสู่ที่ที่ตนอยู่
๖. ต้องอยู่ในอาวาสที่มีภิกษุเป็นสมานสังวาส โดยอยู่แยกกัน
๗. ไม่พึงสมโภคทั้งกับปกติภิกษุและภิกษุผู้อยู่กรรมด้วยกัน คือ ห้ามฉันร่วมกัน อยู่ร่วมกัน นอนร่วมกัน ให้และรับอามิสกัน
๘. ไม่พึงร่วมเป็นองค์ประชุมในสังฆกรรมทุกประเภท

รัตติเนท ว่าด้วยเหตุให้ชาตราตรี

การอยู่ปริวาสกำหนดด้วยจำนวนราตรีเป็นหลักสำคัญ ขณะที่อยู่ปริวาสต้องไม่ให้ชาตราตรี พระผู้มีพระภาคตรัสเหตุที่ทำให้ชาตราตรี เรียกว่า “รัตติเนท” มี ๓ ประการ คือ

๑. สหวาสะ การอยู่ร่วมในที่มุงเดียวกันกับปกติภิกษุ
๒. วิปวาสะ การที่ภิกษุผู้ปริวาสอยู่รูปเดียวในอาวาสที่ปราศจากภิกษุ
๓. อนาโรจนา การไม่เปิดเผยตัวเองแก่พวกภิกษุอาคันตุกะที่เข้าออกสถานที่อยู่ปริวาสนั้น

๒.๒ มูลายปฏิกัสสนารหัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม

คำว่า “มูลายปฏิกัสสนา” แปลว่า การชักเข้าหาอาบัติเดิม ภิกษุผู้กำลังอยู่ปริวาสต้องอาบัติสังฆาติเสสขึ้นมาใหม่อีกในเวลาใด ต้องเริ่มต้นอยู่ปริวาสใหม่ในเวลานั้น และมีกฎระเบียบเหมือนกับภิกษุผู้อยู่ปริวาส เรียกว่า “มูลายปฏิกัสสนารหัตตะ” แปลว่า วัตรของภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม ๗๙ ข้อ มีประเด็นสำคัญเหมือนกับวัตรของภิกษุผู้อยู่ปริวาส

๒.๓ มานัตตารหัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ควรแก่มานัต

คำว่า “มานัต” แปลว่า นับ หมายถึงการนับราตรี ๖ ราตรี เป็นชื่อฐานวิธี (วิธีออกจากอาบัติ) ซึ่งเป็นกระบวนการขั้นที่ ๒ ที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาติเสสได้อยู่ปริวาสครบตามจำนวนวันที่ปิดอาบัติไว้แล้ว หรือภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาติเสสแล้ว ไม่ได้ปิดไว้ ประสงค์จะบริสุทธิ์จากอาบัตินั้น ต้องขอประพจน์มานัตกับสงฆ์เป็นเวลา ๖ ราตรี และปฏิบัติตามกฎระเบียบเหมือนกับภิกษุผู้อยู่ปริวาส เรียกว่า “มานัตตารหัตตะ” แปลว่า วัตรของภิกษุผู้ควรแก่มานัต ๗๙ ข้อ มีประเด็นสำคัญเหมือนวัตร ของภิกษุผู้อยู่ปริวาส

๒.๔ มานัตตจาริกวัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ประพฤติมานัต

วัตรของภิกษุผู้ประพฤติมานัต ๙๔ ข้อ มีประเด็นสำคัญเหมือนกับวัตรของภิกษุผู้อยู่ปริวาสเกือบจะทั้งหมด การประพฤติมานัตนั้นต้องให้ครบ ๖ ราตรี พระผู้มีพระภาคตรัสเหตุที่ทำให้ขาดราตรี เรียกว่า “รัตติเนท” ไว้ ๔ ประการ คือ

๑. สหवासะ การอยู่ร่วมในที่มุงเดียวกันกับปกัตตตภิกษุ
๒. วิปवासะ การที่ภิกษุผู้ปริวาสอยู่รูปเดียวในอาวาสที่ปราศจากภิกษุ
๓. อนาโรจนา การไม่เปิดเผยตัวเองแก่พวกภิกษุอาคันตุกะที่เข้าออกสถานที่อยู่ปริวาสนั้น
๔. อุณฺเณคนจฺรณะ การประพฤติมานัตในคณะสงฆ์อันพร่อง คือ ระหว่างประพฤติมานัต สงฆ์ในวัดนั้นลดจำนวนลงน้อยกว่า ๔ รูป

๒.๕ อัพภานารหัตตะ ว่าด้วยวัตรของภิกษุผู้ควรแก้อัพภาน

คำว่า “อัพภาน” แปลว่า การเรียกเข้า การรับกลับเข้าหมู่ เป็นชื่ออุฏฐานวิธี (วิธีออกจากอาบัติ) ขั้นตอนสุดท้ายแห่งกระบวนการในการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสคำว่า “ภิกษุผู้ควรแก้อัพภาน” หมายถึงภิกษุผู้ประพฤติมานัตเป็นเวลา ๖ ราตรีแล้ว ในระหว่างที่รอสงฆ์จำนวน ๒๐ รูป(วิสติวรรค)อัพภานหรือเรียกเข้าหมู่นี้ ต้องปฏิบัติ ตามกฎระเบียบ ๗๙ ข้อ มีประเด็นสำคัญเหมือนกับวัตรของภิกษุผู้อยู่ปริวาส

กฎระเบียบร่วมเบื้องต้นสำหรับภิกษุผู้อยู่กรรม

กฎระเบียบอันเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับภิกษุผู้อยู่ปริวาส ภิกษุผู้ควรแก้การชักเข้าหาอาบัติเดิม ภิกษุผู้ควรแก้มานัต ภิกษุผู้ประพฤติมานัต และภิกษุผู้ควรแก้อัพภาน มี ๑๑ ประการ คือ

๑. ไม่พึงยินดีการกราบไหว้ของปกัตตตภิกษุ
๒. ไม่พึงยินดีการลูกรับของปกัตตตภิกษุ
๓. ไม่พึงยินดีการประนมมือของปกัตตตภิกษุ
๔. ไม่พึงยินดีการทำสามีกรรมของปกัตตตภิกษุ
๕. ไม่พึงยินดีการที่ปกัตตตภิกษุนำอาสนะมาให้
๖. ไม่พึงยินดีการที่ปกัตตตภิกษุนำที่นอนมาให้
๗. ไม่พึงยินดีการที่ปกัตตตภิกษุตั้งน้ำล้างเท้า
๘. ไม่พึงยินดีการที่ปกัตตตภิกษุตั้งตั้งรองเท้า

๙. ไม่พึงยินดีการที่ปกตัตตภิกษุตั้งกระเบื้องเช็ดเท้า

๑๐. ไม่พึงยินดีการที่ปกตัตตภิกษุรับบาตรและจีวร

๑๑. ไม่พึงยินดีการที่ปกตัตตภิกษุหลั่งให้ในคราวอาบน้ำ

ภิกษุผู้อยู่ปริวาส ผู้ควรแก่การชักเข้าอาบัติเดิม ผู้ประพฤตินามันต์ และผู้ควรแก่อัพภานรูปไดยินดี ถือเป็นการฝ่าฝืนข้อห้าม ต้องอาบัติทุกกฏ

๓. สมุจจยขันธกะ ตอนว่าด้วยประมวลวิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส

เนื้อหาแห่ง “สมุจจยขันธกะ” เป็นคำอธิบายเรื่องการอยู่กรรมเพิ่มเติมจากปาริวาสิกขันธกะ มีลักษณะเหมือนสิกขาบทวิภังค์แห่งปาริวาสิกขันธกะ มีสาระสำคัญ ที่ว่าด้วยวิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสอย่างพิสดาร โดยแสดงตัวอย่างการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสที่ต้องเพราะทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ประเด็นสำคัญมี ๑๑ หัวข้อ คือ

๓.๑ สุกกวิสัณฐิ ว่าด้วยวิธีการออกจากอาบัติ ที่ต้องเพราะทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน

คำว่า “สุกกวิสัณฐิ” แปลว่า ทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน เนื้อหาในหัวข้อที่ ๑ นี้ว่า ด้วยระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสที่ต้องเพราะทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน แบ่งเป็น ๒ กรณี

กรณีที่ ๑ นี้แบ่งเป็น ๒ ขั้นตอน คือ

๑. อปัฏจันนมานันต์

คำว่า “อปัฏจันนมานันต์” แปลว่า มานันต์เพื่ออาบัติที่ไม่ได้ปิดไว้และกรรมวาจา ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วไม่ได้ปิดไว้ ต้องประพฤตินามันต์เป็นเวลา ๖ ราตรี

ตัวอย่างการขอมานันต์เพื่ออาบัติสังฆาทิเสส ๑ ตัว ที่ต้องเพราะทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ไม่ได้ปิดไว้

: กรณีของท่านพระอุทายี

ท่านอุทายีผู้ต้องอาบัติเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษา นั่งกระโหย่ง ประนมมือกล่าวคำขอมานันต์ ๓ ครั้งว่า

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัณเฑณิกาสุกกวิสัณฐิ ไม่ได้ปิดไว้ ท่านผู้เจริญ กระผมขอมานันต์ ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัณเฑณิกาสุกกวิสัณฐิ ที่ไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์” เมื่อกล่าวครบ ๓ ครั้ง แล้ว

ภิกษุผู้ฉลาดสามารถ ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา โดยตั้งญัตติ ๑ ครั้งว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิ ไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนั้นขอมานต์ ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิ ไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ฟังให้มานต์ ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิ ไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี นี่เป็นญัตติ”

ต่อจากนั้น ก็สวดกรรมวาจา ๓ ครั้งว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิ ไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนั้นขอมานต์ ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัว ชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิ ไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานต์ ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิ ไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายีแล้ว ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้มานต์ ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง”

๒. อปฺปกิจฉนณอัพภาน

คำว่า “อปฺปกิจฉนณอัพภาน” แปลว่า อัพภานสำหรับอาบัติที่ไม่ได้ปิดไว้ หลังจากประพฤติมานต์ครบ ๖ ราตรีแล้ว ต่อจากนั้น ภิกษุพึงขออัพภานต่อสงฆ์ คือขอให้สงฆ์เรียกเข้าหมู่

ตัวอย่างการขออัพภานเพื่ออาบัติสังฆาทิเสส ๑ ตัว ที่ต้องเพราะทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ไม่ได้ปิดไว้

: กรณีของท่านพระอุทายี

ภิกษุอุทายีต้องอาบัติเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบทำภิกษุผู้แก่พรรษา นั่งกระโหย่ง ประนมมือกล่าวคำขออัพภาน ๓ ครั้งว่า

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิ ไม่ได้ปิดไว้ กระผมนั้นขอมานต์ ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิที่ไม่ได้ปิดไว้ กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานต์ ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิไม่ได้ ปิดไว้แก่กระผม กระผมนั้นประพฤติมานต์แล้วจึงขออัพภานต่อสงฆ์” เมื่อกล่าวครบ ๓ ครั้งแล้ว

ภิกษุผู้ฉลาดสามารถ ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา โดยตั้งญัตติ ๑ ครั้งว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิ ไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนั้นขอมานต์ ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัว ชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิ ไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานต์ ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฐิไม่ได้ปิด

ไว้แก่ภิกษุอุทายี ภิกษุอุทายีนันได้ประพุดิมานัต แล้วขออัพภานกับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงอัพภานภิกษุอุทายีนี้ นี่เป็นญัตติ”

ต่อจากนั้น ก็สวดกรรมวาจา ๓ ครั้งว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้นี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อ สัญเจตนิกาสุกก-
วิสัณฺฐิ ไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนันขอมานัต ๖ ราตรียเพื่ออาบัติ ๑ ตัว ชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฺฐิ
ไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานัต ๖ ราตรียเพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัณฺฐิ ไม่ได้
ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี ภิกษุอุทายีนันประพุดิมานัต แล้วขออัพภานกับสงฆ์ สงฆ์อัพภานภิกษุ
อุทายี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการอัพภาน ภิกษุอุทายี ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย
ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง” ฯลฯ

กรณีที่ ๒ นี้แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

๑. ปฏิจฉนนปริวาส

คำว่า “ปฏิจฉนนปริวาส” แปลว่า ปริวาสสำหรับอาบัติที่ปิดไว้ ภิกษุผู้ต้องอาบัติ
สังฆาทิเสสแล้วปิดไว้ ต้องอยู่ปริวาสตามจำนวนวันที่ปิดอาบัติไว้

ในจุฬวรรค ภาค ๑ นี้แสดงตัวอย่างปริวาสกรรมไว้ ๓ ประเภท คือ

๑. เอกาหปฏิจฉนนปริวาส ว่าด้วยปริวาสสำหรับอาบัติที่ปิดไว้วันเดียว

๒. ปัญจาหปฏิจฉนนปริวาส ว่าด้วยปริวาสสำหรับอาบัติที่ปิดไว้ ๕ วัน

๓. ปักขปฏิจฉนนปริวาส ว่าด้วยปริวาสสำหรับอาบัติที่ปิดไว้ ๑ ปักษ์ (๑๕ วัน)

๒. ปฏิจฉนนมานัต

คำว่า “ปฏิจฉนนมานัต” แปลว่า มานัตสำหรับอาบัติที่ปิดไว้ ภิกษุผู้อยู่ปริวาส
ครบตามจำนวนวันที่ปิดอาบัติไว้แล้ว ต้องประพุดิมานัต ๖ ราตรีย โดยสอดคล้องกับประเภท
แห่งปริวาสกรรม

๓. ปฏิจฉนนอัพภาน

คำว่า “ปฏิจฉนนอัพภาน” แปลว่า อัพภานสำหรับอาบัติที่ปิดไว้ ภิกษุผู้อยู่ปริวาส
ครบตามจำนวนวันที่ปิดอาบัติไว้แล้ว ประพุดิมานัตครบ ๖ ราตรียแล้ว ขออัพภานต่อ
สงฆ์ ๒๐ รูป (วิสติวรรค) โดยสอดคล้องกับประเภทปริวาสกรรม

ขั้นตอนที่อาจเพิ่มขึ้นอีก ๔ ประการ คือ

๑. ปาริวาสสิกมฺมลายปฏิกัสนา ว่าด้วยการชักภิกษุผู้อยู่ปริวาสเข้าหาอาบัติเดิม
ในกรณีที่ภิกษุนั้นต้องอาบัติสังฆาทิเสสเพิ่มขึ้นมาอีกขณะกำลังอยู่ปริวาส

๒. มานัตตารมฺมลายปฏิกัสนา ว่าด้วยการชักภิกษุผู้ควรแก้มานัตเข้าหาอาบัติเดิม ใน
กรณีที่ภิกษุนั้นอยู่ปริวาสครบกำหนดแล้ว แต่ในระหว่างนั้น ได้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสเพิ่มขึ้นมาอีก

๓. มานัตตจาริกมุลายปฏิกัสสนา ว่าด้วยการชักภิกษุผู้ประพุดิมานัตเข้าหาอาบัติเดิม ในกรณีที่ภิกษุนั้นต้องอาบัติสังฆาทิเสสเพิ่มขึ้นมาอีกขณะกำลังประพุดิมานัต

๔. อัphanารมุลายปฏิกัสสนา ว่าด้วยการชักภิกษุผู้ควรแก้อัphanเข้าหาอาบัติเดิม ในกรณีที่ภิกษุนั้นประพุดิมานัตครบ ๖ ราตรีแล้ว เป็นผู้ควรแก้อัphan แต่ในระหว่างนั้น ได้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสเพิ่มขึ้นมาอีก

๓.๒ ปริวาส ว่าด้วยการอยู่ชดใช้

เนื้อหาแห่งจุฬวรรค ภาค ๑ ตอนที่ว่าด้วยปริวาสนี้ เป็นการให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการขอปริวาส การอยู่ปริวาส และประเภทแห่งปริวาสโดยรวม ประเด็นสำคัญ มี ๕ หัวข้อ ดังนี้

๑. อัคคสโมธานปริวาส ว่าด้วยปริวาสประมวลเข้าด้วยกันโดยค่าแห่งอาบัติและกรรมวาจา เช่น ในกรณีที่ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสส ๑ ตัว ปิดไว้หลายคราว คือ อาบัติ ๑ ตัว ปิดไว้ ๑ วัน อาบัติ ๑ ตัว ปิดไว้ ๒ วัน อาบัติ ๑ ตัว ปิดไว้ ๓ วัน อาบัติ ๑ ตัว ปิดไว้ ๔ วัน อาบัติ ๑ ตัว ปิดไว้ ๕ วัน อาบัติ ๑ ตัว ปิดไว้ ๖ วัน อาบัติ ๑ ตัว ปิดไว้ ๘ วัน อาบัติ ๑ ตัว ปิดไว้ ๗ วัน อาบัติ ๑ ตัว ปิดไว้ ๙ วัน อาบัติ ๑ ตัว ปิดไว้ ๑๐ วัน

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น บรรดาอาบัติเหล่านั้น อาบัติใดปิดไว้ ๑๐ วัน สงฆ์จงให้อัคคสโมธานปริวาสเพื่ออาบัตินั้น แก่ภิกษุนั้น” ปกปิดอาบัติไว้รวม ๕๕ วัน แต่ให้ปริวาสเพียง ๑๐ วัน (ดู วชิร.ฎีกา ๑๐๒/๖๕๗)

๒. สัพพจิรปฏิจณฺณนอัคคสโมธาน ว่าด้วยปริวาสประมวลเข้าด้วยกันโดยค่าแห่งอาบัติที่ปิดไว้นานกว่าอาบัติทั้งหมด เช่น ในกรณีที่ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว ปิดไว้เป็นจำนวนวันเท่ากับจำนวนอาบัติที่ต้องคืออาบัติ ๑ ตัว ปิดไว้ ๑ วัน อาบัติ ๒ ตัว ปิดไว้ ๒ วัน อาบัติ ๓ ตัว ปิดไว้ ๓ วัน อาบัติ ๔ ตัว ปิดไว้ ๔ วัน อาบัติ ๕ ตัว ปิดไว้ ๕ วัน อาบัติ ๖ ตัว ปิดไว้ ๖ วัน อาบัติ ๗ ตัว ปิดไว้ ๗ วัน อาบัติ ๘ ตัว ปิดไว้ ๘ วัน อาบัติ ๙ ตัว ปิดไว้ ๙ วัน อาบัติ ๑๐ ตัว ปิดไว้ ๑๐ วัน

พระผู้มีพระภาคตรัสเป็นแนวทางไว้ว่า “บรรดาอาบัติเหล่านั้น อาบัติใดปิดไว้นานกว่าอาบัติทั้งหมด สงฆ์จงให้อัคคสโมธานปริวาสเพื่ออาบัตินั้น แก่ภิกษุนั้น” ต่างจากอัคคสโมธานที่ต้องอาบัติหลายเรื่อง เหมือนกันตรงที่ให้ปริวาสอาบัติตัวที่ปิดไว้นานกว่า

๓. เทวมาสปริวาส ว่าด้วยปริวาสสำหรับอาบัติ ๒ ตัว ปิดไว้ ๒ เดือน ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสส ๒ ตัว ปิดไว้ ๒ เดือน แต่เวลาขอปริวาสต่อสงฆ์ ภิกษุนั้น ขอเพื่ออาบัติ ๑ ตัว พระผู้มีพระภาคตรัสเป็นแนวทางไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น สงฆ์จงให้ปริวาส ๒ เดือนเพื่ออาบัติเมื่อนอกนี้ ที่ปิดไว้ ๒ เดือน แก่ภิกษุนั้น”

๔. เทวมาสปริวาสัตถัพพวิธี วิธีอยู่ปริวาส ๒ เดือนเพื่ออาบัติที่ปิดไว้ ๒ เดือน ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสส ๒ ตัว ปิดไว้ ๒ เดือน ภิกษุนั้นต้องอยู่ปริวาส เพื่ออาบัติ ๒ ตัวเป็นเวลา ๒ เดือน ถ้าภิกษุนั้นขอปริวาสเพื่ออาบัติตัวเดียว เป็นเวลา ๒ เดือน ถือเป็นการอยู่ปริวาสเพื่ออาบัติ ๑ ตัวเท่านั้น หรือถ้าภิกษุนั้นขอปริวาสเพื่ออาบัติ ๒ ตัวเป็นเวลา ๑ เดือน ก็ถือเป็นการอยู่ปริวาสเพียง ๑ เดือนซึ่งไม่ถูกต้อง

การให้ปริวาสที่ขอขบธรรม ๓ อย่าง คือ

๑. การให้ปริวาสเพื่ออาบัติที่รู้ แต่ปิดไว้
๒. การให้ปริวาสเพื่ออาบัติที่ระลึกได้ แต่ปิดไว้
๓. การให้ปริวาสเพื่ออาบัติที่แน่ใจ แต่ปิดไว้

การให้ปริวาสที่ไม่ขอขบธรรม ๓ อย่าง คือ

๑. การให้ปริวาสเพื่ออาบัติที่ไม่รู้ ปิดไว้
๒. การให้ปริวาสเพื่ออาบัติที่ระลึกไม่ได้ ปิดไว้
๓. การให้ปริวาสเพื่ออาบัติที่ไม่แน่ใจ ปิดไว้

๔. สุตธัมมปริวาส ปริวาสสำหรับอาบัติหลายตัว ปิดไว้หลายคราว ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว ไม่รู้ที่สุดอาบัติ ไม่รู้ที่สุดราตรี ระลึกที่สุดอาบัติไม่ได้ระลึกที่สุดราตรีไม่ได้ไม่แน่ใจในที่สุดอาบัติและที่สุดราตรีที่ปิดไว้ พระผู้มีพระภาคตรัสเป็นแนวทางไว้ว่า “สงฆ์จงให้สุตธัมมปริวาส เพื่ออาบัติเหล่านั้น แก่ภิกษุนั้น”

สรุปหลักการทั่วไปเกี่ยวกับปริวาส

ปริวาส ๔ ประเภท (วิ.อ. ๓/๗๔/๒๕๖)

๑. อัปปกิจฉันนปริวาส คือ บุคคลที่เคยเป็นนักบวชในลัทธิอื่น(อัญญเดียรถีย์) หวังที่จะบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ต้องอยู่ปริวาสเป็นเวลา ๔ เดือนหรือจนกว่าสงฆ์จะพอใจ ปริวาสนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ติตถียปริวาส”

๒. ปฏิจฉันนปริวาส ปริวาสเพื่ออาบัติที่ปิดไว้จำนวนเดียว ซึ่งนับวันได้ เช่น อาบัติตัวเดียว ปิดไว้ ๕ วัน

๓. สโมธานปริวาส ปริวาสประมวลอาบัติเข้าด้วยกัน คือ ปริวาสที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสต่างคราว มีจำนวนวันปิดต่างกันบ้าง ไม่ต่างกันบ้าง ประสงค์จะบริสุทธิ์จากอาบัติต้องอยู่ปริวาสโดยประมวลอาบัติและราตรีเข้าด้วยกัน สโมธานปริวาส มี ๓ ประการ คือ

๑. โอธานสโมธาน ปริวาสเพื่ออาบัติมากกว่าหนึ่ง แต่ปิดไว้นานเท่ากัน เช่น ต้องอาบัติ ๒ คราว ปิดไว้คราวละ ๕ วัน ประมวลเข้าด้วยกัน อยู่ปริวาส ๕ วัน

๒. อัครสโมธาน ปรีวาสเพื่ออาบัติมากกว่าหนึ่ง และปิดไว้นานไม่เท่ากัน เช่น ต้องอาบัติ ๓ คราว ปิดไว้ ๓ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๗ วันบ้าง ประมวลเข้าด้วยกัน อยู่ปรีวาสเท่าจำนวนวันที่มากที่สุด คือ ๗ วัน

๓. มิสสกลโมธาน ปรีวาสเพื่ออาบัติที่มีวัตถุต่างกัน เช่น อาบัติเพราะ ถูกต้องกาย กับมาตุคามก็มี อาบัติเพราะชกสือกก็มี มีวันปิดเท่ากันบ้าง ไม่เท่ากันบ้าง ประมวลเข้าด้วยกัน อยู่ปรีวาสรวมคราวเดียว

๔. สุทนต์ปรีวาส ปรีวาสที่ภิกษุอยู่ไปจนกว่าจะเห็นว่าตนบริสุทธ์แล้ว คือภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วปิดไว้หลายคราวจนจำจำนวนอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้ไม่ได้ หรือจำได้เพียงบางจำนวน ท่านให้ขอปรีวาสประมวลจำนวนอาบัติและ จำนวนวันที่ปิดไว้เข้าด้วยกันแล้วอยู่ปรีวาสไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธ์ (วิ.อ. ๓/๑๒๐/๒๗๙-๒๘๐)

ตัวอย่างการขอและการให้สุทนต์ปรีวาส

ภิกษุผู้ประสงค์จะบริสุทธ์จากอาบัติพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษา นั่งกระโหย่ง ประนมมือกล่าวคำขอปรีวาส ๓ ครั้งว่า

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว คือ กระผมไม่รู้ที่สุตอาบัติ ไม่รู้ที่สุตราตรี ระลึกที่สุตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สุตราตรีไม่ได้ ไม่แนใจในที่สุดอาบัติ ไม่แนใจในที่สุดราตรี ท่านผู้เจริญ กระผมนั้นขอสุทนต์ปรีวาส เพื่ออาบัติเหล่านั้นกับสงฆ์”

ต่อจากนั้น ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา โดยตั้งญัตติ ๑ ครั้งว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้รูปนี้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว คือ ภิกษุนั้นไม่รู้ที่สุตอาบัติ ไม่รู้ที่สุตราตรี ระลึกที่สุตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สุตราตรีไม่ได้ ไม่แนใจในที่สุดอาบัติ ไม่แนใจในที่สุดราตรี ภิกษุนั้นขอสุทนต์ปรีวาสเพื่ออาบัติ เหล่านั้นกับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์พึงให้สุทนต์ปรีวาส เพื่ออาบัติเหล่านั้น แก่ภิกษุชื่อนี้ นี่เป็นญัตติ” ต่อจากนั้น จึงสวดกรรมวาจา ๓ ครั้งว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้รูปนี้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว คือ ภิกษุนั้นไม่รู้ที่สุตอาบัติ ไม่รู้ที่สุตราตรี ระลึกที่สุตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สุตราตรี ไม่ได้ ไม่แนใจในที่สุดอาบัติ ไม่แนใจในที่สุดราตรี ภิกษุนั้นขอสุทนต์ปรีวาสเพื่ออาบัติ เหล่านั้นกับสงฆ์ สงฆ์พึงให้สุทนต์ปรีวาส เพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่ภิกษุชื่อนี้ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้สุทนต์ปรีวาส เพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่ภิกษุชื่อนี้ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง” ฯลฯ

สุทนต์ปริวาส มี ๒ ประการ คือ

๑. จุฬสุทนต์ปริวาส สุทนต์ปริวาสอย่างเล็ก คือ ปริวาสที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายคราว จำนวนอาบัติและวันที่ปิดได้บ้าง อยู่ปริวาสไปจนกว่า จะเห็นว่าบริสุทธิ์

๒. มหาสุทนต์ปริวาส สุทนต์ปริวาสอย่างใหญ่ คือ ปริวาสที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายคราว จนจำนวนอาบัติและวันที่ปิดไม่ได้เลย อยู่ปริวาสไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์ โดยแบ่งเวลากะเอาเป็น ๒ ช่วง คือ (๑) ตั้งแต่บวชถึงเวลาช่วงใดช่วงหนึ่งที่ไม่เคยต้องอาบัติเลย (๒) นับจากปัจจุบันย้อนกลับไปถึงเวลาช่วงใดช่วงหนึ่ง ที่ไม่เคยต้องอาบัติเลย

๓.๓ จัดตาทิสะ ว่าด้วยกรณีตัวอย่าง ๔๐ กรณี

ในกรณีที่ภิกษุอยู่ปริวาสไม่ครบกำหนด เพราะสาเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง มีมาตรการสำหรับแก้ปัญหาแต่ละอย่าง พอสรุปได้ดังนี้

๑. ภิกษูกำลังอยู่ปริวาสสึกไป กลับมาบวชเป็นสามเณร เกิดวิกลจริต มีจิตฟุ้งซ่าน กระสับกระส่ายเพราะเวทนา หรือถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ไม่ทำคินอาบัติ หรือไม่สละทิฏฐิบาป

ในกรณีเหล่านี้ ถ้าเธอกลับสู่สภาพปกติดังเดิม ปริวาสที่ให้แล้วเป็นอันให้ดีแล้ว ปริวาสที่อยู่แล้วก็ป็นอันอยู่ดีแล้ว พึงอยู่ปริวาสที่เหลือต่อไป

๒. ภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม สึกไป กลับมาบวชเป็นสามเณร เกิดวิกลจริต มีจิตฟุ้งซ่าน กระสับกระส่ายเพราะเวทนา หรือถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม เพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ไม่ทำคินอาบัติ หรือไม่สละทิฏฐิบาป

ในกรณีเหล่านี้ ถ้าเธอกลับสู่สภาพปกติดังเดิม พึงให้ปริวาสเดิมนั้นแหละแก่เธอ ปริวาสที่ให้แล้วเป็นอันให้ดีแล้ว ปริวาสที่อยู่แล้วก็ป็นอันอยู่ดีแล้ว สงฆ์พึงชักเธอเข้าหาอาบัติเดิม

๓. ภิกษุผู้ควรแก่มานัต สึกไป กลับมาบวชเป็นสามเณร เกิดวิกลจริต มีจิตฟุ้งซ่าน กระสับกระส่ายเพราะเวทนา หรือถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ไม่ทำคินอาบัติ หรือไม่สละทิฏฐิบาป

ในกรณีเหล่านี้ ถ้าเธอกลับสู่สภาพปกติดังเดิม พึงให้ปริวาสเดิมนั้นแหละแก่เธอ ปริวาสที่ให้แล้วเป็นอันให้ดีแล้ว ปริวาสที่อยู่แล้วก็ป็นอันอยู่ดีแล้ว สงฆ์พึงให้มานัตแก่เธอ

๔. ภิกษูกำลังประพฤติมานัต สึกไป กลับมาบวชเป็นสามเณร เกิดวิกลจริต มีจิตฟุ้งซ่าน กระสับกระส่ายเพราะเวทนา หรือถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ไม่ทำคินอาบัติ หรือไม่สละทิฏฐิบาป

ในกรณีเหล่านี้ ถ้าเธอกลับสู่สภาพปกติดังเดิม พึงให้ปริวาสเดิมนั้นแหละแก่เธอ ปริวาสที่ให้แล้วเป็นอันให้ดีแล้ว ปริวาสที่อยู่แล้วก็เป็นอันอยู่ดีแล้ว มานัตที่ให้แล้วเป็นอันให้ดีแล้ว มานัตที่ประพฤติแล้วก็เป็นอันประพฤติดีแล้ว พึงประพฤติมานัตที่เหลือต่อไป

๕. ภิกษุผู้ควรแก้อาภานสึกไป กลับมาบวชเป็นสามเณร เกิดวิกลจริต มีจิตฟุ้งซ่าน กระสับกระส่ายเพราะเวทนา หรือถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ไม่ทำคืนอาบัติ หรือไม่สละทิฏฐิบาป

ในกรณีเหล่านี้ ถ้าเธอกลับสู่สภาพปกติดังเดิม พึงให้ปริวาสเดิมนั้นแหละแก่เธอ ปริวาสที่ให้แล้วเป็นอันให้ดีแล้ว ปริวาสที่อยู่แล้วก็เป็นอันอยู่ดีแล้ว มานัตที่ให้แล้วเป็นอันให้ดีแล้ว มานัตที่ประพฤติแล้วก็เป็นอันประพฤติดีแล้ว สงฆ์พึงอภานภิกษุนั้น

๓.๔ ฉัตตังสกะ ว่าด้วยกรณีตัวอย่าง ๓๖ กรณี

ในกรณีที่ภิกษุกำลังอยู่ปริวาส ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวในระหว่าง มีมาตรการสำหรับแก้ปัญหาแต่ละอย่าง พอสรุปได้ดังนี้

๑. ภิกษุกำลังอยู่ปริวาส ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวในระหว่าง มีจำนวนนับได้บ้าง นับไม่ได้บ้าง ไม่ได้ปิดไว้ สงฆ์พึงชักภิกษุนั้นเข้าหาอาบัติเดิม

๒. ภิกษุกำลังอยู่ปริวาส ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวในระหว่าง มีจำนวน นับได้บ้าง นับไม่ได้บ้าง ปิดไว้ สงฆ์พึงชักภิกษุนั้นเข้าหาอาบัติเดิม และพึงให้สโมธานปริวาสเพื่ออาบัติตัวก่อน

๓. ภิกษุกำลังอยู่ปริวาส ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวในระหว่าง มีจำนวนนับได้ ปิดไว้บ้าง ไม่ได้ปิดไว้บ้าง สงฆ์พึงชักภิกษุนั้นเข้าหาอาบัติเดิม และพึงให้สโมธานปริวาสเพื่ออาบัติตัวก่อน

๔. ภิกษุกำลังอยู่ปริวาส ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวในระหว่าง มีจำนวนนับไม่ได้ ปิดไว้บ้าง ไม่ได้ปิดไว้บ้าง สงฆ์พึงชักเธอเข้าหาอาบัติเดิม และพึงให้สโมธานปริวาสเพื่ออาบัติตัวก่อน

ในกรณีของภิกษุผู้ควรแก้มานัต ภิกษุผู้ประพฤติมานัต และภิกษุผู้ควรแก้อาภาน ก็มีนัยเช่นเดียวกันกับภิกษุผู้อยู่ปริวาส

๓.๕ มานัตตสตะ ว่าด้วยกรณีตัวอย่างการให้มานัต ๑๐๐ กรณี

ในกรณีที่ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว สึกไปแล้วมาอุปสมบทใหม่ มีมาตรการสำหรับแก้ปัญหาแต่ละอย่าง พอสรุปความได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. ให้มานัตโดยไม่ต้องอยู่ปริวาส ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว ไม่ได้ปิดไว้ สึกไป กลับมาอุปสมบทใหม่ก็ไม่ได้ปิดไว้ สงฆ์พึงให้มานัตโดยไม่ต้องให้ปริวาส

๒. ให้ปริวาสก่อนแล้วจึงให้มานัต แบ่งเป็น ๓ ลักษณะ คือ

(๑) ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว ไม่ได้ปิดไว้ สึกไปกลับมาอุปสมบทใหม่ ปิดไว้ สงฆ์พึงให้ปริวาสในกองอาบัติหลังตามที่ปิดไว้แล้วจึงให้มานัต

(๒) ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว ปิดไว้ สึกไป กลับมาอุปสมบทใหม่ ไม่ได้ปิดไว้ สงฆ์พึงให้ปริวาสในกองอาบัติก่อนตามที่ปิดไว้แล้วจึงให้มานัต

(๓) ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลาย บางตัวก็ปิด บางตัวก็ไม่ปิดไว้ สึกไป กลับมาใหม่ ปิดไว้บ้าง ไม่ได้ปิดไว้บ้าง สงฆ์พึงให้ปริวาสในกองอาบัติทั้งก่อนและหลัง ตามที่ปิดไว้แล้วจึงให้มานัต

ในกรณีที่ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วกลับมาบวชเป็นสามเณร วิกลจริต มีจิต ฟุ้งซ่านหรือกระสับกระส่ายเพราะเวทนา เมื่อเธอกลับสู่สภาพปกติดั้งเดิม มีมาตรการในการ แก้ปัญหาเหมือนกับกรณีของภิกษุผู้สึกไปแล้วกลับมาอุปสมบทใหม่

๓.๖ สมุลยาสนโมธานปริวาสจตุสตะ ว่าด้วยสโมธานปริวาสกับการชักเข้าหาอาบัติเดิม ๔๐๐ กรณี

ในกรณีที่ภิกษูกำลังอยู่ปริวาส ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว สึกไปแล้วกลับมาอุปสมบทใหม่ มีมาตรการสำหรับแก้ปัญหาแต่ละอย่าง พอสรุปความได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. ภิกษูกำลังอยู่ปริวาส ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว ไม่ได้ปิดไว้ สึกไป กลับมาอุปสมบทใหม่ก็ไม่ได้ปิดไว้ สงฆ์พึงชักเข้าหาอาบัติเดิม

๒. ภิกษูกำลังอยู่ปริวาส ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว จะปิดไว้หรือไม่ได้ปิดไว้ก็ตาม สึกไป กลับมาอุปสมบทใหม่ จะปิดไว้หรือไม่ได้ปิดไว้ก็ตาม สงฆ์พึงชักเข้าหาอาบัติเดิม พึงให้สโมธานปริวาสเพื่ออาบัติตัวก่อน บรรดาอาบัติตามที่ปิดไว้

ในกรณีที่ภิกษุผู้กำลังอยู่ปริวาสต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วกลับมาบวชเป็นสามเณร วิกลจริต มีจิตฟุ้งซ่าน หรือกระสับกระส่ายเพราะเวทนา เมื่อเธอกลับสู่สภาพปกติดั้งเดิม มีมาตรการในการแก้ปัญหาเหมือนกับกรณีของภิกษุผู้สึกไปแล้วกลับมาอุปสมบทใหม่

๓.๗ ปริมาณาทิวารธัญญกะ ว่าด้วยวาระอาบัติมีจำนวนนับได้เป็นต้น ๘ กรณี

ในกรณีที่ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว มีจำนวนนับได้ มีจำนวนนับไม่ได้ มีชื่ออย่างเดียวกัน มีชื่อต่าง ๆ กัน เป็นสภาคัน ไม่เป็นสภาคัน กำหนดได้ ไม่ได้ปิดไว้ สึกไป ถ้ากลับมาอุปสมบทใหม่ สงฆ์พึงให้มานัต

๓.๘ เทวภิกขุวารเอกาทสกะ ว่าด้วยวาระการให้มนต์แก่ภิกษุ ๒ รูป ๑๑ กรณี

๑. ภิกษุ ๒ รูป ต้องอาบัติสังฆาทิเสสล้วน หรืออาบัติสังฆาทิเสสเจือกับอาบัติเบาอื่น รูปใดปิดไว้ พึงให้รูปนั้นแสดงอาบัติทุกกฏแล้วให้ปริวาสแก่เธอ ต่อจากนั้น ให้มนต์แก่ภิกษุทั้ง ๒ รูป

๒. ภิกษุ ๒ รูป ต้องอาบัติเบาล้วน รูปใดปิดไว้ สงฆ์พึงให้รูปนั้นแสดงอาบัติทุกกฏแล้ว ต่อจากนั้น พึงปรับอาบัติแก่ภิกษุทั้ง ๒ รูปตามสมควรแก่กรณี

๓.๙ มุลาโยวิสุทธินวกะ ว่าด้วยความไม่หมดจดจากอาบัติเดิม ๙ กรณี

ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว มีจำนวนนับได้บ้าง นับไม่ได้บ้าง มีชื่ออย่างเดียวกันบ้าง มีชื่อต่างกันบ้าง เป็นสภาคกันบ้าง ไม่เป็นสภาคกันบ้าง กำหนดได้บ้าง กระจายไปบ้าง

ภิกษุนั้นประสงค์จะบริสุทธิ์จากอาบัติ จึงขอยุกรรมคือประพติจุลฐานวิธี (วิธีออกจากอาบัติ) กับสงฆ์ ถูกต้องตามกระบวนการทุกอย่าง แต่ถ้าสงฆ์ทำสังฆกรรมในเรื่องนี้โดยไม่ชอบธรรมไม่ว่าจะขั้นตอนใด ๆ ภิกษุผู้อยุกรรมนั้นยังไม่หมดจดจากอาบัติสังฆาทิเสส

๓.๑๐ มุลาโยวิสุทธินวกะ ว่าด้วยความหมดจดจากอาบัติเดิม ๙ กรณี

ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว มีจำนวนนับได้บ้าง นับไม่ได้บ้าง มีชื่ออย่างเดียวกันบ้าง มีชื่อต่างกันบ้าง เป็นสภาคกันบ้าง ไม่เป็นสภาคกันบ้าง กำหนดได้บ้าง กระจายไปบ้าง

ภิกษุนั้นประสงค์จะบริสุทธิ์จากอาบัติ จึงขอยุกรรมคือประพติจุลฐานวิธี (วิธีออกจากอาบัติ) กับสงฆ์ ถูกต้องตามกระบวนการทุกอย่าง และสงฆ์ทำสังฆกรรมในเรื่องนี้โดยชอบธรรมในทุกขั้นตอน ภิกษุผู้อยุกรรมนั้นย่อมหมดจดจากอาบัติสังฆาทิเสส

๓.๑๑ ตติยนวกะ ว่าด้วยความหมดจดจากอาบัติโดยขั้นตอนที่ ๓ รวม ๙ กรณี

ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว มีจำนวนนับได้บ้าง นับไม่ได้บ้าง มีชื่ออย่างเดียวกันบ้าง มีชื่อต่างกันบ้าง เป็นสภาคกันบ้าง ไม่เป็นสภาคกันบ้าง กำหนดได้บ้าง กระจายไปบ้าง

ภิกษุนั้นประสงค์จะบริสุทธิ์จากอาบัติ จึงขอยุกรรมคือประพติจุลฐานวิธี (วิธีออกจากอาบัติ) กับสงฆ์ ถูกต้องตามกระบวนการทุกอย่าง ในเบื้องต้น สงฆ์ทำสังฆกรรมโดยไม่ชอบธรรมในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง แต่ภิกษุนั้นรู้ว่า สงฆ์ทำกรรมโดยไม่ชอบธรรม จึงขอประพติจุลฐานวิธีใหม่โดยกรรมชอบธรรม และสงฆ์ก็ทำกรรมใหม่ โดยชอบธรรมในทุกขั้นตอน ภิกษุนั้นย่อมหมดจดจากอาบัติสังฆาทิเสส

๔. สมถขันธกะ ตอนว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์

คำว่า “สมถะ” แปลว่า การระงับ การทำให้สงบ เป็นชื่อวิธีการระงับอธิกรณ์ในสังคัมภีร์ เรียกโดยทั่วไปว่า “อธิกรณ์สมถะ” แปลว่า ธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์ หรือวิธีการเพื่อระงับอธิกรณ์ (วิ.ป. ๘/๒๗๕/๒๑๐, วิ.อ. ๓/๓๔๐/๔๘๗)

๔.๑ สัมมุขาวินัย ว่าด้วยระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า

คำว่า “ในที่พร้อมหน้า” คือพร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคละ พร้อมหน้าวัตถุ และพร้อมหน้าธรรม

คำว่า “พร้อมหน้าสงฆ์” คือภิกษุเข้าร่วมประชุมครบองค์ประชุมตามที่กำหนดไว้ในแต่ละกรณี

คำว่า “พร้อมหน้าบุคคละ” คือคู่กรณีหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน

คำว่า “พร้อมหน้าวัตถุ” คือ ยกเรื่องที่เกิດนั้นขึ้นมานินิจฉัย

คำว่า “พร้อมหน้าธรรม” คือ วินิจฉัยถูกต้องโดยธรรมวินัย

พุทธานุญาตเกี่ยวกับสัมมุขาวินัย

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ลงตัชฌนียกรรมบ้าง นิยสกรรมบ้าง ปัพพาชนียกรรมบ้าง ปฏิสารณียกรรมบ้าง อุกเขปนียกรรมบ้างแก่ภิกษุทั้งหลายที่มีได้อยู่ต่อหน้า

พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่อง จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตัชฌนียกรรมก็ดี ... อุกเขปนียกรรมก็ดี ภิกษุไม่พึงลงแก่ภิกษุทั้งหลายผู้มีได้อยู่ต่อหน้า ผู้ใดลง ต้องอาบัติทุกกฏ”

สัมมุขาวินัยปฏิรูป

อธรรมาที่บุคคลก็ดี อธรรมาที่ภิกษุมารูป(คณะ)ก็ดี อธรรมาที่สงฆ์ก็ดี ให้บุคคลธรรมาที่ ภิกษุมารูป(คณะ)ธรรมาที่ หรือธรรมาที่สงฆ์ยินยอม ให้พิณิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญให้แสดงตามว่า “นี้ธรรม นี้วินัย นี้สัตตสุตสณฺญงฺกเถวเอวํขณํ จงพอใจข้อนี้”

ถ้าอธิกรณ์ระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยไม่ชอบธรรม เป็นสัมมุขาวินัยปฏิรูปกะ

สัมมุขาวินัยโดยชอบธรรม

ธรรมาที่บุคคลก็ดี ธรรมาที่ภิกษุมารูป (คณะ) ก็ได้ สงฆ์ธรรมาที่ก็ดี ให้บุคคลธรรมาที่ ภิกษุมารูป(คณะ)ธรรมาที่ หรือสงฆ์ธรรมาที่ยินยอม ให้พิณิจ ให้เพ่ง

ให้ใคร่ครวญ ให้แสดงตามว่า “นี่ธรรม นี่วินัย นี่สัตตสุตตันต์ จงถือ เอาข้อนี้ จงพอใจข้อนี้”
ถ้าอธิกรณ์ระงับอย่างนี้ ชื่อว่าระงับโดยชอบธรรม เป็นสัมมาวินัย

๔.๒ สติวินัย ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นพระอริยะผู้มีสติสมบูรณ์

คำว่า “สติวินัย” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยเอาสติขึ้นเป็นหลัก ในกรณีที่มีผู้โจทพระอรหันต์ด้วยสีลวิบัติ สงฆ์จะสวดประกาศสมมติให้แก่ผู้เป็นพระอรหันต์นั้นว่า “ท่านผู้นี้มีสติสมบูรณ์” เป็นการบอกให้รู้ว่าใครจะโจทพระอรหันต์ด้วยอาบัติไม่ได้

พุทธานุญาตเกี่ยวกับสติวินัย

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ พระเมตติยะ และพระภุมมะชกะใส่ความท่านพระทัฬหฬลบุตรด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล คือกล่าวหาว่าท่านเสพนเมถุนกับภิกษุณีเมตติยา พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่อง จึงตรัสว่า “สงฆ์ จงให้สติวินัยแก่ทัฬหฬลบุตรผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว” จากนั้น พระพุทธองค์ตรัสวิธีการให้สติวินัยด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

การให้สติวินัยที่ชอบธรรม ๕ อย่าง

๑. ภิกษุเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ต้องอาบัติ
๒. ผู้อื่นโจทภิกษุนั้น
๓. ภิกษุนั้นขอ
๔. สงฆ์ให้สติวินัย แก่ภิกษุนั้น
๕. สงฆ์พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรมให้

๔.๓ อุมพหวินัย ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า

คำว่า “อุมพหวินัย” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์แก่ภิกษุที่หายเป็นบ้าแล้ว ในกรณีที่มีผู้โจทภิกษุนั้นด้วยอาบัติที่ต้องในขณะที่เป็นบ้า สงฆ์จะสวดประกาศ สมมติเพื่อไม่ให้ใคร ๆ โจทเธอด้วยอาบัติ

พุทธานุญาตเกี่ยวกับอุมพหวินัย

พระคัคคะวิกัลลจิต ประพฤติละเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ต่อมาเมื่อเธอหายวิกัลลจิต ได้ยอมผิตรับกับสงฆ์ว่า “ผมวิกัลลจิต มีจิตแปรปรวนได้ ประพฤติละเมิด

สิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งทางกายและวาจา ผม ระลึกอาบัตินั้นไม่ได้ ผมหลงได้ทำสิ่งนี้แล้ว”

แม้จะยอมรับผิดอย่างนี้ พวกภิกษุก็ยังโจทพระคัคคะด้วยอาบัติที่ต้องในขณะวิกลจริต พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่อง จึงตรัสว่า “สงฆ์จงให้อุมพหวินัยแก่ภิกษุคัคคะ ผู้หายวิกลจริต แล้ว” จากนั้น พระพุทธองค์ตรัสวิธีการให้อุมพหวินัยด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

อุมพหวินัยที่ไม่ชอบธรรม

สงฆ์ ภิกษุมารูป(คณะ) หรือภิกษุรูปเดียว(บุคคล) โจท ต่อจากนั้น สงฆ์ให้อุมพหวินัย แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งใน ๓ รูป คือ ภิกษุผู้ไม่วิกลจริต ต้องอาบัติแต่ระลึก ไม่ได้ ๑ ภิกษุผู้ไม่วิกลจริต ต้องอาบัติ ระลึกอาบัติได้ แต่กล่าวว่าระลึกได้เหมือน ความฝัน ๑ ภิกษุผู้วิกลจริต ต้องอาบัติ หายวิกลจริตแล้ว แต่ยังทำเป็นวิกลจริต ไม่ยอมรับอาบัติ ๑

การให้อุมพหวินัยอย่างนี้ ไม่ชอบธรรม

อุมพหวินัยที่ชอบธรรม

สงฆ์ ภิกษุมารูป (คณะ) หรือภิกษุรูปเดียว(บุคคล)โจท ต่อจากนั้น สงฆ์ให้อุมพหวินัย แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งใน ๓ รูป คือ ภิกษุผู้วิกลจริต ต้องอาบัติ ยอมรับ ว่าต้องอาบัติแต่ระลึก ไม่ได้ ๑ ภิกษุผู้วิกลจริต ต้องอาบัติ แต่ระลึกอาบัติไม่ได้ จึง กล่าวว่าระลึกได้เหมือนความฝัน ๑ ภิกษุผู้วิกลจริต ต้องอาบัติ ยังวิกลจริตอยู่ จึงไม่ยอมรับอาบัติ ๑

การให้อุมพหวินัยอย่างนี้ ชอบธรรม

๔.๔ ปณฺณญาตกรณะ ว่าด้วยระงับอธิกรณ์ตามคำรับของจำเลย

คำว่า “ปณฺณญาตกรณะ” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยปรับอาบัติตามคำรับสารภาพของ จำเลย การแสดงอาบัตินี้ถือว่าเป็นปณฺณญาตกรณะเช่นเดียวกัน

พุทธานุญาตเกี่ยวกับปณฺณญาตกรณะ

พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ไม่ลงโทษภิกษุทั้งหลายตามปณฺณญา พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่อง จึงตรัสว่า “ภิกษุไม่พึงโทษภิกษุทั้งหลาย โดยไม่ได้ปณฺณญา คือ ลงทัณฑ์นิยกรรณ ... อุกเขปนียกรรณ บ้าง รูปใดลง ต้องอาบัติทุกกฏ”

ปฏินุญาตกรณะที่ไม่ชอบธรรม

สงฆ์ ภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียวโจท ต่อจากนั้น สงฆ์ปรับอาบัติภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกด้วยอาบัติอื่น ปรับอาบัติภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสด้วยอาบัติอื่น ... ปรับภิกษุผู้ต้องอาบัติทุพภาสิตด้วยอาบัติอื่น

การปรับอาบัติอย่างนี้ ชื่อว่าปฏินุญาตกรณะที่ไม่ชอบธรรม

ปฏินุญาตกรณะที่ชอบธรรม

สงฆ์ ภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียวโจท ต่อจากนั้น สงฆ์ปรับอาบัติภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกด้วยอาบัติปาราชิก ปรับอาบัติภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสด้วยอาบัติสังฆาทิเสส ... ปรับภิกษุผู้ต้องอาบัติทุพภาสิตด้วยอาบัติทุพภาสิตตามที่เธอรับสารภาพ

การปรับอาบัติอย่างนี้ ชื่อว่าปฏินุญาตกรณะที่ชอบธรรม

๔.๕ เภยยสิกขา ว่าด้วยระงับอธิกรณ์ตามเสียงข้างมาก

คำว่า “เภยยสิกขา” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินตามเสียงข้างมาก สงฆ์จะใช้วิธีการนี้ในกรณีที่บุคคลหลายฝ่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน

พุทธานุญาตเกี่ยวกับเภยยสิกขา

สมัยนั้น พวกภิกษुकำลังพิจารณาอธิกรณ์ เกิดความบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันในห้องกลางสงฆ์ กล่าวทิ่มแทงด้วยหอกคือปาก ไม่อาจระงับอธิกรณ์ได้ พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่อง จึงตรัสอนุญาตให้ระงับอธิกรณ์ที่เกิดความเห็นไม่ตรงกันอย่างนี้ด้วย “เภยยสิกขา” โดยการจับสลากตัดสินกันในเบื้องต้น ให้แต่งตั้งภิกษุผู้เป็นประธานในการจับสลากที่เที่ยงธรรม ประกาศให้สงฆ์ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

การจับสลากที่ไม่ชอบธรรม

๑. อธิกรณ์เป็นเรื่องเล็กน้อย
๒. ไม่สุกลาภไปไกล
๓. ภิกษุพวกนั้นระลึกไม่ได้เอง และพวกอื่นก็ให้ระลึกไม่ได้
๔. รู้ว่า อธรรมวาที่มากกว่า
๕. รู้ว่า ไฉนอธรรมวาที่พึงมีมากกว่า

๖. รู้ว่า สงฆ์จักแตกกัน
 ๗. รู้ว่า ไฉนสงฆ์พึงแตกกัน
 ๘. อธรรมวาทีภิกษุจับโดยไม่ชอบธรรม
 ๙. อธรรมวาทีภิกษุแบ่งพวกกันจับ
 ๑๐. ไม่จับตามความเห็น
- การจับสลากอย่างนี้ ไม่ชอบธรรม ส่วนการจับสลากตรงข้ามจากนี้ ชอบธรรม

๔.๖ ตัสสปาปิยสิกา ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด

คำว่า “ตัสสปาปิยสิกา” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยตัดสินลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดเมื่อสงฆ์พิจารณาตามหลักฐานพยานแล้วเห็นว่ามีความผิดจริง แม้เธอจะไม่รับสารภาพ

พุทธานุญาตเกี่ยวกับตัสสปาปิยสิกา

สมัยนั้น พระอุปัชฌาย์ถูกชักถามถึงอาบัติในท่ามกลางสงฆ์ ปฏิสเทธแล้วรับ รับแล้ว ปฏิสเทธ เอาเรื่องหนึ่งมากล่าวกลบเกลื่อนอีกเรื่องหนึ่ง กล่าวเท็จทั้งที่รู้ พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องจึงตรัสว่า “สงฆ์จงลงตัสสปาปิยสิกากรรมแก่ภิกษุอุปัชฌาย์” ต่อจากนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสวิธีลงตัสสปาปิยสิกากรรมด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา

ตัสสปาปิยสิกาที่ชอบธรรม

๑. ภิกษุเป็นผู้ไม่สะอาด
๒. เป็นนัลลชี
๓. เป็นผู้ถูกโทษ
๔. สงฆ์เป็นผู้ลงตัสสปาปิยสิกากรรมแก่ภิกษุนั้น
๕. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลงโดยชอบธรรม

นอกจากนี้ ตัสสปาปิยสิกายังมีองค์ที่เรียกว่า “อธัมมกัมมทวาทสกะ ธัมมกัมมทวาทสกะ อากังขมานฉิกกะ” เป็นต้นซึ่งเป็นสาเหตุให้กรรมไม่ชอบธรรมและชอบธรรม เหมือนกับ ตัชชนียกรรมเป็นต้นดังที่กล่าวมาแล้ว

๔.๗ ตินวัตถการกะ ว่าด้วยระงับอธิกรณ์โดยการประณิประνομ

คำว่า “ตินวัตถการกะ” คือ วิธีระงับอธิกรณ์โดยการที่ทั้ง ๒ ฝ่ายประณิประνομกัน เปรียบเหมือนเอาหญ้ากลบไว้ ไม่ต้องชำระสะสางความ วิธีนี้ใช้ระงับอธิกรณ์ที่ยุ่งยาก เช่น กรณีพิพาทกันของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี (กงฺขา.ฎีกา ๔๗๐)

พุทธาณุญาตเกี่ยวกับติณวัตถการกะ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน ประพฤติละเมิดสิ่งที่ไม่สมควร แก่สมณะเป็นอาจิณมากมายน ความบาดหมางกันนั้นทำท่าจะลุกลามใหญ่โต พระผู้มีพระภาค ทรงทราบเรื่อง จึงตรัสว่า “เราอนุญาตให้ระงับอธิกรณ์เห็นปานนี้ด้วย ติณวัตถการกะ”

ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ตรัสวิธีการระงับอธิกรณ์ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา โดยมี ขั้นตอนดังนี้

๑. ภิกษุทุกรูปเข้าร่วมประชุมในที่แห่งเดียวกัน

๒. ภิกษุผู้ฉลาดสามารถ ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “จะระงับอธิกรณ์ นี้ด้วยติณวัตถการกะ เว้นอาบัติมิโทษหยาบและอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์”

ต่อจากนั้น พวกภิกษุที่เข้าร่วมประชุมทั้งหมด แบ่งเป็น ๓ ฝ่าย ภิกษุผู้ฉลาด สามารถ ประกาศให้ฝ่ายของตนทราบดังนี้

๑. ในฝ่ายหนึ่ง ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้ภิกษุฝ่ายของตนทราบด้วยญัตติกรรม วาจาว่า “จะแสดงอาบัติของฝ่ายตนทั้งหมดในท่ามกลางสงฆ์ด้วยติณวัตถการกะ เว้นอาบัติ มิโทษหยาบและอาบัติเนื่องด้วยคฤหัสถ์”

๒. ในอีกฝ่ายหนึ่ง ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้ภิกษุฝ่ายของตนทราบด้วย ญัตติทุติยกรรมวาจา มีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับฝ่ายแรก เพื่อขอความเห็นชอบจากสงฆ์

๓. ในอีกฝ่ายหนึ่ง ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้ภิกษุฝ่ายของตนทราบด้วย ญัตติทุติยกรรมวาจา มีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับสองฝ่ายนั้น เพื่อขอความเห็นชอบจากสงฆ์

๔.๘ อธิกรณ์ะ - ๔.๙ อธิกรณ์อุปสมนสมณะ ว่าด้วยอธิกรณ์ มูลเหตุ และความสงบระงับอธิกรณ์

อธิกรณ์ มี ๔ ประการ คือ

๑. วิวาทาธิกรณ์	การทะเลาะวิวาทพุ่มเถียงกัน
๒. อนูวาทาธิกรณ์	การกล่าวหากัน
๓. อาปัตตาธิกรณ์	เรื่องการต้องอาบัติ
๔. กิจจาธิกรณ์	กิจธุระของสงฆ์

๑. วิวาทาธิกรณ์

“วิวาทาธิกรณ์” คือ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัยว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นอธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นอวินัย นี่พระตถาคตตรัสไว้ นี่พระตถาคตไม่ได้ตรัสไว้ เป็นต้น การเถียงกัน เกี่ยวกับเรื่องอื่นนอกจากนี้ ไม่ใช่วิวาทาธิกรณ์

มูลเหตุแห่งวิวาทาธิกรณ์

มูลเหตุแห่งวิวาทาธิกรณ์ มี ๓ หมวด คือ

๑. **อนุวาทมูล ๖** ได้แก่ (๑) ความมักโกรธ (๒) ผูกโกรธ (๓) ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสดา (๔) ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงใน พระธรรม (๕) ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระสงฆ์ (๖) ไม่ทำสิกขาให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุ ย่อมก่อความทะเลาะวิวาทขึ้นในสงฆ์

๒. **อกุศลมูล ๓** ได้แก่ (๑) โลภะ (๒) โทสะ (๓) โมหะ คือ ภิกษุมิจิตโลภ โกรธ หลง วิวาทกันว่า “นี้เป็นธรรม นี่เป็นอธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นอวินัย” เป็นต้น

๓. **กุศลมูล ๓** ได้แก่ (๑) อโลภะ (๒) อโทสะ (๓) อโมหะคือ ภิกษุมิจิตไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงวิวาทกันว่า “นี้เป็นธรรม นี่เป็นอธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นอวินัย” เป็นต้น

วิธีระงับวิวาทาธิกรณ์

วิวาทาธิกรณ์ระงับด้วยสัมมาวินัย และเยภยยสิกขา

๒. อนุวาทาธิกรณ์

“อนุวาทาธิกรณ์” คือ เรื่องการกล่าวหา ใส่ความ โจมตีด้วยสฬวิบัติ อาจารย์วิบัติ ฎิฐวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ การโจมตีด้วยเรื่องอื่นนอกจากนี้ ไม่ใช่อนุวาทาธิกรณ์

มูลเหตุแห่งอนุวาทาธิกรณ์

มูลเหตุแห่งอนุวาทาธิกรณ์ มี ๕ หมวด คือ

๑. **วิวาทมูล ๖** ได้แก่ (๑) ความมักโกรธ (๒) ผูกโกรธ (๓) ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสดา (๔) ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงใน พระธรรม (๕) ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระสงฆ์ (๖) ไม่ทำสิกขาให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุย่อมโจมตีกันในสงฆ์

๒. **อกุศลมูล ๓** ได้แก่ (๑) โลภะ (๒) โทสะ (๓) โมหะ คือ ภิกษุมิจิตโลภ โกรธ หลงโจมตีด้วยสฬวิบัติ อาจารย์วิบัติ ฎิฐวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ

๓. **กุศลมูล ๓** ได้แก่ (๑) อโลภะ (๒) อโทสะ (๓) อโมหะคือ ภิกษุมิจิตไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงโจมตีด้วยสฬวิบัติ อาจารย์วิบัติ ฎิฐวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ

๔. **กาย** คือ ภิกษุโจมตีกันว่า “ท่านผู้นี้มีผิวพรรณน่ารังเกียจ ไม่น่าดู มีรูปร่างเล็ก มีอาพาธมาก” เป็นต้น

๕. **วาจา** คือ ภิกษุโจมตีกันว่า “ท่านผู้นี้พูดไม่ดี พูดไม่ชัด พูดระราน”

วิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์

อนุวาทาธิกรณ์ระงับด้วยสัมมุขาวินัย สติวินัย อมูหวินัย และตัสสปาปิยสิกา

๓. อาปัตตาทิกรณ์

“อาปัตตาทิกรณ์” คือ เรื่องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ตัวให้พ้นจากอาบัติ อาบัติทั้ง ๕ กอง ชื่ออาปัตตาทิกรณ์ อาบัติทั้ง ๗ กอง ชื่ออาปัตตาทิกรณ์ อาบัติอื่นนอกจากนี้ คือ โสตาบัติ และสมาบัติ ไม่ใช่อาปัตตาทิกรณ์

มูลเหตุแห่งอาปัตตาทิกรณ์

มูลเหตุแห่งอาปัตตาทิกรณ์ คือ สมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ อย่าง ได้แก่

๑. กาย ไม่ใช่วาจา ไม่ใช่จิต	๒. วาจา ไม่ใช่กาย ไม่ใช่จิต
๓. กายกับวาจา ไม่ใช่จิต	๔. กายกับจิต ไม่ใช่วาจา
๕. วาจากับจิต ไม่ใช่กาย	๖. กาย วาจาและจิต

วิธีระงับอาปัตตาทิกรณ์

อาปัตตาทิกรณ์ระงับด้วยสัมมุขาวินัย ปฎิณฺญาตกรรมะและติณฺวัตถการกะ

๔. กิจจาธิกรณ์

“กิจจาธิกรณ์” คือ กิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ จัดเป็นอปโลกนกรรมบ้าง ญัตติกรรมบ้าง ญัตติทุติยกรรมบ้าง ญัตติจตุตถกรรมบ้าง กิจอื่นนอกจากนี้ เช่น กิจที่จะต้องทำแก่พระอุปัชฌาย์ กิจที่จะต้องทำแก่อาจารย์ ไม่ใช่กิจจาธิกรณ์

สงฆ์นั้นแหละเป็นมูลแห่งกิจจาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์ระงับด้วยสัมมุขาวินัย

ประเด็นที่นำศึกษาในอธิกรณ์ ๔

๑. วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์ เป็นทั้งกุศล อกุศล และอัปยาภฤต

ภิกษุมิจิตประกอบด้วยโอโลสะ อโทสะ อโมหะ วิวาทกันว่า “นี้เป็นธรรม นี่เป็นอธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นอวินัย” เป็นต้น ชื่อว่า วิวาทาธิกรณ์ที่เป็นกุศล

ภิกษุมิจิตประกอบด้วยโลภะ โทสะ โมหะ วิวาทกันเพราะเรื่องดังกล่าว ชื่อว่า วิวาทาธิกรณ์ที่เป็นอกุศล

ภิกษุผู้มีจิตเป็นอภัยากฤต วิวาทกันเพราะเรื่องดังกล่าว ชื่อว่า วิวาทาธิกรณ์ที่เป็นอภัยากฤต

ภิกษุผู้มีจิตประกอบด้วยโอโลละ อโทสะ อโมหะ โจทกันด้วยสฬวิบัติ อาจารย์บัญญัติกฎวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ ชื่อว่า อนุวาทาธิกรณ์ที่เป็นกุศล

ภิกษุผู้มีจิตประกอบด้วยโอโลละ โทสะ โมหะ โจทกันด้วยสฬวิบัติเป็นต้น ชื่อว่า อนุวาทาธิกรณ์ที่เป็นอกุศล

ภิกษุผู้มีจิตเป็นอภัยากฤต โจทกันด้วยสฬวิบัติเป็นต้น ชื่อว่า อนุวาทาธิกรณ์ที่เป็นอภัยากฤต

สงฆ์ผู้มีจิตประกอบด้วยโอโลละ อโทสะ อโมหะ ทำกรรมมีอุปโลกนกรรมเป็นต้นใด นี่ชื่อว่า กิจจาธิกรณ์ที่เป็นกุศล

สงฆ์ผู้มีจิตประกอบด้วยโอโลละ โทสะ โมหะ ทำกรรมมีอุปโลกนกรรมเป็นต้นใด นี่ชื่อว่า กิจจาธิกรณ์ที่เป็นอกุศล

สงฆ์ผู้มีจิตเป็นอภัยากฤต ทำอุปโลกนกรรมเป็นต้นใด นี่ชื่อว่า กิจจาธิกรณ์เป็นอภัยากฤต

๒. อาปัตตาธิกรณ์เป็นเฉพาะอกุศล และอภัยากฤต ไม่เป็นกุศล

ภิกษุรู้อยู่ เข้าใจอยู่ จงใจฝ่าฝืนล่วงละเมิดอาบัติใด นี่ชื่อว่า อาปัตตาธิกรณ์ที่เป็นอกุศล

ภิกษุไม่รู้ ไม่เข้าใจ ไม่จงใจ ไม่ฝ่าฝืนล่วงละเมิดอาบัติใด นี่ชื่อว่า อาปัตตาธิกรณ์ที่เป็นอภัยากฤต

สรุปว่าพระวินัยปิฎก คือ จุฬวรรค ภาค ๑ นี้ มีเนื้อประกอบด้วยประเด็นสำคัญ ๔ ตอน คือ

๑. กัมมขันธกะ	ตอนว่าด้วยนิคคหกรรม(การลงโทษ)
๒. ปาริวาสิกขันธกะ	ตอนว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับปรีวาส
๓. สมุจจยขันธกะ	ตอนว่าด้วยประมวลวิธีออกจากอาบัติสังฆาทิเสส
๔. สมถขันธกะ	ตอนว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๗

พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗

(จุฬวรรค ภาค ๒)

พระวินัยปิฎก จุฬวรรค ภาค ๒^๗ จัดเป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗ มี ๘ ชั้นชกะ มีเนื้อหาต่อจากพระวินัยปิฎก จุฬวรรค ภาค ๑ ซึ่งจัดเป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๖

พระวินัยปิฎก จุฬวรรค ภาค ๒ นี้ ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดนอกจากบทบัญญัติ ที่มาในพระปาติโมกข์ ต่อจากจุฬวรรค ภาค ๑ ซึ่งเป็นเรื่องเล็กน้อยเกี่ยวกับการประพฤติดิปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ เรียกโดยรวมว่า “อภิสมาจาริกสิกขา” เช่นกัน เป็น เรื่องข้อห้ามและข้ออนุญาตเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อร่างกายและอื่น ๆ เช่น เรื่องการ สรงน้ำในที่ที่ไม่สมควร เรื่องการใช้เครื่องประดับ เรื่องการไว้ผมยาว เรื่องการตบแต่งผม เรื่องการส่องกระจกดูเงาหน้า เรื่องการแต่งหน้า เรื่องการไปชมมหรสพ เรื่องการ สาธยายธรรมลากเสียงยาว เรื่องการใช้บริการงดงาม เรื่องการเก็บรักษาบาตรจีวร เรื่องการเปลือยกายให้วักัน เรื่องการไว้เล็บยาว เรื่องการแต่งหนวด เรื่องการโกนขน วัตรปฏิบัติในการเข้าอาราม ในการอยู่ในอาราม ในการออกเดินทาง ในการอนุโมทนา ทาน ในโรงฉัน ในการบิณฑบาต ในการอยู่ป่า ในเสนาสนะ ในเรือนไฟ ในวัจกุฎี

เรื่องที่กล่าวเหล่านี้ เป็นเรื่องเล็กน้อย ในกรณีที่เป็นข้อห้าม ถ้าภิกษุล่วงละเมิดไม่ปฏิบัติตาม ทรงปรับอาบัติทุกกฏ ปรับสูงขึ้นไปถึงอาบัติถุลลัจจัย เช่น

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อจะสรงน้ำ ไม่พึงขัดสีกายกับต้นไม้ รูปใดขัดสี ต้องอาบัติทุกกฏ” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๔๓/๓)

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีไม่พึงอยู่ป่า รูปใดอยู่ ต้องอาบัติทุกกฏ” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๔๓๑/๓๖๐)

“ภิกษุทั้งหลาย โมฆบุรุษนั้น เมื่อสิ่งอื่นที่ควรตัดมีอยู่ กลับไปตัดอีกสิ่งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงตัดดอกขาตของตน รูปใดตัด ต้องอาบัติถุลลัจจัย” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๕๑/๑๖)

“ภิกษุทั้งหลาย ของที่ไม่ควรแบ่ง ๕ หมวด สงฆ์ คณะหรือบุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้ว ก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่ง ต้องอาบัติถุลลัจจัย ของที่ไม่ควรแบ่ง ๕ หมวด คือ

๑. อาราม พื้นที่อาราม นี่เป็นของที่ไม่ควรแบ่งอันดับที่ ๑ สงฆ์ คณะ หรือบุคคล ไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่งต้องอาบัติถุลลัจจัย

๒. วิหาร พื้นทิวหาร นี่เป็นของที่ไม่ควรแบ่งอันดับที่ ๒ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่งต้องอาบัติถุลลัจจัย

๓. เตียง ตั่ง ฟูก หมอน นี่เป็นของที่ไม่ควรแบ่งอันดับที่ ๓ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่งต้องอาบัติถุลลัจจัย

๔. หม้อโลหะ อ่างโลหะ กระถางโลหะ กระทะโลหะ มีด ขวาน ฝั้ง จอบ สว่าน นี่เป็นของที่ไม่ควรแบ่งอันดับที่ ๔ สงฆ์ คณะ หรือ บุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่งต้องอาบัติถุลลัจจัย

๕. เถววัลย์ ไม้ไผ่ หล้าปล้อง หล้ามุงกระต่าย หล้าสามัญญ์ ดิน เครื่องไม้ เครื่องดิน นี่เป็นของที่ไม่ควรแบ่งอันดับที่ ๕ สงฆ์ คณะ หรือบุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่ง ต้องอาบัติถุลลัจจัย” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๓๒๒/๑๔๔-๑๔๕)

อุพวรรค ภาค ๒ นี้ ที่ปรับอาบัติทุกกฏนับจำนวนได้ ๒๑๓ เรื่อง ภิกษุก่อเรื่อง ๑๙๗ เรื่อง ภิกษุณีก่อเรื่อง ๙๖ เรื่อง ปรับอาบัติถุลลัจจัยนับจำนวนได้ ๓ เรื่อง ปรับอาบัติปาจิตตีย์ นับจำนวนได้ ๕ เรื่อง รวมทั้งหมด ๒๒๑ เรื่อง ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากกลุ่มภิกษุณีพหุคคีย์ คือ พวกภิกษุผู้ชอบประพฤติดิฉิต ๖ รูป ได้แก่

๑. พระปณทกะ	๒. พระโลหิตกะ
๓. พระเมตติยะ	๔. พระภุมมชกะ
๕. พระอัสสชิ	๖. พระปุนัพพสุกะ

ในเล่ม ๗ นี้ เรื่องที่พวกภิกษุณีพหุคคีย์เป็นผู้ก่อขึ้นมีถึง ๙๑ เรื่อง คือ

๑. สรงน้ำขัดสีกายกับต้นไม้ (๒๔๓/๑)^๘
๒. สรงน้ำขัดสีกายกับเสา (๒๔๓/๓)
๓. สรงน้ำขัดสีกายกับฝา (๒๔๓/๔)
๔. สรงน้ำในที่ไม่ว่าสมควร (๒๔๓/๕)
๕. ใช้มือที่ทำด้วยไม้หอมถูกายสรงน้ำ (๒๔๓/๕)
๖. ใช้เชือกขุบจุณถูกายสรงน้ำ (๒๔๓/๖)
๗. สรงน้ำขัดถูร่างกายให้กัน (๒๔๓/๖)
๘. ใช้ไม้บังเวียนถูกายสรงน้ำ (๒๔๓/๖)
๙. ใช้เครื่องประดับหู (๒๔๕/๗)
๑๐. ใช้สร้อยสังวาล (๒๔๕/๗)

^๘ ดูเล่มสมบูรณ์ (ตัวอย่าง) ๒๔๓ = ข้อ ๑ = หน้า

๑๑. ใช้สร้อยคอ (๒๔๕/๗)
๑๒. ใช้เครื่องประดับเอว (๒๔๕/๗)
๑๓. ใช้วลัย (กำไล) ๒๔๕/๗)
๑๔. ใช้สร้อยตาบ (๒๔๕/๗)
๑๕. ใช้เครื่องประดับข้อมือ (๒๔๕/๗)
๑๖. ใช้แหวนสวมนิ้วมือ (๒๔๕/๗)
๑๗. ไว้ผมยาว (๒๔๖/๘)
๑๘. ใช้แปรงหวีผม (๒๔๖/๘)
๑๙. ใช้หวีหวีผม (๒๔๖/๘)
๒๐. ใช้นิ้วมือต่างหวีเสยผม (๒๔๖/๘)
๒๑. ใช้น้ำมันผสมขี้ผึ้งเสยผม (๒๔๖/๘)
๒๒. ใช้น้ำมันผสมน้ำเสยผม (๒๔๖/๘)
๒๓. ส่องดูเงาหน้าทีคั่นช่อง (๒๔๗/๙)
๒๔. ทาหน้า (๒๔๗/๑๐)
๒๕. ถูหน้า (๒๔๗/๑๐)
๒๖. ผัดหน้า (๒๔๗/๑๐)
๒๗. เจิมหน้า (๒๔๗/๑๐)
๒๘. ย้อมตัว (๒๔๗/๑๐)
๒๙. ย้อมหน้า (๒๔๗/๑๐)
๓๐. ย้อมทั้งตัวและหน้า (๒๔๗/๑๐)
๓๑. ดุมหระสพ (๒๔๘/๑๐)
๓๒. สวดธรรมด้วยเสียงขั้บยาว (๒๔๙/๑๑)
๓๓. ใช้ผ้าห่มขนสัตว์ (๒๔๙/๑๒)
๓๔. ฉันทะม่วง (๒๕๐/๑๒)
๓๕. ใช้บาตรชนิดต่าง ๆ (๒๕๒/๑๙)
๓๖. ใช้เชิงบาตรชนิดต่าง ๆ (๒๕๓/๑๙)
๓๗. ใช้เชิงบาตรสวยงาม (๒๕๓/๒๐)
๓๘. ไม่ใช้ผ้าปูนั่ง (๒๖๓/๔๑)
๓๙. นอนบนพื้นนอนโรยดอกไม้ (๒๖๔/๔๒)

๔๐. ฉันทอาหารโตก (๒๖๔/๔๓)
๔๑. ฉันทอาหารในภาชนะเดียวกัน (๒๖๔/๔๓)
๔๒. ตีมน้ำในขันเดียวกัน (๒๖๔/๔๓)
๔๓. นอนบนเตียงเดียวกัน (๒๖๔/๔๓)
๔๔. นอนบนเตียงมีเครื่องลาดเดียวกัน (๒๖๔/๔๓)
๔๕. นอนบนเตียงมีผ้าห่มผืนเดียวกัน (๒๖๔/๔๓)
๔๖. นอนบนเตียงมีผ้าผืนเดียวเป็นทั้งผ้าปูและผ้าห่ม (๒๖๔/๔๓)
๔๗. กัณธรมเดินเที่ยว (๒๗๐/๕๕)
๔๘. ชัดเล็บให้กัน (๒๗๔/๖๑)
๔๙. แต่งหนวด (๒๗๕/๖๒)
๕๐. ปล่อยหนวดไว้อยาว (๒๗๕/๖๒)
๕๑. ไว้เครายาว (๒๗๕/๖๒)
๕๒. แต่งหนวดเป็นรูปสี่เหลี่ยม (๒๗๕/๖๒)
๕๓. แต่งขนหน้าอก (๒๗๕/๖๒)
๕๔. แต่งขนหน้าท้อง (๒๗๕/๖๒)
๕๕. แต่งหนวดเป็นเขี้ยวโจ่ง (๒๗๕/๖๒)
๕๖. โกนขนในที่แคบ (๒๗๕/๖๒)
๕๗. ใช้กรรไกรตัดผม (๒๗๕/๖๒)
๕๘. ถอนผมหงอก (๒๗๕/๖๓)
๕๙. ใช้ไม้เคาะขี้หูชนิดต่าง ๆ (๒๗๖/๖๔)
๖๐. สะสมเครื่องโลหะ (๒๗๗/๖๔)
๖๑. ใช้สังฆาฏิรัดเข่า (๒๗๗/๖๕)
๖๒. ใช้ประคดเอวชนิดต่าง ๆ (๒๗๘/๖๖)
๖๓. ใช้ลูกถวินประคดเอวชนิดต่าง ๆ (๒๗๘/๖๖)
๖๔. ใช้ลูกตุ้มจี้วชนิดต่าง ๆ (๒๗๙/๖๗)
๖๕. นุ่งผ้าอย่างคฤหัสถ์ (๒๘๐/๖๘)
๖๖. ห่มผ้าอย่างคฤหัสถ์ (๒๘๐/๖๘)
๖๗. นุ่งผ้าโจงกระเบน (๒๘๐/๖๘)
๖๘. หาบของ (๒๘๑/๖๘)

๖๙. เคี้ยวไม้ชำระฟันขนาดยาว (๒๘๒/๖๙)
๗๐. จุกไฟเผากอฮอล์ (๒๘๓/๗๐)
๗๑. ขึ้นตันไม้ (๒๘๔/๗๐)
๗๒. เรียนโลกายัต (๒๘๖/๗๒)
๗๓. สอนโลกายัต (๒๘๖/๗๒)
๗๔. เรียนติรัจฉานกถา (๒๘๗/๗๒)
๗๕. สอนติรัจฉานกถา (๒๘๗/๗๓)
๗๖. ประพจน์ไม่เหมาะสม(ปลูกไม้ดอกเป็นต้น) (๒๙๓/๗๘)
๗๗. นอนบนเตียงสูง (๒๙๗/๙๗)
๗๘. ใช้ไม้หนุนเท้าเตียงสูง (๒๙๗/๙๘)
๗๙. ใช้หมอนยาว (๒๙๗/๙๙)
๘๐. ให้ช่างเขียนภาพจิตรกรรม (๒๙๙/๑๐๒)
๘๑. กีดกันเสนาสนะ(อันเตวาสสิกของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์) (๓๑๐/๑๒๑)
๘๒. กีดกันของที่หายกลวายเป็นอันเตวาสสิกของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์) (๓๑๓/๑๒๗)
๘๓. บังคับภิกษุใช้ให้ลุกขึ้น(ย้ายที่) (๓๑๖/๑๓๒)
๘๔. กีดกันเสนาสนะโดยอสังค (๓๑๖/๑๓๓)
๘๕. งดลาภภิกษุออกจากวิหารของสงฆ์ (๓๑๖/๑๓๓ ต้องอาบัติปาจิตตีย์)
๘๖. รับประทานอาหารอันประณีตไว้เพื่อตนเอง (๓๒๖/๑๕๔ ไม่ปรับอาบัติ)
๘๗. นุ่งห่มไม่เรียบร้อยไปโรงฉัน (๓๒๓/๒๓๐)
๘๘. เคาะเสนาสนะบนที่สูงเหนือลม (๓๒๙/๒๓๗ ไม่ปรับอาบัติ)
๘๙. ไม่เกรงใจใส่พื้นมาก ติดไฟ ปิดประตู นั่งขวางประตูเรือนไฟ (๓๓๑/๒๓๙)
๙๐. เข้าวังจุฎฐีเร็ว เวิกผ้าเข้า ถอนหายใจถ้อยอุจจาระ เคี้ยวไม้ชำระถ่าย อุจจาระ ฯลฯ (๓๓๓/๒๔๒ ไม่ปรับอาบัติ)
๙๑. งดปาติโมกข์แก่ภิกษุผู้บริสุทธิ์ (๓๘๖/๒๘๖)

ทั้ง ๙๑ เรื่องปรับอาบัติทุกกฏทั้งหมด ยกเว้นที่ระบุไว้ว่าปรับอาบัติปาจิตตีย์ และไม่ปรับอาบัติ

มีการปรับอาบัติที่สูงขึ้นไปกว่าอาบัติอุลลัจจัย คือปรับอาบัติปาจิตตีย์ ๕ เรื่อง (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๓๓/๕๙, ๓๑๖/๑๓๔, ๓๔๓/๑๙๘, ๔๑๓/๓๓๓, ๔๒๗/๓๕๔) แต่ท่านกล่าวโดยนัยว่า “พึงปรับอาบัติตามธรรม”

เรื่องที่ ๑ ภิกษุรูปหนึ่งสำรอกอาหารมาเคี้ยวแล้วกลืนเข้าไปอีก พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุรูปที่มีนิสัยเคี้ยวเอื้อง เคี้ยวเอื้องได้ ภิกษุไม่พึงกลืนอาหารที่ออกมานอกปากแล้วเข้าไปอีก รูปใดกลืน พึงปรับอาบัติตามธรรม คือปรับอาบัติปาจิตตีย์ ตามสิกขาบทที่ ๗ แห่งโภชนวรรค (วิ.มหา. (แปล) ๒/๒๔๘/๔๐๕)

เรื่องที่ ๒ เป็นเรื่องที่พวกภิกษุสัตถสวัคคีย์ คือ กลุ่มภิกษุ ๑๗ รูป ช่วยกันซ่อมแซมวิหารหลังใหญ่เพื่ออยู่จำพรรษา เมื่อซ่อมแซมเสร็จแล้ว พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ได้มาแสดงความโกรธไม่พอใจ ชับไล่ ฉุดลากพวกภิกษุสัตถสวัคคีย์ออกจากวิหารของสงฆ์ซึ่งเป็นนิทานต้นบัญญัติสิกขาบทที่ ๗ แห่งภุคคามวรรค (วิ.มหา. (แปล) ๒/๑๒๔-๑๒๕/๓๐๒-๓๐๓) ในคัมภีร์จุฬวรรค ภาค ๒ นี้ นำมาแสดงอีก เพราะเกี่ยวกับเรื่องเสนาสนะที่อยู่อาศัย

เรื่องที่ ๓ เป็นเรื่องที่พระเทวทัตทำสังฆเภท เสื่อมลาภสักการะพาบริษัทออกปากขอภัตตาหารในตระกูลมาฉัน พระผู้มีพระภาคทรงดำนิแล้วรับสั่งว่า “ภิกษุฉัน คณโภชนะ พึงปรับอาบัติตามธรรม” ปรับอาบัติตามธรรมคือปรับอาบัติปาจิตตีย์ ตามสิกขาบทที่ ๒ แห่งโภชนวรรค (วิ.มหา. (แปล) ๒/๒๑๗/๓๗๖)

เรื่องที่ ๔ เป็นเรื่องที่ภิกษุณีทั้งหลายไม่ยอมไปรับโอวาท พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุณีไม่ไปรับโอวาทไม่ได้ รูปใดไม่ไป พึงปรับอาบัติตามธรรม” ปรับอาบัติ ตามธรรมคือปรับอาบัติปาจิตตีย์ ตามสิกขาบทที่ ๙ แห่งอารามวรรค (วิ.ภิกขุณี. (แปล) ๓/๑๐๕๘/๒๘๕)

เรื่องที่ ๕ เป็นเรื่องที่ภิกษุณีทั้งหลาย ไม่ปวารณากันและไม่ปวารณากับภิกษุ สงฆ์ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีจะไม่ปวารณาไม่ได้ ปวารณา กันเองแล้วจะไม่ปวารณากับภิกษุสงฆ์ไม่ได้ รูปใดไม่ปวารณา พึงปรับอาบัติตามธรรม” ปรับอาบัติตามธรรมคือปรับอาบัติปาจิตตีย์ ตามสิกขาบทที่ ๗ แห่งอารามวรรค (วิ.ภิกขุณี. (แปล) ๓/๑๐๕๑/๒๘๒)

นอกจากนี้ยังมีการปรับอาบัติทุกกฏ โดยพระผู้มีพระภาคมิได้ทรงบัญญัติ เป็นการปรับอาบัติในฐานะที่ทำไม่เหมาะสม คือ ในคราวปฐมสังคีติ เมื่อได้กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัยเสร็จแล้ว พระเถระทั้งหลายได้ปรับอาบัติทุกกฏท่านพระอานนท์ ๕ กรณี คือ

๑. ไม่ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า สิกขาบทข้อไหนจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย
๒. เหยียบผ้าวัสสิกสาฎกของพระผู้มีพระภาคแล้วปะชุน
๓. ให้มาตุคามถวายอภิวาทพระสรีระของพระผู้มีพระภาคก่อน พระสรีระจึงเปียก เปื้อนน้ำตาของมาตุคาม

๔. พระผู้มีพระภาคทรงทำนิมิต ท่านกลับไปไม่กราบทูลอ้อนวอนให้ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ตลอดกับ

๕. ขวนขวายให้มาตุคามบวชในพระธรรมวินัย

ท่านพระอานนท์ได้ชี้แจงเหตุผลในเรื่องที่พระเถระทั้งหลายปรับอาบัติ ท่านไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ แต่เพราะเชื่อฟังพระเถระทั้งหลายท่านจึงขอแสดงอาบัติทุกกฏ (ดูเล่มสมบูรณ์ ๔๔๓/๓๘๔-๓๘๕)

ถ้าถือตามนัยนี้ เมื่อภิกษุกระทำเรื่องไม่เหมาะสม ไม่ดีไม่งามซึ่งพระผู้มีพระภาคมิได้ทรงบัญญัติห้ามไว้ ทั้งไม่เข้าหลักมหาปเทศ ๔ ฝ่ายพระวินัย ก็พึงปรับอาบัติทุกกฏได้

อีกประการหนึ่ง เรื่องทั้ง ๕ นี้คงมีการโจทชนกันมากเพื่อให้ท่านพระอานนท์ ได้ชี้แจงปัญหา พระเถระทั้งหลายจึงยกประเด็นขึ้น ท่านพระอานนท์ได้ชี้แจงปัญหาทั้งหมด แต่ท่านก็ได้แสดงความเคารพเถรตมยอมแสดงอาบัติทุกกฏ

ข้อสังเกต สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์กับสิกขาบทที่มีได้มาในพระปาติโมกข์ สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ เป็นสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแก่ภิกษุทั้งหลาย ต่อมา พระองค์มีพระดำริและรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ยกขึ้นสวดในวันอุโบสถ ๑๕ คำ หรือ ๑๔ คำ (ดู วิ.ม. (แปล) ๔/๑๓๓/๒๐๙)

สิกขาบทที่ทรงบัญญัติ มีทั้งที่มาในพระปาติโมกข์ มีทั้งที่มีได้มาในพระปาติโมกข์ สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์นั้น พระสังคิตติกาจารย์จัดรวบรวมไว้ในคัมภีร์ภิกขุวิวัฏฐังค์และภิกขุณีวิวัฏฐังค์ (พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑ เล่มที่ ๒ เล่มที่ ๓)

มีข้อสังเกตอยู่ที่ทรงใช้คำว่า

“เอวณฺจ ปน ภิกฺขเว อิมํ สิกฺขาบทํ อุทฺธิเสยฺยถ” (วิ.มหา. ๑/๓๙/๒๖)

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพึงยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงอย่างนี้”

สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ของภิกษุมีจำนวน ๒๒๐ สิกขาบท (ที่ว่า ๒๒๗ สิกขาบทนั้นนับอธิกรณสมณะ ๗ ด้วย) ของภิกษุณีมีจำนวน ๓๐๔ สิกขาบท (ที่ว่า ๓๑๑ สิกขาบทนั้น นับอธิกรณสมณะ ๗ ด้วย) (วิ.ป. (แปล) ๘/๓๓๘/๕๑๒) ไม่นับอธิกรณสมณะ ๗

ในพระบาลีมีระบุไว้ว่า สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ ซึ่งผู้บวชจะต้องปฏิบัติ มีอยู่ ๑๕๐ สิกขาบท ดังนี้

“พระองค์ผู้เจริญ สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้ มาถึงวาระที่จะยกขึ้นแสดงเป็นข้อ ๆ ตามลำดับทุกกึ่งเดือน” (อง.ติก. (แปล) ๒๐/๘๕/๓๑๑)

พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า “ถ้าเราจักบัญญัติสิกขาบทพร้อมกันคราวเดียว ๑๕๐ สิกขาบท มหาชนจักถึงความสะดุ้ง คิดว่า ในพระศาสนานี้ ต้องรักษาสิกขาบทมากมาย การบวชในศาสนาของพระสมณโคดม กระทำได้ยากหนอ”

(มิลินท. ๒๘๓)

สิกขาบทที่มีได้มาในพระปาติโมกข์ พระสังคีติกอาจารย์ จัดรวบรวมไว้ในคัมภีร์ มหาวรรคและจุฬวรรค (พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๔ เล่มที่ ๕ เล่มที่ ๖ เล่มที่ ๗)

มีข้อสังเกตอยู่ที่ทรงใช้คำว่า

“ธมฺมี ถมฺมํ กถฺวา ภิกฺขุ อามนฺเตสึ น ภิกฺขเว นหยามาเนน ภิกฺขุนา รุกฺเข กาโย อุกฺขมฺเสตพฺโพ, โย อุกฺขมฺเสยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส” (วิ.จู. ๗/๒๔๓/๑)

“ทรงแสดงธรรมมีถรรพัสถ์กับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อจะสร่งน้ำ ไม่พึง ชัดสีกายกับต้นไม้ รูปใดชัดสีกาย ต้องอาบัติทุกกฏ” (ดูเล่มสมบุรณ์ ๒๔๓/๓)

สิกขาบทที่มีได้ยกขึ้นสู่พระปาติโมกข์ไม่มีคำสั่งว่า “พึงยกขึ้นแสดง”

ในจุฬวรรค ภาค ๒ นี้ มิใช่จะมีแต่เรื่องที่จัดว่าเล็กน้อย แต่มีเรื่องที่สำคัญเช่น เรื่องภิกษุ ผู้ควรได้อาสนะ (ที่พัก) อันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ เรื่องพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต การกราบไหว้ ลูกรับทำอัญชลีกรรม สามิจักรกรรม อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ ตามลำดับพรรษา เรื่องบุคคลที่ไม่ควรไหว้ เรื่องบุคคล ที่ควรไหว้ เรื่องพระเทวทัตทำลายสงฆ์ ส่งคนไปลอบปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาค กลิ้งหินจากยอดภูเขาหวังจะปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาค แต่ทำได้เพียงยังพระโลหิต ที่พระบาทให้ห่อขึ้นเท่านั้น

เรื่องทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา เรื่องการทำสังคายนา พระธรรมวินัย ครั้งที่ ๑ ครั้งที่ ๒ แต่ละเรื่องสำคัญทั้งนั้น แต่เนื่องจากส่วนมาก เป็นเรื่อง เล็กน้อย ท่านจึงตั้งชื่อตามเนื้อเรื่องส่วนมากกว่า “จุฬวรรค”

เนื้อหาโดยย่อแห่งจุฬวรรค ภาค ๒

๕. ขุททกวัตถุขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ มี ๒ หัวข้อ คือ

๑. ขุททกวัตถุ ว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ
๒. รวมเรื่องที่มีในขุททกขันธกะ

๖. เสนาสนขันธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องเสนาสนะ มีทั้งหมด ๒๗ หัวข้อ คือ

๑. วิหารานุชานนะ	ว่าด้วยทรงอนุญาตวิหาร
๒. ปญฺญปฐฺนาทือนุชานนะ	ว่าด้วยทรงอนุญาตเตียงและตั้งเป็นต้น
๓. เสตวันณาทือนุชานนะ	ว่าด้วยทรงอนุญาตสีขาวเป็นต้น
๔. ปฏฺวิภาณจิตตปฏิกฺเขปะ	ว่าด้วยทรงห้ามภาพจิตรกรรมฝาผนัง

๕. อิฏฐกาจยาทีอนุชานนะ	ว่าด้วยทรงอนุญาตให้ก่ออิฐเป็นต้น
๖. อุปัฏฐานสาลาอนุชานนะ	ว่าด้วยทรงอนุญาตหอนัน
๗. ปาการาทีอนุชานนะ	ว่าด้วยทรงอนุญาตรั้วล้อมเป็นต้น
๘. อารามปริกเขปอนุชานนะ	ว่าด้วยทรงอนุญาตรั้วล้อมอาราม
๙. อนาถปิณฑิกวัตถุ	ว่าด้วยเรื่องอนาถปิณฑิกคหบดี
๑๐. นวกัมมทานะ	ว่าด้วยการให้นวกรรม(การก่อสร้าง)
๑๑. อัคคาสนาทีอนุชานนะ	ว่าด้วยทรงอนุญาตอาสนะอันเลิศเป็นต้น
๑๒. อวันทียาทีปุกคละ	ว่าด้วยบุคคลที่ไม่ควรไหว้เป็นต้น
๑๓. อาสนปฏิพาหนปฏิกเขปะ	ว่าด้วยทรงห้ามการกีดกันอาสนะ
๑๔. คิหิวิกตอนุชานนะ	ว่าด้วยทรงอนุญาตเครื่องใช้สอยอย่างคฤหัสถ์
๑๕. เขตวันวิหารานุโมทนา	ว่าด้วยทรงอนุโมทนาการถวายพระเขตวันวิหาร
๑๖. อาสนปฏิพาหนาทิ	ว่าด้วยการกีดกันอาสนะเป็นต้น
๑๗. เสนาสนนคคาหาปกสัมมติ	ว่าด้วยการแต่งตั้งภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่จัดแจง
เสนาสนะ
๑๘. อวิสสัชชียวัตถุ	ว่าด้วยของที่ไม่น่าพึงสละ
๑๙. อเวภังคียวัตถุ	ว่าด้วยของที่ไม่น่าพึงแบ่ง
๒๐. นวกัมมทานกถา	ว่าด้วยวิธีการที่ภิกษุให้นวกรรม
๒๑. อัญญตรปริโณคปฏิกเขปะ	ว่าด้วยทรงห้ามใช้เสนาสนะผิดที่เป็นต้น
๒๒. สังฆัตตาทิอนุชานนะ	ว่าด้วยทรงอนุญาตสังฆัตตเป็นต้น
๒๓. ภัตตทุทเทศกสัมมติ	ว่าด้วยการแต่งตั้งพระภัตตทุทเทศก์
๒๔. เสนาสนบัญญัติปาฐกสัมมติ	ว่าด้วยการแต่งตั้งภิกษุให้เป็นเสนาสนบัญญัติปาฐ
เป็นต้น
๒๕. อัปมัตตกวิสสัชชกสัมมติ	ว่าด้วยการแต่งตั้งภิกษุผู้แจกของเล็กน้อย
๒๖. สาวิญญคคาหาปาฐกสัมมติ	ว่าด้วยการแต่งตั้งภิกษุผู้แจกผ้าเป็นต้น
๒๗. รวมเรื่องที่มีในเสนาสนชั้นธกะ	

๗. สังฆเภทชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องสงฆ์แตกกัน มีทั้งหมด ๑๒ หัวข้อ คือ

๑. ฉลัภัยปัพพัชชาภยา	ว่าด้วยการบรรพชาของเจ้าศากยะ ๖ องค์
๒. เทวทัตตวัตถุ	ว่าด้วยเรื่องของพระเทวทัต

๓. ปัญจสัตถุกถา	ว่าด้วยพระศาสดา ๕ จำพวก
๔. ปากาสนียกัมมะ	ว่าด้วยสงฆ์ทำปากาสนียกรรมแก่พระเทวทัต
๕. อชาตสัตถุกุมารวัตถุ	ว่าด้วยเรื่องอชาตศัตรุกุมาร
๖. อภิमारเปสนะ	ว่าด้วยพระเทวทัตส่งคนไปลอบปลงพระชนม์
พระผู้มีพระภาค
๗. โลหิตุปปาทกัมมะ	ว่าด้วยพระเทวทัตทำร้ายพระศาสดาจนห้อ
พระโลหิต
๘. นาฬาคิรีเปสนะ	ว่าด้วยพระเทวทัตปล่อยช้างนาฬาคิรี
๙. ปัญจวัตถุยาจนากถา	ว่าด้วยพระเทวทัตกราบพุลลขอวัตถุ ๕ ประการ
๑๐. สังฆเภทกถา	ว่าด้วยการทำลายสงฆ์
๑๑. อุपालิปัญหา	ว่าด้วยปัญหาของพระอุบาลี
๑๒. รวมเรื่องที่มีในสังฆเภทชั้นระกะ	

๘. วัดตกชั้นระกะ ตอนว่าด้วยเรื่องวัตร มีทั้งหมด ๑๕ หัวข้อ คือ

๑. อาคันตุกวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้จรมา
๒. อาวาสีกวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ในอาวาส
๓. คมิกวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้ออกเดินทาง
๔. อนุมโหนวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในการอนุมโหน
๕. ภัตตัคควัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในโรงฉัน
๖. ปินทจาริกวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต
๗. อารัญญิกวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า
๘. เสนาสนวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในเสนาสนะ
๙. ชันตามรวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในเรือนไฟ
๑๐. วัจจุกุวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในวัจจุกุ
๑๑. อุปัชฌายวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในพระอุปัชฌาย์
๑๒. สัททิวาหาริกวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในสัททิวาหาริก
๑๓. อาจารย์วัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในพระอาจารย์
๑๔. อันเตवासีกวัตตกถา	ว่าด้วยวัตรปฏิบัติในอันเตवासิก
๑๕. รวมเรื่องที่มีในวัดตกชั้นระกะ	

๙. ปาติโมกข์ฐานชั้นธกะ ตอนว่าด้วยการงดพระปาติโมกข์ มีทั้งหมด ๑๑ หัวข้อ คือ

๑. ปาติโมกข์ทุทเทสยาจนะ ว่าด้วยการขอให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง
๒. มหาสมุทเทอฏฐัจฉริยะ ว่าด้วยความอัครจริยของมหาสมุท ๘ ประการ
๓. อิมัสมิงอัมมวินเยอฏฐัจฉริยะ ว่าด้วยความอัครจริยในพระธรรมวินัย ๘ ประการ
๔. ปาติโมกข์สวณารหะ ว่าด้วยผู้ควรฟังปาติโมกข์
๕. อัมมิกาอัมมิกปาติโมกข์ฐานะ ว่าด้วยการงดปาติโมกข์ที่ชอบธรรมและที่ไม่ชอบธรรม
๖. อัมมิกปาติโมกข์ฐานะ ว่าด้วยการงดปาติโมกข์ที่ชอบธรรม
๗. อิตตานทานังคะ ว่าด้วยองค์แห่งอธิกรณ์ที่ตนพึงรับ
๘. โจทเคนปัจจเวกขิตัพพัมมะ ว่าด้วยคุณสมบัติที่ผู้โจทก์พึงพิจารณา
๙. โจทเคนอุปภูฏาเปตัพพัมมะ ว่าด้วยคุณสมบัติที่ผู้โจทก์พึงตั้งไว้ในตน
๑๐. โจทกภูติตกปฏิสังยุตตกา ว่าด้วยเรื่องของผู้เป็นโจทก์และผู้ถูกโจท
๑๑. รวมเรื่องที่มีในปาติโมกข์ฐานชั้นธกะ

๑๐. ภิกขุณีชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องของภิกษุณี มีทั้งหมด ๓ หัวข้อ คือ

๑. มหาปชาปติโคตมี ว่าด้วยเรื่องพระนางมหาปชาปติโคตมี
๒. อฏฐครุอัมมะ ว่าด้วยครุธรรม ๘ ข้อ
๓. ภิกขุณีอุปสัมปทานุชานนะ ว่าด้วยทรงอนุญาตให้อุปสมบทภิกษุณี

๑๑. ปัญจสติกขันธกะ ตอนว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ทำสังคายนา มีทั้งหมด ๔ หัวข้อ คือ

๑. สังคีตินิทาน ว่าด้วยมูลเหตุการณ์ทำสังคายนา ครั้งที่ ๑
๒. ขุทธานุขุททกสิกขาปทกา ว่าด้วยสิกขาบทเล็กน้อย
๓. พรหมทัณฑกถา ว่าด้วยการลงพรหมทัณฑ์
๔. รวมเรื่องที่มีในปัญจสติกขันธกะ

๑๒. สัตตสติกขันธกะ ตอนว่าด้วยพระอรหันต์ ๗๐๐ รูป ทำสังคายนา
ตั้งหัวข้อเป็นภาณวาร รวม ๒ ภาณวาร

เนื้อหาที่น่าสนใจในจุฬวรรค ภาค ๒

ประเด็นที่น่าสนใจในแต่ละชั้นระกะพอสรุปได้ ดังนี้

๕. ขุททกวัตถุชั้นระกะ ตอนที่ว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ

มีเรื่องการสงฆ์ เรื่องการที่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ใช้เครื่องประดับชนิดต่าง ๆ เรื่องการตกแต่งร่างกาย เรื่องเกี่ยวกับบริหาร เช่น บาตร เชิงรองบาตร เรื่องจีวร เรื่องการเย็บจีวร เรื่องทรงอนุญาตให้ฉาบทาศาลา โรงสวด โรงจกรม เรื่องทรง อนุญาตบันได ราวบันได เรื่องการตั้งเตาไฟ เรื่องเปลือยกายให้วักน เรื่องทรงอนุญาตบ่อน้ำ เรื่องทรงอนุญาตให้รับประเคนดอกไม้ของหอม เรื่องห้ามเหยียบผ้าขาว เรื่องภิกษุไว้เล็บยาว เรื่องพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ขัดเล็บ ไว้ผมยาว ไว้หนวดไว้เครา เป็นต้น ในหัวข้อรวมเรื่องท่านกล่าวว่า มี ๑๑๐ เรื่อง

มีเรื่องที่น่าสนใจ คือ เรื่องทรงห้ามยกพระพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต

มีภิกษุ ๒ รูปเป็นพี่น้องกัน ชื่อ เมฆฐะและโกกุฐฐะ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ถ้อยคำอ่อนหวานมีเสียงไพเราะ ท่านเกรงว่าภิกษุทั้งหลายที่เข้ามาบวชจากต่างเชื้อชาติ ต่างตระกูล จะทำพระพุทธพจน์ให้ผิดเพี้ยนด้วยภาษาของตน จึงเข้าไปกราบทูลขอพระพุทธเจ้าเพื่อขอยกพระพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต

พระบาลีตรึงท่านใช้คำว่า “หนท มยฺ ภนเต พุทธวจนํ ฉนทโส อาโรเปม” (วิ.จุ.๗/๒๘๕/๔๖) คือ พระเมฆฐะและพระโกกุฐฐะจะขอยกพระพุทธพจน์ขึ้นโดยฉันท

อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงยกพระพุทธพจน์ขึ้นตามวิธีแห่งภาษาสันสกฤต ดุจพระเวท

พระผู้มีพระภาคทรงห้าม ทรงปรบอาบัติทุกกฏ ทรงอนุญาตให้เล่าเรียนพระพุทธพจน์ด้วยภาษาของตน อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงถ้อยคำที่เป็นภาษาของชาวมคธ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้ (วิ.อ. ๓/๒๘๕/๓๑๗)

เรื่องพวกภิกษุฉัพพัคคีย์เรียนโลกายัตซึ่งหมายถึงวิชาการทางโลก แต่วิชาการทางโลกในที่นี้หมายถึง ดติยศาสตร์ คือ ศาสตร์ของพวกลัทธิต่าง ๆ ซึ่งประกอบ ด้วยเรื่องไร้ประโยชน์ เช่นเรื่องสรรพสิ่งไม่บริสุทธ์ เป็นเดน สรรพสิ่งบริสุทธ์ ไม่เป็นเดน กาขาว นกยางดำ เป็นต้น มิได้หมายถึง วิชาการทางโลกแบบสมัยปัจจุบัน ทรงปรบอาบัติทุกกฏภิกษุผู้เรียน

วิชาการทางโลกในสมัยปัจจุบันน่าจะสงเคราะห์เข้าในไตรจฉานวิชา คือ เรื่องที่ขัดขวางทางไปสู่มรรคผลนิพพาน (ดู วิ.มหา. (แปล) ๒/๑๔๔/๓๑๖, ๕๐๘/๕๙๙)

เรื่องการให้พรเมื่อมีคนจาม การให้พรทั้งที่เป็นภาษามคธทั้งที่กล่าวด้วยภาษาไทย ในปัจจุบัน คงมีธรรมเนียมมาจากเรื่องนี้

ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคห้อมล้อมด้วยบริษัท ประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ ได้ทรงจามขึ้น ภิกษุทั้งหลายได้พากันถวายพระพรเสียงดังว่า “ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงเจริญพระชนมายุเถิด ขอพระสุคตจงทรงเจริญพระชนมายุเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระองค์รับสั่งถามว่า “เมื่อมีการจาม ผู้ที่ได้รับพรว่า ขอให้มีอายุยืน จะมีอายุยืน มีอายุสั้นเพราะเหตุนั้นหรือ”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ไม่เป็นอย่างนั้น” พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีการจาม ภิกษุไม่พึงให้พรว่าขอจงมีอายุยืน รูปใดให้พร ต้องอาบัติทุกกฏ”

ต่อมาภิกษุทั้งหลายจามขึ้น ประชาชนให้พรว่า ขอท่านทั้งหลายจงมีอายุยืน ภิกษุทั้งหลายไม่ให้พรตอบ จึงถูกประชาชนตำหนิ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายให้พร เพราะประชาชนต้องการความมีสิริมงคล

๖. เสนาสนชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องเสนาสนะที่อยู่อาศัย

ช่วงปฐมโพธิกาล พระผู้มีพระภาคยังมีได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่ในที่พักอาศัย ภิกษุทั้งหลายพักอาศัยตามป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎี กลางแจ้ง ลอมฟาง

ต่อมา เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ขอสร้างที่พักถวายภิกษุสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ ภิกษุทั้งหลายพักอาศัยในเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ วิหาร (เป็นที่พักซึ่ง โบกฉาบภายในภายนอก มีประตูหน้าต่าง, เรือนมุงแถบเดียว) ปราสาท (เรือนยาว) เรือนโล้น (ปราสาทหลังคาโล้น มีเรือนยอดตั้งอยู่บนดาดฟ้า มีชานชมแสงจันทร์) ถ้ำ (ถ้ำอิฐ ถ้ำศิลา ถ้ำไม้ ถ้ำดิน)

ต่อมา ประชาชนสร้างเสนาสนะถวายภิกษุสงฆ์มากมายเป็นที่พักไม่มีประตู พวกสัตว์ เลี้ยกลานพากันเข้าไป พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตประตูหน้าต่างและสิ่งต่าง ๆ ในวิหาร เช่น เติง ตั้ง ม้านั่ง พูก หมอน ทรงอนุญาตให้ช่างเขียนภาพจิตรกรรมเป็นลวดลายดอกไม้ ลวดลายเถาวัลย์ ลวดลายพินมังกิร ลวดลายดอกจอกไว้ในวิหาร แต่ทรงห้ามเขียนภาพสตรี ภาพบุรุษ ผู้ใดให้เขียน ทรงปรับอาบัติทุกกฏ

นอกจากนี้ ยังทรงอนุญาตสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ที่พักของภิกษุสงฆ์เป็นสัปปายะ

มีเรื่องที่น่าสนใจ คือ เรื่องท่านอนาถปิณฑิกคหบดี ซึ่งภายหลังพระพุทธองค์ได้ ทรงยกย่องไว้ในเอตทัคคะในด้านการถวายทาน เดินทางมากรุงราชคฤห์ ได้พบพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงแสดงอนุพุทฺธิกาโปรด ท่านได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นโสดาบัน ได้กราบทูลนิมนต์ พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ไปจำพรรษา ณ กรุงสาวัตถี พระพุทธองค์มีรับสั่งว่า ตถาคตทั้งหลาย ยินดีในสุญญาคาร

ท่านอนาถบิณฑิกคหบดี เดินทางกลับกรุงสาวัตถี เทียบแสวงหาสถานที่ที่จะเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์ ได้ไปพบพระอุทยานของเจ้าเชตราชกุมาร เห็นว่าเป็นสถานที่เหมาะสมจึงขอซื้อ ในที่สุดตกลงซื้อขายกันโดยให้ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีนำหาปณะมาปูบนพื้นที่เรียงให้ริมจกดกัน

ท่านอนาถบิณฑิกคหบดี ให้คนนำหาปณะมาปูบนพื้นที่เรียงริมหาปณะจกดกันเป็นจำนวนถึง ๑๘ โกฏิ จนเหลือพื้นที่อยู่ตรงประตูอุทยาน เจ้าเชตราชกุมารบริจาคว่า แล้วสร้างซุ้มประตูให้ด้วย อารามแห่งนี้มีชื่อว่า “เชตวันวิหาร”

ท่านอนาถบิณฑิกคหบดี ได้ก่อสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ เช่น ศาลาหอนัน โรงไฟ กุฏิ วัจกุฏิ ที่งกรรม ศาลาจงกรม ขุดบ่อน้ำ ศาลาบ่อน้ำ ขุดสระโบกขรณี สร้างมณฑป สิ้นทรัพย์ไป ๑๘ โกฏิ ได้ทำการฉลองอีก ๑๘ โกฏิ รวม ๕๔ โกฏิ

เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์เสด็จมาถึงกรุงสาวัตถีแล้วเข้าประทับ ณ พระเชตวัน ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีได้กราบทูลนิมนต์ไปฉันภัตตาหารยังนิเวศน์ของตน พร้อมกับภิกษุสงฆ์ในวันรุ่งขึ้น

วันรุ่งขึ้น เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีได้กราบทูลถามว่า “จะปฏิบัติอย่างไรกับพระเชตวัน” พระองค์รับสั่งให้ถวายพระเชตวันแก่สงฆ์ในทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มีมา แล้วทรงอนุโมทนาวิหารทานของท่านอนาถบิณฑิกคหบดี

ท่านอนาถบิณฑิกคหบดี ได้บริจาควัสดุในพระพุทธศาสนามากมาย กล่าวกันว่า ผู้ที่เกิดเป็นชายไม่มีใครบริจาควัสดุในพระพุทธศาสนาเท่าท่าน นอกจากพระเจ้าอโศกมหาราช

เรื่องทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์กราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม ตามลำดับพรรษา ให้แบ่งอาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ ภัตตาหารอันเลิศ ตามลำดับพรรษา สาเหตุเกิดจากเมื่อคราวที่พระผู้มีพระภาคเสด็จจากกรุงเวสาลีไปกรุงสาวัตถี พวกภิกษุอันเดวาลิกของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ รีบล่วงหน้าไปจับจองวิหาร จับจองที่นอนเพื่อพระอุปฌาย์ เพื่ออาจารย์ และเพื่อตนเองจนหมด

ท่านพระสารีบุตรไปถึงภายหลัง ไม่ได้ที่พัก จึงไปพักบริเวณร่มไม้ เวลารุ่งอรุณ พระผู้มีพระภาคเสด็จลุกขึ้นทรงพระภาสะ ท่านพระสารีบุตรก็ได้กระแอมรับ พระองค์ตรัสถามว่า “ใครอยู่ที่นั่น” ท่านพระสารีบุตรทูลตอบว่า “สารีบุตร พระพุทธเจ้าข้า” “สารีบุตร ทำไมเธอจึงมาพักที่นี่เล่า”

ท่านพระสารีบุตรจึงกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งให้ประชุม

สงฆ์สอบถามเหตุนี้ ภิคุทั้งหลายรับว่าจริง จึงทรงดำนิพวกภิคุ อันตวาสิกของพวกภิคุฉัพพัคคีย์ แล้วรับสั่งถามภิคุทั้งหลายว่า “ใครควรจะได้อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้บวชจากตระกูลกษัตริย์ควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้บวชจากตระกูลพราหมณ์ควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้บวชจากตระกูลคหบดีควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้ทรงสุตตันตะควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้ทรงพระวินัยควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้เป็นพระธรรมกถึกควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้ได้ปฐมฌานควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้ได้ทุติยฌานควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้ได้ตติยฌานควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้ได้จตุตถฌานควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้เป็นโสดาบันควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้เป็นสกทาคามีควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้เป็นอนาคามีควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้เป็นพระอรหันต์ควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้ได้วิชา ๓ ควรจะได้”

ภิคุบางพวกกราบทูลว่า “ภิคุผู้ได้อภิญญา ๖ ควรจะได้”

พระผู้มีพระภาคได้ทรงยกชาดกเรื่องสัตว์ ๓ สหาย (ขุ.ชา. (แปล) ๒๗/๓๗/๑๖) มาแสดง มินกกระทา ลิง และช้าง ทั้ง ๓ อยู่กันอย่างไม่เคารพไม่ยำเกรงกัน ต่อมาได้ปรึกษากัน เพื่อจะหาผู้สูงวัยกว่ากัน จึงสอบถามเรื่องราวเก่ากันและกัน

ช้างตอบว่า เมื่อยังเล็ก ตนเคยเดินคร่อมต้นไทร ต้นที่อยู่ใกล้พวกตน

ลิงตอบว่า เมื่อยังเล็ก ตนเคยนั่งบนพื้นดินกัดกินยอดไทรต้นนั้น

นกกกระทากล่าวว่า ในที่แห่งนั้นมีต้นไทรใหญ่ เรากินผลของมันแล้วมาถ่ายมูล ที่ตรงนี้ ไทรต้นนี้เกิดจากเมล็ดของต้นไทรที่เราถ่ายมูลไว้ ดังนั้นเราจึงเป็นผู้ใหญ่โดยชาติกำเนิด

จากนั้นช้างกับลิงได้กล่าวกับนกกกระทาวว่า พวกตนจะสักการะเคารพนับถือบูชา และ เชื้อฟงนกกกระทา

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ภิคุทั้งหลายมีความเคารพมีความยำเกรงกันและกัน ดำเนินชีวิตอย่างเสมอภาคกันแล้วมีรับสั่งสรุปว่า “ภิคุทั้งหลาย เราอนุญาตการกราบไหว้

การลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ ตามลำดับ
พรรษา ภิกษุไม่พึงกีดกันเสนาสนะของสงฆ์ตามลำดับพรรษา รูปใดกีดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ”
(ดูเล่มสมบุรณ์ ๓๑๑/๑๒๕-๑๒๖)

กิจที่ภิกษุทั้งหลายพึงกระทำแก่กันและกันตามลำดับพรรษา หมายถึงภิกษุปกติ กระทำ
แก่ภิกษุปกติ ยกเว้นภิกษุที่ประพฤติฐานวิธีออกจากอาบัติสังฆาติเสสและภิกษุที่ถูกสงฆ์
ลงโทษ เช่น ถูกลงอุกเขปนียกรรม

กิจทุกอย่างพึงกระทำแก่กันและกันตามลำดับพรรษาก็จริง แต่มีอยู่เรื่องหนึ่ง ที่ไม่ต้อง
ทำตามลำดับพรรษา คือ ไม่พึงถ่ายอุจจาระตามลำดับพรรษา ที่ไม่ต้องถ่าย อุจจาระตามลำดับ
พรรษานั้น เนื่องจากเกิดเรื่องขึ้น คือ

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายถ่ายอุจจาระในวัฏฏ์ตามลำดับพรรษา ภิกษุนวกะถึงก่อนปวด
อุจจาระก็ต้องรอ กลั้นอุจจาระจนเป็นลมสลบล้มลง

พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุไม่พึงถ่ายอุจจาระตามลำดับพรรษา รูปใดถ่าย ตาม
ลำดับพรรษา ต้องอาบัติทุกกฏ เราอนุญาตให้ถ่ายอุจจาระตามลำดับผู้มาถึง (ดูเล่มสมบุรณ์
๓๗๓/๒๔๒)

เรื่องบุคคลที่ภิกษุควรไหว้และไม่ควรไหว้ ครั้นพระผู้มีพระภาครับสั่งให้ภิกษุทั้งหลาย
ทำการกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม ให้อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาต
อันเลิศกันตามลำดับพรรษาแล้ว ได้ทรงแสดงบุคคลที่ภิกษุไม่ควรไหว้ ๑๐ จำพวก คือ

๑. ผู้อุปสมบทก่อนไม่ควรไหว้ผู้อุปสมบทภายหลัง
๒. ไม่ควรไหว้อุปสัมบัน
๓. ไม่ควรไหว้ภิกษุนานาสังวาสผู้มีพรรษาแก่กว่าเป็นอธรรมวาที
๔. ไม่ควรไหว้มาตุคาม
๕. ไม่ควรไหว้บัณฑิต
๖. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้กำลังอยู่ปริวาส
๗. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม
๘. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่มานัต
๙. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้กำลังประพฤติมานัต
๑๐. ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก้อาพาธ

จากนั้นได้ทรงแสดงบุคคลที่ภิกษุควรไหว้ ๓ จำพวก คือ

๑. ผู้อุปสมบทภายหลังควรไหว้ผู้อุปสมบทก่อน

๒. ควรไหว้ภิกษุณานาสังวาสผู้มีพรรษาแก่กว่าเป็นธรรมเนียม

๓. ควรไหว้พระตาคตผู้เป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ (ดูเล่มสมบูรณ์ ๓๑๒/๑๒๖-๑๒๗)

ต่อมาเกิดกรณีกีดกันหวงเสนาสนะขึ้นมา จึงทรงอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติ ๕ ประการ คือ

๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ
๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง
๓. ไม่ลำเอียงเพราะหลง
๔. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว
๕. รู้จักเสนาสนะที่ให้ถือแล้วและเสนาสนะที่ยังมิได้ให้ถือ

เป็นเสนาสนบัญญัติปกะ คือ เป็นผู้จัดแจงเสนาสนะสำหรับภิกษุสงฆ์

ทรงสรรเสริญการเรียนพระวินัย ทรงพรรณนาคุณของท่านพระอุบาลีผู้ทรงพระวินัย พระภิกษุทั้งที่เป็นเถระ ทั้งที่เป็นนวกะ ทั้งที่เป็นมัชฌิมะ พวกกันเรียนพระวินัย ในสำนักของท่านพระอุบาลี

๗. สังเกตชั้นระกะ ตอนที่ว่าด้วยการทำลายสงฆ์

มีเรื่องที่น่าสนใจ คือ เรื่องการที่เจ้าศากยะ ๖ องค์คือ เจ้าภัททิยศากยะ เจ้าอนุรุทธศากยะ เจ้าอานนทศากยะ เจ้าภคศากยะ เจ้ากิมพิลศากยะ เจ้าเทวทัตโกลิยะ กับอุบาลีช่างกลบกรวมเป็น ๗ ท่าน ออกบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อนุปิยนิกมของพวกมัลลक्षัตริย์

ทั้ง ๖ ท่านให้อุบาลีช่างกลบกวชก่อน เพื่อที่ตนจะได้ถูกรับกราบไหว้เป็นการตัดความถือตัวที่เป็นศากยะและโกลิยะ

ครั้งที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กรุงโกสัมพี พระเทวทัตถูกต้นหาความมักใหญ่ ครอบงำจิต ชักจูงให้อาตมศตฺรุกรุมารเลื่อมใสในอิทธิฤทธิ์ของตน คิดจะขอพระพุทเจ้าปกครอง ภิกษุสงฆ์ พระเทวทัตได้เลื่อมจากฤทธิ์ พร้อมกับความคิดนั้น

ต่อมาถูกสงฆ์ทำปกาสนิยกรรม จึงไปยุยงให้อาตมศตฺรุกรุมารปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระชนก ส่วนตนเองได้ส่งคนไปลอบปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาค แต่คนเหล่านั้น กลับเลื่อมใสในพระพุทธองค์ ได้ฟังอนุพุทพิกถาสำเร็จโสดาปัตติผลทุกคน

ต่อมา พระเทวทัตลงมือกลิ้งศิลาจากยอดภูเขาหวังจะปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาค แต่ทำได้เพียงยิงพระโลหิตของพระผู้มีพระภาคให้ห้อขึ้นเท่านั้น

พระเทวทัตมิได้หยุดการกระทำเพียงเท่านั้น ได้สั่งคนให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีไปปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาคอีก แต่ช้างนาฬาคีรีก็หมดพละด้วยอำนาจ พระเมตตา

เพื่อให้ประชาชนเลื่อมใส พระเทวทัตกับพรรคพวก คือ พระโกกาลิกะ พระกณโฆรติสสกะ พระขันธเทวีบุตร พระสมุทททัตตะได้พากันประพาศเครื่องครัดแล้ว เข้าไปกราบทูลขอพระผู้มีพระภาคเพื่อให้ภิกษุสงฆ์ประพาศอย่างที่ว่าพวกตนประพาศ เรียกว่าวัตร ๕ ประการ คือ

๑. ภิกษุทั้งหลายควรอยู่ป่าตลอดชีวิต ภิกษुरुูปใดเข้าบ้าน ภิกษुरुูปนั้น มีโทษ
๒. ภิกษุทั้งหลายควรเที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต ภิกษुरुูปใดยินดีกิจนิมนต์ ภิกษुरुูปนั้น มีโทษ
๓. ภิกษุทั้งหลายควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต ภิกษुरुูปใดยินดีผ้าคหบดี ภิกษुरुูปนั้น มีโทษ
๔. ภิกษุทั้งหลายไม่ควรฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต ภิกษुरुูปใดฉันปลาและเนื้อ ภิกษुरुูปนั้น มีโทษ

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาต โดยรับสั่งว่า ภิกษुरुูปใดปรารณาจะอยู่ในละแวกบ้าน ก็จงอยู่ ภิกษुरुูปใดปรารณาจะเที่ยวบิณฑบาตก็จงเที่ยวบิณฑบาต ภิกษुरुูปใดปรารณาจะรับนิมนต์ก็จงรับ ภิกษुरुูปใดปรารณาจะถือผ้าบังสุกุลก็จงถือ ภิกษुरुูปใดปรารณาจะรับคหบดีจีวรก็จงรับ

เราอนุญาตให้ภิกษุถือการอยู่ตามโคนไม้ ๘ เดือน (เว้นฤดูฝน) เราอนุญาตปลา และเนื้อที่บริสุทธิ์ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ

๑. ไม่ได้เห็น
๒. ไม่ได้ยิน
๓. ไม่นึกสงสัย

พระเทวทัตกับพรรคพวกพอใจที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาต เพราะประชาชนที่ไม่รู้จะเข้าใจว่าพวกตนประพาศปฏิบัติเครื่องครัด

เรื่องพระเทวทัตทูลขอวัตร ๕ ประการนี้ มาในนิทานต้นบัญญัติสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งสังฆาติเสส (วิ.มหา. (แปล) ๑/๔๑๐/๔๔๓) แล้วครั้งหนึ่ง

ต่อมาเมื่อถึงวันอุโบสถพระเทวทัตได้ประกาศเรื่องที่ตนไปทูลขอวัตร ๕ ประการแล้วพระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาต ชักจูงให้ผู้อื่นเห็นว่าพวกตนประพาศเครื่องครัดกว่าพระผู้มีพระภาคแล้วได้พวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีประมาณ ๕๐๐ รูปเป็น พรรคพวกแล้วได้พาพรรคพวกไปยังคยาสิสประเทศ

ต่อมาพระผู้มีพระภาคได้ส่งท่านพระสารีบุตรกับท่านพระมหาโมคคัลลานะไปนำพวกภิกษุวัชชีบุตรเหล่านั้นกลับมา เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่พระเทวทัตทำลายสงฆ์ขึ้นแล้ว ท่านพระอุบาลีได้เข้ากราบทูลถามถึงเหตุที่จัดว่าเป็นสังฆราชี (ความร้ายรานแห่งสงฆ์) และสังฆเภท (ความแตกแห่งสงฆ์)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสบอกเหตุที่ทำให้เป็นสังฆราชาและสังฆเภทแล้วสรุปว่า ภิกษุณีทำลายสงฆ์ไม่ได้ อุบาสกทำลายสงฆ์ไม่ได้ อุบาสิกาทำลายสงฆ์ไม่ได้ได้แต่เพียงพยายามทำลาย แต่ภิกษุปกติผู้มีสังวาสเสมอกันอยู่ในสมานสีมา ย่อมทำลายสงฆ์ได้
 เรื่องท่านพระอุบาสีได้กราบทูลถามถึงเหตุที่ทำให้เกิดสังฆเภท พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงเหตุที่ทำให้เกิดสังฆเภท ๑๘ ประการ คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้

๑. แสดงอธรรมว่าเป็นธรรม
๒. แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม
๓. แสดงสิ่งที่มีไฉนวินัยว่าเป็นวินัย
๔. แสดงวินัยว่ามีไฉนวินัย
๕. แสดงสิ่งที่พระตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้ว่า พระตถาคตได้ภาสิตไว้ ได้ตรัสไว้
๖. แสดงสิ่งที่พระตถาคตได้ภาสิตไว้ ได้ตรัสไว้ว่า พระตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้
๗. แสดงจริยวัตรที่พระตถาคตไม่ได้ประพฤติมาว่าพระตถาคตได้ประพฤติมา
๘. แสดงจริยวัตรที่พระตถาคตได้ประพฤติมาว่าพระตถาคตไม่ได้ประพฤติมา
๙. แสดงสิ่งที่พระตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่าพระตถาคตได้บัญญัติไว้
๑๐. แสดงสิ่งที่พระตถาคตได้บัญญัติไว้ว่าพระตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้
๑๑. แสดงอนาบัติว่าเป็นอาบัติ
๑๒. แสดงอาบัติว่าเป็นอนาบัติ
๑๓. แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติหนัก
๑๔. แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติเบา
๑๕. แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ
๑๖. แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ
๑๗. แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ
๑๘. แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ

แล้วแยกพวกออกไป แยกกันทำอุโบสถ แยกกันทำปวารณา แยกกันทำสังฆกรรม จึงจะจัดว่าทำให้สงฆ์แตกกัน

จากนั้นท่านพระอุบาสีได้กราบทูลถามถึงเหตุที่ทำให้สงฆ์สามัคคีกัน พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงเหตุตรงกันข้ามจากเหตุที่ทำให้สงฆ์แตกกัน ๑๘ ประการนั้น คือ

๑. แสดงอธรรมว่าเป็นอธรรม
๒. แสดงธรรมว่าเป็นธรรม
๓. แสดงสิ่งมีไฉนวินัยว่ามีไฉนวินัย

๔. แสดงวินัยว่าเป็นวินัย
 ๕. แสดงสิ่งที่พระตถาคตไม่ได้ภาซิตไว้ ไม่ได้ตรัสว่า พระตถาคตไม่ได้ภาซิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้
 ๖. แสดงสิ่งที่พระตถาคตได้ภาซิตได้ตรัสไว้ว่าพระตถาคตได้ภาซิตไว้ ได้ตรัสไว้
 ๗. แสดงจริยวัตรที่พระตถาคตไม่ได้ประพฤติมาว่าพระตถาคตไม่ได้ประพฤติมา
 ๘. แสดงจริยวัตรที่พระตถาคตได้ประพฤติมาว่าพระตถาคตได้ประพฤติมา
 ๙. แสดงสิ่งที่พระตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่าพระตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้
 ๑๐. แสดงสิ่งที่พระตถาคตได้บัญญัติไว้ว่าพระตถาคตได้บัญญัติไว้
 ๑๑. แสดงอนาบัติว่าเป็นอนาบัติ
 ๑๒. แสดงอาบัติว่าเป็นอาบัติ
 ๑๓. แสดงอาบัติเบาว่าเป็นอาบัติเบา
 ๑๔. แสดงอาบัติหนักว่าเป็นอาบัติหนัก
 ๑๕. แสดงอาบัติมีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติมีส่วนเหลือ
 ๑๖. แสดงอาบัติไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ
 ๑๗. แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ
 ๑๘. แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ
- ไม่แยกพวกออกไป ไม่แยกกันทำอุโบสถ ไม่แยกกันทำปวารณา ไม่แยกกัน ทำสังฆกรรม
นี้เป็นเหตุให้สงฆ์สามัคคีกัน

๘. วัดตักขณรกะ ตอนว่าด้วยเรื่องข้อวัตร

วัตร คือข้อปฏิบัติ ๑๔ อย่าง คือ

๑. อาคันตุกวัตร	วัตรปฏิบัติของภิกษุผู้จรมา
๒. อาวาสกวัตร	วัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ในอาวาส
๓. คมิกวัตร	วัตรปฏิบัติของภิกษุผู้ออกเดินทาง
๔. อนุโมทนาวัตร	วัตรปฏิบัติในการอนุโมทนา
๕. ภัตตคควัตร	วัตรปฏิบัติในโรงฉัน
๖. ปินทจาริกวัตร	วัตรปฏิบัติของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต
๗. อารัญญิกวัตร	วัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า
๘. เสนาสนวัตร	วัตรปฏิบัติในที่อยู่อาศัย
๙. ชันตามรวัตร	วัตรปฏิบัติในเรือนไฟ

อนุปวาโท อนุปฆาโต ปาติโมกฺเข จ สํวโร
มตตถญฺญา จ ภตตสฺมี ปนตถจ สยนาสนํ
อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธานสาสนํ.

(ที.ม. ๑๐/๙๐/๔๓-๒๕, พุ.ธ. ๒๕/๑๘๓-๑๘๕/๔๙-๕๐)

“การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม
การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม

ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต
ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นสมณะ
การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด การประกอบความเพียรในอธิจิต
นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

การแสดงโอวาทปาติโมกข์ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงทุกกึ่งเดือนเฉพาะแก่ภิกษุสงฆ์
ที่พักอยู่ในสีมาเดียวกับพระพุทธองค์ ภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในสีมาอื่น อยู่ในถิ่นอื่น ในวันอุโบสถ
๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ก็จะทำอุโบสถยกปาติโมกข์ คือ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรง
บัญญัติขึ้นแสดงกันเองในสีมานั้น ๆ

การที่ภิกษุสงฆ์ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงกันเองนี้ พระผู้มีพระภาคได้ทรงดำริและ
ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถยกสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ขึ้นแสดงทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ
(วิ.ม. (แปล) ๔/๑๓๓/๒๐๙, ๑๓๖/๒๑๓)

อนึ่ง สิกขาบทที่ภิกษุสงฆ์ยกขึ้นแสดงในวันอุโบสถนั้น แต่ช่วงต้นพุทธกาลมา
พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทได้เท่าไร ก็ยกสิกขาบทขึ้นแสดงเท่านั้น เช่น มีปรากฏใน
อังคุตตรนิกายว่า

“สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้ มาถึงวาระที่จะยกขึ้นแสดงเป็นข้อ ๆ ตามลำดับทุกกึ่งเดือน”
(อง.ติก. (แปล) ๒๐/๘๕/๓๑๑) ช่วงนั้นบัญญัติได้ ๑๕๐ สิกขาบท

สาเหตุที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงทำอุโบสถไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุสงฆ์
ก็เนื่องจากมีภิกษุไม่บริสุทธิ์ร่วมอยู่ด้วยพระองค์ได้มีรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายในครั้งนั้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่เราจะทำอุโบสถ จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในบริษัทที่ไม่บริสุทธิ์ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวไม่พึงฟังปาติโมกข์ รูปใดฟัง ต้องอาบัติทุกกฏ

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ตั้งปาติโมกข์แก่ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัว” (ดูเล่มสมบูรณ์ ๓๘๓-๓๘๖/๒๗๘-๒๘๕)

๑๐. ภิกษุนี้ชั้นธกะ ตอนว่าด้วยเรื่องภิกษุณี

มีเรื่องที่น่าสนใจ คือ เรื่องที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สตรีบวชในพระธรรมวินัยนี้ ฟังทราบเหตุการณ์ก่อนที่จะทรงอนุญาตให้บวช หลังจากที่พระบรมศาสดาตรัสรู้แล้วเสด็จจาริกแสดงธรรมโปรดเหล่าเวไนยสัตว์เป็นลำดับ จนกระทั่งเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก ได้ทรงบวชให้นันทกุมารพระอนุชา ต่อมาอีก ๗ วัน ได้โปรดให้ท่านพระสารีบุตรบรรพชา راهุลกุมารเป็นสามเณร ขณะที่พระผู้มีพระภาคยังประทับอยู่ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้ไปกราบทูลขอบวชในพระธรรมวินัย พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาต ภายหลังพระนางปชาบดีโคตมีได้ปลงพระเกศานุ่งห่ม ผ้ากาสาเย

ต่อมาเกิดเหตุการณ์ที่ฝ่ายพระญาติากยวงศ์กับโกถียวงศ์ทะเลาะแย่งน้ำกัน พระองค์เสด็จไปแสดงธรรม คือ อตตทัณทสูตร (ข.สุ. ๒๕/๙๔๒/๕๑๘) โปรดจนพระญาติทั้งฝ่ายศากยและโกถียะเลื่อมใส ยกพระกุมารให้บวชกับพระศาสดาฝ่ายละ ๒๕๐ องค์ รวม ๕๐๐ องค์

ต่อมามเหสีของภิกษุศากยและโกถียะ ๕๐๐ รูปนั้น ได้ส่งข่าวถึงภิกษุเหล่านั้น เพื่อให้สีกออกมา ทำให้ภิกษุเหล่านั้นเกิดความไม่ยินดีในการประพฤติพรหมจรรย์ พระผู้มีพระภาคทรงทราบเข้า ได้ทรงแสดงกุนาลชาดก (ข.ชา.อัสติ. (๕๓๖)๒๘/๘๙) โปรดภิกษุเหล่านั้นได้สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วพระผู้มีพระภาคได้พาภิกษุพระญาติเหล่านั้นไปพักในปามหาวัน ได้ทรงสั่งสอนจนสำเร็จพระอรหัตตผลทุกรูป

ต่อมามเหสีของภิกษุศากยและโกถียะ ๕๐๐ รูปนั้น ได้ส่งข่าวไปถึงขอให้สีกออกมา ภิกษุเหล่านั้นได้ส่งข่าวตอบไปว่า พวกท่านไม่ควรที่จะอยู่ครองเรือนอีก

มเหสีเหล่านั้นทราบว่สำเร็จพระอรหัตตผลแล้วก็จะขอออกบวชบ้าง จึงพากันไปขออนุญาตพระนางปชาบดีโคตมี แล้วทั้งหมดก็ได้ปลงพระเกศานุ่งห่มผ้ากาสาเยถือเพศบวชอุทิศพระพุทธรองค์ในพระราชวังแล้วพากันเดินทางไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคที่กรุงเวสาฬะระยะทางถึง ๕๑ โยชน์ แม้พวกเจ้าศากยและโกถียะ จะจัดยานพาหนะถวาย ก็ไม่เดินทางด้วยยานพาหนะด้วยทรงเกรงว่ ถ้าโดยสารยานพาหนะไปจะเป็นการแสดงความไม่เคารพในพระศาสดา

พวกเจ้าศากยะและโกลิยะจึงส่งคนไปอำนวยการความสะดวกถวายการอารักขา บรรทุกข้าวสาร เนยใสและน้ำมันเป็นต้น เต็มเกวียนคอยจัดอาหารให้ส่วยจนถึงปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ศากิยาณิเหล่านั้นเดินทางกันจนเข้าบวมพอง

พระนางมหาปชาบดีโคตมี ไม่อาจเสด็จเข้าไปในวิหาร ทรงยืนกันแสงด้วยทรงดำริว่า พระพุทธรูปองค์นี้ได้ทรงอนุญาตให้ตนบวช แต่ตัวท่านถือเพศบวชเอาเอง และเรื่องที่ตัวท่านถือเพศบวชเองก็รู้กันไปทั่ว ถ้าพระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาตก็ดีไป ถ้าไม่ทรงอนุญาต ก็จักเกิดการครหามากมาย

ท่านพระอานนท์จึงช่วยกราบทูลขอพระศาสดาจนได้บรรพชาอุปสมบทด้วยรับครุธรรม ๘ ประการ ฝ่ายศากิยาณิและโกลิยาณิที่ไปทั้งหมดก็ได้บวชพร้อมกัน

เมื่ออุปสมบทแล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดา ได้เรียนกัมมัฏฐาน ในสำนักพระศาสดาแล้วไปเจริญภาวนา ต่อมาไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัตตผล มีอภิญญาและปฏิสัมภิทาเป็นคุณบริวาร

ส่วนภิกษุณี ๕๐๐ รูป ได้ฟังโอวาทของท่านพระนันทกะ (นันทโกวาทสูตร ม.อ. ๑๔/๓๔๘/๓๔๔) ก็ได้สำเร็จมรรคผล ผู้ที่สำเร็จต่ำสุดก็ขึ้นโสดาบัน

พระนางปชาบดีโคตมี และภิกษุณีศากิยาณิโกลิยาณิทั้ง ๕๐๐ รูป นิพพานก่อนพระพุทธเจ้า

ก่อนที่ท่านและบริวารจะนิพพานนั้นท่านได้เข้าสมาบัติ ครั้นออกจากสมาบัติแล้ว ก็ได้พิจารณาข้อปฏิบัติของตนจนเกิดโสมนัสยินดีแล้วท่านได้พิจารณาอายุสังขารของตน ก็ได้ทราบว่าตนสิ้นอายุแล้ว ภิกษุณีบริวารของท่านก็ได้พิจารณาอายุสังขารของตนแล้วก็ทราบว่าตนสิ้นอายุแล้วเช่นกัน

ภิกษุณีเหล่านั้นได้คำนึงว่า พวกตนจะอยู่ไม่ถึงพุทธปรินิพพาน อัครสาวกนิพพานอยู่ไม่ถึงพระราहुล พระอานนท์ พระนันทะนิพพาน เมื่อทราบดังนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมี และภิกษุณีบริวารทั้งหมด จึงพากันไปกราบทูลลาพระพุทธเจ้า แล้วพากันนิพพานไป (ดู ม.อ. ๑๔/๓๔๘/๓๔๔, พุ.สุ. ๒๕/๔๔๒/๕๑๘, พุ.สุ.อ. ๒/๔๔๒/๔๑๐, พุ.เถรี.อ. ๑๗๗-๒๐๑, สารตถ. ฎีกา ๓/๔๐๒/๕๒๐-๕๒๑)

พระนางปชาบดีโคตมีได้อุปสมบทจากสำนักพระศาสดาด้วยรับครุธรรม ๘ ประการ ส่วนศากิยาณิทั้ง ๕๐๐ ได้อุปสมบทจากเอกโตสงฆ์ คือ ภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว สตรีเหล่าอื่นที่มีศรัทธาบวชในภายหลังต้องบวชในอุกโตสงฆ์ คือ บวชในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้ว จึงไปบวชในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีกครั้ง ตามที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในครุธรรมข้อที่ ๖ ว่า

ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้ว

ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปี คือรักษาศีล ๖ ข้อ

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์

๒. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้

๓. เว้นจากการประพฤติดนไม่เป็นพรหมจรรย์

๔. เว้นจากการกล่าวเท็จ

๕. เว้นจากการดื่มสุราและเมรัย

๖. เว้นจากการฉันอาหารในเวลาวิกาล

เมื่อรักษารธรรมทั้ง ๖ ข้อไม่ขาดตลอด ๒ ปี จึงจะขออุปสมบทเป็นภิกษุณีได้

วงศ์แห่งภิกษุณีสูญไปเร็ว เพราะปัจจัยหลายประการ เช่น กลุ่มภิกษุณีศากิยาณีทั้ง ๕๐๐ รูป นิพพานกันหมดก่อนพุทธปรินิพพาน

การบวชเป็นภิกษุณีมีขั้นตอนหรือกฎเกณฑ์ที่ทำให้จำนวนภิกษุณีเพิ่มขึ้นช้ามาก แต่กลับลดน้อยลงจนสูญไปในที่สุด

สตรีผู้มีศรัทธาจะบวชเป็นภิกษุณี จะต้องบวชเป็นสามเณรีรักษาสิกขาบท ๖ ข้อมิให้ขาดเป็นเวลา ๒ ปี เรียกว่า “สิกขมานา” แปลว่า ผู้นับจำนวนสิกขา (สิกขาสงขาเต ธมฺเม มานนโต เอวํลทฺธนามํ อนุปสมปนฺนํ อุปสมปาเทยฺยกฺขา. อ. ๓๔๗) ถ้าสิกขาบทข้อใดข้อหนึ่งขาดก็ต้องเริ่มต้นรักษาใหม่

การที่สิกขมานา(สามเณรี)ต้องรักษาสิกขาบท ๖ ข้อเป็นเวลา ๒ ปีนี้ จะพอดีกับข้อบัญญัติของฝ่ายปวัตตินี คือ อุปัชฌาย์ในฝ่ายภิกษุณีซึ่งสามารถบวชสตรีเป็นภิกษุณีได้ปีละ ๑ รูป โดยเว้นระยะ ๑ ปี คือ ๒ ปี ปวัตตินีจะบวชสตรีเป็นภิกษุณีได้เพียง ๑ รูป

นอกจากนี้ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณีกวดขันมาก ภิกษุณีต้องรักษาโดยไม่ล่วงละเมิดปาราชิก ๔ ข้อ ที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุสงฆ์ และที่ทรงบัญญัติเพิ่มอีก ซึ่งเป็นข้อบัญญัติสำหรับภิกษุณีกวดขันมาก

ปาราชิกที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณี ๔ สิกขาบท คือ

๑. ภิกษุณีกำหนดยินดีการที่บุรุษผู้กำหนดจับต้องลูบคลำที่บริเวณใต้ไหปลาร้าลงมา เหนือเข้าขึ้นไปต้องอาบัติปาราชิก

ในการจับต้องเช่นนี้ในฝ่ายภิกษุ ถ้าภิกษุยินดีในการที่สตรีจับต้อง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ไม่ขาดจากความเป็นภิกษุ

๒. ภิกษุณีไม่หักท้วงภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก ไม่บอกให้ภิกษุณีอื่นทราบ ช่วยปกปิดความผิดของภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุณีผู้ช่วยปกปิดนี้ต้องอาบัติปาราชิก

ในการปกปิดความผิดนี้ ในฝ่ายภิกษุ ถ้าภิกษุปกปิดอาบัติปาราชิกของภิกษุอื่น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (วิ.มหา. (แปล) ๒/๓๔๘-๓๔๙/๕๑๐-๕๑๑)

๓. ภิกษุณีประพฤติดังภิกษุผู้ถูกสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนียกรรม โดยธรรม โดยวินัย โดยสัตตสุสาน์ ถูกภิกษุณีทั้งหลายตักเตือนก็ยังประพฤติอยู่อย่างนั้น ถ้าถูกสวดสมณสาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติปาราชิก

ในการประพฤติดังภิกษุผู้ถูกสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนียกรรมนั้น ถ้าภิกษุประพฤติดังต้องอาบัติปาจิตตีย์ (วิ.มหา. (แปล) ๒/๔๒๓-๔๒๔/๕๓๒-๕๓๓)

๔. ภิกษุณีกำหนดยินดีการที่บุรุษผู้กำหนดจับมือ จับมมสังฆาฏิ ยืนเคียงคู่ สนทนากัน มาที่นัดหมาย มาหา เดินตามเข้าไปที่ลับ ถูกตักเตือนกัน ต้องอาบัติปาราชิก

ในเรื่องนี้ ในฝ่ายภิกษุต้องอาบัติสูงสุดเพียงสังฆาติเสส

ส่วนนี้น่าจะเป็นข้อปฏิบัติที่กวดขันยากแก่การปฏิบัติสำหรับผู้ที่ยังมีไม่พอ รวมทั้งขั้นตอนการบวชเป็นภิกษุณี และปวัตตินี ผู้ที่จะบวชสตรีเป็นภิกษุณี ต้องบวชให้ปีเว้นปีและบวชให้ได้ครั้งละเพียง ๑ รูป เท่านั้น

วงศ์ของภิกษุณีนั้น เมื่อสำรวจดูในปรกณบาลี น่าจะมีมาถึงพุทธปรินิพพานตามข้อความในคัมภีร์จุฬวรรค ที่พระสังคตีกาจารย์ปรับอาบัติทุกกฏท่าน พระอานนท์ เหตุที่ท่านให้มาตุคาม ถวายอภิวาทพระสรีระของพระผู้มีพระภาคก่อน พระสรีระจึงเปียกเปื้อนน้ำตาของมาตุคาม เหล่านั้นซึ่งร้องไห้เศร้าโศก

ท่านพระอานนท์ชี้แจงว่าท่านไม่ต้องการให้มาตุคามเหล่านั้นอยู่ในเวลาวิกาล

มาตุคามในที่นี้น่าจะหมายถึงภิกษุณีเพราะภิกษุณีทั้งหลาย อยู่นอกสำนักภิกษุณีในเวลาวิกาลไม่ได้ หญิงชาวบ้านไปไหนในเวลาวิกาลได้ แต่ข้อความตรงนี้ อรรถกถาไม่ได้อธิบายไว้ จึงได้แต่เพียงสันนิษฐาน

ในปรกณชั้นอรรถกถา วงศ์ภิกษุณีมีมาถึงช่วงประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ ครั้งตติยสังคายนา พระนางสังฆมิตตาพระธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราชได้บวชเป็นภิกษุณีแล้วยังมาให้อุปสมบทสตรีชาวศรีลังกามีพระนางอนุพาเทวีเป็นประธาน หลังจากนั้น วงศ์ภิกษุณีก็ดูจะสูญไป

การจะบวชสตรีให้เป็นภิกษุณีในปัจจุบันดูจะเป็นการยากถ้าถือตามข้อพระบัญญัติ เพราะสตรีที่รักษาศีล ๖ ข้อ ครบ ๒ ปีแล้วต้องการจะบวชเป็นภิกษุณี จะต้องบวช ในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ก่อน แล้วจึงจะบวชในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง

ส่วนการที่ฝ่ายมหายาน หรืออาจารย์วาทยังมีการบวชสตรีเป็นภิกษุณีได้นั้น เนื่องจาก

ทางฝ่ายมหายานได้ออนข้อบัญญัติเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วจึงยังมีการบวชเป็นภิกษุณีอยู่

๑๑-๑๒. ปัญจสติก-สัตตสติกขันธกะ ตอนที่ว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป

ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และพระอรหันต์ ๗๐๐ รูปทำสังคายนา ครั้งที่ ๒

เรื่องการสังคายนา ๒ ครั้ง พระสังคิติกาจารย์ผู้ทำตติยสังคายนา ได้บรรจุไว้ใน คัมภีร์วินัยปิฎก จุฬวรรค ในคัมภีร์จุฬวรรคได้แสดงเรื่องการสังคายนาเพียง ๒ ครั้ง ส่วนในคัมภีร์ สมันตปาสาทิกาได้แสดงเรื่องการสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓

ปฐมสังคิตี การสังคายนาครั้งที่ ๑ ได้กระทำกันเมื่อพระผู้มีพระภาคดับขันธปรินิพพาน ได้ ๓ เดือน

การสังคายนาครั้งที่ ๒ ได้กระทำกันเมื่อพระผู้มีพระภาคดับขันธปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี

การสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้กระทำกันเมื่อพระผู้มีพระภาคดับขันธปรินิพพานได้ ๒๑๘ ปี (บางแห่งว่า ๒๓๔ ปี บางแห่งว่า ๒๘๗ ปี)

อนุมานเอาว่า ในการสังคายนาครั้งที่ ๓ พระสังคิติกาจารย์ทั้งหลายได้บรรจุ เรื่องการสังคายนา ๒ ครั้งที่ผ่านมาเข้าไว้ในพระวินัยปิฎก จุฬวรรค คัมภีร์พระไตรปิฎกจัดว่าสมบูรณ์แล้ว ตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๓ เพราะในการทำสังคายนา ครั้งนี้ พระโมคคัลลībุดรติสสเถระ ได้รจนากถาวัตถุปกรณ์ขึ้นด้วย (จัดเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๗)

การสังคายนาครั้งที่ ๑ ประการเหตุที่สุภททภิกษุผู้บวชเมื่อแก่กล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย และปรารถนาจะทำให้พระธรรมวินัยรุ่งเรืองอยู่สืบไป พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป มีพระมหากัสสปะเป็นประธานและเป็นผู้ถาม พระอุบาลีเป็นผู้วิสัชนาพระวินัย พระอานนท์เป็นผู้วิสัชนาพระสูตร และพระอภิรรม ประชุมกันทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ภูเขาเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ เมื่อหลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน โดยพระเจ้า อชาตศัตรูทรงเป็นศาสนูปถัมภก สิ้นเวลา ๗ เดือนจึงเสร็จ

ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ นี้ได้สังคายนาพระวินัยก่อน เพราะพระวินัยจัดว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังคงอยู่ พระศาสนาก็จะอยู่อย่างคงอยู่ ท่านพระมหากัสสปะได้ถามท่านพระอุบาลีว่า ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ ณ ที่ไหน ท่านพระอุบาลีก็ตอบว่า บัญญัติ ณ กรุงเวสาลี

ท่านพระมหากัสสปะก็ถามท่านพระอุบาลีว่าปรารภใคร เพราะเรื่องอะไร ถ้ามถึงวัตถุบ้าง นิทานบ้าง บุคคลบ้าง บัญญัติบ้าง อนุบัญญัติบ้าง อาบัติบ้าง อนาบัติบ้าง

ท่านพระอุบาลีก็ตอบทุกเรื่องที่ถาม ได้ยกปาราชิก ๔ สิกขาบทขึ้นสู่สังคายนา แล้วตั้งไว้ว่า “นี่ชื่อปาราชิกกัณท์” ได้ยกสังฆาติเสธ ๑๓ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า “เตรสกัณท์” (สังฆาติเสธกัณท์) ได้ยกอนียต ๒ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า “อนียตกัณท์” ได้ยกนิสสัคคีย์ ๓๐

สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า “นิสัคคียปาจิตติยกัณท์” ได้ยกปาจิตติย ๙๒ สิกขาบท ขึ้นตั้งไว้ว่า “ปาจิตติยกัณท์” ได้ยกปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า “ปาฏิเทสนียกัณท์” ได้ยกเสขียะ ๗๕ สิกขาบทขึ้นตั้งไว้ว่า “เสขียกัณท์” ได้ยกธรรม ๗ อย่างขึ้นตั้งไว้ว่า “อธิกรณสมณะ”

ครั้นยกมหาวิภังค์ขึ้นสู่สังคายนาแล้วก็ยกภิกขุณีวิภังค์ขึ้นสู่สังคายนา แล้วยกชั้นธกะ (คือมหาวรรคและจุฬวรรค) และปริวารขึ้นสู่สังคายนา เป็นอันว่าได้ยกพระวินัยปิฎกขึ้นสู่สังคายนาแล้ว พอปุจฉาวิสัชนาจบ พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ รูป ก็ได้สาธยายโดยทำนองที่ยกขึ้นสู่สังคายนานั้นแล

พระวินัยปิฎกทั้งหมดมี ๑๖๙ ภาณวาร ท่านแบ่งพระวินัยปิฎกเป็น ๓ ส่วน คือ (๑) อุภโตวิภังค์มี ๖๔ ภาณวาร (๒) ชั้นธกะ (มหาวรรคและจุฬวรรค) มี ๘๐ ภาณวาร (๓) ปริวาร มี ๒๕ ภาณวาร (วิ.อ. ๑/๑๕,๑๗, สารตถ.ฎีกา ๑/๗๕,๘๓)

คำว่า “**ภาณวาร**” แปลว่า “วาระแห่งการสวด” ๑ ภาณวาร หมายถึงวาระแห่งการสวด ๑ จบ ๑๐๐ ภาณวาร หมายถึงวาระแห่งการสวด ๑๐๐ จบ

ท่านอธิบายไว้ว่า ๑ ภาณวาร มีจำนวนอักษรประมาณ ๘,๐๐๐ อักษร

ภาณวารโรติ :-

อฏฺฐกขรา เอกปท	เอกคาถา จตุปปท
คาถา เจกา มโต คนฺโถ	คนฺโถ พาดตีสตกขโร.
พาดตีสฺกขรคนฺถาน	ปณฺณาสทฺวิสตํ ปน
ภาณวารโร มโต เอโก	สวฏฺฐกขรสทฺสโกติ.

เอวํ อฏฺฐกขรสทฺสปริมาโณ ปาโห วุจฺจติ, ภณฺติพฺโपो วาโร ยสฺสาติ ทิ ภาณวารโร, เอเกน สขณฺณายนมฺคเคน กเถตพฺพวาโร (ที.สี.ฎีกา(อภิณฺว) ๑/๙๗)

อักษร (พยางค์) ๘ อักษร นับเป็น ๑ บท

๔ บทนับเป็น ๑ คาถา ๑ คาถานับเป็น ๑ คั่นถะ

๑ คั่นถะมี ๓๒ อักษร ๒๕๐ คั่นถะ นับเป็น ๑ ภาณวาร

๑ ภาณวาร มีประมาณ ๘,๐๐๐ อักษร

พระบาลีประมาณ ๘,๐๐๐ อักษร นับเป็น ๑ ภาณวาร คือ วาระที่จะพึงสวดสาธยายครั้งหนึ่ง

พระวินัยปิฎก ๕ คัมภีร์ ๘ เล่มหนังสือ มีจำนวน ๑๖๙ ภาณวาร คิดเป็นตัวอักษรหรือพยางค์ก็ตกประมาณ ๑,๓๕๒,๐๐๐ อักษร (หนึ่งล้านสามแสนห้าหมื่นสองพันอักษร)

แต่คัมภีร์ที่แต่งเป็นคาถาล้วนบางคัมภีร์นับ ๑ ปริเฉทเป็น ๑ ภาณวาร ปริเฉทหนึ่ง

ก็มี ๘๐ คาถาบ้าง ๗๐ คาถาบ้าง เช่นคัมภีร์ทีปวงศ์

เมื่อสังคายนาพระวินัยปิฎกเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย ได้มอบหมายให้ท่านพระอุบาลีรับไปบอกนิสิตของตนให้ศึกษาทรงจำสืบต่อ

หลังจากนั้นได้เริ่มสังคายนาพระธรรม ท่านพระมหากัสสปะเป็นผู้ถามพระสูตรต่าง ๆ ว่าพระผู้มีพระภาคทรงแสดงที่ไหน ประการใด เพราะเรื่องอะไร

ท่านพระอานนทก็ตอบว่า แสดงที่เมื่อนั้น ประการบุคคลนั้น เพราะเรื่องนั้น

ท่านพระมหากัสสปะได้ถามท่านพระอานนทถึงนิทานบ้าง บุคคลบ้าง แห่งพระสูตรนั้น ๆ โดยท่านองนั้น ได้ถามตอบจนจบนิยายทั้ง ๕ คือ ทีฆนิยาย มัชฌิมนิยาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิยาย ขุททกนิยาย

ทีฆนิยายมีพระสูตร ๓๔ สูตร มัชฌิมนิยายมีพระสูตร ๑๕๐ สูตร สังยุตตนิกายมีพระสูตร ๗,๗๖๒ สูตร อังคุตตรนิยายมีพระสูตร ๘,๕๕๗ สูตร

ขุททกนิยายมี ๑๕ ประเภท คือ

๑. ขุททกปาฐะ	๒. ธัมมบท
๓. อุทาน	๔. อิติวุตตกะ
๕. สุตตนิบาต	๖. วิมานวัตถุ
๗. เปตวัตถุ	๘. เถรคาถา
๙. เถรีคาถา	๑๐. ชาดก
๑๑. นิทเทส	๑๒. ปฏิสัมภิทามรรค
๑๓. อปทาน	๑๔. พุทธวงศ์
๑๕. จรียาปิฎก	

ในการสังคายนาพระสูตรนี้พอสังคายนาทีฆนิยายประมาณ ๖๔ ภาณวารจบ พระสังคีติกาจารย์ได้มอบหมายให้ท่านพระอานนท รับไปบอกนิสิตของตนให้ศึกษาทรงจำสืบต่อ

เมื่อสังคายนามัชฌิมนิยายประมาณ ๘๐ ภาณวารจบ พระสังคีติกาจารย์ได้มอบหมายให้นิสิตทั้งหลายของท่านพระสารีบุตรรับไปศึกษาทรงจำสืบต่อ

เมื่อสังคายนาอังคุตตรนิยายประมาณ ๑๒๐ ภาณวารจบ พระสังคีติกาจารย์ได้มอบหมายให้ท่านพระอนุรุทธะรับไปบอกให้นิสิตของตนศึกษาทรงจำสืบต่อ (ดู วิ. อ. ๑/๕-๓๐, สารตถ.ฎีกา ๑/๗๔-๗๙)

ในการมอบหมายหน้าที่ศึกษาทรงจำพระธรรมวินัยนี้ พระมหาเถระทั้งหลายได้มอบหมายพระธรรมวินัยเป็นส่วน ๆ แก่คณะหนึ่ง ๆ เพื่อมิให้พระปริยัติอันตรธานไป โดยมอบ

หมายความว่า ท่านทั้งหลาย จงบริหารพระธรรมวินัยส่วนนี้ ทั้งพระบาลีและอรรถกถา ถ้าสามารถจะเล่าเรียนมากกว่านั้นก็ได้ ได้มอบหมายหน้าที่ทรงจำสืบทอดพระธรรมวินัยทั้งสิ้นเป็นส่วน ๆ

พระสาวกทั้งหลายที่รับหน้าที่ศึกษาทรงจำสืบทอดพระธรรมวินัย ก็จะถูกขนานนามตามชื่อนิกายนั้น ๆ ผู้ทรงจำทีฆนิกาย เรียกว่า ทีฆภาณกาจารย์ ผู้ทรงจำมัชฌิมนิกาย เรียกว่า มัชฌิมภาณกาจารย์ ผู้ทรงจำสังยุตตนิกาย เรียกว่า สังยุตตภาณกาจารย์ ผู้ทรงจำอังคุตตรนิกาย เรียกว่า อังคุตตรภาณกาจารย์ ผู้ทรงจำชาดก เรียกว่า ชาดกภาณกาจารย์ ผู้ทรงจำพระอภิธรรมปิฎก เรียกว่า อภิธัมมิกาจารย์ ส่วนผู้ทรงจำพระวินัย เรียกว่า พระวินัยธร

พระสาวกเหล่านั้นซึ่งรับหน้าที่ทรงจำพระธรรมวินัย จะละทิ้งส่วนที่เป็นภาระหน้าที่ของตนไปศึกษาเล่าเรียนส่วนอื่นไม่ได้ (วิมตติฎีกา ๒/๒๗)

เมื่อสังคายนาพระสูตร ๔ นิกายคือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย จบลงแล้ว ก็ได้สังคายนาพระอภิธรรมปิฎก พอถามตอบพระอภิธรรมปิฎกเสร็จ พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ก็ได้กระทำการสาธยาย ตามนัยที่ถามตอบกัน

ต่อจากนั้นได้กระทำการสังคายนาชาดก มหานิทเทส ปฏิสัมภีทามรรค อปทาน สุตตนิบาต ขุททกปาฐะ ธัมมบท อุทาน อิติวุตตกะ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา ตั้งไว้ว่า “ขุททกนิกาย”

ทีฆภาณกาจารย์มีมติว่า พระสังคีติกาจารย์ผู้ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ จัดขุททกนิกายเข้าในพระอภิธรรมปิฎก

มัชฌิมภาณกาจารย์มีมติว่า ขุททกนิกายทั้งหมดกับจริยาปิฎกและพุทธรวงศนับเนื่องในพระสุตตันตปิฎก

ในการสังคายนาจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยนั้น พระสังคีติกาจารย์ได้จัดพระพุทธรวงศทั้งหมดโดยนัยต่าง ๆ คือ

๑. จัดเป็น ๑ อย่าง ด้วยอำนาจรส พระพุทธรวงศทั้งหมดที่พระผู้มีพระภาคทรงพร่ำสอนเทวดามนุษย์นาคและยักษ์เป็นต้นและที่ทรงอุทานด้วยพระองค์เองตั้งแต่ ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณจนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุตลอด ๔๕ ปี มีรสเดียว คือ วิมุตติรส

๒. จัดเป็น ๒ อย่าง คือ (๑) ธรรม (๒) วินัย

๓. จัดเป็น ๓ อย่าง คือ (๑) ปฐมพุทธรวงศ (๒) มัชฌิมพุทธรวงศ (๓) ปัจฉิมพุทธรวงศ

ปฐมพุทธรวงศ ได้แก่ คาถาพุทธรูทานว่า

อนเภาชาติสสาร

สนธาวิสสํ อนิพพิส

คหการํ คเวสนโต

ทุกขา ชาติ ปุนปปฺน.

คหการก ทิฏโฐสิ

ปุณเคหํ น กาสสิ

สพพา เต ฆาสูกา

ภคคา คหภูมฺ วิสงขตฺ

วิสขาคตฺ จิตตํ

ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา.

(พ.ธ. ๒๕/๑๕๓-๑๕๔/๔๔)

เราเมื่อตามหานายช่างผู้สร้างเรือนไม่พบ
จึงท่องเที่ยวไปในสงสาร เป็นอนเณกชาติ
การเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์
นายช่างเอ๋ย เราพบท่านแล้ว ท่านจะสร้างเรือนไม่ได้อีก
ซีโครงทุกซี่ของท่านเราหักแล้ว ยอดเรือนเราก็อ่อนแล้ว
จิตของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว
เราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นต้นเหตุแล้ว

นี่จัดเป็นปฐมพุทธพจน์

มัชฌิมพุทธพจน์ ได้แก่พระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เวไนยสัตว์
ช่วงหลังตรัสรู้จนถึงก่อนดับขันธปรินิพพาน

นี่จัดเป็นมัชฌิมพุทธพจน์

ปัจฉิมพุทธพจน์ ได้แก่ปัจฉิมโอวาทที่ทรงประทานแก่ภิกษุทั้งหลายในกาลใกล้จะเสด็จ
ดับขันธปรินิพพานว่า “หนฺน ทานิ ภิกฺขเว อามนฺตยา มิ วั วยธฺมมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน
สมฺปาเทถ” (ที.ม. ๑๐/๒๑๘/๑๓๕)

“ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็น
ธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”

นี่จัดเป็นปัจฉิมพุทธพจน์

๔. จัดเป็น ๓ อย่าง ด้วยอำนาจปิฎก คือ (๑) พระวินัยปิฎก (๒) พระสุตตันตปิฎก
(๓) พระอภิธรรมปิฎก

๕. จัดเป็น ๕ อย่าง ด้วยอำนาจนิกาย คือ (๑) ทีฆนิกาย (๒) มัชฌมิกนิกาย
(๓) สังยุตตนิกาย (๔) อังคุตตรนิกาย (๕) ขุททกนิกาย

๖. จัดเป็น ๙ อย่าง ด้วยอำนาจองค์ คือ

(๑) **สุตตะ** ได้แก่อุภาโตวิงค์ นิทเทส ชันธกะ ปรีวาร พระสูตรในสุตตันนิบาต และ
พระพุทธพจน์อื่น ๆ ที่มีชื่อว่าสุตตะหรือสุตตันตะ

(๒) **เคยยะ** ได้แก่ความที่มีร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน หมายถึงพระสูตรที่มี
คาถาทั้งหมดโดยเฉพาะสคาถวรรคในสังยุตตนิกาย

- (๓) เวยยาकरणะ ได้แก่ความร้อยแก้วล้วน หมายถึงเอาพระอธิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่ไม่มีคาถา และพระพุทฺธพจน์ที่ไม่จัดเข้าในองค์ ๘ ข้อที่เหลือ
- (๔) คาถา ได้แก่ความร้อยกรองล้วน หมายถึงเอาธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วนในสูตรนินบาตที่ได้ชื่อว่าพระสูตร
- (๕) อุทาน ได้แก่พระคาถาที่ทรงเปล่งออกมาด้วยพระทัยอันสหระศต ด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ พร้อมทั้งข้อความอันประกอบอยู่ด้วย รวมเป็นสูตร ๘๒ สูตร ที่เป็นร้อยแก้วก็มี (ดู ขุ.อุ. ๒๕/๗๑/๒๑๒, ๗๓/๒๑๓, ๗๔/๒๑๔)
- (๖) อิติวุตตกะ ได้แก่พระสูตร ๑๑๐ สูตรที่พระสังคีติกาจารย์เริ่มด้วยคำว่า “วุตฺถํ เหติ ภควตา”
- (๗) ชาตกะ ได้แก่ชาตก ๕๕๐ เรื่องมีอุปณกชาตกเป็นต้น มีเวสสันดรชาตก เป็นที่สุด
- (๘) อัปภูตธรรม ได้แก่พระสูตรที่ว่าด้วยเหตุอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏทุกสูตร เช่น ที่ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายความเป็นอัจฉริยะไม่เคย ปรากฏ ๔ ประการมีอยู่ในอานนท” เป็นต้น
- (๙) เวทัลลสะ ได้แก่พระสูตรแบบถามตอบซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้และความพอใจถามต่อ ๆ ไปเช่น จูฬเวทัลลสูตร มหาเวทัลลสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร สักกปัญหสูตร สังขารภาริยสูตร และมหาปุณณมสูตร

๗. จัดเป็น ๘๔,๐๐๐ ด้วยอำนาจพระธรรมชั้นตรี พระพุทฺธพจน์ทั้งหมดจัดเป็น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรีตามที่ท่านพระอานนทกล่าวตอบโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ ซึ่งถามว่า ท่านทรงจำธรรมของพระศาสดาได้เท่าไร ดังนี้

“ทวาสิตี พุทฺธโต คนฺธี เทว สหสฺसानิ ภิกฺขุโต
จตุราสิตีสหสฺसानิ เย เม ธมฺมา ปวตฺติโน”

(ขุ.เถร. ๒๖/๑๐๒๗/๓๙๙)

“เราได้เรียนมาจากพระพุทธเจ้า ๘๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี
จากภิกษุ ๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี
จึงรวมพระธรรมที่เราเข้าใจคล่องปากได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี”

ในการนับพระธรรมชั้นตรีนั้น พระสูตรที่มีอนุสนธิ คือ ความต่อเนื่องเป็นอันเดียวกัน เช่น สติปัฏฐานสูตร (ที.ม. ๑๐/๓๗๓/๒๔๘, ม.ม. ๑๒/๑๐๖/๗๗, ส.ม. ๑๙/๓๖๗/๑๒๓) นับเป็น ๑ พระธรรมชั้นตรี

พระสูตรที่มีหลายอนุสนธิ เช่น มหาปรินิพพานสูตร (ที.ม. ๑๐/๓/๖๕) ซึ่งเป็น

พระธรรมเทศนาเรื่องต่าง ๆ ในฐานะต่างกัน นับพระธรรมชั้นตามจำนวนอนุสนธิที่เป็น
คาถาพันธ์ คาถาที่ถามปัญหา เช่น คาถาที่เทวดาทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

“กติ ฉินฺท เท กติ ชเห กติ จุตฺตริ ภาวเย
กติ สงฺคาติโค ภิกฺขุ โขมฺติณฺโณติ วุจฺจติ”

(ส.ส. ๑๕/๕/๓)

“บุคคลควรตัดธรรมเท่าไร

ควรละธรรมเท่าไร

ควรบำเพ็ญธรรมเท่าไรให้ยิ่งขึ้นไป

ภิกษุก้าวล่วงธรรมเป็นเครื่องข้องเท่าไร

พระองค์จึงตรัสว่า ข้ามโอะมะได้”

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมชั้น

คาถาที่ตอบปัญหา เช่น คาถาที่พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเทวดานั้นว่า

“ปญจ ฉินฺท ปญจ ชเห ปญจ จุตฺตริ ภาวเย
ปญจสงฺคาติโค ภิกฺขุ โขมฺติณฺโณติ วุจฺจติ”

(ส.ส. ๑๕/๕/๔)

“บุคคลควรตัดธรรม ๕ ประการ

ควรละธรรม ๕ ประการ

ควรเจริญธรรม ๕ ประการให้ยิ่งขึ้นไป

ภิกษุก้าวล่วงธรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการ ได้แล้ว

เราจึงกล่าวว่า ข้ามโอะมะได้”

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมชั้น

ในพระอภิธรรม การจำแนกเป็นติกะหนึ่งในนิกเขปกัณฑ์ เช่น

“กตเม ฐมฺมา กุสลา ? ตีณิ กุสลมฺูลานิ :- อโลโก อโทโส อโมโห, ตัสมฺปยุตฺโต
เวทนากุขนโร สยฺยวากุขนโร สงฺขารกุขนโร วิญญานกุขนโร, ตัสมฺมูจฺจํ ภายกมฺมํ วจิกมฺมํ
มโนกมฺมํ. อีเม ฐมฺมา กุสลา.

กตเม ฐมฺมา อกุสลา ? ตีณิ อกุสลมฺูลานิ :- โลโก โทโส โมโห, ตเทกฺกฺจฺจา จ กิลฺลสา
ตัสมฺปยุตฺโต เวทนากุขนโร สยฺยวากุขนโร สงฺขารกุขนโร วิญญานกุขนโร, สัสมฺมูจฺจํ
ภายกมฺมํ วจิกมฺมํ มโนกมฺมํ. อีเม ฐมฺมา อกุสลา.

กตเม ฐมฺมา อพฺยากตา ? กุสลา กุสลํ ฐมฺมานํ วิปากา กามาวจฺจรา รุปาวจฺจรา อรุปาวจฺจรา
อปฺริยาปนฺนา :- เวทนากุขนโร สยฺยวากุขนโร สงฺขารกุขนโร วิญญานกุขนโร. เย จ ฐมฺมา

กิริยา เนว กุสลา นากุสลา น จ กมมวิปากา สัพพณจ รูปิ, อสงขตา จ ธาตุ. อิมะ ฌมา อพยากตา (อภ.สง. ๓๔/๙๘๕-๙๘๗/๒๓๙)

แปลว่า “สภาวะธรรมที่เป็นกุศล เป็นไฉน กุศลมูล ๓ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ที่สัมปยุตด้วยกุศลมูลนั้น และกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่มีกุศลมูลนั้นเป็นสมุฏฐาน สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นกุศล

สภาวะธรรมที่เป็นอกุศล เป็นไฉน อกุศลมูล ๓ คือ โลภะ โทสะ โมหะ และกิเลสที่ตั้ง อยู่ในฐานะเดียวกันกับอกุศลมูลนั้น ได้แก่เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ที่สัมปยุตด้วยอกุศลมูลนั้น กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมที่มีอกุศลมูลนั้นเป็นสมุฏฐาน สภาวะธรรมเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นอกุศล

สภาวะธรรมที่เป็นอัพยากฤต เป็นไฉน วิบากแห่งสภาวะธรรมที่เป็นกุศลแลอกุศล ซึ่งเป็น กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร และที่ไม่นับเนื่องในวิภูฏทุกข์ ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ และวิญญาณขันธ สภาวะธรรมที่เป็นกิริยา ไม่เป็นกุศล ไม่เป็นอกุศล และไม่เป็น วิบากแห่งกรรม รูปทั้งหมด และธาตุที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่า เป็นอัพยากฤต”

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมชั้น

ที่จำแนกเป็นทุกะหนึ่ง เช่น

“กตเม ฌมา เหตุ ? ตโย กุสลเหตุ, ตโย อกุสลเหตุ, ตโย อพยากตเหตุ”ติอาทิ (อภ.สง. ๓๔/๑๐๕/๒๕๐)

แปลว่า “สภาวะธรรมที่เป็นเหตุ เป็นไฉน เหตุที่เป็นกุศลมี ๓ เหตุที่เป็นอกุศล มี ๓ เหตุที่เป็นอัพยากฤตมี ๓” เป็นต้น

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมชั้น

ส่วนในพระวินัย ก็มีวัตถุ มีมาติกา มีบทภาชนีย มีอันตราบัติ มีอาบัติ มีอนาบัติ มีติกปริจเฉท ส่วนหนึ่ง ๆ นับ ๑ พระธรรมชั้น เช่น

วัตถุ คือ เรื่อง เช่น สุทินนกันถ์ เรื่องพระสุทิน (วิ.มหา. ๑/๒๔-๓๙/๑๔-๒๖) นับเป็น ๑ พระธรรมชั้น

มาติกา คือ ตัวสิกขาบท เช่น

โย ปน ภิกขุ ภิกขุโน สิกขาสาชีวสมาปนโน สิกขิ อปฺปจจกฺขาย พุพฺพลยํ อนาวิกตฺวา เมถุนํ ฌมํ ปฏฺิเสเวยฺย อนตฺมโส ตฺริจฺฉานคตฺยปิ, ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโส (วิ.มหา. ๑/๔๔/๓๐)

แปลว่า “อนึ่ง ภิกษุใดถึงพร้อมด้วยสิกขาและอาชีวกิษุทั้งหลาย ไม่บอกคินสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ พึงเสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็น ปาราชิก หาสังวาสมิได้”

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมชั้น

บทภาษณีย์ คือ การจำแนกความแห่งสิกขาบท เช่น

โย ปนาติ โย ยาติโส ฯเปฯ อสฺวาโสติ สฺวาโส นาม เอกกมฺมํ เอกุทฺเทโส
สมสิกขตา, เอโส สฺวาโส นาม. โส เตน สทฺธิ นตฺถิ. เตน วุจฺจติ อสฺวาโสติ

(วิ.มหา. ๑/๔๕-๕๕/๓๐-๓๗)

แปลว่า คำว่า **อนึ่ง ... ไต** คือ ผู้ใด ผู้เช่นใด ฯลฯ

คำว่า **หาสังวาสมิได้** อธิบายว่า ที่ชื่อว่า สังวาส ได้แก่ กรรมที่ทำร่วมกันอุทเทสที่
สวดร่วมกัน ความมีสิกขาเสมอกัน นี่ชื่อว่าสังวาส สังวาสนั้นไม่มีกับภิกษुरुูปนั้น ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า หาสังวาสมิได้

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมชั้น

อันตราบัติ คือ อาบัติที่บัญญัติในระหว่างสิกขาบท เช่น ปฏิลาทํ อุกฺกิปปติ, อาปตฺติ
ทุกกฺกุสฺส (วิ.มหา. ๒/๓๕๕/๒๘๐)

แปลว่า ภิกษุเก็บคุ่นไฟที่ตกเข้าที่เดิมต้องอาบัติทุกกฏ (ภิกษุไม่เป็นไขก่อไฟผิง
ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ขณะที่ผิงเก็บคุ่นไฟใส่ต้องอาบัติทุกกฏ)

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมชั้น

อนาบัติ คือ ไม่ต้องอาบัติ เช่น

อนาปตฺติ อชานนฺตสฺส อสาทิยนฺตสฺส อุมมตฺตกสฺส ชิตฺตจิตฺตสฺส เวทนาภฺกฺกุสฺส
อาทิกมฺมิกสฺส (วิ.มหา. ๑/๖๖/๔๔)

แปลว่า ภิกษุต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ คือ

๑. ภิกษุไม่รู้สีกตัว

๒. ภิกษุไม่ยินดี

๓. ภิกษุวิกลจริต

๔. ภิกษุมีจิตฟุ้งซ่าน

๕. ภิกษุผู้กระสับกระส่ายเพราะเวทนา

๖. ภิกษุดันบัญญัติ

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมชั้น

ติกปริจเฉท มีติกปาจิตตีย์ติกทุกกฏเป็นต้น ติกปาจิตตีย์ เช่น

ทสหาติกฺกนฺเต อติกฺกนฺตสณฺเฑี, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตีย์. ทสหาติกฺกนฺเต เวมตฺโก,
นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตีย์. ทสหาติกฺกนฺเต อนติกฺกนฺตสณฺเฑี, นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺตีย์ (วิ.มหา. ๒/๔๖๘/๔)

แปลว่า จีวรเกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุสำคัญว่าเกินกำหนดแล้ว ต้องอาบัติ
นิสสัคคียปาจิตตีย์

จีวรเกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์

จีวรเกินกำหนด ๑๐ วัน ภิกษุสำคัญว่ายังไม่เกินกำหนด ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์

นี้นับเป็น ๑ พระธรรมชั้น

เมื่อสังคายนาจัดเป็นประเภทต่าง ๆ คณะผู้ชำนาญการมีท่านพระมหากัสสปะเป็นประธาน ได้ร้อยกรองกำหนดประเภทไว้ว่า นี่เป็นพระธรรม นี่เป็นพระวินัย นี่เป็นปฐมพุทธพจน์ นี่เป็นมัชฌิมพุทธพจน์ นี่เป็นปัจฉิมพุทธพจน์ นี่เป็นพระวินัยปิฎก นี่เป็นพระสุตตันตปิฎก นี่เป็นพระอภิธรรมปิฎก นี่เป็นทีฆนิกาย นี่เป็น มัชฌิมนิกาย นี่เป็นสังยุตตนิกาย นี่เป็นอังคุตตรนิกาย นี่เป็นขุททกนิกาย นี่เป็นนวังคัสตฤศาสน์ นี้รวม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น

ในเวลาสังคายนาเสร็จ มหาปฐพีเป็นประดุจเกิดความปราโมทย์ให้สาธุการว่า “พระพุทธศาสนานี้ ท่านพระมหากัสสปเถระ กระทำให้สามารถยืนยงอยู่สืบกาลประมาณ ๕,๐๐๐ ปีแล้วได้สิ้นสະเทือนสະท้านห้วนไหวนจนถึงน้ำรองแผ่นดิน ได้ปรากฏเหตุการณ์อัศจรรย์หลายประการ นี่เป็นการสังคายนาครั้งที่ ๑ เรียกว่า “ปัญจस्ता” เพราะพระเถระ ๕๐๐ รูป กระทำ และเรียกว่า “เถริกา” เพราะพระเถระทั้งหลายกระทำ

พระธรรมวินัยที่ได้รับการสังคายนาได้ทรงจำสืบทอดกันมาจนถึงการสังคายนา ครั้งที่ ๒

หุติยสังคีติ การสังคายนาครั้งที่ ๒ เมื่อพระผู้มีพระภาคดับขันธปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี พวกภิกษุวัชชีบุตร ชาวกรุงเวสาลี ได้เผยแพร่วัตถุ ๑๐ ประการ คือ

๑. สิงคิโลณกัปปะ เก็บเกลือไว้ในแขนง (เขาสัตว์) แล้วฉนกับอาหารที่รสไม่เค็มได้
๒. ทวังคูลกัปปะ ฉนอาหารเมื่อเงาเลยเวลาเที่ยงไป ๒ องค์ได้
๓. คามันตรกัปปะ เข้าบ้านฉนอาหารที่ไม่เป็นเดนได้
๔. อาวาสกัปปะ ทำอุโบสถแยกกันในอาวาสที่มีสีมาเดียวกันได้
๕. อนุมตีกัปปะ ทำสังฆกรรม ในเมื่อภิกษุทั้งหลายมาไม่พร้อม แล้วขออนุมติภายหลังได้
๖. อาจิณณกัปปะ ประพฤติตามแบบที่พระอุปัชฌาย์อาจารย์เคยประพฤติมาได้
๗. อมถิตกัปปะ ฉนนมสทที่แปรรูปแต่ยังไม่เป็นนมเปรี้ยวได้
๘. ชโลคิ ดื่มสุราอย่างอ่อน ๆ ได้
๙. อทสกนีสีทนะ ใช้ฝ້ารองนั่งไม่มีชายได้
๑๐. ชาตรูปรชตะ รับทองรับเงินได้

ในวันอุโบสถ พวกภิกษุวัชชีบุตรได้ตั้งถาดทองสำริดใส่น้ำเต็มไว้ท่ามกลางภิกษุสงฆ์แล้ว แนะนำให้อุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงเวสาลีผู้ที่ผ่านไปมาถวายเงินแก่สงฆ์

ท่านพระยสกากัณทกบุตรได้ห้ามมิให้อุบาสกอุบาสิกาถวายเงินแก่สงฆ์ แต่พวกอุบาสิกอุบาสิกาก็ยังถวายเงินแก่สงฆ์

พวกภิกษุวัชชีบุตรได้นำเงินมาแบ่งกันรูปละเท่า ๆ กัน ได้แบ่งให้ท่านพระยสกากัณทกบุตร ท่านปฎิเสธด้วยกล่าวว่า “ผมไม่มีส่วนแบ่งเงิน ผมไม่ยินดีเงิน” พวกภิกษุวัชชีบุตรได้ลงโทษ

ท่านพระยสกากัณทกบุตร กล่าวหาว่าด่าบริภาษอุบาสกอุบาสิกา โดยให้ไปขอขมาอุบาสกอุบาสิกา ท่านพระยสกากัณทกบุตรได้ขอกิษุณฺณทูตไปด้วย แล้วได้ชี้แจงให้อุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงเวสาลี ได้เข้าใจ พวกภิกษุ วชิรชุตรทราบเรื่องเข้าจึงได้ลงอุกเขปนียกรรมท่านพระยสกากัณทกบุตร แต่ท่านพระยสกากัณทกบุตรเหาะไปกรุงโกสัมพีเสีย ต่อมาท่านได้ส่งทูตไปหาภิกษุชาวเมือง ปาฐะยะและภิกษุชาวเมืองอวันตีทักขิณาบถ ขอให้มาช่วยวินิจฉัยอธิกรณ์ แล้วท่านเอง ได้เข้าไปชักชวนท่านพระสัมมุตตสาณวาสี ทิโหคังคบรรพต

พระภิกษุชาวเมืองปาฐะยะประมาณ ๖๐ รูป ภิกษุชาวอวันตีทักขิณาบถประมาณ ๘๐ รูป ได้มาประชุมปรึกษากันที่โหคังคบรรพต

ท่านพระเรวตะได้ทราบการที่ภิกษุทั้งหลายปรึกษากันเพื่อวินิจฉัยอธิกรณ์แล้วคิดว่า ตัวท่านมีอาจจะดูตายได้ถ้าถูกขอร้อง แต่การยุ่งเกี่ยวกับอธิกรณ์นั้นดูยุ่งวาย ท่านจึงหนีไปเมืองอื่นเสีย

ภิกษุทั้งหลายผู้มีฉันทะร่วมกันจะวินิจฉัยอธิกรณ์ได้ติดตามท่านพระเรวตะไปจนพบ แล้วท่านพระยสกากัณทกบุตรได้เข้าสอบถามเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ ว่าควร หรือไม่ควร ท่านพระเรวตะตอบว่า ไม่ควรทั้งหมด แล้วท่านพระยสกากัณทกบุตร ได้แจ้งให้ท่านพระเรวตะ ทราบว่าพวกภิกษุวชิรชุตรแสดงวัตถุ ๑๐ ประการนี้ ในกรุง เวสาลี แล้วขอให้ท่านพระเรวตะ ช่วยกันวินิจฉัยอธิกรณ์ ท่านพระเรวตะก็รับคำ

ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ นี้ ภิกษุ ๗๐๐ รูปได้ร่วมประชุมกันทำที่วาลิการาม กรุงเวสาลี พระเรวตะเป็นผู้ปุจฉา พระสัพพกามีเป็นผู้วิสัชนา ได้กระทำการสังคายนาชำระ มลทินในพระพุทธานุสา เช่นกับที่ท่านพระมหากัสสปะเคยทำมาแล้ว โดยพระเจ้ากาลาโศกราช ทรงเป็นศาสนูปถัมภก สิ้นเวลา ๘ เดือนจึงเสร็จ

การสืบทอดพระพุทธศาสนาในรูปนิกายต่าง ๆ

เมื่อพระสาวกทั้งหลายได้กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๒ เสร็จแล้ว ช่วงระยะเวลาก่อนจะถึงการสังคายนาครั้งที่ ๓ ระหว่าง พ.ศ. ๑๐๐ ถึง พ.ศ. ๒๐๐ พระพุทธศาสนา เริ่มแตกแยกเป็นฝักฝ่าย จนลุกลามกลายเป็นมหาเภท คือ การแตกแยกครั้งยิ่งใหญ่ สาเหตุ มาจากพวกภิกษุวชิรชุตรชาวกรุงเวสาลีพากันประพฤติดิสมาทานวัตถุ ๑๐ ประการ จนถูก ท่านพระยสกากัณทกบุตรกับพวกขับออกจากคณะสงฆ์ แล้วพระมหาเถระทั้งหลายได้มีมติให้ กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๒ นั้น

พวกภิกษุวชิรชุตรเมื่อถูกขับออกจากคณะสงฆ์เดิม ก็ได้ไปรวมตัวกันที่กรุงโกสัมพี รวบรวมพรรคพวกได้ประมาณ ๑ หมื่นรูป ได้กระทำการสังคายนาแข่งกับฝ่ายพระมหาเถระ

ทั้งหลาย

การสังคายนาของภิกษุวัชชีบุตรนั้น มีพระภิกษุเข้าร่วมมากที่สุดเป็นประวัติการณ์ จึงเรียกว่า “มหาสังคีติ” หรือ “มหาสังฆิกสังคายนา” แล้วเรียกคณะสงฆ์ของตนว่า “มหาสังฆิกะ” หรือ “มหาสังคีติกะ” นับแต่นั้นมา พระพุทธศาสนาก็เริ่มแตกแยก เป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. นิกายเถรวาท นิกายเดิมในพระพุทธศาสนา ยึดหลักธรรมคำสอนเดิม โดยไม่มีการประยุกต์ เปลี่ยนแปลง เพิ่มเติม หรือตัดทอนแต่ประการใด หมายถึง กลุ่มพระเถระที่กระทำสังคายนาครั้งที่ ๒ มีพระยสกาภิกษุบุตรเถระเป็นต้น

๒. นิกายมหาสังฆิกวาท นิกายที่แยกออกจากนิกายเดิม คือพวกภิกษุวัชชีบุตรมีการประยุกต์ เปลี่ยนแปลง เพิ่มเติมและตัดทอนพระพุทธพจน์ ตามความเห็นชอบของพวกเขา

นี่เป็นจุดเริ่มต้นของการแตกแยกนิกายในพระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. ๑๐๐ อันเป็นปีที่กระทำทุติยสังคายนา หลังจากนั้น นิกายมหาสังฆิกะของพวกภิกษุวัชชีบุตรก็แตกแยกอีก ๒ นิกาย คือ

๑. นิกายโคกุลิกะ ๒. นิกายเอกัฟโพนาริกะ

ต่อมาในนิกายโคกุลิกะ เกิดแตกแยกออกไปอีก ๒ นิกาย คือ

๑. นิกายปณณัตติวาท หรือ นิกายปัญญัตติวาท
๒. นิกายพาหุลิกะ หรือ นิกายพหุสสุติกะ

ต่อมาในนิกายพาหุลิกะ แตกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายเจติยวาท รวมทั้งหมด ๖ นิกาย

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๐๐ นิกายเถรวาทได้แตกแยกอีกครั้งเป็นครั้งที่ ๒ ทำให้เกิดนิกายใหม่ขึ้น ๒ นิกาย คือ

๑. นิกายมหิสาสกะ ๒. นิกายวัชชีปุตตะกะ

ต่อมาในนิกายมหิสาสกะ แตกแยกออกไปอีก ๒ นิกาย คือ

๑. นิกายสัพพัตติกวาท ๒. นิกายธัมมคุตติยะ

ต่อมาในนิกายสัพพัตติกะแตกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายกัสสปิยะ และในนิกายกัสสปิยะได้แตกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายสังกันติกะ ต่อมา ในนิกายสังกันติกะได้แตกแยกออกไปอีก ๑ นิกาย คือ นิกายสุตตวาท

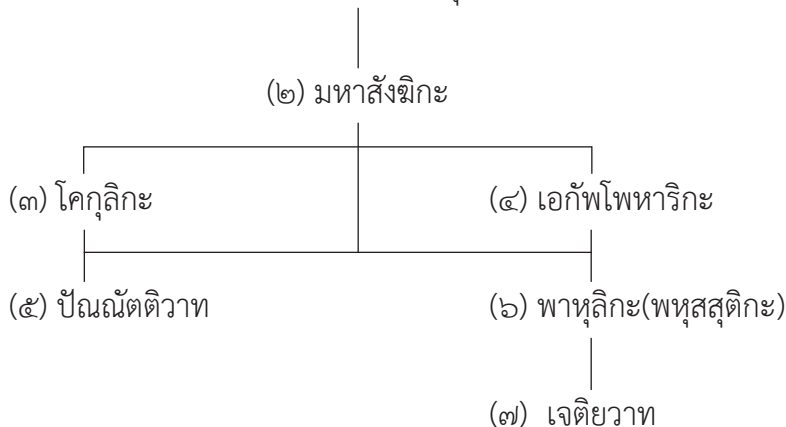
ฝ่ายนิกายวัชชีปุตตะกะ ได้แตกแยกออกไปอีก ๔ นิกาย คือ

๑. นิกายธัมมมุตตริยะ ๒. นิกายภัทรยานิกะ
๓. นิกายฉันนาकरะ หรือฉันนาคาริกะ ๔. นิกายสัมมิตติยะ

ผังแสดงการแตกแยกนิกายต่าง ๆ

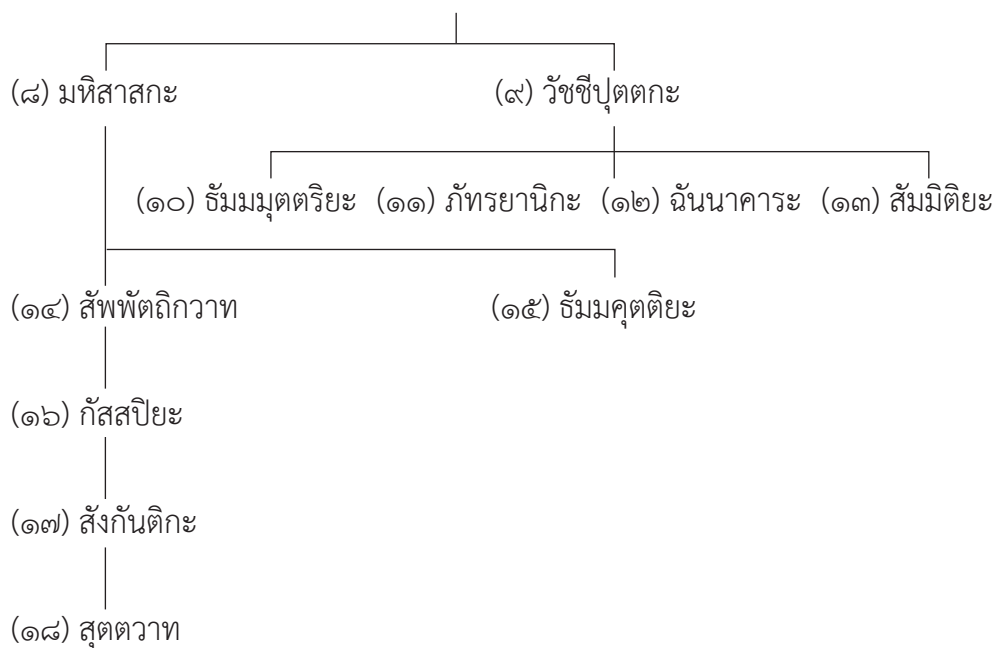
ในปีแรกแห่งพุทธศักราช มีนิกายเถรวาทขึ้น ในสมัยปฐมสังคายนา เมื่อผ่านไป ๑๐๐ ปี

(๑) เถรวาท แตกแยกในสมัยทุติยสังคายนา

เมื่อพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานได้ ๒๐๐ ปี เถรวาทได้แตกแยกเป็นครั้งที่ ๒

อีกเป็น ๒ นิกาย

คำสอนของแต่ละนิกาย มีการถกเถียงตอบอยู่ในคัมภีร์กถาวัตถุ พระอภิธรรมปิฎก เล่ม ๓๗ ต่อมา ท่านพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระก็ได้ชักชวนพระเถระทั้งหลาย กระทำสังคายนา

ครั้งที่ ๓

ตติยสังคิติ การสังคายนาครั้งที่ ๓ นอกจากพระพุทธศาสนาจะแตกต่างกันเป็น ๑๘ นิกาย ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาท่านแสดงเรื่องตติยสังคายนาโดยเล่าประวัติพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ประวัติพระเจ้าอโศกมหาราช ที่เลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนา ได้ถวายความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามากมาย ลากสักการะเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนามากมาย จนพวกเดียรฉัตรเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อแสวงหาลากสักการะ ต่างพากันสั่งสอนลัทธิของตนว่าเป็นธรรม เป็นวินัย

เดียรฉัตรบางพวกก็โกนหัวนุ่งห่มผ้ากาสาเยาะปลอมบวช เทียวไปตามวิหาร เข้าร่วมทำอุโบสถ เข้าร่วมทำสังฆกรรม ภิกษุทั้งหลายจึงไม่ทำอุโบสถกับพวกปลอมบวช เหล่านั้น

ในครั้งนั้น ภิกษุสงฆ์ไม่ได้ทำอุโบสถ ไม่ได้ทำปวารณากันถึง ๗ ปี พระเจ้า อโศกมหาราช ทรงทราบจึงรับสั่งให้อมตยคนหนึ่งไประงับอธิกรณ์ สั่งให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถกัน

อมตยมิได้สอบถามวิธีระงับจากพระเจ้าอโศกมหาราช แต่ไปสอบถามพวกอมตยอื่น ๆ ว่าพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้ระงับอธิกรณ์แล้วอธิกรณ์จะระงับอย่างไร

พวกอมตยเหล่านั้นก็ว่า เวลาไปปราบนชนบทปลายแดนก็ต้องฆ่าโจร ถ้าภิกษุเหล่าใดไม่ทำอุโบสถ พระเจ้าอยู่หัวคงจักประสงคิให้ประหารชีวิตภิกษุเหล่านั้น

อมตยนั้นจึงไปยังวิหารแล้วนิมนต์ภิกษุให้ประชุมกันแล้วเรียนว่า “พระเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้ทำอุโบสถ” ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า “จะไม่ยอมทำอุโบสถร่วมกับพวกเดียรฉัตร” อมตยจึงเอาดาบตัดศีรษะพระภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่พระเถระลงมา พอถึงลำดับพระติสสเถระผู้เป็นพระภาตาร่วมพระมารดาของพระเจ้าอโศก อมตยไม่อาจจะฟันดาบลง จึงไปกราบทูลให้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทราบว่า ตนได้ตัดศีรษะภิกษุทั้งหลายที่ไม่ยอมทำอุโบสถไปจำนวนเท่านี้ พอถึงลำดับพระติสสเถระไม่ทราบจะทำอย่างไร

พอพระเจ้าอโศกมหาราชได้สดับเข้าก็มีรับสั่งว่า “ที่เราส่งไประงับอธิกรณ์นั้น มิได้ให้ไปฆ่าภิกษุทั้งหลาย” พระเจ้าอโศกมหาราชเกิดความเร่าร้อนในพระวรกายจึงเสด็จเที่ยวสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์มีบาปด้วยหรือไม่

ภายหลังท่านพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้ถวายพระธรรมเทศนาให้เป็นที่เข้าพระทัย และชี้แจงจนเข้าพระทัยแล้วพักอยู่ในพระราชอุทยานเป็นเวลา ๗ วัน ได้ให้พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธองค์จนทรงมีความรู้

ต่อมาพระเจ้าอโศกมหาราชมีรับสั่งให้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ประชุมกันในโอศการาม ให้กันมานเป็นห้อง ๆ ให้พวกภิกษุที่สอนลัทธิอย่างเดียวกันอยู่รวมกัน แล้วรับสั่งให้นิมนต์มาทีละรูป ตรัสถามว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า สอนว่าอย่างไร” ตรัสสอบถามทุกรูปทั้งพวกที่เข้ามาบวชอย่างถูกต้องตามพระธรรมวินัย ทั้งพวกที่ปลอมบวช พวกที่ปลอมบวชแล้วสอนสัสสตทิฎฐิ ก็ตอบว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนสัสสตทิฎฐิ”

พวกที่สอนเอกัจจัสสสตทิกฺขุ ก็ตอบว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนเอกัจจัสสสตทิกฺขุ” ฯลฯ
พวกที่สอนอันตานั้นติกทิกฺขุ ก็ตอบว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนอันตานั้นติกทิกฺขุ”
พวกที่สอนอมราวิกเขปิกทิกฺขุ ก็ตอบว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนอมราวิกเขปิกทิกฺขุ”
พวกที่สอนอิจจสมุปปนิทิกฺขุ ก็ตอบว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนอิจจสมุปปนิทิก-

ทิกฺขุ”

พวกที่สอนสัณณิกทิกฺขุ ก็ตอบว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนสัณณิกทิกฺขุ”

พวกที่สอนอัสสณณิกทิกฺขุ ก็ตอบว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนอัสสณณิกทิกฺขุ”

พวกที่สอนเนวสัณณิกทิกฺขุ ก็ตอบว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนเนวสัณณิกทิกฺขุ”

พวกที่สอนอจฺเจททิกฺขุ ก็ตอบว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนอจฺเจททิกฺขุ”

พวกที่สอนทิกฺขุธรรมนิพพานทิกฺขุ ก็ตอบว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอนทิกฺขุธรรมนิพพาน-

ทิกฺขุ”
พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงทราบข่าวว่า “ท่านเหล่านี้ไม่ใช่ภิกษุ แต่เป็นพวกเดียรฉัตร” เพราะ
พระองค์ได้ทรงศึกษาหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาก่อน จึงทรงพระราชทานผ้าขาว
ให้พวกเดียรฉัตรเหล่านั้นแล้วให้สึก พวกเดียรฉัตรที่ปลอมบวช สึกในครั้งนั้นมีจำนวน ๖๐,๐๐๐ คน
จากนั้น มีรับสั่งให้มนต์ภิกษุอื่น ๆ มาตรัสถามว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า สอนว่า
อย่างไร”

ภิกษุเหล่านั้นต่างถวายพระพรว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นวิฆชาทธี” พระเจ้า
อโศกมหาราช ตรัสถามท่านพระโมคคัลลิตฺตฺสเถระว่า “พระคุณเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงเป็น วิฆชาทธีหรือ” พระเถระถวายพระพรว่า “ใช่ มหาบพิตร”

ขณะนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชรับสั่งว่า พระศาสนาบริสุทธิ์แล้ว ขอพระภิกษุสงฆ์จงทำ
อุโบสถเถิด” จึงได้ถวายการอารักขา แล้วเสด็จกลับพระนคร

พระสงฆ์พร้อมเพรียงกันทำอุโบสถจำนวนถึง ๖ ล้านรูป ท่านพระโมคคัลลิตฺตฺสเถระ
ได้รจนากถาวัตถุพรรณข่มประปรายแล้วคัดเลือกภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก แดกฉาน
ในปฏิสัมภิทา สำเร็จวิชา ๓ จำนวน ๑,๐๐๐ รูป ทำการสังคายนา พระธรรมวินัย เช่นที่ท่าน
พระมหากัสสปเถระ และท่านพระยสกาณฺฐกบุตรได้กระทำมาแล้ว ได้ชำระมลทินใน
พระศาสนาจนหมดสิ้น เป็นเวลา ๙ เดือน พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นศาสนูปถัมภก

เมื่อกระทำตติยสังคีติเสร็จแล้วพระโมคคัลลิตฺตฺสเถระ ผู้เป็นอรหันตชินาสพ ได้
พิจารณาเห็นว่า “พระพุทธศาสนาจักไม่ตั้งมั่นในชมพูทวีป แต่จักไปตั้งมั่นในนานาประเทศ” จึง
ได้ขอความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชให้จัดส่งสมณทูตไปประกาศ พระศาสนา ๙ สาย
ด้วยกัน คือ

สายที่ ๑ พระมัชฌันติกเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ แคว้นกัสมิระและแคว้นคันธาระ ปัจจุบันได้แก่ดินแดนแถบตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดียเลยเข้าไปถึงบางส่วนของประเทศอัฟกานิสถาน

สายที่ ๒ พระมหาเทวเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ แคว้นมทิสมนทล (แคว้นไมซอร์ หรือมานธาดา ในประเทศอินเดียปัจจุบัน) และ ดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโคธาวารี ทางภาคใต้ของประเทศอินเดีย

สายที่ ๓ พระรักขิตเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ วนวาสีประเทศได้แก่แคว้นกนราเหนือ ภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย

สายที่ ๔ พระธรรมรักขิตเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ อปรันตปชนบท เข้าใจกันว่าได้แก่ดินแดนแถบชายทะเลเหนือเมืองบอมเบย์ในประเทศ อินเดีย

สายที่ ๕ พระมหารัชมัทธเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ แคว้นมหาราษฎร์ ได้แก่ ดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองบอมเบย์ในประเทศอินเดีย

สายที่ ๖ พระมหารักขิตเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ โยนกประเทศ ได้แก่ แคว้นของฝรั่งเศสชาติกรีกในทวีปเอเชียกลางเหนือประเทศอิหร่าน ขึ้นไปจนถึงเตอร์กีสถาน

สายที่ ๗ พระมัชฌิมเถระพร้อมคณะ คือ พระกัสสปโคตตเถระ พระอฬกเถวเถระ พระทุนทกิสสรเถระ และพระสหัสสเทวเถระ ไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ ดินแดนแถบภูเขาคิมาลัย

สายที่ ๘ พระโสณเถระกับพระอุตตรเถระพร้อมด้วยคณะไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ ได้แก่ดินแดนแถบประเทศพม่า ไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย แต่หลักฐานที่ค้นพบดูจะเป็นแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในประเทศไทยในปัจจุบัน (ดูหนังสือศิลปากร, เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม เนื่องในโอกาสเปิดศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย, หน้า ๒๔-๒๕, แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน, หน้า ๘,๔๒, ธนิต อยู่โพธิ์, สุวรรณภูมิ, หน้า ๕๔,๕๖-๕๘, Mr.Wang Wei-Min, ชื่อสถานที่ ในเอกสารจีนโบราณที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย, หน้า ๘๕-๘๖)

สายที่ ๙ พระมหินทเถระ โอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช พร้อมด้วยคณะคือ พระอัญญเถระ พระอุตตยเถระ พระสัมพลเถระ และพระภัททสารเถระ ไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ ลังกาทวีป คือ ประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน

สมณทูตสายที่นับว่ามีผลงานอันทรงคุณประโยชน์มหาศาลถึงปัจจุบัน คือ สายพระมหินทเถระโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ท่านถูกส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาที่ลังกาทวีป คือประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน ที่ลังกาทวีปได้มีการสังคายนา ๔ ครั้ง นับต่อ

จากอินเดีย เป็นครั้งที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ และครั้งที่ ๗ (กล่าวตามคัมภีร์สัทธัมมสังคหะและสังคิตยวงศ์) แต่ยอมรับกันเพียงครั้งที่ ๔ และครั้งที่ ๕

จุดตลั้งคิตติ สังคายนาครั้งที่ ๔ กระทำเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงเป็นศาสนูปถัมภก

ปัญจมสังคิตติ สังคายนาครั้งที่ ๕ กระทำเมื่อ พ.ศ. ๔๓๓ พระเจ้าวัฏฏคามินิอภัยทรงเป็นศาสนูปถัมภก

ในการสังคายนาครั้งที่ ๕ นี้ พระสาวกทั้งหลายคำนึงว่า ในอนาคตผู้ที่จะทรงจำคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยใจ บอก สอนกันด้วยปาก จะหาได้ยาก จึงได้จารึกพระไตรปิฎกเป็นตัวอักษรลงบนใบลาน

เหตุที่จะหาผู้ทรงจำพระไตรปิฎกได้ยากนั้นก็เพราะพระสาวกทั้งหลายปัญญาจะเสื่อมลงประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเพราะความไม่สงบจากภัยสงคราม

ก่อนจะจารึกพระไตรปิฎก และอรรถกถาเป็นตัวอักษรลงบนใบลาน พระอาจารย์ฝ่ายอังคุตตรภาณกาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาอังคุตตรนิกายว่า

เมื่อครั้งที่ศรีลังกาถูกจันฑาลติสสะหรือติสสพราหมณ์ยึดครอง ได้เกิดภัยพิบัติอย่างใหญ่หลวงแก่พระพุทธศาสนา พระสาวกทั้งหลายต่างพากันหลบหนีเอาชีวิตรอดจากภัยอันตรายจากผู้ไม่นับถือพระพุทธศาสนา ไปอยู่ตามป่าเขาทางมัลลชนบทตอนใต้ ต้องฉันทเผือกมันและใบไม้ประทังชีวิต เมื่อร่างกายยังเป็นไปได้ ก็พากันนั่งสาธยายท่องพระไตรปิฎก เมื่อร่างกายเป็นไปไม่ไหว ก็ช่วยกันพูนทรายเป็นกอง นอนหันศีรษะเข้าหากัน ทบทวนพระไตรปิฎกกัน พระสาวกเหล่านั้นต้องลำบาก ทรงจำสืบทอดพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาโดยทำนองนี้เป็นเวลาถึง ๑๒ ปี (อง.เอกก.อ. ๑/๑๓๐/๘๓)

พระเถระทั้งหลายคำนึงถึงเหตุการณ์อย่างนี้แล้ว จึงได้มีฉันทะเป็นอันเดียวกันให้ใช้วิธีสืบทอดพระไตรปิฎกด้วยการจารึกเป็นอักษรลงบนใบลาน

ในการจารึกพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นตัวอักษรลงบนใบลานนั้น ได้จารึกพระไตรปิฎกเป็นอักษรภาษามคร ได้จารึกอรรถกถาเป็นอักษรภาษาสิงหล พระไตรปิฎกและอรรถกถาที่จารึกเป็นอักษรลงในใบลานในครั้งนั้นได้แพร่หลายไปยังนานาประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา และได้แพร่กลับเข้าสู่ดินแดนถิ่นกำเนิดพระพุทธศาสนาคืออินเดีย

ฉันทมสังคิตติ สังคายนาครั้งที่ ๖ รว พ.ศ. ๗๐๐ ที่ อินเดียมีแต่พระไตรปิฎก ไม่มี อรรถกถา พระพุทธโฆสเถระจึงเดินทางไปเกาะสิงหล ทำการแปลอรรถกถาภาษาสิงหล กลับเป็นภาษามคร นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๖

สถมสังคิตติ สังคายนาครั้งที่ ๗ รว พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าปรักกมพาหุ ครองราชสมบัติ ในเกาะสิงหล ได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนารุ่งเรืองมาก ได้นิมนต์พระสงฆ์ผู้ทรงความรู้แตกฉาน ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่งคัมภีร์อธิบายข้อความที่เข้าใจยากในอรรถกถา ที่เรียกว่า ฎีกา นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๗

ไทยนับการสังคายนาต่อจากศรีลังกา จึงนับการสังคายนาที่วัดสวนดอก เชียงใหม่ เป็นครั้งที่ ๘ นับการสังคายนาในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นครั้งที่ ๙

พระไตรปิฎก - อรรถกถาที่พระสาวกทั้งหลายนำสืบต่อกันมา เมื่อพิจารณาดูความเป็นมาและหลักฐานที่ปรากฏ พระไตรปิฎกเสร็จสมบูรณ์แล้วแต่สังคายนาครั้งที่ ๓ เมื่อมาสู่ลังกาทวีปก็ได้มีการเพิ่มเติม เพราะถ้ามีการเพิ่มเติม ก็จะต้องเพิ่มการสังคายนาครั้งที่ ๓ เข้าในคัมภีร์จุฬวรรคต่อจากสังคายนาครั้งที่ ๒

อรรถกถาที่มาอยู่ในรูปภาษาสิงหลเมื่อพระพุทธโฆสเถระแปลกลับเป็นภาษามคร เฉพาะคัมภีร์สมันตปาสาทิกาก็แสดงเรื่องการสังคายนาเฉพาะครั้งที่ ๑-๓

ความจริงอรรถกถาภาษาสิงหลที่เกาะลังกานั้น เป็นอรรถกถาที่พระมหินทเถระ นำมาจากชมพูทวีป เมื่อครั้งสังคายนาครั้งที่ ๓ และอรรถกถานั้นก็มีมาแต่สมัยพุทธกาลแล้ว ดังที่พระธรรมपालเถระแห่งอินเดียภาคใต้ ผู้มีชีวิตอยู่ในราว พ.ศ. ๑๖๐๐ กล่าวไว้ว่า

“อรรถกถาที่พระสังคิตติอาจารย์ร้อยกรองไว้ เมื่อคราวปฐมสังคายนา เป็นอรรถกถาที่มีมาแต่สมัยที่พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่ (อภิ.อนุฎีกา ๑/๑๓)

อรรถกถาที่พระมหินทเถระนำมาจากเกาะสิงหลแล้วภายหลังพระเถระชาวสิงหล แปลเป็นภาษาสิงหลนั้น ก็เพื่อหลีกเลี่ยงการกลืน(ปะปน) จากลัทธินิกายอื่น (ที.สี.อ. ๑/๑, สารตถ.ฎีกา ๑/๒๔)

ประวัติการสังคายนาที่คัมภีร์จุฬวรรคบันทึกไว้ ๒ ครั้ง ซึ่งนำมาเรียบเรียงเพิ่มเติมในที่นี้เพื่อให้ทราบความเป็นมาแห่งพระธรรมวินัย

ข้อสรุปพระวินัยปิฎก จุฬวรรค ภาค ๒

พระวินัยปิฎก จุฬวรรค ภาค ๒ เล่มที่ ๗ นี้ มีเนื้อหาประกอบด้วย

๕. ขุททกวัตตขันธกะ	๑	หัวข้อ
๖. เสนาสนขันธกะ	๒๖	หัวข้อ
๗. สังฆเภทขันธกะ	๑๑	หัวข้อ
๘. วัตตขันธกะ	๑๔	หัวข้อ
๙. ปาติโมกข์ฐปนขันธกะ	๑๐	หัวข้อ
๑๐. ภิกขุณีขันธกะ	๓	หัวข้อ
๑๑. ปัญจสตติกขันธกะ	๓	หัวข้อ
๑๒. สัตตสตติกขันธกะ	ตั้งหัวข้อเป็นภาณวาร	

เป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ ที่เรียกโดยรวมว่า “อภิสมาจาริกสิกขา” เรื่องที่อยู่อาศัย เรื่องข้อวัตรปฏิบัติ และยังมีเรื่องสำคัญ เช่น เรื่องสังฆเภท เรื่องเกี่ยวกับพระปาติโมกข์ เรื่องการที่มาตุคามเข้ามาบวชเป็นภิกษุณี เรื่องการสังคายนาพระธรรมวินัย

ส่วนที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัตินั้น เป็นเครื่องรักษามารยาทของภิกษุสงฆ์ที่มาจากต่างตระกูล ต่างชนชั้นให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย มีกิริยาอาการน่าเลื่อมใส เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาปสาทะแห่งเพื่อนพรหมจรรย์และอุบาสกอุบาสิกาผู้อยู่อุปถัมภ์บำรุง

พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๘

พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๘

(ปริวาร)

พระวินัยปิฎกคัมภีร์ปริวาร^๙ เป็นคัมภีร์สุดท้ายของพระวินัยปิฎก จัดเป็นพระไตรปิฎก เล่มที่ ๘ คำว่า “ปริวาร” หมายถึงหมวดพระบาลีที่พระธรรมสังคหาจารย์ยกขึ้นสังคายนา ต่อจากพระบาลีชั้นธกะ จัดเป็นหมวดหมู่ไว้เพื่อให้กุลบุตรเกิดความฉลาดในส่วนต่าง ๆ มีอาบัติ เป็นต้น ที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งในมาติกาและในวิภังค์ เรียกว่า “ปริวาร” เพราะเปรียบเหมือนกับเป็นภาคผนวกของพระบาลีวิภังค์และพระบาลีชั้นธกะ ดุจพระอรหันตชีณาสพเป็นบริวาร ติดตามพระพุทธองค์

พระพุทธเจ้าทรงมีธรรมชั้นเป็นพระสรีระ มีพระอรหันตชีณาสพเป็นบริวาร ส่วนพระวินัยมีมาติกา (พระวินัยปิฎกเล่มที่ ๑ เล่มที่ ๒ เล่มที่ ๓) และชั้นธกะ (พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๔ เล่มที่ ๕ เล่มที่ ๖ เล่มที่ ๗) เป็นสรีระ มีคัมภีร์ปริวารเป็นบริวาร

เนื้อหาโดยย่อแห่งคัมภีร์ปริวาร

คัมภีร์ปริวารนี้ เป็นคัมภีร์ประกอบหรือคู่มือ บรรจุคำถามคำตอบสำหรับข้อความรู้ พระวินัยตั้งแต่เล่มที่ ๑ ถึงเล่มที่ ๗ เป็นคัมภีร์ที่ประมวลเนื้อหาที่สำคัญต่าง ๆ มากกล่าวไว้ จัดเป็นหัวข้อ ๒๑ ข้อด้วยกัน คือ

๑. ภิกขุวิภังค์โสฬสมหาวาร	ว่าด้วยวาระใหญ่ ๑๖ วาระในภิกขุวิภังค์
๒. ภิกขุณีวิภังค์โสฬสมหาวาร	ว่าด้วยวาระใหญ่ ๑๖ วาระในภิกขุณีวิภังค์
๓. สมุฏฐานสี่สังเขป	ว่าด้วยการย่อหัวข้อสมุฏฐาน
๔. อันตรเปยยา	ว่าด้วยการละข้อความในระหว่าง
๕. สมถเภท	ว่าด้วยประเภทแห่งสมถะ
๖. ชั้นธกปุจฉา	ว่าด้วยวาระคำถามและคำตอบถึงชั้นธกะ
๗. เอกุตตริกนัย	ว่าด้วยนัยเกินหนึ่ง
๘. อุโปสถาทิปุจฉาวิสัย	ว่าด้วยคำถามคำตอบเรื่องอุโปสถ เป็นต้น

^๙ บทนำ เล่ม ๘ : พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙.

๙. อัถวสปรกณ	ว่าด้วยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ
๑๐. คาถาสังคณิกะ	ว่าด้วยกลุ่มคาถา
๑๑. อธิกรณเภท	ว่าด้วยประเภทแห่งอธิกรณ
๑๒. อปรคาถาสังคณิกะ	ว่าด้วยกลุ่มคาถาอีกกลุ่มหนึ่ง
๑๓. โจอทนาภณ	ว่าด้วยหมวดการโจท
๑๔. จูฬสงคราม	ว่าด้วยภิกษุผู้เข้าสู่จูฬสงคราม
๑๕. มหาสงคราม	ว่าด้วยภิกษุผู้เข้าสู่มหาสงคราม
๑๖. กฐินเภท	ว่าด้วยประเภทแห่งกฐิน
๑๗. อุปาลิปัญจกะ	ว่าด้วยเรื่องพระอุบาลี ๕ หมวด
๑๘. อัถวาปัตติสมุฏฐาน	ว่าด้วยสมุฏฐานอาบัติที่มีอยู่
๑๙. ทุติยคาถาสังคณิกะ	ว่าด้วยกลุ่มคาถากลุ่มที่ ๒
๒๐. เสทโฆจนคาถา	ว่าด้วยคาถาที่ทำให้เหงื่อแตก
๒๑. ปัญจวรรค	ว่าด้วยหมวด ๕ หมวด
ทั้ง ๒๑ หัวข้อใหญ่นี้ บางข้อก็มีข้อย่อยมาก บางข้อก็มีข้อย่อยน้อย	

เนื้อหาโดยพิสดารแห่งคัมภีร์ปริวาร

หัวข้อใหญ่ ๒๑ ข้อนั้น กล่าวตามที่พระบาลีอรรถกถาฎีกาแสดงไว้ แต่ละข้อมีข้อย่อย และเนื้อหาพอสรุปได้ ดังนี้

๑. ภิกขุวิภังค์โสฬสมหาวาร ว่าด้วยวาระใหญ่ ๑๖ วาระในภิกขุวิภังค์

ในภิกขุวิภังค์โสฬสมหาวารได้ประมวลสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ ภิกษุทั้งหลายจากพระวินัยเล่ม ๑-๒ มาตั้งเป็นปัญหาถามตอบทีละข้อ ตั้งเป็น วาระไว้ ๒ ส่วน ส่วนละ ๘ วาระ รวม ๑๖ วาระ ๘ วาระแรกกับ ๘ วาระหลัง ชื่อก็พ้องกัน ต่างกันตรงเนื้อหา ๘ วาระแรกกล่าวถึงการทำความผิดโดยตรง ๘ วาระ หลังกล่าวถึงผลอันเนื่องมาจากการทำความผิด ทั้ง ๑๖ มหาวาร มีดังนี้

๘ วาระแรก คือ

๑. กัตถปัญญุตติวาร วาระว่าด้วยบัญญัติ ณ ที่ไหน

ตั้งปัญหาถาม-ตอบสถานที่ที่ทรงบัญญัติสิกขาบท ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้บัญญัติ สิกขาบท เรื่องที่เป็นเหตุให้บัญญัติสิกขาบท และถามตอบเรื่องอื่น ๆ อีก รวมปัญหาถาม-ตอบ

ในสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ทุกสิกขาบท ๒๖ ข้อ คือ

- (๑) ทรงบัญญัติ ณ ที่ไหน
- (๒) ทรงปรารภใคร
- (๓) เพราะเรื่องอะไร
- (๔) มีพระบัญญัติ พระอนุบัญญัติ อนุปปันนบัญญัติอยู่หรือ
- (๕) มีสัพพัตถบัญญัติ ปเทสบัญญัติอยู่หรือ
- (๖) มีสาธารณบัญญัติ อสาธารณบัญญัติอยู่หรือ
- (๗) มีเอกโตบัญญัติ อุกโตบัญญัติอยู่หรือ
- (๘) จัดเข้าในอุทเทสไหน นับเนื่องในอุทเทสไหน
- (๙) มาสู่อุทเทส โดยอุทเทสไหน
- (๑๐) เป็นวิบัติอย่างไร
- (๑๑) เป็นกองอาบัติไหน
- (๑๒) เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร
- (๑๓) เป็นอธิกรณ์อย่างไร
- (๑๔) ระงับด้วยสมณะเท่าไร
- (๑๕) อะไรเป็นพระวินัย อะไรเป็นอภินัย
- (๑๖) อะไรเป็นพระปาติโมกข์ อะไรเป็นอธิปาติโมกข์
- (๑๗) อะไรเป็นวิบัติ
- (๑๘) อะไรเป็นสมบัติ
- (๑๙) อะไรเป็นข้อปฏิบัติ
- (๒๐) ทรงอาศัยอำนาจประโยชน์เท่าไร
- (๒๑) ใครศึกษาอยู่
- (๒๒) ใครศึกษาสิกขาเรียบร้อยแล้ว
- (๒๓) ตั้งอยู่ในใคร
- (๒๔) ใครทรงเอาไว้
- (๒๕) เป็นถ้อยคำของใคร
- (๒๖) ใครนำมา

อุทahrณ์ปัญหาข้อที่ ๑

ถาม : พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น
ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ณ ที่ไหน

ตอบ : ทรงบัญญัติ ณ กรุงเวสาลี

อุทahrณ์ปัญหาข้อที่ ๒๖

ถาม : ใครนำมา

ตอบ : พระเถระทั้งหลายนำสืบ ๆ กันมา

การถามตอบนี้ในตอนท้ายแสดงเป็นข้อความเป่ยยาลไว้

๒. กตปัตติวาร วาระว่าด้วยต้องอาบัติเท่าไร

ตั้งปัญหาถาม-ตอบจำนวนอาบัติที่ภิกษุต้องในเมื่อได้กระทำความผิดไปแล้ว เช่น

ถาม : ภิกษุเสพเมณฺฐธรรมต้องอาบัติเท่าไร

ตอบ : ภิกษุเสพเมณฺฐธรรมต้องอาบัติ ๓ อย่าง คือ

(๑) ภิกษุเสพเมณฺฐธรรมในชาคคพที่ยังไม่ถูกสัตว์กัดกิน ต้องอาบัติปาราชิก

(๒) ภิกษุเสพเมณฺฐธรรมในชาคคพที่ถูกสัตว์กัดกินโดยมาก ต้องอาบัติอุลลัจจัย

(๓) ภิกษุสอดตองคชาตเข้าในปากที่อำ แต่มิได้ถูกตอง ต้องอาบัติทุกกฏ

ถามตอบจนครบทุกสิกขาบท

๓. วิปตติวาร วาระว่าด้วยเป็นวิบัติ

ตั้งปัญหาถาม-ตอบการกระทำความผิดนั้นว่าเป็นวิบัติเท่าไร บรรดาวิบัติ ๔ อย่าง คือ

(๑) สีสวิบัติ (๒) อาจารวิบัติ (๓) ทิฏฐิวิบัติ (๔) อาชีวิวิบัติ เช่น

ถาม : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมณฺฐธรรม บรรดาวิบัติ ๔ อย่าง จัดเป็นวิบัติเท่าไร

ตอบ : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมณฺฐธรรม บรรดาวิบัติ ๔ อย่าง จัดเป็นวิบัติ ๒ อย่าง คือ

(๑) เป็นสีสวิบัติ (๒) เป็นอาจารวิบัติ

๔. สังคหวาร วาระว่าด้วยการจัดเข้ากองอาบัติ

ตั้งปัญหาถาม-ตอบการต้องอาบัตินั้น ๆ ว่า จัดเข้ากองอาบัติไหน เช่น

ถาม : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมณฺฐธรรม บรรดากองอาบัติ ๗ กอง จัดเข้ากองอาบัติเท่าไร

ตอบ : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดากองอาบัติ ๗ กอง จัดเข้ากองอาบัติ ๓ กอง คือ (๑) กองอาบัติปาราชิก (๒) กองอาบัติอุลลัจจัย (๓) กองอาบัติทุกกฏ

๕. สมุฏฐานวาร วาระว่าด้วยสมุฏฐาน

ตั้งปัญหาถาม-ตอบการต้องอาบัตินั้น ๆ ว่าเกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร เช่น

ถาม : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาสมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ สมุฏฐาน เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร

ตอบ : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาสมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ สมุฏฐาน เกิดด้วยสมุฏฐาน ๑ สมุฏฐาน คือ เกิดทางกายกับจิต (หมายถึงมีจิตคิดจะเสพด้วยและได้กระทำทางกายกับมาตุคาม คือ สตรีด้วย)

๖. อธิกรณวาร วาระว่าด้วยจัดเป็นอธิกรณ

ตั้งปัญหาถาม-ตอบการต้องอาบัตินั้น ๆ ว่าจัดเป็นอธิกรณไหน เช่น

ถาม : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาอธิกรณ ๔ อย่าง จัดเป็นอธิกรณไหน

ตอบ : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาอธิกรณ ๔ อย่าง จัดเป็นอาปัตตาธิกรณ

๗. สมถวาร วาระว่าด้วยการระงับด้วยสมถะ

ตั้งปัญหาถาม-ตอบการต้องอาบัตินั้น ๆ ว่าระงับด้วยสมถะเท่าไร เช่น

ถาม : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาสมถะ ๗ อย่าง ระงับด้วยสมถะเท่าไร

ตอบ : อาบัติของภิกษุผู้เสพเมถุนธรรม บรรดาสมถะ ๗ อย่าง ระงับด้วยสมถะ ๓

อย่าง คือ (๑) สัมมุขาวินัย (๒) ปฏินญาตถกณะ (๓) สัมมุขาวินัยกับติณวัตถการกะ

๘. สมุจจยวาร วาระว่าด้วยการสรุปรวม

ตั้งปัญหาถาม-ตอบการทำผิดอย่างนั้น ๆ ว่าต้องอาบัติเท่าไร เช่น

ถาม : ภิกษุเสพเมถุนธรรม ต้องอาบัติเท่าไร

ตอบ : ภิกษุเสพเมถุนธรรมต้องอาบัติ ๓ อย่าง คือ

(๑) ภิกษุเสพเมถุนธรรมในซากศพที่ยังไม่ถูกสัตว์กัดกิน ต้องอาบัติปาราชิก

(๒) ภิกษุเสพเมถุนธรรมในซากศพที่ถูกสัตว์กัดกินโดยมาก ต้องอาบัติอุลลัจจัย

(๓) ภิกษุสอดองคชาตเข้าไปในปากที่อ้า แต่มิได้ถูกต้อง ต้องอาบัติทุกกฏ

ทั้งหมดนี้เป็น ๘ วาระแรก

ส่วน ๘ วาระหลังก็ตั้งหัวข้อและตั้งปัญหาถามตอบเหมือนกัน ต่างกันตรงที่มุ่งถึงปัจจัย คือการกระทำความผิดนั้น ๆ เป็นปัจจัยเป็นเหตุให้เกิดอะไรขึ้น คือ ต้องอาบัติอะไร ขอกกล่าวถึงเฉพาะวาระแรกและวาระสุดท้าย

๑. กัตถปัญญัตติวาร วาระว่าด้วยบัญญัติ ณ ที่ไหน

ตั้งปัญหาถาม-ตอบเหมือนกัตถปัญญัตติวารใน ๘ วาระแรก เช่น

ถาม : พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น

ทรงบัญญัติปาราชิก เพราะการเสพเมถุนธรรมเป็นปัจจัย ณ ที่ไหน

ตอบ : ทรงบัญญัติ ณ กรุงเวสาฬี ฯลฯ

๒. ภิกขุณีวิภังค์โสฬสมหาวาร ว่าด้วยวาระใหญ่ ๑๖ วาระในภิกขุณีวิภังค์

ในภิกขุณีวิภังค์โสฬสมหาวาร ได้ประมวลสิกขาบทเฉพาะที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุณีทั้งหลายจำนวน ๑๓๐ สิกขาบท คือ

ปาราชิก ๔ สิกขาบท (สิกขาบทที่ ๕ ถึงสิกขาบทที่ ๘ ของภิกษุณี) สังฆาทิเสส ๑๐ สิกขาบท นิสสัคคียปาจิตตีย์ ๑๒ สิกขาบท ปาจิตตีย์ ๘๖ สิกขาบท ปาฏิเทสนียะ ๘ สิกขาบท

๓. สมุฏฐานสี่สสังเขป ว่าด้วยการย่อหัวข้อสมุฏฐาน

ในสมุฏฐานสี่สสังเขปนี้ได้แสดงกลุ่มอาบัติที่เกิดในสมุฏฐานแต่ละสมุฏฐาน โดยจัดอาบัติที่เกิดในสมุฏฐานเดียวกันแบ่งเป็น ๑๓ กลุ่ม

ก่อนที่จะกล่าวถึงสมุฏฐานทั้ง ๑๓ กลุ่ม พึงทราบทางที่เกิดของอาบัติที่เรียกว่า “สมุฏฐาน” ก่อน ซึ่งมี ๖ สมุฏฐาน คือ

๑. กาย	๒. วาจา
๓. กายกับวาจา	๔. กายกับจิต
๕. วาจากับจิต	๖. กายวาจากับจิต

อาบัติทั้งหมดที่เกิดในแต่ละสมุฏฐานในสมุฏฐานทั้ง ๖ นี้ แบ่งเป็น ๑๓ กลุ่ม คือ

- (๑) **ปฐมปาราชิกสมุฏฐาน** รวบรวมอาบัติที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๔ คือ กาย กับจิต เช่น อาบัติปาราชิกเพราะเสพเมถุนธรรม อาบัติสังฆาทิเสสเพราะทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน อาบัติปาจิตตีย์เพราะเข้าไปแทรกแซงภิกษุผู้เข้าไปอยู่ในวิหารของสงฆ์ก่อน
- (๒) **อหินนทานสมุฏฐาน** รวบรวมอาบัติที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๖ คือ กาย วาจา กับจิต เช่น อาบัติปาราชิกเพราะถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้เพราะพราภิกายมนุษย์ เพราะกล่าววอดอุตตริมนุสสธรรม และอาบัติสังฆาทิเสสเพราะพูดเกี้ยวหญิง

- (๓) **สังขจิตตสมุฏฐาน** รวบรวมอาบัติที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ คือ กาย วาจา กายกับวาจา กายกับจิต วาจากับจิต กายวาจากับจิต เช่น อาบัติสังฆาติเสสเพราะการทำหน้าที่ชักสือ เพราะสร้างกุฎี เพราะสร้างวิหาร และอาบัตินิสสัคคียปาจิตติยเพราะใช้ภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติให้ชักจี้รวเกา
- (๔) **สมนุภาสนสมุฏฐาน** รวบรวมอาบัติที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๖ เช่นเดียวกับ อทินนาทานสมุฏฐาน ได้แก่ อาบัติสังฆาติเสสเพราะการทำสงฆ์ให้แตกกัน เพราะประพฤติดตามภิกษุผู้ทำสงฆ์ให้แตกกันและอาบัติปาจิตติยเพราะปิดอาบัติชั่วหยาบ
- (๕) **กฐินสมุฏฐาน** รวบรวมอาบัติที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๓ ที่ ๖ คือ กายกับวาจา กาย วาจากับจิต เช่น อาบัตินิสสัคคียปาจิตติยเพราะเก็บ อติเรกจีวรไว้เกิน ๑๐ วัน เพราะอยู่ปราศจากไตรจีวรสิ้นราตรีหนึ่ง เพราะเก็บอากาลจีวรไว้เกิน ๑ เดือน
- (๖) **เอฬกโหลสมุฏฐาน** รวบรวมอาบัติที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๑ ที่ ๔ คือ กาย กายกับจิต เช่น อาบัตินิสสัคคียปาจิตติยเพราะทำสันถัตถผสมโยใหม่ อาบัติปาจิตติย เพราะนอนร่วมกับอนุปสัมบันและมาตุคาม
- (๗) **ปทโสธัมมสมุฏฐาน** รวบรวมอาบัติที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๒ ที่ ๕ คือ วาจา วาจา กับจิต เช่น อาบัติปาจิตติยเพราะการสอนอนุปสัมบันให้ กล่าวธรรมแข่งกัน เป็นบท ๆ และการแสดงธรรมแก่มาตุคามเกิน ๕-๖ คำ
- (๘) **อัทธานสมุฏฐาน** รวบรวมอาบัติที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๑ ที่ ๔ ที่ ๖ คือ กาย กายกับจิต กายวาจา กับจิต เช่น อาบัติปาจิตติยเพราะชักชวนกันเดินทางไกล ร่วมกันกับภิกษุณีและการออกปากขอโภชนะอันประณีต
- (๙) **เภยยสัถตถสมุฏฐาน** รวบรวมอาบัติที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๔ ที่ ๖ คือ กายกับจิต กายวาจา กับจิต เช่น อาบัติปาจิตติยเพราะเดินทางไกลร่วมกับพ่อค้าเกวียนผู้เป็น โจร แอบฟังภิกษุทะเลาะกัน และอาบัติทุกกฏ เพราะออกปากขอแกงและข้าวสุก
- (๑๐) **ธัมมเทศนาสมุฏฐาน** รวบรวมอาบัติที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๕ คือ วาจา กับจิต เช่น อาบัติทุกกฏเพราะแสดงธรรมแก่คนกันรู้ม ถือไม้พลอง ถือคัสตรา ถืออาวุธ
- (๑๑) **ภูตาโรจนสมุฏฐาน** มีสิกขาบทเดียวเป็นสิกขาบทที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ คือ กาย วาจา กายกับวาจา ได้แก่ อาบัติปาจิตติย เพราะบอกอุตตริมนุสสรธรรม ที่มีจริง
- (๑๒) **โจริวุฏฐาปนสมุฏฐาน** มีสิกขาบทเดียวเป็นสิกขาบทที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๕ ที่ ๖ คือ วาจา กับจิต กายวาจา กับจิต เป็นสิกขาบทในฝ่ายภิกษุณี ได้แก่ อาบัติปาจิตติย เพราะบวชให้สตรีผู้เป็นโจร

(๑๓) อนนุญญาตสมุฏฐาน มีสิกขาบทเดียวเป็นสิกขาบทที่เกิดโดยสมุฏฐานที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๕ ที่ ๖ คือ วาจา กายกับวาจา วาจากับจิต กายวาจากับจิต เป็นสิกขาบทในฝ่ายภิกษุณี ได้แก่ อาบัติปาจิตตีย์ เพราะบวชให้สิกขมานาที่ยังไม่ได้รับอนุญาต

๔. อันตรเปยยาล ว่าด้วยการละข้อความในระหว่าง

ในอันตรเปยยาลนี้ ความจริงก็ได้มีการแสดงข้อความเป็นประโยคเปยยาล มีข้อย่อย ๖ ข้อ (นับตามจำนวนข้อเรื่องแต่บาลีเริ่มจัดข้อตัวเลขในเรื่องที่ ๒) และมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

กติปุจฉาวาร วาระว่าด้วยการถามว่ามีเท่าไร ตั้งเป็นบทมติกถามว่า อาบัติมีเท่าไร กองอาบัติมีเท่าไร วินิตว์ตถุมีเท่าไร ความไม่เคารพมีเท่าไร ความเคารพมีเท่าไร วินิตว์ตถุมีเท่าไร วิบัติมีเท่าไร สมุฏฐานแห่งอาบัติ มีเท่าไร มูลแห่งวิวาหมีเท่าไร มูลแห่งการโจทมีเท่าไร สาราณียธรรมมีเท่าไร สังฆเภทมีเท่าไร อธิกรณ์มีเท่าไร สมณมีเท่าไร

เมื่อตั้งบทมติกถามแล้วก็ตอบว่า อาบัติมี ๕ กองอาบัติมี ๕ วินิตว์ตถุมี ๕ อาบัติมี ๗ กองอาบัติมี ๗ วินิตว์ตถุมี ๗ ความไม่เคารพมี ๖ ความเคารพมี ๖ วินิตว์ตถุมี ๖ วิบัติมี ๔ สมุฏฐานแห่งอาบัติมี ๖ มูลแห่งวิวาหมี ๖ มูลแห่ง การโจทมี ๖ สาราณียธรรมมี ๖ สังฆเภทมี ๑๘ อธิกรณ์มี ๔ สมณมี ๗ เมื่อตอบแล้วได้ให้รายละเอียดอีกว่า แต่ละอย่างมีอะไรบ้าง เช่น

อาบัติ ๕ คือ

๑. อาบัติปาราชิก	๒. อาบัติสังฆาทิเสส
๓. อาบัติปาจิตตีย์	๔. อาบัติปาฏิเทสนียะ
๕. อาบัติทุกกฏ	

สมณะ ๗ คือ

๑. สัมมุขาวินัย	๒. สติวินัย
๓. อมูหหวินัย	๔. ปฎิญญาตกรณะ
๕. เขญยสิกขา	๖. ตัสสปาปิยสิกขา
๗. ตินวัตถการกะ	

(๑) **ฉอาปัตติสมุฏฐานวาร** วาระว่าด้วยสมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ สมุฏฐาน ตั้งปัญหาถาม-ตอบตั้งแต่สมุฏฐานที่ ๑ ถึงที่ ๖ ว่าแต่ละสมุฏฐานทำให้ ต้องอาบัติอะไรบ้าง เช่น

ถาม : ด้วยสมุฏฐานแห่งอาบัติข้อที่ ๑ ภิกษุต้องอาบัติปาราชิกหรือ

ตอบ : ไม่ต้องเลย

ถาม : ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหรือ

ตอบ : ต้องก็มี

ถาม : ต้องอาบัติถุลลัจจัยหรือ

ตอบ : ต้องก็มี

ถาม : ต้องอาบัติปาจิตตีย์หรือ

ตอบ : ต้องก็มี

ถาม : ต้องอาบัติปาฏิเทสนียะหรือ

ตอบ : ต้องก็มี

ถาม : ต้องอาบัติทุกกฏหรือ

ตอบ : ต้องก็มี

ถาม : ต้องอาบัติพุทฺธภาสิตหรือ

ตอบ : ไม่ต้องเลย

(๒) กตปัตติวาร วาระว่าด้วยต้องอาบัติเท่าไร ตั้งปัญหาถาม-ตอบตั้งแต่สมุฏฐานที่ ๑ ถึงที่ ๖ ว่าภิกษุต้องอาบัติเท่าไร เช่น

ถาม : ด้วยสมุฏฐานแห่งอาบัติข้อที่ ๑ ภิกษุต้องอาบัติเท่าไร

ตอบ : ด้วยสมุฏฐานแห่งอาบัติข้อที่ ๑ ภิกษุต้องอาบัติ ๕ อย่าง คือ

๑. ภิกษุมีความสำคัญว่า ควรสร้างกุฏิซึ่งสงฆ์ไม่ได้แสดงพื้นที่ให้เกินขนาด มีอันตราย ไม่มีบริเวณโดยรอบ ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะพยายาม

๒. ยังเหลืออิฐอีกก้อนหนึ่งจะแล้วเสร็จ ต้องอาบัติถุลลัจจัย

๓. อิฐก้อนสุดท้ายเสร็จแล้ว ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

๔. ภิกษุมีความสำคัญว่าควรฉนโกชนะในเวลาวิกาล ต้องอาบัติปาจิตตีย์

๕. ภิกษุมีความสำคัญว่าควรรับของเคี้ยวหรือของฉันจากมือภิกษุณี ผู้ไม่ใช่ญาติ ผู้เข้าไปสู่ละแวกบ้านด้วยมือของตนมาฉัน ต้องอาบัติปาฏิเทสนียะ

แล้วถามตอบว่าเป็นวิบัติเท่าไร จัดเข้ากองอาบัติเท่าไร เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร จัดเป็นอธิกรณ์ไหน ระบุด้วยสมณะเท่าไร

(๓) อาปัติสมุฏฐานคาถา ว่าด้วยคาถาแสดงสมุฏฐานแห่งอาบัติ ตั้งปัญหาถาม-ตอบเป็นคาถาเรื่องพระผู้มีพระภาคแสดงสมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ สมุฏฐาน ในแต่ละสมุฏฐานมีอาบัติเกิดเท่าไร

(๔) **วิปัติปัจจัยวาร** วาระว่าด้วยความวิปัติเป็นปัจจัย ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่อง วิปัติ ๔ เป็นปัจจัยให้ต้องอาบัติเท่าไร เช่น

ถาม : เพราะสี่ลวิปัติเป็นปัจจัย ต้องอาบัติ ๔ อย่าง คือ

๑. ภิกษุณีรู้อยู่ ปกปิดอาบัติปาราชิก ต้องอาบัติปาราชิก
๒. ภิกษุณีสงสัย ปกปิดอาบัติปาราชิก ต้องอาบัติถุลลัจจัย
๓. ภิกษุปกปิดอาบัติสังฆาติเสส ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๔. ภิกษุปกปิดอาบัติชั่วหยาบของตน ต้องอาบัติทุกกฏ

(๕) **อธิกรณ์ปัจจัยวาร** วาระว่าด้วยอธิกรณ์เป็นปัจจัย ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่อง อธิกรณ์ ๔ เป็นปัจจัยให้ต้องอาบัติเท่าไร เช่น

ถาม : เพราะวิวาทาธิกรณ์เป็นปัจจัย ต้องอาบัติเท่าไร

ตอบ : เพราะวิวาทาธิกรณ์เป็นปัจจัย ต้องอาบัติ ๒ อย่าง คือ

๑. ภิกษุก่กล่าวเสียดสีอุปสัมบัน (ภิกษุ) ต้องอาบัติปาจิตตีย์
๒. ภิกษุก่กล่าวเสียดสีอุปสัมบัน (ผู้มีใช้ภิกษุ) ต้องอาบัติทุกกฏ

๕. สมถเภท ว่าด้วยประเภทแห่งสมถะ

ในสมถเภทนี้มีหัวข้อย่อย ๑๖ ข้อ (บาลีจัดข้อตัวเลขต่อจากอันตรเปยยา) คือ

(๖) **อธิกรณ์ปริยายวาร** วาระว่าด้วยการอธิบายอธิกรณ์ ตั้งเป็นบทมาติกาว่า “วิวาทาธิกรณ์ มีอะไรเป็นหัวหน้า มีฐานเท่าไร มีวัตถุเท่าไร มีภูมิเท่าไร มีเหตุเท่าไร มีมูลเท่าไร ภิกษุวิวาทกันด้วยอาการเท่าไร วิวาทาธิกรณ์ระงับด้วยสมถะเท่าไร” จนจบทั้ง ๔ อธิกรณ์ แล้วตั้งปัญหา ถาม-ตอบทั้ง ๔ อธิกรณ์ เช่น

ถาม : วิวาทาธิกรณ์มีอะไรเป็นหัวหน้า

ตอบ : มีความโลภเป็นหัวหน้า มีความโกรธเป็นหัวหน้า มีความหลงเป็นหัวหน้า มีความไม่โลภเป็นหัวหน้า มีความไม่โกรธเป็นหัวหน้า มีความไม่หลงเป็นหัวหน้า

ถาม : มีฐานเท่าไร

ตอบ : มีฐาน คือ เรื่องทำความแตกร้าง ๑๘ ประการ

ถาม : มีวัตถุเท่าไร

ตอบ : มีวัตถุ คือ เรื่องทำความแตกร้าง ๑๘ ประการ

ถาม : มีภูมิเท่าไร

ตอบ : มีภูมิ คือ เรื่องทำความแตกร้าง ๑๘ ประการ

ถาม : มีเหตุเท่าไร

ตอบ : มีเหตุ ๙ คือ กุศลเหตุ ๓ อกุศลเหตุ ๓ อัปยาคตเหตุ ๓

ถาม : มีมูลเท่าไร

ตอบ : มีมูล ๑๒

ถาม : ภิกษุวิวาทกันด้วยอาการเท่าไร

ตอบ : ภิกษุวิวาทกันด้วยอาการ ๒ คือ (๑) เห็นว่าเป็นธรรม (๒) เห็นว่าเป็นอธรรม

ถาม : วิวาทาธิกรณ์ ระบุด้วยสมณะเท่าไร

ตอบ : วิวาทาธิกรณ์ ระบุด้วยสมณะ ๒ คือ (๑) สัมมุขาวินัย (๒) เภยยุยสีกา

(๗) **สาธารณวาร** วาระว่าด้วยสมณะทั่วไป ตั้งปัญหาถาม-ตอบว่าสมณะเท่าไรทั่วไป (คือใช้ได้) แก้อธิกรณ์ ๔ อย่าง

(๘) **ตัพภาคิยวาร** วาระว่าด้วยเป็นส่วนนั้น ตั้งปัญหาถาม-ตอบว่าสมณะเท่าไรเป็นส่วนนั้น (คือเป็นอันหนึ่งอันเดียว) แห่งอธิกรณ์ ๔ อย่าง

(๙) **สมถาสมถัสสสาธารณวาร** วาระว่าด้วยสมณะทั่วไปและไม่ทั่วไปแก่สมณะ ตั้งบทาติกาว่าสมณะทั่วไป (ใช้ได้) แก่สมณะ สมณะไม่ทั่วไปแก่สมณะ สมณะที่ทั่วไปแก่สมณะก็มี สมณะที่ไม่ทั่วไปแก่สมณะก็มี แล้วตั้งปัญหาถาม-ตอบว่า ทั่วไปอย่างไร ไม่ทั่วไปอย่างไรเป็นต้น

(๑๐) **สมถาสมถัสสตัพภาคิยวาร** วาระว่าด้วยสมณะเป็นส่วนนั้นแห่งสมณะ ตั้งบทาติกาว่าสมณะเป็นส่วนนั้น (คือเข้ากันได้) แห่งสมณะ สมณะเป็นส่วนอื่น (คือเข้ากันไม่ได้) แห่งสมณะ สมณะที่เป็นส่วนนั้นแห่งสมณะก็มี สมณะที่เป็นส่วนอื่นแห่งสมณะก็มีแล้วตั้งปัญหาถาม-ตอบว่าเป็นส่วนนั้นอย่างไร เป็นส่วนอื่นอย่างไร เป็นต้น

(๑๑) **สมถสัมมุขาวินยวาร** วาระว่าด้วยสมณะคือสัมมุขาวินัย แสดงเรื่องสมณะ (ชื่อรวม) คือสัมมุขาวินัย(ชื่อส่วนย่อยแต่ละอย่าง) เป็นต้น

(๑๒) **วินยวาร** วาระว่าด้วยวินัย แสดงเรื่องวินัยคือสัมมุขาวินัย สัมมุขาวินัย คือวินัยเป็นต้น

(๑๓) **กุศลวาร** วาระว่าด้วยเป็นกุศล แสดงสมณะ ๗ อย่าง เป็นกุศล อกุศล อัปยาคต

(๑๔) **ยัตถวารปุจฉาวาร** วาระว่าด้วย ณ ที่ใด และวาระว่าด้วยการถาม แสดงการใช้สมณะร่วมกันได้และไม่ได้

(๑๕) **สมถวารวิสัยขณวาร** วาระว่าด้วยเรื่องสมณะและวาระว่าด้วยการตอบ แสดง

การระงับอธิกรณ์ด้วยสมณะ ๗ อย่างร่วมกันได้และไม่ได้

(๑๖) **สังกัสสูวาว** วาระว่าด้วยอธิกรณ์กับสมณะรวมกัน แสดงเรื่องอธิกรณ์กับสมณะรวมกันไม่แยกกัน

(๑๗) **สัมมัตติวาร** วาระว่าด้วยอธิกรณ์ระงับ ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอธิกรณ์ ๔ ระงับด้วยสมณะเท่าไร

(๑๘) **สัมมันตินสัมมันติวาร** วาระว่าด้วยอธิกรณ์ระงับและไม่ระงับ ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอธิกรณ์ ๔ ระงับด้วยสมณะเท่าไร ไม่ระงับด้วยสมณะ เท่าไร

(๑๙) **สมณัทธิกรณวาร** วาระว่าด้วยอธิกรณ์ระงับด้วยสมณะ ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องสมณะระงับด้วยสมณะ ระงับด้วยอธิกรณ์ อธิกรณ์ระงับด้วยสมณะ ระงับด้วยอธิกรณ์

(๒๐) **สมุฏฐาเปติวาร** วาระว่าด้วยอธิกรณ์ยังอธิกรณ์ให้เกิดขึ้น ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอธิกรณ์ ๔ อย่าง แต่ละอย่าง ยังอธิกรณ์ข้อไหนให้เกิดขึ้น

(๒๑) **ภขติวาร** วาระว่าด้วยจัดเป็นอธิกรณ์ไหน ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอธิกรณ์ ๔ จัดเป็นอธิกรณ์ข้อไหนอาศัยอธิกรณ์ข้อไหน นับเนื่องในอธิกรณ์ข้อไหน จัดเข้าอธิกรณ์ข้อไหน

๖. ขันธกปุจฉาวาร ว่าด้วยวาระคำถามและคำตอบถึงขันธกะ

ในขันธกปุจฉาวารนี้ แสดงคำถามคำตอบขันธกะเป็นคาถาโดยถามเอง ตอบเอง เช่น

ข้าพเจ้าจักถามถึงอุปสัมปทาขันธกะ (หมายถึงมหาขันธกะ) พร้อมด้วยนิทาน พร้อมด้วยนิเทศ บทบัญญัติสูงสุด ปรับอาบัติเท่าไร

ข้าพเจ้าจักตอบอุปสัมปทาขันธกะ พร้อมด้วยนิทาน พร้อมด้วยนิเทศ บทบัญญัติสูงสุด ปรับอาบัติ ๒ อย่าง

ถามตอบอย่างนี้ตลอด ๒๒ ขันธกะ เป็นการสรุปจำนวนขันธกะในคัมภีร์มหาวรรค และจูฬวรรค

๗. เอกุตตริกนัย ว่าด้วยนัยเกินหนึ่ง

ในเอกุตตริกนัยนี้แบ่งเป็นข้อย่อย ๑๑ ข้อตามจำนวนธรรมประเภท มีเนื้อหา พอสรุปได้ดังนี้

(๑) **เอกกवार** ว่าด้วยหมวด ๑ แสดงเรื่องที่มีจำนวนตัวเลข ๑ เช่น ฟังรู้ธรรมที่ก่ออาบัติจนถึงฟังรู้การตปาดิโมกษ์

(๒) **ทุกวาร** ว่าด้วยหมวด ๒ แสดงเรื่องที่มีจำนวนตัวเลข ๒ เช่น

๑. อาบัติเป็นสัญญาวิโมกข์

๒. อาบัติไม่เป็นสัญญาวิโมกข์

จนถึงอาสวะทั้งหลาย ย่อมไม่เจริญแก่บุคคล ๒ พวก คือ

๑. ผู้สำคัญสิ่งมิใช่วินัย ว่าเป็นสิ่งมิใช่วินัย

๒. ผู้สำคัญวินัยว่าเป็นวินัย

(๓) **ติกวาร** ว่าด้วยหมวด ๓ แสดงเรื่องที่มีจำนวนตัวเลข ๓ เช่น

๑. อาบัติที่เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่ ภิกษุจึงต้อง เมื่อปรินิพพาน

แล้ว ไม่ต้อง

๒. อาบัติที่เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ภิกษุจึงต้อง เมื่อทรงพระชนม์

อยู่ไม่ต้อง

๓. อาบัติที่เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่ก็ดี ปรินิพพานแล้วก็ดี

ภิกษุก็ต้อง

จนถึงสิ่งของสำหรับภุแทมี ๓ คือ (๑) ศีลา (๒) กรวด (๓) ศีลาพองน้ำ

(๔) **จตุกกวาร** ว่าด้วยหมวด ๔ แสดงเรื่องที่มีจำนวนตัวเลข ๔ เช่น

๑. อาบัติที่ภิกษุต้องด้วยวาจาของตน ออกด้วยวาจาของผู้อื่น

๒. อาบัติที่ภิกษุต้องด้วยวาจาของผู้อื่น ออกด้วยวาจาของตน

๓. อาบัติที่ภิกษุต้องด้วยวาจาของตน ออกด้วยวาจาของตน

๔. อาบัติที่ภิกษุต้องด้วยวาจาของผู้อื่น ออกด้วยวาจาของผู้อื่น

จนถึงการงดปาติโมกข์ที่ขอบธรรม ๔ (ไม่ได้จำแนกจำนวน)

(๕) **ปัญจกวาร** ว่าด้วยหมวด ๕ แสดงเรื่องที่มีจำนวนเลข ๕ เช่น

อาบัติมี ๕ กองอาบัติมี ๕ วินิตว์ตฤมี ๕ (มิได้จำแนกจำนวน) จนถึงการทรงวินัย

มีอานิสส ๕ คือ

๑. เป็นอันคุ้มครองรักษากองศีลของตนไว้ดีแล้ว

๒. ผู้ที่ถูกความรังเกียจครอบงำย่อมหวนระลึกได้

๓. กล้าพูดในท่ามกลางสงฆ์

๔. ช่มด้วยดีซึ่งข้าศึกโดยสหธรรม

๕. เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม

(๖) **ฉักกวาร** ว่าด้วยหมวด ๖ แสดงเรื่องที่มีจำนวนเลข ๖ เช่น อคารวะ ๖

คารวะ ๖ จนถึงการงดปาติโมกข์ขอบธรรม ๖

(๗) **สัตตกวาร** ว่าด้วยหมวด ๗ แสดงเรื่องที่มีจำนวนเลข ๗ เช่น อาบัติ

มี ๗ กองอาบัติมี ๗ วินิตว์ัตถุมิ ๗ จนถึงสัทธรรมมี ๗ คือ

๑. มีศรัทธา	๒. มีหิริ
๓. มีโอตตปปะ	๔. เป็นพหูสูต
๕. ปราศจากความเพียร	๖. มีสติตั้งมั่น
๗. มีปัญญา	

(๘) **อัฐกถา** ว่าด้วยหมวด ๘ แสดงเรื่องที่มีจำนวนเลข ๘ เช่น ภิกษุเมื่อพิจารณาเห็นอานิสงส์ ๘ ไม่พึงลงอุกเขปนียกรรมภิกษุ จนถึงการงดปาติโมกข์ชอบธรรมมี ๘ (ไม่ได้จำแนกจำนวน)

(๙) **นวกถา** ว่าด้วยหมวด ๙ แสดงเรื่องที่มีจำนวนเลข ๙ เช่น อาฆาต วัตถุมิ ๙ จนถึงการงดปาติโมกข์ชอบธรรมมี ๙ (ไม่ได้จำแนกจำนวน)

(๑๐) **ทสกถา** ว่าด้วยหมวด ๑๐ แสดงเรื่องที่มีจำนวนเลข ๑๐ เช่น อาฆาต วัตถุมิ ๑๐ จนถึงภิกษุณีมีพรรษา ๑๐ ควรให้ศึกษาแก่สตรีที่มีครอบครัว

(๑๑) **เอกาทสกถา** ว่าด้วยหมวด ๑๑ แสดงเรื่องที่มีจำนวนเลข ๑๑ เช่น บุคคลที่ยังไม่ได้อุปสมบท ไม่พึงให้อุปสมบทมี ๑๑ จำพวก จนถึงเมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลเจริญแล้วมีอานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ

๑. หลับเป็นสุข	๒. ตื่นเป็นสุข
๓. ไม่ฝันร้าย	๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
๕. เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย	๖. เทวดาทั้งหลายรักษา
๗. ไฟยาพิษหรือศัสตราไม่กล้ากราย	๘. จิตตั้งมั่นได้เร็ว
๙. สีนหน้าสดใส	๑๐. ไม่หลงลืมสติตาย
๑๑. เมื่อยังไม่บรรลุนิเวศอันยิ่งขึ้นไปย่อมเข้าถึงพรหมโลก	

๘. **อุโปสถาทิปุจฉาวิสัยขนา** ว่าด้วยคำถามคำตอบเรื่องอุโบสถเป็นต้น

ในอุโปสถาทิปุจฉาวิสัยขณานี้มีข้อย่อย ๒ ข้อและมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

(๑) **อาทิมัชฌันตปุจฉะ** ว่าด้วยคำถามถึงเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งอุโบสถเป็นต้น ตั้งบทมาติกาเป็นคำถาม เช่น

ถาม : อุโบสถกรรม มีอะไรเป็นเบื้องต้น มีอะไรเป็นท่ามกลาง มีอะไรเป็นที่สุด
จนถึงการสมมติไม้เท้าและสาแหรกมีอะไรเป็นเบื้องต้น มีอะไรเป็น
ท่ามกลาง มีอะไรเป็นที่สุด

(๒) **อาทิมัชฌันตปุจฉะ** ว่าด้วยคำตอบถึงเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งอุโบสถเป็นต้น ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอุโบสถกรรมและกรรมต่าง ๆ เช่น

ถาม : อุโบสถกรรมมีอะไรเป็นเบื้องต้น มีอะไรเป็นท่ามกลาง มีอะไรเป็นที่สุด

ตอบ : อุโบสถกรรม มีสามัคคีเป็นเบื้องต้น มีการกระทำเป็นท่ามกลาง มีความสำเร็จเป็นที่สุด ฯลฯ

ถาม : การสมมติไม้เท้าและสาแหรก มีอะไรเป็นเบื้องต้น มีอะไรเป็นท่ามกลาง มีอะไรเป็นที่สุด

ตอบ : การสมมติไม้เท้าและสาแหรก มีวัตถุและบุคคลเป็นเบื้องต้น มีญัตติเป็นท่ามกลาง มีกรรมวาจาเป็นที่สุด

๙. อตถวสปรณฺ ว่าด้วยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ

ในอตถวสปรณฺนี้ได้แสดงเรื่องพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ แล้วแสดงอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ แต่ละอย่างต่างเป็นปัจจัยแก่กันและกัน ดังนี้

สิ่งใดเป็นความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ สิ่งนั้นเป็นความผาสุกแห่งสงฆ์

สิ่งใดเป็นความผาสุกแห่งสงฆ์ สิ่งนั้นเพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก

สิ่งใดเพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก สิ่งนั้นเพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม

สิ่งใดเพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม สิ่งนั้นเพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลาย อันจะบังเกิดในปัจจุบัน

สิ่งใดเพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน สิ่งนั้นเพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลาย อันจะบังเกิดในอนาคต

สิ่งใดเพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต สิ่งนั้นเพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส

สิ่งใดเพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส สิ่งนั้นเพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว

สิ่งใดเพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว สิ่งนั้นเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม

สิ่งใดเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม สิ่งนั้นเพื่อเอื้อเพื่อพระวินัย

แล้วตั้งอำนาจประโยชน์ประการที่ ๑ เป็นปัจจัยแก่อำนาจประโยชน์ประการที่ ๒ จนถึงอำนาจประโยชน์ประการที่ ๑๐

แล้วตั้งอำนาจประโยชน์ประการที่ ๒ เป็นปัจจัยแก่อำนาจประโยชน์ประการที่ ๓ จนถึงอำนาจประโยชน์ประการที่ ๑๐

จนถึงตั้งอำนาจประโยชน์ประการที่ ๑๐ เป็นปัจจัยแก่อำนาจประโยชน์ประการที่ ๑ จนถึงอำนาจประโยชน์ประการที่ ๙

๑๐. คาถาสังคณิกะ ว่าด้วยกลุ่มคาถา

ในคาถาสังคณิกะนี้มีข้อย่อย ๕ ข้อ และมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

(๑) สัตตนครเรสุบัญญัติตสิกขาบท ว่าด้วยสิกขาบทที่ทรงบัญญัติใน ๗ พระนคร แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติที่จัดเป็น อุโกโตวิกังค์ ที่ยกขึ้นสวดในวันอุโบสถมีเท่าไร ทรงบัญญัติ ณ พระนครกีนคร พระผู้มีพระภาค ตรัสตอบว่า สิกขาบทที่ทรงบัญญัติที่จัดเป็นอุโกโตวิกังค์ที่ยกขึ้นสวดในวันอุโบสถมี ๓๕๐ สิกขาบท ทรงบัญญัติ ณ พระนคร ๗ นคร

ท่านพระอุบาลีทูลถามต่อว่า ทรงบัญญัติ ณ พระนครไหนบ้าง นครละกี่สิกขาบท พระผู้มีพระภาคตรัสตอบสรุปได้ดังนี้ ทรงบัญญัติ ณ กรุงเวสาลี ๑๐ สิกขาบท ณ กรุงราชคฤห์ ๒๑ สิกขาบท ณ กรุงสาวัตถี ๒๙๔ สิกขาบท ณ เมืองอาฬวี ๖ สิกขาบท ณ กรุงโกสัมพี ๘ สิกขาบท ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ๘ สิกขาบท ณ ภัคคชนบท ๓ สิกขาบท

(๒) จตุวิบัติ ว่าด้วยวิบัติ ๔ แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาค ถึงเรื่องอาบัติหนัก อาบัติเบา อาบัติที่มีส่วนเหลือ อาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ อาบัติชั่วหยาบ อาบัติไม่ชั่วหยาบ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่าอาบัติหนัก อาบัติไม่มีส่วนเหลือ อาบัติชั่วหยาบ จัดเป็นสี่วิบัติ อาบัติเบาคืออาบัติอุลลัจจัย อาบัติปาจิตตีย์ อาบัติปาฏิเทสนียะ อาบัติทุกกฏ อาบัติพุทฺธาสิต จัดเป็นอาจารย์วิบัติ การกล่าวต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จัดเป็นทัญญูวิบัติ การกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม การทำหน้าที่ชกสือ การออกปากขอโภชนะจัดเป็นอาชีวิวิบัติ

(๓) เฉทนกาทิ ว่าด้วยเฉทนสิกขาบทเป็นต้น แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องสิกขาบทว่าด้วยการตัดมีเท่าไร จนถึงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติว่า “รู้อยู่” มีเท่าไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า สิกขาบทที่ว่าด้วยการตัดมี ๖ สิกขาบท จนถึงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติว่า “รู้อยู่” มี ๑๖ สิกขาบท

(๔) อสธารณาทิ ว่าด้วยอสธารณสิกขาบทเป็นต้น แสดงเรื่องพระผู้มีพระภาค ตรัสตอบปัญหาที่ท่านพระอุบาลีทูลถามในข้อ ๓๓๖/๕๑๐ เรื่อง สิกขาบททั่วไปและสิกขาบท

ไม่ทั่วไปว่า สิกขาบทของภิกษุที่ไม่ทั่วไปกับภิกษุณีมี ๔๖ สิกขาบท สิกขาบทของภิกษุณีที่ไม่ทั่วไปกับภิกษุมี ๑๓๐ สิกขาบท เป็นต้น

(๕) **ปาราชิกาธิอาปัตติ** ว่าด้วยอาบัติปาราชิกเป็นต้น แสดงเรื่องที่มีพระผู้มีพระภาคทรงอธิบายคำว่าปาราชิก สังฆาติเสส อนียต ฤลลัจฉัย นิสสัคคีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต เสนิยะ อาบัติและอนาบัติให้ท่านพระอุบาลีฟัง

๑๑. อธิกรณเภท ว่าด้วยประเภทแห่งอธิกรณ์

ในอธิกรณเภทนี้มีข้อย่อย ๑๐ ข้อ และมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

(๑) **อุกโกฏฐนเภทาธิ** ว่าด้วยประเภทการรื้อฟื้นเป็นต้น ตั้งเป็นบทமாகว่า อธิกรณ์มี ๔ อย่าง คือ

๑. วิวาทาธิกรณ์	๒. อนุวาทาธิกรณ์
๓. อาปัตตาธิกรณ์	๔. กิจจาธิกรณ์

แล้วตั้งปัญหาถาม-ตอบการรื้อฟื้นอธิกรณ์ เช่น

ถาม : การรื้อฟื้นอธิกรณ์ ๔ อย่างนี้มีเท่าไร

ตอบ : การรื้อฟื้นอธิกรณ์ ๔ อย่างนี้มี ๑๐ คือ รื้อฟื้นวิวาทาธิกรณ์มี ๒ รื้อฟื้น

อนุวาทาธิกรณ์มี ๔ รื้อฟื้นอาปัตตาธิกรณ์มี ๓ รื้อฟื้นกิจจาธิกรณ์มี ๑

แสดงการรื้อฟื้นอธิกรณ์ ๑๒ อย่าง แสดงบุคคลผู้มีคุณสมบัติสามารถรื้อฟื้นอธิกรณ์ได้

(๒) **อธิกรณนิทานาธิ** ว่าด้วยนิทานแห่งอธิกรณ์เป็นต้น ตั้งปัญหาถามเรื่องอธิกรณ์ ๔ มีอะไรเป็นนิทาน มีอะไรเป็นสมุทัย มีอะไรเป็นชาติ มีอะไรเป็นแดนเกิดก่อน มีอะไรเป็นองค์ มีอะไรเป็นสมุฏฐาน แล้วตอบว่า วิวาทาธิกรณ์มีวิวาทเป็นนิทาน มีวิวาทเป็นสมุทัย มีวิวาทเป็นชาติ มีวิวาทเป็นแดนเกิดก่อน มีวิวาทเป็นองค์ มีวิวาทเป็นสมุฏฐาน เป็นต้น

(๓) **อธิกรณมูลาธิ** ว่าด้วยมูลเหตุอธิกรณ์เป็นต้น ตั้งปัญหาถามเรื่องอธิกรณ์ ๔ มีมูลเหตุเท่าไร มีสมุฏฐานเท่าไร แล้วตอบว่า อธิกรณ์ ๔ มีมูลเหตุ ๓๓ มีสมุฏฐาน ๓๓ เป็นต้น

(๔) **อธิกรณปัจจยาปัตติ** ว่าด้วยอาบัติมีอธิกรณ์เป็นปัจจัย ตั้งปัญหาถามตอบเรื่องอธิกรณ์เป็นอาบัติหรือมิใช่อาบัติ เช่น

ถาม : วิวาทาธิกรณ์ เป็นอาบัติหรือมิใช่อาบัติ

ตอบ : วิวาทาธิกรณ์ มิใช่อาบัติ

(๕) **อธิกรณาธิปายะ** ว่าด้วยอธิบายอธิกรณ์ ตั้งปัญหาถามตอบเรื่องอธิกรณ์ ๔ อย่าง แต่ละอย่างมีอธิกรณ์แต่ละอย่างอยู่ด้วยหรือไม่

(๖) **ปุจฉาวาร** ว่าด้วยวาระแห่งการถาม แสดงเรื่องสมณะ ๗ คือ สติวินัย สัมมุขวินัย อมฺพหวินัย ปฏินฺญาตรณณะ เญกฺยยสิกา ตัสสปาปิยสิกา ตินฺนวัตถารกะ ใช้ร่วมกันได้

(๗) **วิสัชนาวาร** ว่าด้วยวาระแห่งการตอบ แสดงเรื่องอริกฺรณฺ์ระงับด้วยสมณะ ที่ใช้ร่วมกันได้และใช้ร่วมกันไม่ได้

(๘) **สังสัณฺฐาวาร** ว่าด้วยวาระที่ว่าด้วยการรวมกัน ตั้งปัญหาถามตอบเรื่องสมณะ ๗ ใช้ร่วมกัน เช่น

ถาม : ธรรมเหล่านี้ คือ สัมมุขวินัย สติวินัย รวมกันหรือแยกจากกัน และ
นักปราชญ์ยกย้ายบัญญัติธรรมเหล่านี้ให้แยกออกจากกันได้หรือไม่ ฯลฯ

ตอบ : ธรรมเหล่านี้ คือ สัมมุขวินัย สติวินัย รวมกันไม่แยกจากกัน และ
นักปราชญ์ยกย้ายบัญญัติธรรมเหล่านี้ให้แยกออกจากกันไม่ได้ ฯลฯ

(๙) **สัตตสมณินิทาน** ว่าด้วยนิทานแห่งสมณะ ๗ ตั้งปัญหาถามตอบเรื่องสมณะ ๗ มีอะไรเป็นนิทานเป็นต้น เช่น

ถาม : สัมมุขวินัย มีอะไรเป็นนิทาน มีอะไรเป็นสมุทัย มีอะไรเป็นชาติ
มีอะไรเป็นแดนเกิดก่อน มีอะไรเป็นองค์ มีอะไรเป็นสมุฏฐาน

ตอบ : สัมมุขวินัยมีนิทานเป็นนิทาน มีนิทานเป็นสมุทัย มีนิทานเป็นชาติ
มีนิทานเป็นแดนเกิดก่อน มีนิทานเป็นองค์ มีนิทานเป็นสมุฏฐาน

(๑๐) **สัตตสมณานัตถาภิ** ว่าด้วยสมณะ ๗ มีอรรถต่างกันเป็นต้น ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องสมณะ ๗ มีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถ อย่างเดียวกัน แต่พยัญชนะต่างกัน เรื่องเหตุนั้น ๆ เป็นอริกฺรณฺ์นั้น ๆ และไม่เป็น เช่น วิวาทเป็นวิวาทาธิกฺรณฺ์ วิวาทไม่เป็นอริกฺรณฺ์ อริกฺรณฺ์ไม่เป็นวิวาท เป็นอริกฺรณฺ์ด้วยเป็นวิวาทด้วย วิวาทเป็นวิวาทาธิกฺรณฺ์ ก็มี วิวาทไม่เป็นอริกฺรณฺ์ก็มี อริกฺรณฺ์ไม่เป็นวิวาทก็มี เป็นอริกฺรณฺ์ด้วยเป็นวิวาทด้วยก็มี

๑๒. อปรคาถาสังคณิกะ ว่าด้วยกลุ่มคาถาอีกกลุ่มหนึ่ง

ในอปรคาถาสังคณิกะนี้ได้แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาค ถึงเรื่องการโจทเพื่ออะไร การสอบสวนเพื่ออะไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า การโจทเพื่อประสงค์ให้ระลึกถึงความผิด การสอบสวนเพื่อประสงค์จะชม ทูลถามถึงอิลฺลชีเป็นคนเช่นไร อิลฺลชีเป็นคนเช่นไร จนถึงโจทก์ผู้เฝ้าเวลาเป็นคนเช่นไร โจทก์ผู้ฉลาดเป็นคนเช่นไร อย่างไรจึงจัดว่าเป็นการโจท

๑๓. โจทนาถกณห์ ว่าด้วยหมวดการโจท

ในโจทนาถกณห์นี้มีข้อย่อย ๓ ข้อ และมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

(๑) **อนุวิชชกอนุโยค** ว่าด้วยข้อซักถามของภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ แสดงเรื่องภิกษุผู้มีหน้าที่วินิจฉัยอธิกรณ์ ซักถามโจทก์ในเรื่องที่โจทภิกษุว่าโจทด้วยเรื่องอะไร โจทด้วยศีลวิบัติ อาจารวิบัติ หรือทิฏฐิวิบัติ และตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องการโจทว่า มีอะไรเป็นเบื้องต้น มีอะไรเป็นท่ามกลาง มีอะไรเป็นที่สุด

(๒) **โจทกาธิปปฏิปัตติ** ว่าด้วยข้อปฏิบัติของโจทก์และจำเลยเป็นต้น ตั้งเป็นบทมาติกาว่า โจทก์ควรปฏิบัติอย่างไร จำเลยควรปฏิบัติอย่างไร สงฆ์ควรปฏิบัติอย่างไร ภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ควรปฏิบัติอย่างไร แล้วตั้งปัญหา ถาม-ตอบ เช่น

ถาม : โจทก์ควรปฏิบัติอย่างไร

ตอบ : โจทก์ควรตั้งอยู่ในธรรม ๕ อย่าง แล้วจึงโจทผู้อื่น คือ

๑. จักโจทโดยกาลที่ควร จักไม่โจทโดยกาลไม่ควร

๒. จักโจทด้วยเรื่องจริง จักไม่โจทด้วยเรื่องไม่จริง

๓. จักโจทด้วยคำสุภาพ จักไม่โจทด้วยคำหยาบ

๔. จักโจทด้วยเรื่องที่เป็นประโยชน์ จักไม่โจทด้วยเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์

๕. จักมีเมตตาจิตโจท จักไม่มุ่งร้ายโจท

(๓) **โจทกัสสอัตตมานะ** ว่าด้วยการเผาตนของภิกษุผู้เป็นโจทก์ แสดงเรื่องข้อเสียของภิกษุผู้เป็นโจทก์ เช่น เป็นคนมักโกรธ ถือโกรธ ดุร้าย แสร้งกล่าวบริภาษ จนถึงไม่รู้ถ้อยคำอันต่อเนื่องกัน ไม่ฉลาดต่อทางถ้อยคำอันต่อเนื่องกัน ปลุกอนาบัติว่าเป็นอาบัติโจทก์เช่นนี้ ชื่อว่า เผาตน

๑๔. จุฬสงคราม ว่าด้วยภิกษุผู้เข้าสู่จุฬสงคราม

ในจุฬสงครามนี้มีหัวข้อย่อย ๑ ข้อ และมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

(๑) **อนุวิชชกัสสปิปฏิบัติ** ว่าด้วยข้อปฏิบัติของภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ แสดงเรื่องภิกษุผู้เข้าสู่สงคราม คือ การวินิจฉัยอธิกรณ์ เช่นพึงเป็นผู้มีจิตยาเกรง มีจิตเสมอดด้วยผ้าเช็ดธุลี รู้จักที่นั่ง รู้เรื่องที่ควรถามและไม่ควรถาม เป็นผู้หนักในสงฆ์ หนักในพระสัทธรรม วางตนตามอำนาจคดี เป็นต้น

๑๕. มหาสงคราม ว่าด้วยภิกษุผู้เข้าสู่มหาสงคราม

ในมหาสงครามนี้มีหัวข้อย่อย ๗ ข้อ และมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

(๑) **โวหฺรณฺเตนชานิตฺตพพาติ** ว่าด้วยข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้กล่าวพึงรู้เป็นต้น แสดงเรื่องเป็นบทมาติกาว่า ภิกษุผู้เข้าสู่สงคราม เมื่อกล่าวในท่ามกลางสงฆ์ พึงรู้วัตถุ พึงรู้วัตถุ พึงรู้วัตถุ จนถึงพึงรู้อิทธิภณนั้นระงับด้วยธรรมใด ด้วยวินัยใด ด้วยสัตตสุตสนใด พึงให้อิทธิภณนั้นระงับด้วยวิธีนั้น แล้วแสดงเรื่องเป็นลักษณะบทภาษณียอธิบายเป็นเรื่อง ๆ ไป เช่น คำว่า “พึงรู้วัตถุ” นั้น คือ พึงรู้วัตถุแห่งปาราชิก ๘ สิกขาบท พึงรู้วัตถุแห่งสังฆาทิเสส ๒๓ สิกขาบท พึงรู้วัตถุแห่งอนียต ๒ สิกขาบท พึงรู้วัตถุแห่งนิสัคคีย์ ๔๒ สิกขาบท พึงรู้วัตถุแห่งปาจิตติย ๑๘๘ สิกขาบท พึงรู้วัตถุแห่งปาฏิเทสนียะ ๑๒ สิกขาบท พึงรู้วัตถุแห่งทุกกฏ พึงรู้วัตถุแห่งทุพภาสิต จนจบเรื่องสมณะ คือ คำว่า “พึงรู้สมณะ” นั้น ได้แก่ พึงรู้สมณะ ๗ คือ (๑) สัมมุขาวินัย (๒) เภยยุยสิกา (๓) สติวินัย (๔) อมฺพหฺวินัย (๕) ปญฺญญาตฺตกรณะ (๖) ตัสสปาปิยสิกา (๗) ตินฺนวัตถารกะ

(๒) **อคฺคิตคณฺตพพะ** ว่าด้วยภิกษุไม่ควรลำเอียง นำบทมาติกาในข้อ ๑ (๓๖๘/๕๕๔) มาตั้งเป็นลักษณะบทภาษณีย อธิบายว่า ลำเอียงเพราะชอบเป็นอย่างไร ลำเอียงเพราะชังเป็นอย่างไร ลำเอียงเพราะหลงเป็นอย่างไร ลำเอียงเพราะกลัวเป็นอย่างไร

(๓) **อคฺคิตคณฺน** ว่าด้วยการไม่ลำเอียง นำบทมาติกาในข้อ ๑ (๓๖๘/๕๕๔) มาตั้งเป็นปัญหาถาม-ตอบเรื่องอคติ ๔ เช่น

ถาม : อย่างไร ชื่อว่าไม่ลำเอียงเพราะชอบ

ตอบ : ภิกษุเมื่อแสดงธรรมว่าเป็นธรรม ชื่อว่าไม่ลำเอียงเพราะชอบ

แสดงจนครบที่เรียกว่าวัตถุ ๑๘ ข้อสุดท้ายว่า เมื่อแสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่าเป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ ชื่อว่าไม่ลำเอียงเพราะชอบ ไม่ลำเอียงเพราะชัง ไม่ลำเอียง เพราะหลง ไม่ลำเอียงเพราะกลัว ก็แสดงโดยใช้วัตถุ ๑๘ เป็นเรื่องประกอบเช่นกัน

(๔) **สญฺญาปณียาติ** ว่าด้วยการชี้แจงเป็นต้น นำบทมาติกาในข้อ ๑ (๓๖๘/๕๕๔) มาตั้งเป็นปัญหาถาม-ตอบ เรื่องชี้แจงในฐานะที่ควรชี้แจง เรื่องการ พิจารณาในฐานะที่ควรพิจารณา เรื่องการเพ่งเล็งในฐานะที่ควรเพ่งเล็ง เรื่องการเลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส

(๕) **ปรปฺกขาทิวชานน** ว่าด้วยการดูหมิ่นฝ่ายอื่นเป็นต้น นำบทมาติกาในข้อ ๑ (๓๖๘/๕๕๔) มาตั้งเป็นปัญหาถาม-ตอบเรื่องการดูหมิ่นฝ่ายอื่น ด้วยเข้าใจว่าตนได้พวกแล้ว ดูหมิ่นผู้มีสุตะน้อยด้วยเข้าใจว่า ตนมีสุตะมาก ดูหมิ่นภิกษุผู้อ่อนกว่าด้วยเข้าใจว่าตนเป็นผู้แก่กว่า และอธิบายเป็นลักษณะบทภาษณีย ๕ บท คือ คำว่า ไม่พึงพูดเรื่องที่ยังมาไม่ถึง ไม่พึงให้เรื่องที่มาถึงแล้วเสื่อมไปจากพระธรรมวินัย ด้วยธรรมใด ด้วยวินัยใด ด้วยสัตตสุตสนใด

(๖) **อนุวัชชกัถสอนุโยค** ว่าด้วยข้อซักถามของภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ แสดงเรื่องที่ภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ซักถามโจทก์เรื่องการงดปวารณาภิกษุ เพราะเรื่องอะไร ถ้าโจทก์ตอบว่า เพราะเรื่องนั้น ก็ถามต่อไปว่าเรื่องนั้น ๆ ท่านรู้หรือ เช่น โจทก์ตอบว่า งดเพราะสัลลวิบัติ ก็ถามว่า ท่านรู้สัลลวิบัติหรือ

(๗) **ปุจฉาวิภาคะ** ว่าด้วยการจำแนกคำถาม นำคำของภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ที่ถามว่า “ท่านเห็นอะไร ท่านเห็นอย่างไร ท่านเห็นเมื่อไร ท่านเห็น ที่ไหน” (๓๔๗/๕๖๖) มาแสดงเป็นลักษณะบทาสนนีย เช่น

คำว่า ท่านเห็นอะไร นั้นถามถึงอะไร ฯลฯ คำว่า ท่านเห็นอะไรนั้น ได้แก่ ถามถึงวัตถุ ถามถึงวิบัติ ถามถึงอาบัติ ถามถึงอชฌาจาร และได้้นำคำในส่วนที่อธิบายมาตั้งอธิบายอีก เช่น คำว่า “ถามถึงวัตถุ” นั้น ได้แก่ถามถึงวัตถุแห่งปาราชิก ๘ ถามถึงวัตถุแห่งสังฆาติเสส ๒๓ ฯลฯ ถามถึงวัตถุแห่งทุพภาสิต

อธิบายคำถามของภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์และอธิบายคำอธิบายด้วยจนจบคำว่า “ท่านเห็นที่ไหน”

๑๖. กฐินเภท ว่าด้วยประเภทแห่งกฐิน

ในกฐินเภทนี้มีหัวข้อย่อย ๖ ข้อและมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

(๑) **กฐินอรรถตาติ** ว่าด้วยการกรานกฐินเป็นต้น แสดงเรื่องการกรานกฐินตั้งเป็นบทมาติกาว่า ใครไม่ได้กรานกฐิน ใครได้กรานกฐิน อย่างไรกฐินไม่เป็นอันกราน อย่างไรกฐินเป็นอันกราน แล้วอธิบายเป็นลักษณะ บทาสนนีย เช่น

คำว่า “ใครไม่ได้กรานกฐิน” นั้น คือ บุคคล ๒ พวก ได้แก่ ภิกษุผู้ไม่ได้กราน ภิกษุผู้ไม่ได้อนุโมทนา ไม่ได้กรานกฐิน บุคคล ๒ พวกนี้ไม่ได้กรานกฐิน

คำว่า “ใครได้กรานกฐิน” นั้น คือ บุคคล ๒ พวก ได้แก่ ภิกษุผู้กราน ภิกษุผู้อนุโมทนา ได้กรานกฐิน บุคคล ๒ พวกนี้ได้กรานกฐิน

เรื่องกฐินไม่เป็นอันกรานกับเรื่องกฐินเป็นอันกราน ก็ได้แสดงตามนัยที่แสดงไว้ในคัมภีร์มหาวรรค (วิ.ม. (แปล) ๕/๓๐๘/๑๔๗-๑๔๘, ๓๐๙/๑๔๙)

(๒) **กฐินอนันตรปัจจัยาติ** ว่าด้วยอนันตรปัจจัยแห่งกฐินเป็นต้น แสดงเรื่องกฐินคือ บุพพกรรมเช่นการซักผ้า การถอนผ้า เช่นถอนผ้าสังฆาฏิผืนเก่า การอธิษฐาน การกรานมาติกา ๘ และปัลลิว ๒ เป็นปัจจัยโดยอนันตรปัจจัย โดยสมนันตรปัจจัย โดยนิสสยปัจจัย โดยอุปนิสสยปัจจัย โดยปุเรชาติปัจจัย โดยปัจฉาชาติปัจจัย โดยสหชาติปัจจัย

(๓) **บุพพกรณนิทานาวิภาค** ว่าด้วยการจำแนกนิทานแห่งบุพพกรณเป็นต้น ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องบุพพกรณ การถอนผ้า การอธิษฐาน การกราน มาติกา ปลิโพธ ความหวัง ความสิ้นหวัง มีอะไรเป็นนิทาน มีอะไรเป็นสมุทัย มีอะไรเป็นชาติ มีอะไรเป็นแดนเกิดก่อน มีอะไรเป็นองค์ มีอะไรเป็นสมุฏฐาน เรื่องบุพพกรณจัดเข้าธรรมเท่าไร การถอนผ้าจัดเข้าธรรมเท่าไร จนถึงการกรานกฐิน ๓ อย่างขึ้น คือ

๑. ผ้าถึงพร้อมด้วยวัตถุ
๒. ผ้าถึงพร้อมด้วยกาล
๓. ผ้าถึงพร้อมด้วยการกระทำ

(๔) **กฐินาทีฆานัตัพพะวิภาค** ว่าด้วยการจำแนกข้อควรรู้มีกฐินเป็นต้น แสดงเรื่องกฐินตั้งเป็นบทมาติกาว่า ฟังรู้กฐิน ฟังรู้การกรานกฐิน จนถึงฟังรู้ผ้าที่เป็นนิสัคคีย์ แล้วอธิบายเป็นลักษณะบทภาษานี้ เช่น

คำว่า “ฟังรู้กฐิน” นั้น คือ การรวบรวม การประชุม ชื่อ การตั้งชื่อ การเรียกชื่อ ภาษาพยัญชนะ การกล่าวธรรมเหล่านั้น รวมเรียกว่ากฐิน จนถึงคำว่า ฟังรู้ผ้าที่เป็นนิสัคคีย์ คือ เมื่อภิกษูกำลังตัดเย็บผ้าอยู่ อรุณขึ้นมาแล้วอธิบายการกรานกฐินจนถึงภิกษุอนุโมทนากฐิน

(๕) **บุคคลัสเสวกฐินัตถการ** ว่าด้วยบุคคลกรานกฐินเท่านั้น ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องการกรานกฐินว่าใครเป็นผู้กรานกฐิน

(๖) **ปลิโพธปัญหาพยากรณ์** ว่าด้วยการแก้ปัญหาลิโพธ แสดงเรื่องท่านพระมหากัสสปะถามท่านพระอุบาลีถึงเรื่องกฐินเดาะด้วยมาติกา ๘ ประการ จนถึงการเดาะกฐิน ๒ อย่างเกิดด้วยกัน ดับด้วยกัน คือ

๑. เดาะในระหว่าง
๒. เดาะพร้อมกัน

๑๗. อุปาลิปัญจกะ ว่าด้วยเรื่องพระอุบาลี ๕ หมวด

ในอุปาลิปัญจกะนี้มีข้อย่อย ๑๔ ข้อ และมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

(๑) **อนิสิตีตวรรค** หมวดว่าด้วยการไม่ถือนิสัย แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องภิกษุผู้ไม่ถือนิสัยไม่ได้ เรื่องภิกษุที่ไม่ควรให้อุปสมบท เรื่องภิกษุที่ควรถูกลงโทษ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบว่า

ภิกษุที่ประกอบด้วยองค์ ๕ จะพึงอยู่โดยไม่ถือนิสัยตลอดชีวิตไม่ได้ คือ

๑. ไม่รู้อุโบสถ
๒. ไม่รู้อุโบสถกรรม
๓. ไม่รู้ปาติโมกข์
๔. ไม่รู้ปาติโมกข์ทุเทศ
๕. มีพรรษาหย่อน ๕

ส่วนภิกษุที่ไม่ต้องถือนิสัยก็มีคุณสมบัติตรงข้ามจากองค์ ๕ นี้ พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงองค์แห่งภิกษุผู้ที่ต้องถือนิสัยนัยอื่น ๆ อีก ๒ กรณี และได้ทรงแสดงองค์แห่งภิกษุผู้ไม่ควรให้อุปสมบท ๒ กรณี องค์แห่งภิกษุผู้ควรให้อุปสมบท ๒ กรณี ได้ทรงแสดงองค์แห่งภิกษุผู้ควรถูกลงโทษ ๙ กรณี

(๒) นปปฏิปัสตัมภนวรรค หมวตว่าด้วยการไม่ระงับกรรม แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องภิกษุผู้ซึ่งสงฆ์ไม่ควรระงับกรรมให้ เรื่องภิกษุผู้เข้าสู่สงคราม (คือที่วินิจฉัยอธิกรณ์) พึงตั้งธรรมเท่าไรไว้ในตน เรื่องภิกษุผู้ควรพูดในท่ามกลางสงฆ์ เรื่องอาณิสสส์การเรียนพระวินัย

(๓) โวหารวรรค หมวตว่าด้วยการใช้โวหาร แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องภิกษุไม่ควรพูดในท่ามกลางสงฆ์ ๑๑ กรณี และควรพูดในท่ามกลางสงฆ์ ๑๑ กรณี

(๔) ทิฏฐาวิกกรรมวรรค หมวตว่าด้วยการเปิดเผยความเห็น แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องการเปิดเผยความเห็นที่ไม่ชอบธรรม ๒ กรณี ความเห็นที่ชอบธรรม ๒ กรณี เรื่องการรับประเคนที่ใช้ไม่ได้ ๒ กรณี เรื่องของที่ไม่เป็นเดน และของที่เป็นเดน เรื่องการห้ามภักตร์ เรื่องการทำตามปฎิญาที่ไม่ชอบธรรมและที่ชอบธรรม เรื่องไม่ควรทำโอกาสและควรทำโอกาส เรื่องการไม่ควรสนทนาพระวินัยและควรสนทนาพระวินัย เรื่องเหตุที่ถามปัญหา เรื่องการอวดอ้างมรรคผล เรื่องวิสุทธิ เรื่องโภชนะ

(๕) อัตตาทานวรรค หมวตว่าด้วยการรับหน้าที่เป็นโจทก์ แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องภิกษุประสงค์จะโจทควรกำหนดธรรมเท่าไรไว้ในตน ควรตั้งธรรมเท่าไรไว้ในตน ควรไต่โจทธรรมเท่าไรไว้ในตน เรื่องภิกษุที่สงฆ์ไม่ควรทำโอกาสและสงฆ์ควรทำโอกาส เรื่องภิกษุผู้ประสงค์จะรับวินิจฉัยอธิกรณ์ เรื่องภิกษุผู้มีอุปการะมากแก่พวกภิกษุผู้ก่ออธิกรณ์ เรื่องภิกษุผู้ไม่ควรซักถามและควรซักถาม

(๖) รุดงควรรค หมวตว่าด้วยรุดงค์ แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องภิกษุผู้ถืออยู่ป่ามีที่ประเภท

(๗) มุสสาวาทวรรค หมวตว่าด้วยมุสสาวาท แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องมุสสาวาทมีเท่าไร เรื่องภิกษุขงดูโบลหรือ ปวารณาในท่ามกลางสงฆ์ สงฆ์พึงกล่าวห้าม เรื่องภิกษุที่สงฆ์ไม่ควรให้ ซักถามและควรให้ซักถาม เรื่องภิกษุต้องอาบัติด้วยอาการเท่าไร เรื่องเวร ๕ เรื่องการงดเว้นจากเวร ๕ เรื่องความเสื่อม เรื่องความพร้อม

(๘) ภิกษุโนวาทวรรค หมวตว่าด้วยการให้อิวาทภิกษุณี แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องภิกษุที่ภิกษุณีไม่พึงไหว้เรื่องภิกษุณีที่สงฆ์ลงโทษ

เรื่องภิกษุไม่ควรให้อาวาตภิกษุณี ไม่ควรรับให้อาวาตภิกษุณี เรื่องภิกษุที่ไม่ควรสนทนาด้วยและควรสนทนาด้วย

(๙) **อุพพาหิการรค** หมวตว่าด้วยอุพพาหิกสมมติ แสดงเรื่องท่านพระอุบาลี เข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงภิกษุที่สงฆ์ไม่พึงสมมติด้วย อุพพาหิกา คือ วิธีระงับวิวาทาธิกรณ์ ในกรณีในที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกด้วยเหตุบางอย่าง สงฆ์จึงเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุมนั้นตั้งเป็นคณะแล้วมอบเรื่องให้นำไปวินิจฉัย

(๑๐) **อธิกรณวุปสมวรรค** หมวตว่าด้วยการระงับอธิกรณ์ แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องภิกษุผู้ไม่ควรระงับอธิกรณ์ ๘ กรณีและภิกษุผู้ควรระงับอธิกรณ์ ๘ กรณี เรื่องสังฆเภท (ความแตกแห่งสงฆ์) เรื่องสังฆราชา (ความร้าวรานแห่งสงฆ์)

(๑๑) **สังฆเภทวรรค** หมวตว่าด้วยภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ แสดงเรื่องท่านพระอุบาลี เข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ประกอบด้วยองค์เท่าไร ต้องไปเกิดในอบายต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกัป แก้ไขไม่ได้

(๑๒) **ทุติยสังฆเภทวรรค** หมวตว่าด้วยภิกษุผู้ทำลายสงฆ์หมวดที่ ๒ แสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ ประกอบด้วยองค์เท่าไร ไม่ต้องไปเกิดในอบาย ไม่ต้องไปเกิดในนรกไม่ต้องดำรงอยู่ชั่วกัป ยังแก้ไขได้

(๑๓) **อาวาสิกวรรค** หมวตว่าด้วยภิกษุผู้อยู่ในอาวาส แสดงเรื่องท่านพระอุบาลี เข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องภิกษุผู้อยู่ในอาวาสประกอบด้วยองค์เท่าไร เหมือนถูกโยนลงนรก เรื่องการชี้แจงพระวินัยที่ไม่ชอบธรรม และที่ชอบธรรม เรื่องภิกษุผู้แจกภัตรประกอบด้วยองค์เท่าไร เหมือนถูกโยนลงนรก เรื่องภิกษุผู้จัดเสนาสนะเป็นต้น

(๑๔) **กฐินัตถการวรรค** หมวตว่าด้วยการกรานกฐิน แสดงเรื่องท่านพระอุบาลี เข้าทูลถามพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องการกรานกฐินมีอันสงฆ์เท่าไร เรื่องโทษของการนอนล้มสติ เรื่องอันสงฆ์ของการนอนมีสติ เรื่องบุคคลที่ไม่ควรไหว้ และบุคคลที่ควรไหว้ เรื่องข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อ่อนพรรษา

๑๘. อัธยาปัตติสมุฏฐาน ว่าด้วยสมุฏฐานอาบัติที่มีอยู่

ในอัธยาปัตติสมุฏฐานนี้มีหัวข้อย่อย ๓ ข้อ และมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

(๑) **ปาราชิก** ว่าด้วยอาบัติปาราชิก แสดงเรื่องอาบัติที่ภิกษุต้องและออกเป็นลักษณะบพมาติกาแต่ไม่มีการอธิบาย เช่น อาบัติที่ภิกษุไม่จงใจต้อง แต่จงใจออกมียู่ แล้วตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอาบัติ ปาราชิก ๔ สิกขาบท เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร

(๒) **สังฆาติเสส** ว่าด้วยสังฆาติเสส ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอาบัติสังฆาติเสส ๑๓ สิกขาบท ฯลฯ เสดียะ ๗๕ สิกขาบท เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร

(๓) **ปาราชิกาติ** ว่าด้วยอาบัติปาราชิกเป็นต้น ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องสิกขาบทที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุสงฆ์ คือ อาบัติปาราชิก ๔ สิกขาบท สังฆาติเสส ๑๓ สิกขาบท อนียต ๒ สิกขาบท นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ สิกขาบท ปาจิตติย ๙๒ สิกขาบท ปาฏิเทสนียะ ๔ สิกขาบท เสดียะ ๗๕ สิกขาบท เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร

๑๙. ทุติยคาถาสังคณิกะ ว่าด้วยกลุ่มคาถากลุ่มที่ ๒

ในทุติยคาถาสังคณิกะนี้มีหัวข้อย่อย ๔ ข้อ และมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

(๑) **กายิกาติอาปัตติ** ว่าด้วยอาบัติทางกายเป็นต้น ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอาบัติทางกาย ทางวาจามีเท่าไร ต้องอาบัติเมื่ออรุณขึ้นมีเท่าไร อาบัติชื่อว่ายาวตติยกามีเท่าไร ฯลฯ อาบัติทางวาจาในกลางคืนมีเท่าไร

(๒) **เทสนาคามินิยาอาปัตติ** ว่าด้วยอาบัติเป็นเทสนาคามินิเป็นต้น ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอาบัติที่เป็นเทสนาคามินิมีเท่าไร อาบัติหนักทางกายและ วาจามีเท่าไร ัญญุณรสในเวลาวิกาลมีเท่าไร ฯลฯ ผู้เดินต้องอาบัติเท่าไร ผู้ยืนต้องอาบัติเท่าไร ผู้นั่งต้องอาบัติเท่าไร ผู้นอนต้องอาบัติเท่าไร

(๓) **ปาจิตติยะ** ว่าด้วยอาบัติปาจิตติย ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องอาบัติปาจิตติยที่มีวัตถุต่างกันเท่าไร เพราะสวดสมณุภาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติเท่าไร ฯลฯ อาฆาตวัตถุมีเท่าไร สงฆ์แตกกันด้วยเหตุเท่าไร อาบัติชื่อ ปฐมาปัตติกามีเท่าไร การตั้งญัตติมีเท่าไร

(๔) **อวันทนียบุคคลาติ** ว่าด้วยบุคคลไม่ควรไหว้เป็นต้น ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องบุคคลที่ภิกษุไม่ควรกราบไหว้ ควรให้จีวรแก่บุคคลกี่พวก ฯลฯ เสดียะมีเท่าไร

๒๐. เสทโฆจนคาถา ว่าด้วยคาถาที่ทำให้เหวี่ยงแตก

ในเสทโฆจนคาถานี้ได้นำข้อความต่าง ๆ มาแสดงในรูปคาถาซึ่งทำให้ผู้คิดหาความหมายหาคำอธิบายเหวี่ยงแตก มีหัวข้อย่อย ๓ ข้อ และมีเนื้อหาพอสรุปได้ ดังนี้

(๑) **อวิปवासปัญหา** ปัญหาว่าด้วยการไม่อยู่ปราศจาก ตั้งชื่อหัวข้อตามปัญหาข้อแรก คือ ข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลายไม่อยู่ร่วมกับภิกษุณีทั้งหลาย ความสนิทชิดเชื้อบางอย่างในบุคคลนั้นทำไม่ได้ เพราะไม่อยู่ปราศ ไม่ต้องอาบัติ ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว”

(๒) **ปาราชิกาธิปัญหา** ปัญหาว่าด้วยอาบัติปาราชิกเป็นต้น ตั้งชื่อหัวข้อตามปัญหาคือข้อความว่า “สตรีอยู่ข้างในภิกษุอยู่ข้างนอก ช่องในเรือนนั้นก็ไม่มี ภิกษุพึงต้องอาบัติปาราชิกเพราะเสพเมถุนธรรมเป็นปัจจัยได้อย่างไร ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว”

(๓) **ปาจิตติยาธิปัญหา** ปัญหาว่าด้วยอาบัติปาจิตติย์เป็นต้น แสดงเรื่องเกี่ยวกับอาบัติปาจิตติย์ เช่น “ภิกษุใช้สอยจีวรที่อธิฐานแล้วย่อมด้วยน้ำย่อม กบปะก็ทำแล้วยังต้องอาบัติ ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว”

๒๑. ปัญจวรรค ว่าด้วยหมวด ๕ หมวด

ในปัญจวรรคนี้มีข้อย่อย ๕ ข้อและมีเนื้อหาพอสรุปได้ดังนี้

(๑) **กรรมวรรค** หมวดว่าด้วยเรื่องกรรม แสดงเรื่องกรรมตั้งเป็นบทมาติกาแล้วตั้งปัญหาถาม-ตอบ

(๒) **อัตถววรรค** หมวดว่าด้วยอำนาจประโยชน์ แสดงเรื่องพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกทั้งหลายโดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ แบ่งเป็น ๑๐ หมวดรวม ๒๐ ประการ

(๓) **บัญญัติวรรค** หมวดว่าด้วยเรื่องที่ทรงบัญญัติ แสดงเรื่องที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติเป็นหัวข้อคือ ปาติโมกข์ ปาติโมกขุเทศ การงดปาติโมกข์ ปวารณา การงดปวารณา กรรมต่าง ๆ การให้ปริวาส อัพทาน โอสารณิธรรม นิสสารณิกรรม อุปสมบท อุปโลกนกรรมญัตติกรรม ญัตติหุตยกรรม ญัตติจตุตถกรรม

(๔) **อบัญญัติแต่บัญญัติวรรค** หมวดว่าด้วยทรงบัญญัติในเมื่อยังมิได้บัญญัติ แสดงเรื่องที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทที่ยังมิได้บัญญัติ ทรงบัญญัติเพิ่มเติมสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ทรงบัญญัติสมณะ ๗ ประการ ด้วยทรงอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ แบ่งเป็น ๑๐ หมวด รวม ๒๐ ประการ

(๕) **นวสังคหวรรค** หมวดว่าด้วยสังคหะ ๙ แสดงสังคหะ คือการรวบรวม ๙ อย่าง

๑. วัตถุสังคหะ	๒. วิบัติสังคหะ
๓. อาบัติสังคหะ	๔. นิทานสังคหะ
๕. ปุคคลสังคหะ	๖. ชันธสังคหะ
๗. สมุฏฐานสังคหะ	๘. อธิกรณสังคหะ
๙. สมถสังคหะ	

แสดงวิธีที่สงฆ์จะรับอธิกรณ์ในเมื่อคู่กรณีมาพร้อม แสดงเรื่องเป็นลักษณะบทมาติกา เช่น ฟังรู้วัตถุ ฟังรู้โคตร ฟังรู้ชื่อ ฟังรู้อาบัติ แล้วอธิบายเป็นลักษณะบทภาษนียว่า คำว่า “เมถุนธรรม” เป็นทั้งวัตถุ เป็นทั้งโคตร คำว่า “ปาราชิก” เป็นทั้งชื่อ เป็นทั้งอาบัติ จนถึงคำว่า “ทุกกฏ” เป็นทั้งชื่อ เป็นทั้งอาบัติ

ที่กล่าวมานี้เป็นเนื้อหาโดยพิสดารในคัมภีร์ปวาร

เนื้อหาที่น่าสนใจในคัมภีร์ปวาร

ต่อไปจะได้กล่าวถึงเนื้อหาที่น่าสนใจที่แสดงไว้ในคัมภีร์ปวาร จักได้นำมาแสดง เฉพาะที่น่าสนใจและพึงทราบตามสมควร

เนื้อหาที่น่าสนใจในภิกขุวิภังคโสฬสสมหาوار และภิกขุณีวิภังคโสฬสสมหาवार ได้มีการ ตั้งปัญหาถาม-ตอบเรื่องบัญญัติ ๙ ประการ คือ

๑. บัญญัติ	๒. อนุบัญญัติ
๓. อนุปบันนบัญญัติ	๔. สัพพัตถบัญญัติ
๕. ปเทสบัญญัติ	๖. สาธารณบัญญัติ
๗. อสาธารณบัญญัติ	๘. กโตบัญญัติ
๙. อุภโตบัญญัติ	

(๑) **บัญญัติ** คือ ข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติครั้งแรกในแต่ละสิกขาบท ทุกสิกขาบทจะมี ๑ พระบัญญัติ เรียกว่า “มูลบัญญัติ” เช่น “โย ปน ภิกขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏีเสเวยฺย, ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโส” (วิ.มहा. ๑/๓๙/๒๖)ก็ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม ภิกษุนั้น เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ (วิ.มहा. (แปล)๑/๓๙/๒๙)

(๒) **อนุบัญญัติ** คือ ข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติเพิ่มเติมภายหลัง อนุบัญญัติ มีไม่ทุกสิกขาบท ในสิกขาบทที่มีอนุบัญญัติก็มีมากบ้าง น้อยบ้าง สิกขาบทที่มีอนุบัญญัติ มากที่สุด คือ คณโกชนสิกขาบทที่ ๒ แห่งโกชนวรรค มี ๗ พระอนุบัญญัติรองลงมา คือ นหานสิกขาบทที่ ๗ แห่งสุราปานวรรค มี ๖ พระอนุบัญญัติ

ข้อความที่เป็นพระอนุบัญญัติ เช่น คำว่า “อนตมโส ตีรจฺฉานคตยาปิ” และ คำว่า “ภิกขุณฺโณ สิกฺขาสาชีวสฺมาปโน สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทฺพพฺลยํ อนาวิกตฺวา” ในปาราชิกสิกขาบทที่ ๑

แต่เดิมยังไม่มีการบัญญัติสิกขาบท มารดาบิดาของท่านพระสุทินมาขอผู้สืบเชื้อสาย เพื่อป้องกันการถูกริบมรดกที่ขาดผู้สืบสกุล ท่านพระสุทินเห็นว่าไม่มีโทษ จึงได้เสพเมถุนธรรม

กับอดีตภรรยาจนนางตั้งครรภ์ เมื่อเรื่องนี้ถึงพุทธสำนัก พระผู้มีพระภาคทรงชี้โทษโดยประการต่าง ๆ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามการเสพเมถุนธรรม การบัญญัติห้ามครั้งแรกนี้เรียกว่า “บัญญัติ” หรือ “มูลบัญญัติ” ดังกล่าวแล้วในข้อ ๑

ต่อมา เกิดเรื่องที่ภิกษुरुพหนึ่งเสพเมถุนธรรมกับนางลิง พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุบัญญัติเพิ่มเติมว่า

“โย ปน ภิกขุ เมถุนํ ฌมฺมํ ปฏฺวีเสเวยย อนตมโส ติรจฺฉานคตตายปิ, ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโส” (วิ.มหา. ๑/๔๒/๒๘)

อนึ่ง ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้ (วิ.มหา. (แปล) ๑/๔๒/๓๑) เพิ่มเติมคำว่า “โดยที่สุด แม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย”

ต่อมาอีก เกิดเรื่องที่พวกภิกษุวัชชีบุตร ไม่ได้บอกคณสิกขา ไม่ได้แจ้งเรื่องที่ตนไม่ต้องการประพฤติพรหมจรรย์ให้ใครทราบ พวกกันไปเสพเมถุนธรรม ภายหลังเสื่อมญาติ เสื่อมทรัพย์ จึงมาขอบวชใหม่ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่ตถาคตจะถอนปาราชิกสิกขาบทที่บัญญัติแก่สาวกทั้งหลาย” แล้วทรงอนุบัญญัติเพิ่มเติมครั้งที่ ๒ ว่า

“โย ปน ภิกขุ ภิกขุณฺณํ สิกฺขาสาชีวสมาปนโน สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทฺพพลฺลํ อนาวิกตฺวา เมถุนํ ฌมฺมํ ปฏฺวีเสเวยย อนตมโส ติรจฺฉานคตตายปิ ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโส” (วิ.มหา. ๑/๔๔/๓๐)

“อนึ่ง ภิกษุใด ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่บอกคณสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้” (วิ.มหา. (แปล) ๑/๔๔/๓๒)

เพิ่มเติมคำว่า “ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่บอกคณสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้” นี่คือลักษณะพระบัญญัติและพระอนุบัญญัติ

(๓) **อนุปณนบัญญัติ** คือ ข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติในเมื่อเรื่องยังไม่เกิดขึ้น อนุปณนบัญญัติมาเฉพาะในฝ่ายภิกษุณี คือ ครุธรรม ๘ ประการ ไม่มีในที่อื่น ดังนั้นทุกสิกขาบทท่านจึงกล่าวว่า “อนุปณนปญญตติ ตสมิ นตฺถิ” “ในสิกขาบทนั้น ไม่มีอนุปณนบัญญัติ” ครุธรรม ๘ ดุราละเอียดยกใน วิ.มหา. (แปล) ๒/๑๔๘/๓๒๒-๓๒๓, วิ.จุ. (แปล) ๗/๔๐๓/๓๑๖-๓๒๐

(๔) **ปเทศบัญญัติ** คือ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติเฉพาะประเทศ ได้แก่ ที่ทรงบัญญัติเฉพาะมัชฌิมประเทศ หรือเฉพาะปัจฉินตชนบท ข้อนี้เนื่องกับข้อ ๕ ดุราละเอียดยกในข้อ ๕

(๕) **สัพพัตถบัญญัติ** คือ สิกขาบทบัญญัติที่ต้องปฏิบัติในที่ทุกแห่งทั้งในมัชฌิมประเทศทั้งในปัจฉินตชนบท สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติ เกือบทั้งหมดเป็นสัพพัตถบัญญัติ มีอยู่ ๔ สิกขาบทที่ไม่เป็นสัพพัตถบัญญัติ คือ

๑. วินยธรรปญจเมณ คณณ อุปสมปทา : การอุปสมบทด้วยคณะมีจำนวน ๕ รูป รวมทั้งพระวินัยธร

๒. คุณงคุณูปาหนา : ใช้รองเท้าหลายชั้น

๓. ธูวนหานัน : การอาบน้ำได้เป็นนิตย

๔. จมมตถรณ์ : (วิ.ม. ๕/๒๕๙/๒๔-๒๕, วิ.ม. (แปล) ๕/๒๕๙/๓๙-๓๙)

๕ สิกขาบทนี้บัญญัติห้ามเฉพาะในมัชฌิมปเทศ ในปัจจันตชนบทไม่ห้าม

(๖) สาธารณบัญญัติ คือ สิกขาบทที่ต้องปฏิบัติทั้งฝ่ายภิกษุและฝ่ายภิกษุณี

(๗) อสาธารณบัญญัติ คือ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติเฉพาะแก่ฝ่ายภิกษุ บางสิกขาบทซึ่งภิกษุณีไม่ต้องปฏิบัติ และที่ทรงบัญญัติแก่ฝ่ายภิกษุณีล้วนจำนวน ๑๓๐ สิกขาบท

(๘) เอกโตบัญญัติ คือ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติในสงฆ์ฝ่ายเดียว ได้แก่ อสาธารณบัญญัตินั้นเอง

(๙) อุทโตบัญญัติ คือ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ได้แก่ สิกขาบทที่ปรารภฝ่ายภิกษุและบัญญัติไว้ก่อนมาตุคามเข้ามาบวชเป็นภิกษุณี แต่เมื่อมาตุคามเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีก็ต้องปฏิบัติด้วย ส่วนที่บัญญัติเพิ่มในฝ่ายภิกษุณีคงปฏิบัติเฉพาะฝ่ายภิกษุณี ฝ่ายภิกษุไม่ต้องปฏิบัติ นี่คือนิบัญญัติ ๙ ประการ

ปาติโมกขุเทศ วิธียกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ๕ ประการ คือ

๑. นิทานุเทศ วิธียกปาติโมกข์ขึ้นแสดง โดยยกเฉพาะนิทาน (สุณาคู เม ภนเต สัม, อชชุปโปโล ปนุรโส ฯเปฯ อวิกตา หิสส ผาสุ โหติ, กงขา.อ. ๒) ขึ้นแสดงจบแล้วละอุเทศที่เหลือไว้ด้วยสุตบถ คือหัวข้อ ดังนี้

อุททิฏฐัง โข อายสมนโต นิทานัง, สุตา โข ปนายสมนเตหิ จตตาริ ปาราชิกา ฌมมา, เตรส สัมมาทิสเสสา ฌมมา, เทว อนินดา ฌมมา, ติส นิสสัคคิยา ฌมมา, เทวนวุติ ปาจิตติยา ฌมมา, จตตาริ ปาฏิเทสนียา ฌมมา, เสชีย ฌมมา, สุตต อธิกรณสมถา ฌมมา, เอตตกนตสส ภควโต สุตตาคคัม สุตตปริยาปนัน อนวทุตมาสี อุทเทสี อากจฺจติ, ตตถ สพเพเหว สมคเคหิ สมโมทมานะหิ อวิทมานะหิ สิกขิตพพัม (วิ.อ. ๓/๑๕๐/๑๓๑, กงขา.อ. ๒, วิ.สงคห. ๒๓๖, สารตถ.ฎีกา ๓/๑๕๐/๓๓๕)

๒. ปาราชิกุเทศ วิธียกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยยกเฉพาะนิทาน และปาราชิกขึ้นแสดง จบแล้วละอุเทศที่เหลือด้วยสุตบถ ดังนี้

อุททิฏฐัง โข อายสมนโต นิทานัง, อุททิฏฐา จตตาริ ปาราชิกา ฌมมา, สุตา โข ปนายสมนเตหิ เตรส สัมมาทิสเสสา ฌมมา, ... สมโมทมานะหิ อวิทมานะหิ สิกขิตพพัม

๓. สังฆาติเสสุทเทส วิธียกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยยกเฉพาะนิทาน ปาราชิกและสังฆาติเสสขึ้นแสดงจบแล้วละอุทเทสที่เหลือนด้วยสุตบพ ดังนี้

อุททิฏฐัง โข อายสมนุโต นิทานัง, อุททิฏฐา จตตารโ ปาราชิกา ฌมมา, อุททิฏฐา เตรส สังฆาติเสสา ฌมมา, สุตา โข ปนายสมนเตหิ เทว อนียตา ฌมมา, ... สมโมทมานาเนหิ อวิวทมานาเนหิ สิกขิตัพพ

๔. อนียตุทเทส วิธียกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยยกเฉพาะนิทาน ปาราชิก สังฆาติเสสและอนียตขึ้นแสดงจบแล้วละอุทเทสที่เหลือนด้วยสุตบพ ดังนี้

อุททิฏฐัง โข อายสมนุโต นิทานัง, อุททิฏฐา จตตารโ ปาราชิกา ฌมมา, อุททิฏฐา เตรส สังฆาติเสสา ฌมมา, อุททิฏฐา เทว อนียตา ฌมมา, สุตา โข ปนายสมนเตหิ ตีส นิสสคคิยา ฌมมา, ... สมโมทมานาเนหิ อวิวทมานาเนหิ สิกขิตัพพ

๔ อุทเทสนี้ใช้ในเมื่อมีอันตราย ๑๐ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น

๕. วิตถารุทเทส วิธียกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยพิสดารตั้งแต่ต้นจนจบ

สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ทุกสิกขาบท จัดเข้าในนิทานุทเทสและนับเนื่องในนิทานุทเทส ที่สิกขาบททั้งหมดจัดเข้าและนับเนื่องในอุทเทสที่ ๑ คือ นิทานุทเทสนั้น เพราะจัดเข้าในคำนี้ว่า “ยสส สียา อาปตติ, โส อาวิกเรย” (กงขา.อ. ๒) “อาบัติมีแก่ภิกษุรูปใด ภิกษุรูปนั้น พึงเปิดเผย” ข้อความนี้เป็นข้อความตอนหนึ่งที่ยกขึ้นแสดงในนิทานุทเทส ดังนั้น สิกขาบททุกสิกขาบทจึงนับเนื่องในอุทเทสที่ ๑ เพราะเป็นสิกขาบทที่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดพึงเปิดเผย

ส่วนที่มาสู่อุทเทสนั้นแยกกัน ปาราชิกมาสู่อุทเทสที่ ๒ สังฆาติเสสมาสู่อุทเทสที่ ๓ อนียตมาสู่อุทเทส ๔ นิสสัคคีย์ ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ เสขียะ มาสู่อุทเทสที่ ๕

นี้เป็นส่วนเนื้อหาที่น่าสนใจในโสฬสมหาวารในภิกขุวิวัฏฏ์และภิกขุณีวิวัฏฏ์

สมุฏฐานสี่สสังเขป

เนื้อหาที่น่าสนใจในสมุฏฐานสี่สสังเขป แสดงหัวข้อสมุฏฐานแห่งอาบัติเกิดในสมุฏฐานเดียวกันจัดเป็น ๑๓ สมุฏฐาน เป็นคาถานับจำนวนได้ ๖๒ คาถา

คาถาสมุฏฐานสี่สสังเขปนี้ คงเป็นคาถาที่พระสังคิตติกาจารย์แต่งไว้ อรรถกถา และฎีกามีได้ระบุไว้ แต่มีบางคาถาที่อรรถกถาและฎีการะบุไว้ว่าพระสังคิตติกาจารย์แต่งไว้ เช่น คาถาแสดงรายนามพระเถระผู้ทรงจำพระวินัยสืบกันมา ท่านกล่าวว่า “พระมหาเถระรุ่นโบราณาจารย์ชาวสิงหลแต่งไว้เมื่อคราวสังคายนาพระธรรมวินัยแล้ว จารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนใบลาน”

(วิ.อ. ๓/๓/๔๒๐, สารตถ.ฎีกา ๓/๓/๕๔๕) การจารึกพระธรรมวินัยเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนใบลานนั้นได้กระทำกันเมื่อคราว สังคายนาครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๔๓๓

เรื่องสมุฏฐาน ๑๓ นั้นได้กล่าวแล้ว (หน้า ๑๕-๑๗) ประเด็นที่น่าสนใจที่จะกล่าวนี้คือ ข้อความคาถาแรกแห่งสมุฏฐานสี่สสังเขปว่า

อนิจจา สพฺพสงฺขาร ทุกฺขานตฺตา จ สงฺขตา
นิพฺพานญฺเจว ปณฺณตฺติ อนตฺตา อิติ นิจฺจนฺยา

(วิ.ป. ๘/๒๕๗/๑๙๔)

สังขารทั้งปวงที่ปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์

เป็นอนัตตา พระนิพพานและปัญญาดี ท่านวินิจฉัยว่า เป็นอนัตตา

(วิ.ป. (แปล) ๘/๒๕๗/๓๔๑)

อรรถกถาอธิบายว่า อนตฺตา อิติ นิจฺจนฺยาติ อนตฺตา อิติ วินิจฺจिता (วิ.อ. ๓/๒๕๗/๔๒๒) คำว่า “ท่านวินิจฉัยว่า เป็นอนัตตา” คือ ท่านวินิจฉัยแล้วว่าเป็นอนัตตา

นิพพานํ เป็นนปฺสกลิงค์ ปณฺณตฺติ เป็นอิตถิลิงค์ เป็นประธานทั้ง ๒ บท นิจฺจนฺยา เป็นกริยานามกิตก์ ประกอบเป็นอิตถิลิงค์เพราะอยู่ใกล้บทว่า ปณฺณตฺติ หลักการประกอบวิภัตติวจนะและลิงค์ของบทที่เกี่ยวข้องเป็นวิเสสนะเป็นกริยาของบท นามนามหลายบทและต่างลิงค์กัน จะประกอบวิภัตติและลิงค์อนุวัตรตามบทนามนาม ที่อยู่ใกล้ เช่น ข้อความว่า

“อุปปชฺชมาโน หิ โสโก วา ภยํ วา ปิยเมว นิสฺสาย อุปฺปชฺชติ ...วฏฺฏมฺูลโก หิ โสโก วา ภยํ วา อุปฺปชฺชมานํ ปิยเมว สตฺตํ วา สงฺขารํ วา นิสฺสาย อุปฺปชฺชติ (ขุ.ธ.อ. ๖/๑๓๒-๑๓๓)

“จริงอยู่ ความโศกหรือความกลัว เมื่อจะเกิดขึ้น ย่อมอาศัยสัตว์หรือสังขาร อันเป็นที่รักนั้นเที่ยวเกิดขึ้น ...

จริงอยู่ ความโศกหรือความกลัวอันมีวิภูฏะเป็นมูล เมื่อจะเกิดขึ้นย่อมอาศัยสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักนั้นเที่ยวเกิดขึ้น”

เรื่องนิพพานและปัญญาเป็นอนัตตานี้ ฎีกาได้อธิบายไว้ว่า

“ปาฬิยํ นิพฺพานญฺเจว ปณฺณตฺติติ เอตล ยสฺมา สงฺขตธฺมเม อุปาทาย ปณฺณตฺตา สมฺมุติสจฺจภูตา ปุคฺคลาทิปณฺณตฺติ ปรมตฺลโธ อวิชฺชมานตฺตา อุปฺปตฺติวินาสยฺตตฺตวตฺถธฺมม-
นียเตน อนิจฺจทุกฺขลฺกขณทฺวเณน ยุตฺตาติ วตฺตํ อยุตฺตา, การกเวทกาทริฐเพน ปน ปริกปฺปิเตน
อตฺตสฺภาเวน วิรหิตตฺตา “อนตฺตา”ติ วตฺตํ ยุตฺตา. ตสฺมา อยํ ปณฺณตฺติปิ อสงฺขตตฺตสฺสามณฺญโธ
วตฺถภูเตน นิพฺพานเณน สห “อนตฺตา อิติ นิจฺจนฺยา”ติ วุตฺตา. (วิมฺติ.ฎีกา ๒/๒๕๗/๓๕๑)

“ในคำนี้ว่า นิพพานญฺเจว ปณฺณตฺติ ในพระบาลีมีอธิบายดังนี้ เพราะการบัญญัติว่าบุคคลเป็นต้นอันเป็นสมมติสัจจะ ซึ่งท่านอาศัยสังขตธรรมบัญญัติไว้ไม่ควรที่จะกล่าวว่าประกอบด้วย

อนิจจลักษณะและทุกขลักษณะซึ่งกำหนดเป็นวัตรธรรม ที่ประกอบด้วยความเกิดขึ้นและความ
พินาศไปเพราะไม่มีอยู่โดยปรมาตม์ แต่ควรที่จะกล่าวว่า เป็นอนัตตา เพราะเว้นจากความเป็น
อัตตาที่กำหนดโดยความเป็นผู้กระทำและเป็นผู้สวຍผลการกระทำ ฉะนั้น ท่านจึงนำสิ่งที่เป็
นบัญญัติมานิพนธ์ว่า เป็นอนัตตา ร่วมกับพระนิพพานซึ่งเป็นปรมาตมธรรม เพราะต่างก็เป็นสิ่งที่
ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่งเหมือนกัน”

พระนิพพานมิใช่บัญญัติ เรื่องนี้ท่านพระพุทธทศตเถระได้แสดงไว้ในคัมภีร์
อภิธัมมวาทรรว่า

“ปรมตฺถโถ อตฺถิเยว นิพพานํ นาม เอโก สภาโว. ตํ ปน ปกฺติวาทีนํ ปกฺติ วีย, ติตฺถิยานํ
อตฺตา วีย จ สสฺวิสาณํ วีย จ นาวิชฺชมานํ. อถ ปณฺณตฺติมตฺตํ นิพฺพานนฺติ เจ, ตมปิ อยุตฺตํ.
กสฺมา ? นิพฺพานารมฺมณานํ จิตฺตเจตสิกานํ นวตตพฺพารมฺมณตฺตา ... ตสฺมา น ปณฺณตฺติมตฺตํ
นิพฺพานํ. ยสฺมา จ ปณฺณตฺติภาโว นิพฺพานสฺส น ยุชฺชติ (อภิ.วตาร. ๗๗๑/๑๐๔-๑๐๕)

“ว่าโดยปรมาตม์พระนิพพานเป็นสภาวะอย่างหนึ่งที่มีอยู่นั้นเทียว ก็พระนิพพานนั้น
มิใช่เป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏซึ่งต่างจากปกติของพวกปกติวาที ต่างจากอิตตาของพวกเดียรัลย์และ
ต่างจากเขากระต่าย ที่ไม่มีปรากฏอยู่ ถามว่า ถ้าพระนิพพานเป็นเพียง บัญญัติไซ้ร้ ข้อนั้น
ไม่ถูกต้อง เพราะอะไร เพราะจิตและเจตสิกธรรมทั้งหลายที่รับพระนิพพานเป็นอารมณ์นั้น
เป็นสิ่งที่มิใช่สภาวะธรรมที่บุคคลไม่ควรกล่าวว่าในอดีตปัจจุบันหรืออนาคตเป็นอารมณ์ ...
พระนิพพานจึงมิใช่เป็นเพียงบัญญัติ และเพราะภาวะที่พระนิพพานเป็นบัญญัติ จึงไม่ถูกต้อง”

คาถาสังคณิกะ

เนื้อหาที่น่าสนใจในคาถาสังคณิกะ คือกลุ่มคาถาแสดงเรื่องท่านพระอุบาลีเข้าทูลถาม
ปัญหาพระผู้มีพระภาคเกี่ยวกับสิกขาบทที่ทรงบัญญัติในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ซึ่งยกขึ้นสวดในวันอุโบสถ

พิจารณาดูแล้วเป็นเรื่องที่รองรับสิกขาบททั้งหมด ๓๕๐ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติใน
สงฆ์ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายภิกษุ ๒๒๐ สิกขาบท ฝ่ายภิกษุณี ๓๐๔ สิกขาบท จำนวนตัวเลข ๒๒๐
กับ ๓๐๔ นี้ มิได้แบ่งครึ่งจากจำนวนตัวเลข ๓๕๐ แต่เป็น การแบ่งออกมาเฉพาะส่วนหนึ่ง
คือ เฉพาะสิกขาบทที่เป็นสาธารณบัญญัติ

สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ในฝ่ายภิกษุมีจำนวน ๒๒๐ สิกขาบท (ไม่นับ
อธิกรณสมณะ ๗) ที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณีมีจำนวน ๑๓๐ สิกขาบท เมื่อนับรวมที่ทรง
บัญญัติในสงฆ์ ๒ ฝ่ายมีจำนวน ๓๕๐ สิกขาบท ภิกษุณีต้องปฏิบัติสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาค
ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุสงฆ์อีก ๑๗๔ สิกขาบท คือ

ปาราชิก ๔ สิกขาบท

๑. เมณฺฐนธรรมสิกขาบท ว่าด้วยการเสพเมณฺฐนธรรม
๒. อทินนาทานสิกขาบท ว่าด้วยการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้
๓. มนุสสวิคคหสิกขาบท ว่าด้วยการปลงชีวิตมนุษย์
๔. อุตตริมนุสสธรรมสิกขาบท ว่าด้วยการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม

สังฆาติเสส ๗ สิกขาบท

๕. สัจฺจจิตตสิกขาบท ว่าด้วยการชักสือ (สิกขาบทที่ ๕ ในฝ่ายภิกษุ)
๖. ปฐมทุฏฐโทสสิกขาบท ว่าด้วยการขัดเคืองมีโทษะข้อที่ ๑ (สิกขาบทที่ ๘ ในฝ่ายภิกษุ)
๗. ทุตฺติยทุฏฐโทสสิกขาบท ว่าด้วยการขัดเคืองมีโทษะข้อที่ ๒ (สิกขาบทที่ ๙ ในฝ่ายภิกษุ)
๘. สังฆเภทสิกขาบท ว่าด้วยการทำลายสงฆ์ให้แตกกัน (สิกขาบทที่ ๑๐ ในฝ่ายภิกษุ)
๙. สังฆเภทานุวัตตสิกขาบท ว่าด้วยการประพฤติดตามกล่าวสนับสนุนภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ (สิกขาบทที่ ๑๑ ในฝ่ายภิกษุ)
๑๐. ทุพฺพพจสิกขาบท ว่าด้วยการเป็นคนว่ายาก (สิกขาบทที่ ๑๒ ในฝ่ายภิกษุ)
๑๑. กุลทุสกสิกขาบท ว่าด้วยการประทุษร้ายตระกูล (สิกขาบทที่ ๑๓ ในฝ่ายภิกษุ)

นิสสัคคียปาจิตตีย์ ๑๘ สิกขาบท

๑๒. ปฐมกฐินสิกขาบทที่ ๑ แห่งจีวรวรรคของภิกษุสงฆ์
๑๓. อุทโทสิตสิกขาบทที่ ๒ แห่งจีวรวรรคของภิกษุสงฆ์
๑๔. ตติยกฐินสิกขาบทที่ ๓ แห่งจีวรวรรคของภิกษุสงฆ์
๑๕. อัญญาตกวิญญูตติสิกขาบทที่ ๖ แห่งจีวรวรรคของภิกษุสงฆ์
๑๖. ตตฺตตฺตริสิกขาบทที่ ๗ แห่งจีวรวรรคของภิกษุสงฆ์
๑๗. อุปกขณสิกขาบทที่ ๘ แห่งจีวรวรรคของภิกษุสงฆ์
๑๘. ทุตฺติยอุปกขณสิกขาบทที่ ๙ แห่งจีวรวรรคของภิกษุสงฆ์

๑๙. ราชสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งจีวรวรรคของภิกษุสงฆ์
๒๐. รุปียสิกขาบทที่ ๘ แห่งโกสียวรรคของภิกษุสงฆ์
๒๑. รุปียสังโฆหารสิกขาบทที่ ๙ แห่งโกสียวรรคของภิกษุสงฆ์
๒๒. กยวิกกยสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งโกสียวรรคของภิกษุสงฆ์
๒๓. อุณปัญจพันธสิกขาบทที่ ๒ แห่งปัตตวรรคของภิกษุสงฆ์
๒๔. เกสัชชสิกขาบทที่ ๓ แห่งปัตตวรรคของภิกษุสงฆ์
๒๕. จีวรอัจฉินทสิกขาบทที่ ๕ แห่งปัตตวรรคของภิกษุสงฆ์
๒๖. สุตตวิญญัตติสิกขาบทที่ ๖ แห่งปัตตวรรคของภิกษุสงฆ์
๒๗. มหาเปสการสิกขาบทที่ ๗ แห่งปัตตวรรคของภิกษุสงฆ์
๒๘. อัจเจกจีวรสิกขาบทที่ ๗ แห่งปัตตวรรคของภิกษุสงฆ์
๒๙. ปริณตสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งปัตตวรรคของภิกษุสงฆ์

ปาจิตติย ๗๐ สิกขาบท

มุสาวาทวรรค ๑๐ สิกขาบท

๓๐. มุสาวาทสิกขาบท ว่าด้วยการกล่าวเท็จ
๓๑. โอมสวาทสิกขาบท ว่าด้วยการกล่าวเสียดสี
๓๒. เปสฺสุญญสิกขาบท ว่าด้วยการกล่าวส่อเสียด
๓๓. ปทโสธัมมสิกขาบท ว่าด้วยการสอนให้กล่าวธรรมแข่งกันเป็นบท ๆ
๓๔. สหเสยยสิกขาบท ว่าด้วยการนอนร่วมกัน
๓๕. ทุติยสหเสยยสิกขาบท ว่าด้วยการนอนร่วมกันข้อที่ ๒
๓๖. ธัมมเทศนาสิกขาบท ว่าด้วยการแสดงธรรม
๓๗. ภูตาโรจนสิกขาบท ว่าด้วยการบอกอุตตริมนุสสธรรมที่มีจริง
๓๘. ทุฏฐลโรจนสิกขาบท ว่าด้วยการบอกอปฏิบัติชั่วหยาบ
๓๙. ปฐวีขณนสิกขาบท ว่าด้วยการขุดดิน

ภุตคามวรรค ๑๐ สิกขาบท

๔๐. ภุตคามสิกขาบท ว่าด้วยการพราภุตคาม
๔๑. อัญญวาทกสิกขาบท ว่าด้วยการกล่าวกลบเกลื่อน
๔๒. อุชฌापณกสิกขาบท ว่าด้วยการกล่าวให้เพ่งโทษ

๔๓. ปฐมเสนาสนสิกขาบท ว่าด้วยเสนาสนะข้อที่ ๑
๔๔. ทุติยเสนาสนสิกขาบท ว่าด้วยเสนาสนะข้อที่ ๒
๔๕. อนุปัชชสิกขาบท ว่าด้วยการเข้าไปแทรกแซง
๔๖. นิกกัฏฐนสิกขาบท ว่าด้วยการฉุดลากออก
๔๗. เวหาสกุณฺณสิกขาบท ว่าด้วยกุณฺณชั้นลอย
๔๘. มหัลลภิกขุสิกขาบท ว่าด้วยการสร้างวิหารใหญ่
๔๙. สัปปาลกสิกขาบท ว่าด้วยสิ่งมีชีวิต

โกชนวรรค ๑๐ สิกขาบท ตรงกับฝ่ายภิกษุสงฆ์ ดังนี้

๕๐. อวสธปิณฑสิกขาบทที่ ๑ แห่งโกชนวรรคของภิกษุสงฆ์
๕๑. คณโกชนสิกขาบทที่ ๒ แห่งโกชนวรรคของภิกษุสงฆ์
๕๒. กามมาตฺตสิกขาบทที่ ๔ แห่งโกชนวรรคของภิกษุสงฆ์
๕๓. วิกาลโกชนสิกขาบทที่ ๗ แห่งโกชนวรรคของภิกษุสงฆ์
๕๔. สันนิธิการกสิกขาบทที่ ๘ แห่งโกชนวรรคของภิกษุสงฆ์
๕๕. ทันทโปนสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งโกชนวรรคของภิกษุสงฆ์
๕๖. อุโยชนสิกขาบทที่ ๒ แห่งอเจลกวรรคของภิกษุสงฆ์
๕๗. สโกชนสิกขาบทที่ ๓ แห่งอเจลกวรรคของภิกษุสงฆ์
๕๘. โรหิฏฺฐจันนสิกขาบทที่ ๔ แห่งอเจลกวรรคของภิกษุสงฆ์
๕๙. โรหิณีสัชชสิกขาบทที่ ๕ แห่งอเจลกวรรคของภิกษุสงฆ์

จาริตตวรรค ๑๐ สิกขาบท ตรงกับของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ดังนี้

๖๐. จาริตตสิกขาบทที่ ๖ แห่งอเจลกวรรคของภิกษุสงฆ์
๖๑. มหานามสิกขาบทที่ ๗ แห่งอเจลกวรรคของภิกษุสงฆ์
๖๒. อุยฺยุตตเสนาสิกขาบทที่ ๘ แห่งอเจลกวรรคของภิกษุสงฆ์
๖๓. เสนาวาสสิกขาบทที่ ๙ แห่งอเจลกวรรคของภิกษุสงฆ์
๖๔. อุยโยธิกสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งอเจลกวรรคของภิกษุสงฆ์
๖๕. สุราปานสิกขาบทที่ ๑ แห่งสุราปานวรรคของภิกษุสงฆ์
๖๖. อังคุลิปิตกสิกขาบทที่ ๒ แห่งสุราปานวรรคของภิกษุสงฆ์
๖๗. หัสสธัมมสิกขาบทที่ ๓ แห่งสุราปานวรรคของภิกษุสงฆ์
๖๘. อนาทรียสิกขาบทที่ ๔ แห่งสุราปานวรรคของภิกษุสงฆ์
๖๙. ภิงสาปนสิกขาบทที่ ๕ แห่งสุราปานวรรคของภิกษุสงฆ์

โชติวรรค ๑๐ สิกขาบท ตรงกับของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ดังนี้

๗๐. โชติสิกขาบทที่ ๖ แห่งสุราปานวรรคของภิกษุสงฆ์
๗๑. นหานสิกขาบทที่ ๗ แห่งสุราปานวรรคของภิกษุสงฆ์
๗๒. ทุพพัฒนกรณีสิกขาบทที่ ๘ แห่งสุราปานวรรคของภิกษุสงฆ์
๗๓. วิกัปปนสิกขาบทที่ ๙ แห่งสุราปานวรรคของภิกษุสงฆ์
๗๔. จีวรอปนิธานสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งสุราปานวรรคของภิกษุสงฆ์
๗๕. สัตถุจิจจสิกขาบทที่ ๑ แห่งสัปปาณกวรรคของภิกษุสงฆ์
๗๖. สัปปาณกสิกขาบทที่ ๒ แห่งสัปปาณกวรรคของภิกษุสงฆ์
๗๗. อุกโกฏนสิกขาบทที่ ๓ แห่งสัปปาณกวรรคของภิกษุสงฆ์
๗๘. เถยยสัตถสิกขาบทที่ ๖ แห่งสัปปาณกวรรคของภิกษุสงฆ์
๗๙. อริฏฐสิกขาบทที่ ๘ แห่งสัปปาณกวรรคของภิกษุสงฆ์

ทิฏฐวรรค ๑๐ สิกขาบท ตรงกับของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ดังนี้

๘๐. อุกขิตตสัมโมคสิกขาบทที่ ๙ แห่งสัปปาณกวรรคของภิกษุสงฆ์
๘๑. กัณฏกสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งสัปปาณกวรรคของภิกษุสงฆ์
๘๒. สหธัมมิกสิกขาบทที่ ๑ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์
๘๓. วิเลขนสิกขาบทที่ ๒ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์
๘๔. โมहनสิกขาบทที่ ๓ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์
๘๕. ปหารสิกขาบทที่ ๔ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์
๘๖. ตลสัตติกสิกขาบทที่ ๕ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์
๘๗. อมุลกสิกขาบทที่ ๖ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์
๘๘. สัตถุจิจจสิกขาบทที่ ๗ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์
๘๙. อุปัสสุตติสิกขาบทที่ ๘ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์

ธัมมิกวรรค ๑๐ สิกขาบท ตรงกับของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ดังนี้

๙๐. กัมมปฏีพาหนสิกขาบทที่ ๙ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์
๙๑. ฉันทอทัตตวาคมนสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์
๙๒. ทัพพสิกขาบทที่ ๑๑ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์
๙๓. ปริณามนสิกขาบทที่ ๑๒ แห่งสหธัมมิกวรรคของภิกษุสงฆ์

๙๔. รตนสิกขาบทที่ ๒ แห่งรตนวรรคของภิกษุสงฆ์
 ๙๕. สุจิฆรสิกขาบทที่ ๔ แห่งรตนวรรคของภิกษุสงฆ์
 ๙๖. มัญจปฐิสิกขาบทที่ ๕ แห่งรตนวรรคของภิกษุสงฆ์
 ๙๗. ตูโณทธรสิกขาบทที่ ๖ แห่งรตนวรรคของภิกษุสงฆ์
 ๙๘. กัณฐุปฎิจฉาทิสิกขาบทที่ ๘ แห่งรตนวรรคของภิกษุสงฆ์
 ๙๙. นันทสิกขาบทที่ ๑๐ แห่งรตนวรรคของภิกษุสงฆ์

เสขิยะอีก ๗๕ สิกขาบท รวม ๑๗๔ สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุณีสงฆ์ต้องปฏิบัติด้วยเป็นสิกขาบทที่หักออกมาจากสิกขาบทของภิกษุ ๒๒๐ สิกขาบท

สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุณีสงฆ์บัญญัติไว้ ๑๓๐ สิกขาบทไม่ทั่วไปกับภิกษุสงฆ์ คือ ภิกษุสงฆ์ไม่ต้องปฏิบัติ

สิกขาบทของทั้ง ๒ ฝ่ายที่ไม่ทั่วไป คือ ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติเฉพาะฝ่ายเดียว ภิกษุณีสงฆ์ไม่ต้องปฏิบัติ และภิกษุณีสงฆ์ปฏิบัติเฉพาะฝ่ายเดียว ภิกษุสงฆ์ไม่ต้องปฏิบัติ มีจำนวน ๑๗๖ สิกขาบท คือ ปาราชิก ๔

สิกขาบทที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณี สังฆาติเสส ๑๖ สิกขาบท คือ สิกขาบทที่ ๑-๒-๓-๔ สิกขาบทที่ ๖-๗ ของภิกษุสงฆ์ และสังฆาติเสสที่บัญญัติในฝ่ายภิกษุณีอีก ๑๐ สิกขาบท อนียต ๒ สิกขาบทของภิกษุสงฆ์ นิสสัคคีย์ ๒๔ สิกขาบท คือ สิกขาบทที่ ๔-๕ แห่งจีวรวรรค สิกขาบทที่ ๑-๒-๓-๔-๕-๖-๗ แห่งโกสียวรรค สิกขาบทที่ ๑ สิกขาบทที่ ๔ สิกขาบทที่ ๙ แห่งปัตตวรรคของภิกษุสงฆ์ และนิสสัคคีย์ที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์อีก ๑๒ สิกขาบท ปาจิตตีย์ ๑๑๘ สิกขาบท คือ โอวาทวรรค ๑๐ สิกขาบทของภิกษุสงฆ์ สิกขาบทที่ ๓ สิกขาบทที่ ๕-๖ สิกขาบทที่ ๙ แห่งโภชนวรรคของภิกษุสงฆ์ สิกขาบทที่ ๑ แห่งอเจลวรรคของภิกษุสงฆ์ สิกขาบทที่ ๔-๕ สิกขาบทที่ ๗ แห่งสัปปาณวรรคของภิกษุสงฆ์ สิกขาบทที่ ๑ สิกขาบทที่ ๓ สิกขาบทที่ ๗ สิกขาบทที่ ๙ แห่งรตนวรรคของภิกษุสงฆ์ และปาจิตตีย์ที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์อีก ๙๖ สิกขาบท ปาฏิเทสนิยะของภิกษุสงฆ์ ๔ สิกขาบท และปาฏิเทสนิยะของภิกษุณีสงฆ์ ๘ สิกขาบท

สิกขาบทที่ภิกษุสงฆ์ภิกษุณีสงฆ์ศึกษาร่วมกันมีจำนวน ๑๗๔ สิกขาบท ได้แก่ สิกขาบทที่ทรงปรารภภิกษุสงฆ์บัญญัติไว้ซึ่งภิกษุณีต้องปฏิบัติด้วยที่กล่าวแล้ว

สิกขาบทที่เป็นสาธารณบัญญัตินั้นมีเฉพาะของฝ่ายภิกษุสงฆ์ที่สาธารณะทั่วไปแก่ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ คือ ต้องปฏิบัติด้วยสิกขาบทของฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ที่สาธารณะทั่วไปแก่ฝ่ายภิกษุสงฆ์ไม่มี

ภิกษุณีทั้งหลายต้องปฏิบัติรักษาไม่วางละเมิดปาราชิก ๔ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ในฝ่ายภิกษุสงฆ์ด้วย แต่ภิกษุสงฆ์ไม่ต้องปฏิบัติรักษาปาราชิก ๔ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ในฐานะเป็นปาราชิก เพียงปฏิบัติรักษาในฐานะเป็นสิกขาบทที่มีโทษต่ำลงมา คือ ภิกษุสงฆ์มีสิกขาบทที่คล้ายกับปาราชิก ๔ สิกขาบท ที่ทรงบัญญัติขึ้นในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์แต่ปรับอาบัติต่ำกว่าอาบัติปาราชิกนั่นเอง

ปาราชิก ๔ สิกขาบทที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ คือ

๑. ภิกษุณีกำหนดยินดีการที่บุรุษผู้กำหนดจับต้องลูบคลำที่บริเวณใต้ไหปลาร้าลงมาเหนือเข้าขึ้นไป ต้องอาบัติปาราชิก

ในการกำหนดยินดีการที่ถูกจับต้องนี้ฝ่ายภิกษุสงฆ์ มีกายสังสัคคสิกขาบทแห่งสังฆาติเสสปฏิบัติอยู่แล้ว ถ้าภิกษุกำหนดยินดีการที่สตรีจับต้องกาย ต้องอาบัติสังฆาติเสส

๒. ภิกษุณีไม่ทักท้วงภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก ไม่บอกเรื่องนั้นให้ภิกษุณีอื่นทราบ ช่วยปกปิดความผิดของภิกษุณีผู้ต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุณีผู้ปกปิดนี้ต้องอาบัติปาราชิก

ในการปกปิดความผิดเช่นนี้ ฝ่ายภิกษุสงฆ์มีพุทฺธจุลสิกขาบทที่ ๔ แห่งสัปปาณกวรรคปฏิบัติอยู่แล้ว ภิกษุปกปิดอาบัติชั่วหยาบคืออาบัติปาราชิกและอาบัติ สังฆาติเสสของภิกษุอื่น ต้องอาบัติปาจิตติย (วิ.มหา. (แปล) ๒/๓๙๘-๓๙๙/๕๑๐-๕๑๑)

๓. ภิกษุณีประพฤติดตามภิกษุผู้ถูกสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนียกรรม โดยธรรม โดยวินัย โดยสัตตสุสาน์ ถูกภิกษุณีทั้งหลายตักเตือน ก็ยังประพฤติดอยู่อย่างนั้นถ้าถูกสงฆ์สดสมณสาสน์ครบ ๓ ครั้ง ต้องอาบัติปาราชิก

ในการประพฤติดตามภิกษุผู้ถูกสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนียกรรมนั้น ฝ่ายภิกษุสงฆ์มีอุกขิตตสัมโมคคสิกขาบทที่ ๙ แห่งสัปปาณกวรรคปฏิบัติอยู่แล้ว ถ้าภิกษุประพฤติดตามภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเช่นนั้น ต้องอาบัติปาจิตติย (วิ.มหา. (แปล) ๒/๔๒๓-๔๒๔/๕๓๒-๕๓๓)

๔. ภิกษุณีกำหนดยินดีการที่บุรุษผู้กำหนดจับมือ จับนมสังฆาฏิ ยืนเคียงคู่ สนทนากัน มาที่นัดหมาย มาหา เดินตามเข้าไปที่ลับ ถูกต้องกายกัน ต้องอาบัติปาราชิก

ในการกำหนดยินดีการจับมือ จับนมสังฆาฏิ ถูกต้องกายกัน ฝ่ายภิกษุสงฆ์มีกายสังสัคคสิกขาบทที่ ๒ แห่งสังฆาติเสสปฏิบัติอยู่แล้ว

ในการยืนเคียงคู่ มาที่นัดหมาย มาหา เดินตามเข้าไปที่ลับ ฝ่ายภิกษุสงฆ์มีอนียตสิกขาบทปฏิบัติอยู่แล้ว

การสนทนากัน ฝ่ายภิกษุสงฆ์ มีธัมมเทสนาสิกขาบทที่ ๗ แห่งมูสาวาทวรรค ปฏิบัติอยู่แล้ว

สรุปแล้วในเรื่องเหล่านี้ ฝ่ายภิกษุสงฆ์ ว่าตามอนิยตสิกขาบทที่ ๑ ปรับอาบัติสูงสุดถึงปาราชิก ตามอนิยตสิกขาบทที่ ๒ ปรับอาบัติสูงสุดถึงสังฆาทิเสส นอกจากนี้ปรับอาบัติปาจิตตีย์

นี่เป็นเหตุผลที่ภิกษุสงฆ์ไม่ต้องปฏิบัติสิกขาบทที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์

ในสิกขาบทที่ปรับอาบัติสังฆาทิเสสอาบัติปาจิตตีย์ก็เช่นกัน โดยส่วนมากทางฝ่ายภิกษุสงฆ์มีสิกขาบทที่ต้องปฏิบัติอยู่แล้ว เช่น

ภิกษุณีรู้อยู่ไม่บอกพระราชา สงฆ์ คณะ สมาคม หรือกลุ่มชนให้ทราบ บวชให้สตรีผู้เป็นโจรต้องโทษประหาร ต้องอาบัติสังฆาทิเสส (วิ.ภิกขุณี. (แปล) ๓/๖๘๓/๓๑)

ในเรื่องการบวชให้โจรนี้ ฝ่ายภิกษุสงฆ์ต้องอาบัติทุกกฏเท่านั้น ตามที่พระผู้มีพระภาครับสั่งไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย โจรที่มีชื่อโด่งดัง ไม่พึงให้บวช รูปใดให้บวช ต้องอาบัติทุกกฏ” (วิ.ม. (แปล) ๔/๙๑/๑๔๓)

ภิกษุณีฉนกระเทียม ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (วิ.ภิกขุณี. (แปล) ๓/๗๙๔/๑๒๙)

ในเรื่องการฉนกระเทียมนี้ ฝ่ายภิกษุสงฆ์ต้องอาบัติทุกกฏ ตามที่พระผู้มีพระภาครับสั่งไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงฉนกระเทียม รูปใดฉนต้องอาบัติทุกกฏ” (วิ.จ. (แปล) ๗/๒๘๘/๗๔)

นอกจากนี้เป็นเรื่องที่จะพึงปฏิบัติของสตรี บุรุษไม่ต้องปฏิบัติ ในส่วนแห่งสิกขาบทของภิกษุสงฆ์ก็เช่นกัน ที่เป็นเรื่องซึ่งบุรุษจะพึงปฏิบัติ สตรีไม่ต้องปฏิบัติสิกขาบทเหล่านั้น ภิกษุณีสงฆ์ก็ไม่ต้องปฏิบัติ

ความจริงสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุสงฆ์นั้นมีจำนวนมากกว่าที่ทรงบัญญัติในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ถึง ๙๐ สิกขาบท นั้นนับเฉพาะที่มาในพระปาติโมกข์ คือของภิกษุมี ๒๒๐ สิกขาบท ของภิกษุณีมี ๑๓๐ สิกขาบท แต่ที่ภิกษุณีสงฆ์มีสิกขาบทมากถึง ๓๐๔ สิกขาบทนั้นเพราะต้องปฏิบัติของฝ่ายภิกษุสงฆ์อีก ๑๗๔ สิกขาบท

เสทโฆจนคาถา

เนื้อหาที่น่าสนใจเสทโฆจนคาถา เป็นคาถาซึ่งเมื่อแปลตามตัวอักษรแล้วทำให้ผู้คิดหาความหมายแห่งคาถาว่า หมายถึงอะไร ต้องเหวี่ยงแตก ท่านพระอุบาลีเถระ (คัมภีร์วินยวินิจฉยฎีกา ข้อ ๖๗๙ ระบุว่าท่านพระอุบาลีเป็นผู้กล่าวเสทโฆจนคาถา) นำข้อความมาแสดงในรูปคาถาเป็นลักษณะการทายปัญหา ไม่มีคำตอบ มีอธิบายอยู่ในอรรถกถา การตั้งปัญหาอย่างนี้ โบราณจารย์เรียกว่า “ปเหฬี” เสทโฆจนคาถามีจำนวนประมาณ ๔๐ คาถา

เป็นคาถาที่ผู้คิดความหมายต้องตีความทุกคาถา แต่ก็พอจะเข้าใจความหมายตามแนวที่
อรรถกถาอธิบายไว้ คาถาที่ ๑ ว่า

“อสฺวาโส ภิกฺขุหิ ภิกฺขุณีหิ จ
สมโภโค เอกจฺโจ ตหิ น ลพฺภติ
อวิปฺปวาเสน อนาปตติ
ปญฺหา เมสา กุสเลหิ จินฺติตา”

(วิ.ป. ๘/๔๗๙/๔๓๙)

“ภิกษุทั้งหลายไม่อยู่ร่วมกับภิกษุณีทั้งหลาย
ความสนิทชิดเชื้อบางอย่างในบุคคลนั้นทำไม่ได้
เพราะไม่อยู่ปราศ ไม่ต้องอาบัติ
ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว”

(วิ.ป. (แปล) ๘/๔๗๙/๖๙๓)

ภิกษุกับภิกษุณีไม่อยู่ร่วมกันอยู่แล้ว อนึ่ง ตามครุธรรมข้อที่ ๒ ว่า “ภิกษุณี ไม่พึงอยู่
จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ” และสิกขาบทว่า “ภิกษุณีจำพรรษาใน อาวาสที่ไม่มีภิกษุต้อง
อาบัติปาจิตตีย์” นั้น มิได้หมายถึงให้ภิกษุกับภิกษุณีอยู่ในอาวาสเดียวกัน

อาวาสที่ไม่มีภิกษุ ได้แก่ อาวาสที่ภิกษุณีไม่สามารถไปรับโอวาทได้ (วิ.ภิกษุณี. (แปล)
๓/๑๐๔/๒๘๐)

หมายถึงสำนักภิกษุณีที่ไม่มีภิกษุผู้จะให้โอวาทอยู่ภายในระยะ ๑ โยชน์ หรือเส้นทางที่
จะไปยังสำนักภิกษุณินั้น ไม่ปลอดภัย ไม่สะดวก ภิกษุไม่สามารถเดินทางไปให้โอวาทได้ (วิ.อ.
๒/๑๔๙/๓๒๑, กงฺขา.อ. ๓๙๑)

ตามข้อความที่ปรากฏในอารามวรรค (วิ.ภิกษุณี. (แปล) ๓/๑๐๒๑/๒๖๔, ๑๐๒๓/๒๖๕)
ว่า “ภิกษุณีทั้งหลาย เข้าสู่อารามของภิกษุทั้งหลายโดยไม่บอก” ก็หมาย ความว่ามีได้อยู่ใน
อารามเดียวกัน และตามที่ปรากฏในโอวาทวรรค (วิ.มหา. (แปล) ๒/๑๕๓/๓๒๓) ว่า “ภิกษุณี
ทั้งหลายไปรับโอวาทจากท่านพระจุฬปณฺณแล้วกลับจนพลบค่ำ ประตุมืองปิดเข้าเมืองไม่ได้
ต้องพักค้างคั่นนอกเมือง” ก็เช่นเดียวกัน

ข้อความในเสทโหมจนคาถาว่า “ภิกษุทั้งหลายไม่อยู่ร่วมกับภิกษุณีทั้งหลาย” นี้ มิได้หมายถึง
ถึงการไม่อยู่ร่วมอาวาสแห่งเดียวกัน แต่หมายถึงไม่อยู่ร่วมกันในอุโบสถและปวารณาเป็นต้น
คือ ไม่มีสังวาส ได้แก่กรรมที่ทำร่วมกัน อุเทศที่สวดร่วมกันนั่นเอง

คาถาบทนี้ท่านนำข้อความว่า “น ภิกขเว ภิกขุनिया นิสินนปริสาย ปาติโมกข์ อุททิสิตัพพ (วิ.ม. ๔/๑๘๓/๒๐๐) “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงใน บริษัท ที่มีภิกษุณีนั่งอยู่ด้วย” (วิ.ม. (แปล) ๔/๑๘๓/๒๘๗) และข้อความว่า “น ภิกขเว ภิกขุनिया นิสินนปริสาย ปวาเรตัพพ” (วิ.ม. ๔/๒๓๓/๒๖๔) “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงปวารณาใน บริษัทที่มีภิกษุณีนั่งอยู่ด้วย (วิ.ม. (แปล) ๔/๒๓๓/๓๗๓) มาประพันธ์เป็นคาถาให้คิดกัน

ข้อความว่า “ความสนิทชิดเชื้อบางอย่างในบุคคลนั้นทำไม่ได้” ท่านอธิบายว่า ความสนิทชิดเชื้อได้แก่ความสนิทสนมทางเมถุนธรรมเป็นสิ่งที่สมควรกระทำใน บุคคลนั้น (คือในมารดา) แต่ความสนิทชิดเชื้อที่สมควรเช่นการให้อาบน้ำ การให้รับประทานอาหาร มารดาทำให้บุตรได้ (วิ.อ. ๓/๓๗๔/๕๔๐, วชิร.ฎีกา ๔๗๔/๗๓๗, สารตถ.ฎีกา ๓/๔๗๔/๕๘๓)

ส่วนวิมตติวินทนี อธิบายโดยนัยอื่นว่า ความสนิทชิดเชื้อที่ไม่สมควร คือ การอยู่ร่วมกัน ในอุโบสถนั่นเอง ซึ่งทรงห้ามกระทำร่วมกับอนุสัมบัน (วิมตติ.ฎีกา ๒/๔๗๔/๔๐๑)

ข้อความว่า “เพราะไม่อยู่ปราศ ไม่ต้องอาบัติ” คืออยู่ร่วมกันก็ไม่ต้องอาบัติ หมายถึงภิกษุณีผู้เป็นมารดานอนร่วมกับอนุสัมบันผู้เป็นบุตรไม่ต้องอาบัติ

ท่านนำข้อความเรื่องที่สตรีมีลูกยังไม่เลิกล้มมาบวชเป็นภิกษุณี ลูกมาอยู่ด้วย (วิ.ภิกขุณี. (แปล) ๓/๑๐๗๒/๒๔๓) และข้อความเรื่องที่สตรีคนหนึ่งมีครรภ์มาบวชในสำนักภิกษุณีแล้ว คลอดบุตรนางไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไร พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้เลี้ยงดูจนกว่าจะรู้เดียงสา คือจนกว่าจะเคี้ยว จะกิน จะอาบน้ำ จะแต่งตัว ได้ด้วยตนเอง (วิ.จุ. (แปล) ๗/๔๓๒/๓๖๑)

เมื่อภิกษุณีต้องเลี้ยงดูบุตรก็ต้องนอนร่วมกับบุตรซึ่งเป็นอนุสัมบัน

คาถานี้แม้ดูอธิบายจากอรรถกถา - ฎีกา ก็ยังตีความยากต้องค้นที่มาแห่งข้อความที่ท่าน นำมาประพันธ์เป็นคาถาด้วย สมแล้วที่เรียกว่า “เสทโฆจนคาถา”

คาถาที่ ๒๑ ว่า

“น จาปี ฌตติ น จ ปน กมมวาจา
น เจहि ภิกขุติ ชิโน อโวจ
สรณคมณปิ น ตสส อตถิ
อุปสมปทา จสส อกุปปา
ปญหา เมสา กุสเลหิ จินติตา”

(วิ.ป. ๘/๔๘๐/๔๔๒-๔๔๓)

“ญัตติกี่ไม่ได้สวด กรรมวาจาก็ไม่ได้สวด
พระชินเจ้าก็มิได้รับสั่งว่า เธอจงมาเป็นภิกษุเถิด

ไตรสรณคมน์เขาก็ไม่ได้รับ

แต่อุปสมบทกรรมของบุคคลนั้นไม่เสีย

ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว”

(วิ.ป. (แปล) ๘/๔๘๐/๖๙๕)

การบวชเป็นพระภิกษุ นั้น พระพุทธเจ้าบวชให้ด้วยรับสั่งว่า “เอहि ภิกขุ : เธอ จงมาเป็นภิกษุเถิด”

ผู้ที่บวชกับพระพุทธเจ้าเมื่อพระองค์มีรับสั่งดังนี้ ก็เป็นผู้ดำรงอยู่ในภิกษุภาวะ

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาในทิศต่าง ๆ ได้มีกุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาอุปสมบทมาก พระสาวกทั้งหลายได้พากุลบุตรเหล่านั้นมาเพื่อจะให้พระพุทธเจ้าบวชให้

ต่อมา พระผู้มีพระภาคได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกบรรพชาอุปสมบทให้กุลบุตรผู้มุ่งบรรพชาอุปสมบทในที่ที่ไปประกาศพระศาสนา พระสาวกบวชให้ด้วยการให้ผู้มุ่งอุปสมบทรับไตรสรณคมน์ คือ เปล่งวาจาถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็น สรณะ ๓ ครั้ง เมื่อผู้มุ่งบรรพชาอุปสมบทกล่าวจบก็เป็นผู้ดำรงอยู่ในภิกษุภาวะ

ต่อมา พระผู้มีพระภาคมีพระประสงค์จะทรงยกเลิกการอุปสมบทที่ไม่รัดกุมแล้ว ทรงอนุญาตการอุปสมบทที่รัดกุมหนักแน่นจึงมีรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์บวชให้กุลบุตรด้วยวิธีบัญญัติจตุตถกรรมวาจา มีการชุมนุมสงฆ์สวดประกาศหาหรือขอมติที่ประชุมเพื่อรับกุลบุตรผู้มุ่งอุปสมบทเข้าหมู่บวชเป็นภิกษุ

การบวชเป็นภิกษุจะสำเร็จได้ด้วยวิธีทั้ง ๓ นี้ ในคาสถกกล่าวว่า ญัตติจตุตถกรรมวาจาสงฆ์ก็ไม่ได้สวดให้ พระพุทธเจ้าก็ได้บวชให้ด้วยวิธีเอहिภิกขุ พระสาวก ก็ไม่ได้ให้เขาได้รับไตรสรณคมน์ แต่การอุปสมบทของเขาใช้ได้ไม่เสีย ข้อความนี้ท่านบอกไปให้ครั้งหนึ่งคือบอกเรื่องการบวชปิดไว้ครั้งหนึ่งคือปิดไม่บอกว่า เป็นการบวชของใคร โบราณจารย์ท่านเรียกข้อความลักษณะนี้ว่า “เอกัจฉันนาปเหสี” ปิดไว้ ส่วนหนึ่ง คือปิดส่วนที่ว่าเป็นการบวชของใคร

ปัญหาข้อนี้ท่านหมายถึงการบวชของพระนางมหาปชาบดีโคตมี (วิ.อ. ๓/๔๘๐/๕๔๒)

คาสถาที่ ๓๙ ว่า

“อุโห ปริปัญณวีสตีวสุสา

อุภินัน อุกุชฌมาโย เอกาจริโย เอกา กมมาจา

เอโก อุปสมปนโน เอโก อนุปสมปนโน

ปญหา เมสา กุนเลหิ จินติตา”

(วิ.ป. ๘/๔๘๑/๔๔๖)

“ทั้ง ๒ มีอายุครบ ๒๐ ปี
ทั้ง ๒ มีพระอุปชฌาย์รูปเดียวกันมีอาจารย์รูปเดียวกัน
สวดกรรมวาจาเดียวกัน
คนหนึ่งเป็นอุปสัมบัน (คือบวชขึ้น)
คนหนึ่งเป็นอนุุปสัมบัน (คือบวชไม่ขึ้น)
ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว”

(วิ.ป. (แปล) ๘/๔๘๑/๖๙๘)

ในการที่สงฆ์อุปสมบทให้กุลบุตรด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรมวาจานั้น กุลบุตรผู้มุ่งอุปสมบท ๒ คน ๓ คนมีพระอุปชฌาย์รูปเดียวกัน มีอาจารย์สวดกรรมวาจารูปเดียวกัน สวดกรรมวาจาเดียวกันได้ (วิ.ม. (แปล) ๔/๑๒๓/๑๙๐-๑๙๑) การอุปสมบทไม่เสีย พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ แต่ในกาลนั้น ท่านกล่าวว่า คนหนึ่งบวชสำเร็จเป็นภิกษุ คนหนึ่งบวชไม่สำเร็จ

อรรถกถาอธิบายว่า ถ้าสามเณรที่จะอุปสมบทเป็นภิกษุ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งมีฤทธิ์นั่งท่ามกลางสงฆ์กันพื้นพื้นแม้เพียงปลายเส้นผม สามเณรรูปนั้น เป็นอนุุปสัมบัน หรือแม้ถ้าสงฆ์มีฤทธิ์นั่งในอากาศก็ไม่พึงทำกรรมแก่ผู้นั่งอยู่ที่พื้น ถ้าทำกรรมนั้นใช้ไม่ได้ (วิ.อ. ๓/๔๘๑/๕๔๕)

เรื่องที่สงฆ์ทำกรรมแก่ผู้นั่งในอากาศไม่ขึ้นนี้ ท่านนำข้อความว่า อิทธิยา เวหาเส จิตตตุโถ กมมํ กเรยฺย, อกมมํ น จ กรณียํ (วิ.ม. ๕/๓๘๙/๑๙๐)

สงฆ์จตุตถวรรคมีภิกษุผู้อยู่ในอากาศด้วยฤทธิ์เป็นที่ ๔ ทำกรรม ไม่จัดเป็นกรรม และไม่ควรทำ (วิ.ม. (แปล) ๕/๓๘๙/๒๗๗) มาประพันธ์เป็นคาถาให้คิดกัน

นี่เป็นส่วนเนื้อหาที่น่าสนใจซึ่งเลือกมาเฉพาะที่พึงทราบเพิ่มเติมเล่ม ๑-๗ ยังมีเนื้อหาที่สำคัญอีกมาก พึงศึกษาโดยตรงจากเรื่องนั้น ๆ

การศึกษาคัมภีร์ปริวารแห่งพระวินัยปิฎก จะทำให้เป็นผู้ฉลาดรอบรู้ตามที่ท่านกล่าวเป็นคาถาสรุไว้ ดังนี้

ก็พระวินัยธร ผู้รื่องนาม มีปัญญามาก ทรงสุตะ
มีวิจารณ์ญาณ ถ้ามแนวทางของท่านบูรพาจารย์ในที่นั้น ๆ
คิดแล้วให้เขียนข้อพิสดารและสังเขปนี้ไว้ในสายกลาง
ตามแนวทางที่วางไว้ซึ่งจะนำความสะดวกมาให้แก่เหล่าศิษย์
คัมภีร์นี้เรียกว่า “ปริวาร” มีทุกเรื่องพร้อมทั้งลักษณะ
มีอรรถโดยอรรถในสัทธรรม มีธรรมโดยธรรมในบัญญัติ
ห้อมล้อมพระศาสนา ดุจสาครล้อมรอบชมพูทวีป ฉะนั้น

ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต,
โส ปริยตฺติปฺปฏิปตฺติปฺปฏิเวธวเสน วิภตฺเตสฺสุ
ตีสฺสุ สหฺธมฺเมสฺสุ ปริยตฺติสหฺธมฺโม นาม,
ตทฺทว จ สาสนญฺจิตฺติยา ปมฺาณํ,
สตีเยว หิ ตสฺมี อิตเร อูปฺปชฺชนฺติ ฯ

พระวินัยธรเมื่อไม่รู้คัมภีร์ปริวาร ไฉนจะวินิจฉัยธรรมได้
ความเคลือบแคลงของพระวินัยธรที่เกิดในวิบัติ วัตถุ บัญญัติ
อนุบัญญัติ บุคคล เอกโตบัญญัติ อุกโตบัญญัติ โลกวัชชะ
และปณณัตติวัชชะ ย่อมขาดสิ้นไปด้วยคัมภีร์ปริวาร

พระเจ้าจักรพรรดิสง่างามในกองทัพ ฉันทไค
ไกรสรสง่างามในท่ามกลางฝูงมฤค ฉันทไค
พระอาทิตย์แผ่สร้านด้วยรัศมีเจดจำ ฉันทไค
พระจันทร์ส่องสว่างงดงามในหมู่ดาว ฉันทไค
พระพรหมสง่างามในหมู่พรหม ฉันทไค
ท่านผู้นำสง่างามในท่ามกลางหมู่ชน ฉันทไค
พระสัทธรรมและพระวินัยย่อมสง่างามด้วยคัมภีร์ปริวาร ฉันทนั้นแล.

